

A MODERN ÁLLAMÉLET REFORMIRÁNYAI

AZ ÚJ MAGYARORSZÁG

ÍRTA:

DR. NAGY JÓZSEF

KIADJA A MAGYAR NEMZETI SZÖVETSÉG

BUDAPEST, 1920
PFEIFFER FERDINÁND (Zeidler testvérek)
Nemzeti könyvkereskedése

ÁRA : K 30.

ELŐSZÓ.

Hazánk végigküzdötte, a világháborút, átélte a közelmúlt forradalmait, átszenvedte a bolsevizmus névvel jelölt megrázókódtatást. Elérkezett ama korszakhoz, amidőn- nemzeti függetlensége birtokában a történelem és a múlt tapasztalati, anyaga^ áttekintése után a múlt tévedései és bűnei orvoslásával hozzáláthat a nemzet jövője újraépítéséhez.

Ehhez kívánok adatokkal és útmutatásokkal szolgálni. Ennek érdekében írtam meg e munkát. Törekvésemben nem vezetett más cél, mint a világháborúból leszűrt tapasztalatok és az elvégzett tanulmányok alapján irányt mutatni e kor vezető egyéniségeinek ahhoz, mint lehet és kell a nyugati nemzetek kultúrnívója elérése érdekében az újjáépítés munkáját végrehajtani. A munka célja: az erős, modern új Magyarország kiépítése. Ehhez csak az foghat hozzá, akinek minden idege a nemzet jelene és jövőjéért rezdül, aki egy modern kultúr államtag értelmi belátásával átérzi, hogy az államokat nem féktelen ösztönemberek esetleges tömegei alkotják, de kell, hogy minden államtag lelkének, szívének megnyilatkozásait az ossz-, a nemzeti érdek gyűjtőlencséje tagolja szét emberi és honfiúi erények szívárvány színárnyalataivá, — vagyis aki ebből a nemzeti nézőpontból és kiművelt lelke legjobb sziliemeredményeivel vizsgálja és bírálja az ember életét és behelyezkedését az állam kereteibe.

A könyvet, a reform-gondolatokat még azoknak írtam, akik nem, miként a gyöngyhalászok, — egyéni jólétük — dagadásuk gyöngyeiért milliónyi egyedek alkotta élőlény tenyészeteket hajlandók pusztítani, a milliók szegényen tartása nyomorából, a nemzet életerege tönkretétele árán keresik az állam keretei közt boldogulásukat, akik a jövőben is eként óhajtanának berendezkedni, — de irtain a könyvet a nemzetért a csatatereken harcolt, idehaza dolgozó és a nemzet létét megmentő — magyaroknak. Az igaz hazafiaknak.

Természetes, hogy egy államnak minden irányban való átépítése csak hosszabb fejlődési, folyamat alatt lehetséges. Az is nyilvánvaló, hogy bizonyos, a nemzetközi életet érintő reformok csak a nagy államok útján remélhetnek eredményt, tehát mi, mint kisebb állam, legfőlegb érlelő munkásságot folytatunk.

A tárgyalt reformok általában a modern államélet életberendezkedése intézményeül tekinthetők, azok megvalósítása fokozatosan várható a modern államélet felé való fejlődés fokozataitól. — A tényleges hazai viszonyok és a modern államészme küzdelmének eredője lehet csak az eredmény az egyes reformok megvalósítása terén. Ha a hazai viszonyok mai elrendezkedési állapota erősebb, úgy az elrendezkedés lazulásáig a modern államélet igényelte reform nem remélhető. A fejlődés és a fokozatos kiépítés útját szolgálni minden hazafi kötelessége. „Ha az előadott ténymegállapításokból az igazság beszél, annak nem kell mindjárt szavakkal segítségére menni: az idő őt ezer nyelvhez hozzá segíti.” (Schopenhauer.)

Még sajnálattal kell jelentenem, hogy nyomdatechnikai okokból munkámat tetemesen megrövidíteni kényszerültem. Egész fejezeteket, több mint munkám fél anyagát kihagynom kellett, úgy hogy a munka egységét csak nehezen óvhattam meg. Remélem, hogy emun ka után módomban lesz a kiegészítő anyaggal is a magyar közönség elé lépnem.

Adom e munkát honszeretettel, fogadják honszeretettel.

BEVEZETÉS.

A világtörténelem legnagyobb fejezete lezáródott. A világ népeinek harci zaja elült. A béke meg fog születni. Az állandók polgári kereteibe elhelyezkedik a katona és kezdetét veszi a közmunkálkodás. Az államok, amelyek vezetése honfiak, becsületes állampolgárok kezében van, — a visszatért harcosok, a küzdő nemzet javára lelkesedéssel és gondos buzgalommal állítják vissza és alapozzák meg a polgári társadalom, a békés foglalkozások kereteit, hogy azok közt a munkásigyekezet, a milliónknak szorgalma, tevékenysége jólétet találjon.

Magyarország a világháborút becsülettel küzdte végig, Ha. a nemzetek csatáinak történetét a maga részleteiben hűen megírják, bizonyára messze külföldökön külön fejezeteket szánnak a magyar vitézségnek és hősiességnek. A magyar faj bámulatba ejtette Európát. Már a hosszú háború folyamán telve voltak a nagy világlapok a magyar vitézség elismeréseivel. Az ellenségek, az angol, francia, az orosz meglepetéssel fedezték fel a magyar nemzetet, amelyről eddig annyi fogalmuk volt, hogy Ausztriának egyik néha rakoncátlankodó tartománya. A háború folyamán a londoni, párizsi, moszkvai, szentpétervári sajtó sűrűn 'vezércikkeket irt a magyarságról, elnevezte a dél poroszainak, katonai erényeit pedig a legelső helyre helyezte. Az orosz hadi jelentések külön említették meg, amidőn magyar csapatokkal álltak harcban, ezzel jelezték: a harc kemény és komoly volt. A világot meggyőző erővel bontakozódott ki a magyar faj kiválósága a hadjárat eseményeiben.

A magyar faj bebizonyította kiválóságát és életképességét. A magyar névnek az ősi dicsőséget megszerezte. A nemzetet az egész világgal megismertette. Tenger vér árán,

És ez a magyar faj, mely a harctereken hősi nevet szerzett, idehaza clbukottnak látszott. Itthon időlegesen szertehullott, avagy ön vérei ellen kelt. Kába jelszavak megzavarták józan fejét és az ország újraépítése helyett türte a bomlasztás és rombolás erőinek rajta elhatalmasodását. Mindez a múlt büneinek természetes következménye volt. Az államvezetés kiesett időleg a magyar faj és jobbjai kezeiből. Idegen szívek, számító, önző, idegen akaratok képviselték a magyar jelent.

A magyar fajt ősi erényei alapjaira visszahelyezni és a faj erényein a jövő Magyarországot újjáépíteni kötelessége a magyar állam vezetőinek.

A feladat súlyos, mert egy nemzet életének megalapozásáról van szó. Nagy a felelősség, mert a férfiakat évszázadok és milliók áldása, vagy átka fogja kísérni, aszerint, fölismerték-e a korszak súlyát és lánglélekkel a nemzetet szolgálták, vagy tehetetlenül, rátermettség nélkül saját önző céljaik, részérdekeik kengyelfutói maradtak. „Minden nemzedék önmagában hordozza az ő jövőjét és történelmét” — írja H. Taine.

A világháborúnak nagy tanulságai vannak. A kis nemzetek csak akkor vétetnek számba, ha a nagy nemzetek az ő erejüket

értékelni kényszerülnek. Kis nemzet csak az esetben lehet szövetséges, semleges. Csak ez esetben van akarata. Csak ez esetben biztosítja államlétét a világfelfordulások áradtaiban. Kis államnak erkölcsileg csak akkor van létjogosultsága, ha államélete mintaszerű, tökéletes és remekbe vitt. Csak ily államélet teszi képessé a kis nemzeteket, hogy a nagy nemzetek kultúrfokát tempóba tartsák. Széthullott, züllött, kultúrátlan államélet feltétlenül kell magára vonja a nagy. kultúrállam igyekezetét ahhoz, hogy az emberi civilizációra alkalmatlan kis faj államéletét és ezzel e kis faj fennmaradását — megszüntesse, a kis államot nagy egységébe beleillessze, hogy annak országában és embertömegeiben rejlő gazdasági erő forrásokat a maga céljaira felhasználja. Ez érdekében áll a nagy államnak és erkölcsösen szolgálatot tesz az emberiségnek, mert egy államéletre és kultúrfejlődésre alkalmatlan faj tengődésének, züllött államéletének véget vetett és az államtagokat saját államának és kultúrfejlődő tagjaivá tette.

A csúcsokat gyönyörrel felkeresik a világ népei A csúcsokról körülnézhetnek a kultúrvilágokon. A mocsarakat viszont saját céljaikra lecsapolják. A modern Magyarországot kell megteremtenünk és bár a modern szónak — Bogge szerint — nincs jóhangzása, az a divattal függ össze, ami minden dolgok legmúlékonyabbja, ami ma modern, holnap ócska vas,” — mi a modern államélet alatt a fejlődő kultúra államéletének mindenkori magaslatát — nívóját — értjük.

A külföld *megvalósított* államideáljait utánozni és megvalósítani nem tilthatja faji öntudatunk. Ez kisszerű oktalanság volna. *Nagy Frigyes* birodalma újjáépítéséhez a 7 éves háború után hozzá fogván, francia, angol ideálok után igazodott, főleg a francia gondolkodás, ízlés, felfogás uralta lelkét. „A legtöbb német tudós — írta „Geschichte meiner Zeit” c. írásaiban — mesterember, a franciák művészek, innen van, hogy a francia könyvek általánosan elterjedtek.” Nekünk államéleti eredmények után kell igazodnunk. Akkor el nem tévelyedünk és fölöslegesen nem kísérletezünk.

Minden további kommentár nélkül idézzük még itt a nagy német tudós *Leibnitz* kultúrképét a XVII. századbeli Németországról: „A 30 éves háború után Németország idegen népek által előzőnötetett. Nyelvünk és javaink veszendőbe kerültek. Franciaországot mintául állították és a mi fiataljaink, amennyi-

re saját hazájukat nem ismerték és ezért Franciaországnál mindent megcsodáltak, tapasztalatlanságból saját hazájuk megvetése mellett a német nyelv, szokások és erkölcsök megvetését is elősegítették. És miután e fiatal emberek utóbb tekintélyre tettek szert és állásokba kerültek, ezek e gondolkodásukat is uralkodóvá tették. Ha egy kissé jobban, mint eddig, németül gondolkodókká leszünk és nyelvünk és nemzetünk dicsőségét jobban szívünkön hordozzuk, úgy a rosszat jóvátehetjük, a saját szerencsétlenségünkéből is hasznot meríthetünk és az öreg, becsületes német belső tartalmát hívjuk elő. (Albert Richter Quellenbuch).

Rövid visszapillantás a múltra.

A régmúlt nagy történelmi idők: a Hunyadiak, Anjouk letűnte óta Magyarország nyugateurópai kultúréletének kibontakozását csak a legújabb időkben állapíthatjuk meg, az 1848-as nagy demokratikus átalakulás hatása alatt az 1868-as évektől kezdődően.

Ezt megelőzően csak régi dicsőségről, régi nagy nemzeti időkről beszélhetünk. Az ország évszázadokig Ausztria által a nemzet fölébe nevelt egyes kiváltságosoknak, a nagy birtoktek tulajdonosainak kénye-kedvére dobottan középkori elmaradottságban és szegénységben és jelentéktelenségben élt. A nagy urak várkastélyai képeztek kultúroázisokat és egyes kiváltságos városok. Az ország nagy területein a tejjel és mézzel folyó paradicsomban feneketlen volt a sötétség, a sár, amelyben térdig elmerülten, odaragasztottan vergődtek a magyar nemzet népmilliói szándékos tudatlanságban hagyva, hogy verejtékükkel roskadásig pénzzel és vérrel szolgálják a hatalmasokat. Az országnak nem voltak közintézményei, nem voltak útjai, iskolái, nem volt igazabban vett földmivelés, nem volt ipar, kereskedelem. Voltak önző oligarchái, akik az osztrák politikai irány szolgálatában még több pénzt és jövedelmet igyekeztek kisajtolni az osztrák uralom által sújtott nemzettagokból, hogy még telibb marokkal szórják szét külföldön a nemzeti vagyont, A vármegyei közéletet is ahoz szervezték át, hogy az oligarcháknak törvényes bázisuk legyen ahoz, hogy részleteiben apró területekre szétszakadozottan

igázzák le a magyar nemzetet. A részeire választott nemzet fölött könnyebb volt az uralom. Annál könnyebb, mert ha kellett, rendelkezésre állt a német, illetve osztrák állani zsoldos hadserege. A nemzet akkori középosztálya, mint közjogok birtokosa, hiába vívta harcát az országgyűlésen. Azt, ha hangosabb mert lenni, szétkergették. Teljes erővel dühöngött az önző felsőbbek kihasználása és az osztrák elnyomatás. A francia forradalom elvei zászlóbontása után is, — a *Metternich* reakció, amidőn ugyanakkor lázas igyekezet kapott lábra nyugaton az államok reorganizálására így „pl. „Poroszország ugyanakkor rendezte belső államéletét, iskolákat szaporított, gazdasági reformokat létesített, bár alkotmányt nem adott, de tisztviselői' képzettek és megbízhatók voltak,” a „jó” *Ferenc császár* a laibachi lyceum professoraihoz így beszélt: „Alkalmazkodjanak csak a régihez, mert az a jó és a mi őseink mellett jól érezték magukat, mért ne tegyünk ezt? Nekem nem kellenek tanult emberek, de derék polgárok. Aki engem szolgál, tanítania kell, amit parancsolok. Aki ezt nem tudja, vagy új ideákkal jön, az mehet, vagy én fogom őt eltávolítani.” (*Beckers Weltgeschichte*.) A francia forradalom hatása ennyi nyomot hagyott hátra. Másként volt ez Ausztria által ténylegesen tartományként kezelt Magyarországon, ahol *Bacsányi János* üdvözölve a francia forradalmat, a földesurakat „hű jobbágyaitok felszentelt hóhérainak” nevezte? A vármegye területe pedig, ha ily harcok egyes vármegyékben folytattak is, véghatásában szűk volt ahoz, hogy törekvéseik a nemzet egészének jobb sorsra fordulását eredményezzék. Tömegében a középosztály is saját gyarlósága igája alatt nyögött. „400.000 lélek — mondta *gróf Széchenyi István* — a maga előjogait és privilégiumait a 10 millió ellenében, akikről az országgyűlésen említés sem történik, akarja érvényre emelni. Ha az ember erre a pontra (a jobbágyság helyzete javítása!) vezeti a beszédet, olyan nézetekkel, olyan egyoldalúsággal találkozik, hogy a tunguzok és a baskírok országába képzele magát az ember.” Kiváltságai által biztosított jólétében önfeledten inkább sírva mulatozott, a haza sorsán a régi rend, ahelyett, hogy igyekezett volna lelki kiépítettséggel, komoly tanulmányok, munka, közgazdasági megerősödésünk útján teljes kultúrfokkal a fokozatos előrehaladást megteremteni. Általában saját félműveltsége, munkától való idegenkedése is — puhára vetette ágyát a tespedés-

nek. A nép nem számított. A nép nem volt ura akaratának, jobbágy volt.

Ez évszázadokig tartó szerencsétlen korszakot, a szegény, szerencsétlen nemzetet ez állapotából váltották meg az 1848-iki idők nagy eszméi. Ez időket hazánk legjobbjai érlelték meg és készítették elő. A tulajdonképeni birtokos osztály mellett — írja *Acsády* — éppen ez időkből (1830 —40-es évek) nyomult tömegesen előtérbe nem csupán, mint azelőtt az irodalomban, hanem a politikában is, egy új elem, mely születésére magyar nemes ugyan, de világnézetére már európai művelt magyar polgár, a szellemi nemesség ama fénylő gárdája, mely a rendiség ódon világában dús tehetségeit csak kivételesen értékesíthette, mert ehhez a születés előjogán kívül vagyon, földbirtok is kellett: a szegény vagy nagyon szerény vagyonú nemesek.” Mellettök a magyar nép őrizte a nemzet nyelvét és ideáljait. *Deák Ferenc* beszélt, hogy még gyermekkorában hallotta, a Dunántúl a föld népe titkos gyűléseket tartott s azzal fenyegetődött, inkább visszamegy Ázsiába, semhogy magyar anyanyelvéről lemondjon. A szabadságharcot követő elnyomatás és alkotmányos rend helyreállítása után 1868-ban indult meg már a nép részvételével a magyar államélet. A nemzet néhány évtized alatt megmutatta, mit tud teremteni esze és munkája révén, ha csak oly gyenge zsilipéit is megnyitják az érvényesülhetésnek. Egy évtized alatt a demokratia jegyében felszabadult magyar nemzetek több kultúrát, több közintézményt teremtettek az országban, mint az oligarchák rendi uralma évszázadok alatt.

Az oligarchia azonban érezte hatalmát és befolyását ez évtizedekben is. Más nevek, más jelszavak alatt, kiegészülve a pénzügyi élet hatalmasságaival, az országvezetést, kezeiben tartotta és hatásának tulajdonítható, hogy az ország közállapotai a fejlődés dacára rohamos romlásnak indultak.

A magyarság háttérbe kezdett szorulni. Az összes más fajok saját közép és felsőbb osztálybeliek által vezetve, propagálva, — vallási köpenyegben, vagy anélkül — erőben, önértékben duzzadni kezdtek. A mi magyar népünk a legnagyobb kontingensét képezte a kivándorlásnak. Az ország kész prédául érett a más fajoknak és az itt érdekeit osztrák és nemzetközi tőkéknek. A közéletet tülekedők, cinikusok, vagy önző részérdekek fanatikusai töltötték meg. Mindenik a saját énjét,

vagy osztályosai szorosan vett érdekét zúgta — közérdekként. A nemzet összes nagy kérdései, ideáljai — megtörten, megtépázva, megalázva — a régmúltak lomtáraiba dobattak.

Megszülettek és hirtelen nagyranőttek az újabb korok államéletének minden bűnei, fertőzött gondolatok özönében evickélt minden magyar gondolat — ingoványok fölött — bűnös akaratokkal üldözötte. Csoda-e, ha a háború hosszas vérvésztése után elkábultan posványba bukott? A magyar faj a háborút előzően is izzott, verejtékezett a munka területein. A régi rendi társadalom egy része elvesztvén vagyonát — a földet a parcellázó élelmesektől többszörös áron visszavásárolgatta és amely területekre rátette kezét a magyar faj munkaigyekezete, ott jólétet, kultúrát teremtett, a földek kertekké változtak, iskolák, bankok, üzletek, mesterségek, vállalkozások virullak ki a nyomán, utak épültek, városok fejlődtek, szóval a magyar faj saját területein dolgozott szakadatlanul verejtékkel és meglegedetten és annak a nép igyekezetnek a nyoma rajta is van az általa lakott országrészen. A magyar ősi faj és a tettek mezején fegyverrel és szuronnyal kikényszerítette a jogot a létezéshez és az államélet uralásához. A nemzet vezetőié a feladat, hogy a magyar fajt erejének megfelelően az új Magyarországra újabb államéletre belehelyezzék.

Politikai eszmények és jelszavak.

A jövő politikai törekvések szemléleténél a múltra való utalásokat és visszatéréseket lehetőleg mellőznünk keit. Ókori és középkori államéletünk állampolitikai elveit ugyanis a modern államéletben természetesen nem alkalmazhatjuk. Ami akkor „jó” és korszellem volt, az ma az új viszonyok közepette csak a nemzeti eszme kárára lehetne. Egy tényt hámozzhatunk csak ki történelmi múltunkból: azt a csodás *önfeláldozást*, amelynek birtokában őseink jobbjai mindig készek voltak életet és vagyont kockára dobni ezért a földi jjaradicsomért, évezredes hazánkért, amelyre annyi más faj évszázadokon át hiába fente a fogát. Ezt az áldozatkészséget, ezt a nagyságot eltanulhatjuk, utánozhatjuk, — nem élni a hazából és az esz-

menyekből, elveiből, de ha kell életet és vagyont áldozni értök. Mert ez kritériuma az igaz embernek, az igaz hazafinak — az államfentartó fajnak. Ezt az eszményt kereshetjük küzdelmes múltunk ezer harcai közepette, fajunk harcolt, szenvedett, lázadt, passiv rezistentiába merült, vergődött a megkinzatosok között, — de minden vihar és más faj áradat dacára magyarnak tudta fentartani a hazát. Idegen fajok és saját elnyomó önző hatalmasságaival szemben is. Nem túrt idegen urat és idegen akaratot önmaga fölött. Ezt a fajerőt, ezeket a faji erényeket történelmi múltainkból hadd plántáljuk át, más államéleti elvek azokból a modern államéletbe alig vihetők át.

Épügy közel múltunkból sok politikai ideált, eszményt nem merithetünk. Még a küzdő hazafiak kisdud csoportja árral hirdetett elvek is mérlegelendők. A múlt bűneit meg kell bocsátanunk, tévedéseit, hibáit nem kell kicégéznünk. Ez csak céltalan erőfecsérlés. Magyarországot a jelen erőviszonyok közt és a világháborút követő világegyezmény biztosította nemzetközi helyzetben kell újjáépíteni. Ez újabb erőviszonyok mellett a múlt idők más erőviszonyai közt alkalmazott módzatok minő alapot nyújthatnának a jelen államférfiainak? Csak okulást és tanulságot ahoz, hogy a múlt hibái és bűnei ne folytatódjanak.

Magyarországon minden politikai eszményt csak közviszonyainkból eredőként lehet kisugároztatni. A nemzet folyton erősödik. Saját őseréje kisugárzása folytán. A néposztályok művelődnek, a közgazdasági élet folyamata erősebb érrel hömpölyög, a magyarság kultúrája számaránya erőben gyarapszik, a magyar fajú középosztály mind hatalmasabban kialakul. Az erőviszonyok tehát folyton módosulnak. A politikusnak újabb és újabb útmutatást szolgáltatnak.

Az erőviszonyokból kell kialakulniok a politikai ideáloknak. Az államférfiainak képezi feladatát az erőviszonyokat felismerve azok arányát megállapítani és az erőviszonyok figyelembe vétele mellett a nemzet egészének érdekeit, jólétét és boldogságát, előrehaladását biztosító politikai eszményeket megállapítani és azokat a nemzettagoknak, az állampolgároknak, mint megvalósítandó politikai ideálokat hirdetni. Tudósok-^ politikusok, nemzetgazdászok, de csak önzetlen hazafiakként együttesen alakítják ki a politikai törekvések céljait, amelyeket az erőviszonyok feltárásával közismertté tenni kötelessé-

ütik, hogy azok révén meggyőzve a tömegeket, hívekké tegyék őket.. A műveletlen, vagy félművelt nép ne teremtsen ideálokat vágyai és fantáziája játéka szerint, de a feltárt lehetőségek szerint, csatlakozzék azokhoz a férfiakhoz, akiknek hirdetett elvei szívéhez, vágyaihoz legközelebb állanak. A tömegek vágyai szerinti ideálokat szolgáljanak ki az államférfiak — anélkül, hogy a tömegek szeszélyei — vagy szabálytalan akarat megnyilatkozásai bábjaivá válnának. A tömegek ugyanis az állam-éi et művészi szövevényeiben nem tudják nagyon sokszor megállapítani azt a helyes irányt, amelynek szolgálata — a modern, a népek érdekeit figyelembevevő, tömeg-jólétet biztosító állami élet viteléhez alkalmazásba veendő. A tömeg hajlandó népdemagógok és hamis, tetszetős jelszavakat használó népkihasználók, vagy ügyes frondeurök (tökések, élősdiek) jelszavainak felülni. E tekintetben a nyugati államok megvalósított/demokratiája elég tapasztalati anyagot nyújt.

Es e leszűrt megfigyeléseknek, ha nem is hű, de jellemző visszatükrözéseül tekinthetjük *Gustav Le Bon-nak Psychologie des Foules* c. munkáját. Onnan idézzük: „A tömeg személyisége nagyobbára alsóbbrendű. Ha egy ember egy tömegbe belép, úgy a kultúrlépesőn is néhány fokkal leszáll. Izolálva talán egy civilizált természet volt, a tömegben azonnal barbár lesz. Ő megkapja nyomban az érzülekenységet, a hevességet, a vadságot — ép úgy az elragadtatást, a heroismusát a primitiv lényeknek.”

A bíróságoknál ítéletek történnek, amelyeket minden egyes esküdt helytelenített volna, parlamenti testületek törvényeket fogadnak el, rendszabályokat szavaznak meg, melyeket minden egyes külön elítélt volna — mindez tömeghatás. A francia konvent tagjai külön-külön felvilágosodott polgárok voltak, békés gondolkodásmóddal, nyugodt szokásokkal, — tömegbe állva semminemű borzalomtól sem riadtak volna vissza. „Elviselhető az ember, mint egyes, a tömegnek túl közel áll az állatvilág” — mondja *Grillparzer. Dr. Emil Rjchert. „Die psychologie der Massen* c. fejtegetésében (Türmer 1903. 1.) így ír: „Intellektuális tekintetben — a tömeg az egyes emberrel szembeállítva mindig alsóbbrendű. A tömeg nívója m'ndig ugyanaz az alacsony és egy tömeg tudós semmivel sem okosabb, mint egy tömeg ostoba. Moralitás tekintetéből — ami az érzületet és cselekvést illeti — tömeg jobb és rosszabb lehet az egyes-

nél, — ép oly közel áll bűncselekményre mint egy hostet tic. Minden attól függ, hogy van befolyásolva. Az ember a tömegben nem hallgat indokokra... a tömeg fantáziájával gondolkodik. Ezért a tömegre minden érzés, minden cselekvés ragályos. Sőt a híres államreformátor *Rousseau* is *Contrat social*-jában így ír: „A nép önmagától mindig a jót akarja, de önmagától azt gyakran nem látja.” „A népet gyakran megcsalják és ekkor úgy látszik, bogy azt akarja a nép, ami rossz”. Ezért különbséget tesz, „entre la volonté de tous és „la volonté général” emez a közérdeket tekinti, amaz a magánérdeket. *H. Taine* (*Les origines de la France contemporaine* Paris 1.876.) elmélkedve arról, hogy amidőn 1849-ben 21 éves korában választójogát kellett gyakorolnia, nem tudta, kit válasszon és irigyeit mindenkit, akinek meggyőződése volt, folytatólagosan így ír: „Franciaország népe ép oly állapotban volt... tíz millió tudatlan nem nyújtott egy tudatosat, egy nép megkérdetvé, megmondhatja a kormányzat formáját, amely tetszik neki, de nem azt, amilyenre neki szüksége van.”

A műveletlen nép uralomra kerülésének következményeit éppen a forradalmi Oroszország mutatta be minden elméletnél kézzelfoghatóbban és hazánk legutóbbi eseményeiben.

A tömeget helyes irányban vezetni, ez a legfontosabb politikai ideál legyen. Önzetlenül a modern államélet ideál: a tömegjólét és tömegkultúra megvalósítása jegyében. Vagyis, a tömeg ne arra tartassék, hogy az kevesek által kihasználva biztosítsa a kevesek jólétét és fényűzését és e célból vagy a tudatlanság sötéttségében, vagy a téves jelszavak útvesztőjében tévelyegtetik, hanem úgy kezeltesék, mint az összes energiák forrása, mint az államélet fundamentuma, amelyből keil, hogy kinőjjön az államélet egész komplexuma. Minden érte és az ő érdekében történjék. Akkora tömegező nem rombolni, de fenntartani fog. A tömeg olyan, mint a gőz a gépben, a mozgató, az éltető, az erőforrás. Az államkeret a gépszerkezet. Együtt csodákra képes. Külön államkeret nélkül elenyészik,, erőt nem képvisel, mint a pára, vagy a köd, mely nyom nélkül elenyészik a légűrben. A gépezetben pedig fékezetlenül hagyva, szétpukkasztja a gépezetet.

A tömegre ezt a fegyelmező hatást értelmes és önzetlen népvezetőknek kell gyakorolni. S ha a nép, a tömeg, erőben

duzzad, jólétben, kultúrában él, örömmel és szívesen fogadja el legjobbjai vezető szellemét, hogy azután igazodjék.

Hogy ez ideális cél mennyire nehéz közéleti kérdés, idézzük *Carlylet*, aki munkásságának céljául tekintette legyőzni „az ocsmány világ démonait”, aki a „morális erőt” kereste mindenütt és mindenben, élete alkonyán e szomóiú következtetést vonta le: „szellemben, észben erők ki vannak zárva abból, hogy az állam ügyeire szabályszerű befolyással legyenek,” — ami az angol államéletben szerzett keserű tapasztalatai keserű megszólamlásának tekinthető.

A politikai életnek elsősorban szilárd, igaz és becsületes bázisok szerint kell kialakulni. Végét kell vetni a jelszavakkal való szédelgésnek. Minden erőforrás a maga nevében és tartalmával vonuljon fel a parlamentbe. Ha az erőknek van bátorságuk és lelkiismeretük a nemzet egészének jogai és érdekei helyett saját külön érdekeiket szolgálni a parlamentben, a nemzeti élet porondjain, e törekvésük és eljárásuk egészüljön ki a bátorsággal: a fórumokon nyílt színvallással saját köntöseikben jelentkezzenek. Ne pedig idegen és tetszetős jelszavak mögé bújjanak, hogy a jelszavak lármája mellett és takarója mögött saját önzésükről a nemzet közfigyelme elterelődjék. A múltban hazug jelszavak, vagyis inkább a jelszavakkal üzött cinikus játék a tájékozatlanság teljes homályában tartotta a nemzetet.

Jelszók mellett hasonló értékű elméletek kerültek elő, éppen nekünk nehéz összetételekkel terhelt kis nemzetnek valók. Nagy nemzetek kipróbálhatnak új embermegváltó eszméket. Az ő kolosszusuk elbírná a tévedéseket is. Franciaország láttuk a sok kísérletezés közepette pusztulásnak indult és államalkotó faját tekintve, harmadrendű hatalommá süllyedt, de mégis megmaradt. Mi ne kísérletezzünk. A jelszavaknak nézzünk eléje. Az elméletek pedig szerepeljenek a tudományos irodalomban, de nem a közélet küzdelmi területein s főleg ne néptömegek elkábítására és félrevezetésére.

A modern állani kiépítési korszakában természetszerűleg sok kiváló és kevésbé kiváló agy gondolkodott a modern államélet elveinek megalapozásán. Ily elméletek jelszavai ki nem

próbáltan veszély nélkül alig alkalmazhatók. Szemben az egyénnel — írja *Tolstoj* — az emberiség nem használhatja ki az ujj mutatásokat, mert ő mindig egy soha sem járt utón halad előre és senkije sincs, akit kérdezhet, hogy kell az életet felfogni és az új feltételek közepette, amelyekbe belépünk és amelyekben még soha senki sem élt, mint kell járnunk.

Az államéletben tehát kockázatos kísérleteket folytatni veszélyes. Veszélyes azért minden elmélet, mely új csapáson halad anélkül, hogy az emberiség élete folyamata természetes evolúciójának volna tekinthető.

Kis nemzet állampolitikai elvek terén nem kísérletezhetik. Egyetlen be nem vált kísérlet, hamis elv — államéletének összeomlását, legalább is a kísérletet engedélyező vagy tűrő államalkotó faj uralmának megszűntét vonhatja maga után. Azért új államelméletek és jelszók tömege egy államéletben vagy a jelszók közül élőködők tömegének jelenlétét jelenti, vagy jelentheti a leromlott-beteg államéletet, amelyet rendes és diplomás orvosok helyett kuruzslók vettek ápolás alá.

Mindenek előtt a *hazafiság* jelszavát kell modern alapjaiból kivirágoztatni, A modern állampolgár hazafisága kell, egész más legyen, mint az elmúlt korszakok hazafisága. Ennek szükségyszerű felismerésével lehet megmenteni az államéletet oly megrázkódtatások viharaitól, amelyeket a nemzetközi socialdemokrácia nemzetközisége és a forradalmak szertelenségei előidéztek. A múlt korszakok hazafisága az akkori államéletek; visszásságainak hű visszatükröződése volt. Hazafiság hirdettetett és követeltetett a tömegektől, akkor, amidőn a tömeg az államéletnek csak a terheit ismerte, amidőn az államélet összes jogaiban, előnyeiben csak a kiváltságosak részesültek, akik a tömegeket kíméletlenül kihasználták és a tömegek munka-verejtékei eredményeit nemzetközi fényűző életmóddal eltékoztatták. A tömegeket viszont kényszerítették, hogy az; eképp a kiváltságosak érdekei javára berendezett államéletet munkájuk mellett életükkel és vérükkel is fenntartsák. Ez a hazaszeretet a kiváltságosak részéről nem volt hazaszeretet, mert önző kiváltságos érdekeik forrásaként szerepeltetett, a köz — az összesség szeretetével és érdekeinek hasonló szolgálattal nem párosult, — de nem volt élő hazaszeretet a tömegek részéről sem, mert a tömeg érdekét, előnyét, ember céljai be-

tölthetését a hazában nem láthatta kielégítve. — ragaszkodása a hazához inkább ösztönszerű, avagy kikényszerített volt.

A modern államélet felvilágosodott polgárától ily hazaszeretetet kívánni nem szabad, az meg nem engedhető. Az államéletnek olyannak kell lennie, hogy az önmagát szeretesse minden államatag által, mint oly ember szervezet, -mely mellett az államalkotó faj uralmi égisze alatt egyedül lehetséges az összes embercélok fejlődőképes szolgálata és betöltése. Ennek a belátása kell, hogy megérlelődjék az államatagok tömegeiben és műveét kiképzett államatagoknál kell, hogy ily belátás saját eszökből-szívökből táplálkozzék. Csak így lesz a civilizátlan államélet hazug hazaszeretetéből a modern államélet élő hazaszeretet valósága.

Liberalismus, individualismus hasonló jelszavak voltak. Kinőttek a forradalmak romjaiból, mint szabadságvirágok. illatjukkal, pompájukkal elbűvölték az összes népeket, a korszellem elültette őket minden államéletbe, de a gondos államvezetés bölcsen kerti virágokat igyekezett plántálni béliők. Ápolás és gondozás alá vette, hogy bódító, részegítő illatától mentesítetten — mint a nemzeti kertészet virágát állampolgárai kebelére tűzze. Főleg individualismust, individuumanak feltétlen minden irányú tekintetbe vételét követelte egyrészt a forradalmi tömeg. A követelés vihara korszellemé ültette el az individualismust és elmélet, sajtó, irodalom, művészet építette útjait az individuum jogai túltengéseinek. Természetes vágya volt ez az évszázadokig elnyomott kisemberek tömegeinek. Ő, aki annyi évezredekig tűrte és szemlélte a felé elhelyezkedő kiváltságolt kevesek egyéni túltengéseit, individuumanak ráhelyezkedését a tömegekre, a köz és „államélet minden területére, — megszerezve az egyforma polgárjogot magának, ugyanily tekintetbevétel követelt saját individuumanak. Az ő akarata mellett az ő felfogása, Ízlése, vágya, ösztöne, érzékisége, műveltségi állapota uralkodják az államéletben. És uralkodják az ő egyéni szokásai mellett az ő nyelve és faji karaktere is. E túltengő individuum igyekezetek, azoknak sajtó, irodalom, politikai életben űzött kultusza, szültek hamis állampolitikai elveket is és szültek meg a nemzetiségi kérdéseket is oly államokban, ahol az államalkotó fajok mellett kisebb vagy nagyobb számú más fajbeliek is benn éltek az államkeretekben. A tömeg — köz-

tük annak műveletlen részei — a maga kultúrfokának megízlelő ízlést, gondolkodást, élvezeteket, szabadosságot, mondhatjuk ízléstelenséget, érzületi, élvezeti eldurvulást is meghonosított az államéletekben. Mindezt az individuum jogának forszírozása révén. Melyről *Ratzel* (Völkerkunde) megállapítja, „amit a sociologusok individualismusnak neveznek, még sehol a világon, mint néptulajdonságot nem találtak.”

Így csúszott be a modern államéletbe, amelynek jelszava a tömegkultúra — művelt államtagok tömegeinek tömegjölétével,— a nyers, fékezetlen ösztönök szabad csapongása is, a nyers ízlés és gondolkodás az államélet oly területein is, amelyeket a modern állam létérdeke csakis művelt és kultúr fegyelmezett államtagokkal benépesítettnek követel.

Ily tüneteiben a modern államélet visszaeséseket szemléltet, a melyek hű kifejezői azon moderneknek és újaknak hirdetett elvek, amelyeket az individuális túltengés szolgálatában és érdekében mint megvalósítandó állampolitikai elveket hirdetnek. Szabad szerelem, az egyén teljes szabadsága, mozgás, felfogás, ízlés, elhatározásban, féktelen egyéni és polgárjogok. Pedig mint láttuk az individuális túltengés egyik irányából a reakció vihara már megszedte a maga embermillió áldozatait.

A nemzetiségi eszme, mely nem egyéb, mint az individuális világnézet egyik fattyú hajtása, a világháborúhoz szolgálhatott indokolásul. Az individuum a nemzetiség jogai elismerését követelte a faj államokban, amelyek ellenállásával szemben az államokon künn élő fajrokonaival kereste az összeköttetést és támogatást céljai eléréséhez. Az államok érdeklődése kedvező hatalmi terjeszkedések irányába tereltetett ez által. A néptömegek nemzetiségi vágyaiban rejülő érzelmi erőt fanatizmussá fokozni nem került fáradságba az individuum jogai iránt amúgy is fanatikusan tartott közvéleményben. A nemzeti államok más fajú polgárainak elkülönülési törekvései, az államoknak bomlasztási igyekezete jelszó takarót talált ekkép a korszellemé tett individuális felfogásban. És az egymással állandó kulturalis, faji, gazdasági küzdelemben és versenyben álló nemzetállamok érdeklődése nyomban fennen lobog, ha a versenytárs államéletében bomlasztó tünetek előadódnak. A nemzetiségi eszme a diplomatai küzdelmeinek jelszavává vált, ezt dolgozták a nemzetiségek és a más nemzetiségei erőenergiáján gazdagodni akaró államok, azok felhalmo-

zott tőkési, és addig érlelték, ápolgatták, míg gazdasági állam-érdekeiknek is hordozó jelszavává vált. A nemzetiségi céger vonzott, izgatott, avagy lelkesített néptömegeket, népmilliókat és e tömeghevélet lelkesedéssel szállt a háborúba is. így képezte érzelmi, lelkesítő tartalmát a világháború gazdasági, utóbb a nemzetközi tőke kizárólagos mérkőzésének. Ez inscenjrozás nélkül nehezebben mozdultak volna ki a tömegek harcba — háborúba, hogy világnemzetek terjeszkedő ipara és kereskedelme tőkési uralmi érdekeiért életüket és vérüket millió számra feláldozzák.

Hogy az individuálismusként túltengése az állam, társadalom, család, civilizáció, erkölcs, művészet és az emberi civilizáció eddigi eredménye más területein mennyi kárt okozott és fog okozni, azt a jövő fogja megmutatni. Az államok vezetésének bölcsességén múlik, mint irányítják az emberiség jövő sorsát.

Az emberi civilizációknak az is a célja, hogy *emberi együttélésre alkalmas egyedeket* neveljen, tehát embertypusokat, civilizált embereket. Csak ily típusok nagy tömege garantálhatja az emberi együttélést, teremtheti meg azt a kultúrlényt, aki hasonló lelkiületű és érzelmű embertársai tömege közepette garanciája az emberszervezetek — emberintézmények, emberberendezkedések fenntartásának és fennmaradásának. Garantálja magát a vallás hirdette emberszeretetet. Csak sok egyforma gondolkodás, ugyanazonos elhatározás, ugyanazonos helyes világnézet, ugyanazonos műveltség, ugyanazonos kulturgondolkodás, áldozatkészség, morális tartalom vihet tömegeket közös célok és közös intézmények iránti áldozathozatalra. Mindez kultúrembertypust követel. Ilyen típusokat csak államok, civilizációk egységes nevelési és kultúrfejlődési irányokkal teremthetnek meg.

Az állam érdeke tehát, hogy típusokat neveljen magának — szemben-az individuum követelő szertecsapongásaival. Az állam vezetésére és állampolitikai helyes irányelvek továbbfejlesztésére, általában a civilizáció továbbvitelére hivatott individuális zsenik ily típus nevelés mellett is kinőnek. Azok kitörnek, mint a tűzhányók, az embertömegek masszából. Az állam létérdeke, hogy a civilizálatlan individuumból civilizált államtípust neveljen magának és ily embertypus népesítse be az államélet összes területeit. Sekélyes, köznapi,

avagy közepes individuumok individualismusának tekintet-bevételére nincs szüksége se az államnak, se a civilizációnak, csak a túltengő individuumnak. Sőt a köz kárára van.

Mondjuk például egy u. n. író, akinek nincs gondolata, ízlése, karaktere, — nincs tehát oly lelki tartalma, mely őt morálisan feljogosítaná arra, hogy azt mint kultúrideált megírt műveiben a tömegek szeme elé állítsa, nekik ideált, vagy gondolatokat, irányokat mutasson, melyek őket kultúrérésükben előbbre vigyék; — mindezzel az író nem rendelkezik. Ő rendelkezik csak túltengő individuális meggyőződéssel. Ez őt feljogosítja, hogy azt, a mi benne él, mint egyéni kvalitás — a tömeg elé dobja. Mi él benne? Egy állatember sekélyes ösztönélete, egy civilizálatlan, ki nem finomodott lény ízléstelensége, nyersesége és önzése, szóval mindaz, ami őt a tömegmasszáihoz hozzácsapja, mely tömeget másoknak — kultúrfinomabbak, fenköltebbek, nemesebbek és jobbaknak kell egy modern államélet tagjaivá átgyúrni. De a túltengő individuum írni akar és ontani magából a modernnek, újnak és ki tudja még minő jelzőkkel cicomázottnak hirdetett saját tartalmakat. Ír pedig az utcai kéjnőkről, melyhez olcsó fillérekért hozzájut és rendszeren a festett élet az, ami ily individuumnak legkívánatosabb közhírré teendő lelkitartalom. Ír a cipőmadzagról, nadrágról, ír az ő barátjáról, aki ép olyan, mint ő, ír az ő lelke vágyairól, mely nem más, mint undor a kultúra, a civilizáció eredményei és minden iránt, amiben az emberiség évezredek küzdelmei keservei árán előrehaladt. Ez az individuum. És a hozzá hasonló individuumok tapsolnak neki. Kész a közvélemény. A sekélyes, sárban mozgó gondolatok közvélemény révén tekintélyhez jutnak, íróik elismeréshez és polchoz és mindebből vájjon mennyi haszna van az államnak, a társadalomnak, a civilizációnak, ha ily sekélyességek, állatiasságok, civilizálatlanságok tömeggel felkerülnek!

Az individuumok eltüntetése — az individuális zsenik ide nem tartoznak — a modern államélet fejlődése eredménye is. Mihelyt ugyanis az állami organizmus úgy épült ki, hogy az Organismus önálló léte mellett az egyes ember, az egyes foglalkozási ágak és az egyes társadalmak, mint ugyancsak organikus egészek úgyis egészülnek egygyé az államban, mint egy óriási mechanizmus, melynek egyes részei önálló — a többitől elkülönített — létre alkalmatlanok, sőt képtelenek, — az

állam kötelessége az Organismus és e mechanismus összműködése harmóniájának fenntartása és biztosítása végett az egész fölött a vezetést, felügyeletet, sőt intézést úgy gyakorolni, hogy minden rész, minden parány az összműködésnél kiegészítő hozzájárulásra állandóan alkalmas legyen. És annyival erőteljesebben és szerteágazóbban kell az államnak ez intézést gyakorolni, minél belterjesebb az állam élete, vagyis minél nagyobb terjedelmű és nagyobb kultúrájú. Mindez csak az Individualismus szabadsága és joga rovására történhetik. Azért látjuk az államéletben a fejlődés irányát. Ős, primitív fokon nagy az individuum joga és nagy az individuális szabadság. Az államvezetés laza. Utóbb a primitív államélet. Az államvezetés theokratikus, vagy absolutistikus. Az individualismustól megfosztott néptömegek, de a politikai nemzettagok túltengő individualismusa. A fejlődés további utjai a népképviseltek bevezetése, mely az individuális szabadság megkötési kora, de az emberi belterjes kultúregyüttélés egyedüli lehetősége.

A mai modern államélet az a fejlődési állapot, hogy *az állam a sociális eloszlás harmóniáját szolgálja*, tehát mindenkit saját foglalkozási területén — mondjuk saját munkamegosztott partialis funktió körében — megvédelmez, hogy se az egyes, se a foglalkozási ág az összműködés és egymásra utaltság harmóniáját meg ne bolygassa, senki a többi rovására a közreműködés — összmunkálkodás alól magát ki ne vonhassa.

A magasabb társadalombeliektől, akik magasabb értelmi fejlettség birtokában az alsóbb társadalombelieket kihasználhatnák, nagyfokú morális fölényt — individuális megfegyelmezést — követel és így tovább. De minél jobban eltünteti az államélet — az emberegyüttélési keret — az individuumot, annál jobban feléleszti az állam beleavatkozási, felügyeleti és rendelkező kötelességét. A heréknek, degenerált aknák hadat izén. Olyanokat, akikben a morales megfegyelmezetség értelmi fölénye nem uralkodó kultúrtulajdon, az államélet intézésébe befolyjni nem enged; a gazdasági érvényesülésnek is modern lehetőségeket teremt. Az individuumokat mindenütt egymásra utalt, egymást tekintetbe vevő egyformán dolgozó, modern kultúrállamtagokkal helyettesíti. Hogy ily kultúrfokon az állam az elrendező feladatához a kiművelt egyéni és állampolgári akaratok hozzájárulnak és az államtagok individuálisan

is segítik az államot munkájában és az államatagok az érvényesülési lehetőségek keretei között szabadon mozognak és érvényesülnek — az a kultúremlék és kultúrállam kiépítettségéből folyik.

Következik tehát ebből is, hogy az individuum tultengésének szolgálata feltétlenül maga után vonja az állam kevésbé civilizált vagy a tömeg munkájából élő tömegrészeinek felülkerekedését az államélet irányításában, ami éppen a tömegek érdekében nem álló, amiről másutt emlékezünk meg részletesebben. E helyütt megemlítjük, hogy e jelszó maga után vonja „*le a tekintélyekkel*” való újabb jelszót, ami pedig jelszava lehet és legyen a tudományos kutatásnak, de a tömegek ajkán és küzdelmi jelszavaként állambomlasztó és veszélyes.

Tolstoj szerint az emberiség 3 világnézetet élt már át. Az első, az egyéni, vagy állati, a második a társasági, vagy pogány, a 3-ik az isteni — az egész világot átölelő. Az elsőben az ember egész élete az ő személyében él és nyugszik, a 2-ikben már nagyobb számú emberélet érdekeiért: törzs, család, társadalom, állam, a 3-ik az élet forrásában Istenben él, ez a mai korszak.

„A vad, a civilizálatlan az életet csak önmagában ismeri fel, az ő saját egyéni kívánságaiban. Élete jó folyása koncentrálódik egyedül benne. Saját élvezeteinek kielégítése a legfőbb jó neki. Az ő vallása csak abban áll, hogy az ő egyéni személye érdekeiért Istenét felszólíttassa, aki csak az ő egyéni céljaiért létezik... Az emberiség egész élete nem egyéb, mint átmenetel az egyéni, állati életfelfogástól — a társadalmi, köz, az isteni életfelfogáshoz.” Az individuális életfelfogást joggal sorozhatjuk tehát a civilizáció előtti korszak — késői — visszajáró tünetének. Annak a korszaknak, amelyet *Prof. dr. Richard Hildebrand* a kultúra legelső fokának nevez. „A legelső fokon — írja — az emberek még teljesen elszórtan és csak egyes családokba széttagoltan éltek és élnek, nem hordákban. Ugyanezt állapították meg *Westermarck, Bailey, Globus, Pallas, v. Wrangleil, Martins* stb.

Ma is individuális szabadság és függetlenség uralkodik a *kalmükök, mongolok, kirgizek, beduinok, damarák, hottentóknál Prschewalshy, Badloff, Wood, Bushhardt, Fritsch* adatai szerint. Ezeknél tehát uralkodik az „én” tekintetbe vétele. Minden az állati ösztönök nívóján mozgó tömegtag epigon igényelheti éne figyelembevételét.

Az újabb korban a civilizált népek közt előidézte ezt mint kiemeltük — a demokratikus államéletek átmeneti korában főleg a francia forradalom nyers embervágy gőzében felszínre dobott nyers tömegek hatása, azt ez a tömeg továbbra is saját érdekei ellenére felszínen tartja — és táplálja azt állandóan a modern államélet új veszedelmes kiváltságos erőfelsorakozása, a nemzetközi kapitalismus.

Nem véletlen — de a tényleges viszonyok szükségszerű eredőjeként veendő az a tény, hogy az individuum joga leg- hangosabban *Párizsban* hirdettetik és az e jelszó központi forrása. Párizs a nemzetközi tőke, a világbankárok egyik főszék- helye. Párizs, amellet, hogy a modern államélet kultúrkohó- jának is tekinthető, egyúttal a világ kalandorainak, a nemzetközi világljáróknak és a nyers tömegező tipikus központi helye.

Párizs már a forradalom előtt csak improduktív fogyasztóktól lakott volt. Lavoisier által a nemzetgyűlésen adott adatok szerint a Párizs által elfogyasztott évi 250 millió Hvres- ből 20 milliót a kereskedelem és 140 milliót a tőkésék (állam- adóssági rente élvezői), 100 milliót az ingatlan jövedelmek és vállalkozói nyereségek élvezői fogyasztanak. *Mirabeau* szerint az akkori Párizs 640.000 lakójából 200.000-nek kellene hagy- nia a várost, ha indítványa elfogadtatnék. Szerinte minden gazdag, akinek elegendő járadéka, vagy pensiója van, hogy kényelmesen éljen, Párizsban üti fel tartózkodási helyét, hogy itt elköltse a királyság jövedelmét. Ma Párizsra fenti meg- állapítás fokozatosan áll. Az a gazdag herék, a kalandorok, a nemzetközi tőkésék és a világ mulató egyedeinek központi helye. Ezek hevülnek természetesen az individuum joga jel- szaván — saját egyéni mozgásuk féktelenségeért. És hevülnek a gazdagok hatalmas uszálya, a kéjberendezések, a luxus- tanyák, a fényűzési iparok. Párizsban a 18. században 30.000 milliomos volt, 62 játékbarlanggal. *Capon* szerint: a királyi zene és táncakadémja és az opera nem volt egyéb, mint egy „maison publique pour gentilhommes.” Ily világváros ily emberanyaggal, mely nem termel, csak fogyasztja mások munka verejtéke termékeit, tipikus fészke az u. n. individuális szabadságnak. A kalandorok, a nemzetközi iparlovagok, a visszaélések, a nyers tömegező szabad egyéni mozgásért hevül? ez felel meg érdekeinek és nyers ösztöneinek. A nemzetközi tőke felhasználja a tömegek által kedvelt jelszót és azt szíve-

sen propagálja, mert tudja, hogy a civilizálatlan ösztönember az individuális szabadsággal a tömegező felvonulásának lehetőségét teszi kétségessé, hogy az individuális szabadság azt az individuumot dobja felszínre érdekei hordozójául, mely nem élván a társadalmak és államéletek csúcsain, úgy mondjuk, kilátó helyein, — érdekei helyes szolgálatát illetőleg csak homályban élhet, illetve a tőke művészi fölényességének könnyű-játékszerévé válik. Ily élre helyezett tömegképviselők jelszavakban elmerülnek, a tömegeket azok zavarában rosszul vezetik, a tömeg — így a nemzeti életek milliói erőikkel fel nem sorakoznak és folyik tovább a népek kihasználása újabb kiváltságosak, a kapitalisták által.

Élhetünk a hasonlattal: *az individuális szabadság fenntartásával a gazdasági és érvényesülési versenyben olyan az egyén a tőke mellett, mint egy modern tank vagy páncélvonat a gyalogos katona mellett.* Szemben áll a pucér ember a maga tehetetlenségében a modern gépezetszörny mozdíthatlan erejével és akaratával. Így néz ki a munkamegosztás és hetyhez-kötöttség, tudatlanság által lebilincselte egyén versenyfutása és versenymozgása a tömegek fölé került tőkés társadalommal.

A tömeg, mely individuális jelszavakkal harcba indul, nem is individualizmusért hevül, hiszen mozgalmának főiránya annak ellenkezője a socialismus, amelyet csak oly mesterien individuális jelszókkel ellensúlyoztak.

E kérdéssel egyelőre itt tovább nem foglalkozunk, más fejezetünkben reá visszatérni fogunk.

Hogy az Individualismus jelszavának ikerfattyú hajtása ítz ugyancsak hajszolt *liberalismus* jelszava, ez fejezeteink során eléggé ki fog világosodni. A liberalismus lobogó szövetségével, mint jelszóval felfegyverkezve lépett porondra a demokratikus átalakulások viharos, válságos korszakában minden államban — minden oly igyekezet, mely a középkori tömegkihasználást modern keretek közt folytatni akarta és éhez szabadság jogot keresett. E jelszó az annyi ideig elnyomott néptömegek szabadságmámorában lelte lelki indokolását és így tömegézésből táplálkozott, a tömegeknek tehát tetszetős volt. Féltre a középkori lánccal, le minden, de minden bilincsel, mely a múltakban a kihasználó társadalom uralmi berendezkedésének erősítéséül és a népmilliók megkötéséül szolgált.

Éljen a teljes polgári szabadság! ezt mind ki akarta fejezni azzal, hogy éljen a liberalizmus.

Hogyne használták volna ki e néplelekben életrekellett szabadságmámort a nép további kijátszására és kihasználására! Még pedig minél tágabb értelemben a szervezett, fölényesen elhelyezkedett, szorososan összetartó, helyzetét a szellemi és anyagi fölény minden taktikai fogásával élentartó ama társadalom, mely vagy a múlt kiváltságait fenntartani, vagy a jelenben minél több kiváltságot, vagyont, előretörést biztosítani igyekezett!! Szemben a gyámoltalan néppel, amely a szabadsággal — a liberalizmussal élni nem tudott, mely a középkori államéletek bűnei folytán szellemileg, vagyoniilag teljes elmaradottságban, szegénységben és szervezetlenségben élt és amely a liberalizmusból csak annyi hasznpt tudott kiélvezni, hogy bújának-bajának, szóban, siralomban szabad folyást engedhetett, de a tettek terén a politikai és gazdasági érvényesülés kísérletezésénél már ott érezhette a szervezett hatalom koppintását, ha kellett, suhintását a feje fölött.

Másrészt a nép az államrend és a vallás minden irányú megkötésével korlátok közé szorítottan élt és él. *Fennállott a morális megkötöttség kettős alkalmazása.* Egy a nép részére, mely ridegen, könyörtelenül kikényszerített és egy — a nép fölött fölényesen elhelyezkedők részére, akinknek morális megkötöttsége főleg az érvényesülés területein „nem igényeltetett.

A liberalizmus jelszava így jelentette a morális meggyőződés és az állami, társadalmi rend által szabad mozgásban megkötött államtagek közepette, az egyes érdekeltségeknek moralitás nélkül a jogrend lehető kijátszásával való előretörését és elhelyezkedését. Kifelé liberalizmus volt a szabad mozgás az egyéni életben, a társadalmi, politikai érvényesülésben és a gazdasági versenyben. Ezekből ugyan hol nem volt hátrányban a nép? Mennyi évtizednek kellett elmúlni, míg a nép a kor nivójához hozzánevelődött, míg kellő ismeretekre tett szert, míg annyi szellemi javakat, értelmi felülemelkedést szerzett, amelynek birtokában a liberalizmus jegyében a mérközést a kiváltságosak kiváltságai dacára az érvényesülés összes területein felvehetette! És csodálatos, minél jobban talajt vert a nép befolyása és hatalma az államéletekben, — annál többet szabdalt le a liberalizmus bűvfogalmából és aka-

rátával kényszerítette a liberalizmus apostolait, hogy jelszavakkal mind hátrább és mind sötétebb rejtelmekbe visszavonuljanak. A népakarat diktálta az egyén féktelen liberálisizmusának megszorítását úgy az egyéni, mint a gazdasági élet terén. Szemben a liberalizmussal — a socializmus nyomult előtérbe, mely azt követelte az államtól, hogy az egyéni és gazdasági élet minél több területére avatkozzék bele, minden foglalkozási ág morálját állapítsa meg és az összes államtagokat e morál szerinti tevékenységre kényszerítse, — a kiváltságosok kilengéseit szüntesse be. A liberalizmus szűk elvi területekre hagyatott fenn. Szabad legyen az államtagnak, ha dolgozik, szabadon érvényesülni, de csak az állammorál és szociális elosztás harmóniája figyelembevételével!

Az egyén élvezzen polgári szabadságot, de csak oly egyén, aki mint államtag az állam céljai szolgálatához hozzásegődik, aki az államélet erkölcsi és jogi világa keretei közt mozog.

A forradalmi, romboló, egyéni liberalizmusból kialakult a modern kultúrember liberalizmusa, aki kultúrbelátással éri utói saját emberi és az állam kulturális céljait, ezek érdekében úgy igyekszik életét és cselekvéseit berendezni, hogy e célok mindannyia elérhető és biztosítható legyen nemcsak általa, de a vele együttélő többi kultúrembertársa által. A kulturális cél érdekében szívesen tűri tehát egész emberélete megrendszabályozását az állam által, szívesen veszi, hogy az állam az államtag életének folyására annak megszületése pillanatától kezdve ráteszi beavatkozó kezét és végigkíséri egész élete folyását, mert tudja, hogy ez az államrend és hogy csakis rendezett állam rendezett kultúrviszonyai között töltheti be ő is kultúrkeretek közt emberi céljait.

Dacára tehát a forradalmak szabadság mámorban született jelszavaknak, a modern államélet abban tökéletesedik, hogy kulturális, morális intézkedések tömegeit írja államtagnak elő, amelyek szorosán véve mind az emberi szabadság megkötései. Ugyanakkor érzik azonban a népmillió kisemberek, hogy minden morális és jogi megkötés az ő helyzetét javítja, ő éled fel alatta és megvédelmezi őt a népkihasznlók liberális — önző kizsákmányolásától. Ezért a modern jelenben, ahol lehangosabban zúg a liberalizmus jelszava lármája, mögötte kereshetünk nyomban egy érdekeltséget, mely e jelszó zászlója mögött tömören sorakozva saját egyéni, osztály, faji,

vagy gazdasági érdekeit a köz rovására és a köz, az állam morálja ellenében akarja érvényesíteni. E helyütt jellegzetes tünetként hivatkozhatunk például *Oppenheimer* németországi socialista íróra, aki a kapitalizmus érdekei védelmére felépített elméletét, amelyben a nép socialis elégtelenségét a földtulajdonra irányítani igyekszik — elnevezve azt rablásnak, — liberális socialismusnak nevezi el.

Hazánkban hogyan lett volna tetszetős a liberalizmus jelszava, ahol annyiféle elnyomatás keserű emléke ülte meg a szíveket és kedélyeket. A rendi középkor államéleti elnyomása mellett az osztrák elnyomatás és annak eszközei a felekezeti elnyomás!

Mindez elnyomatás teljes hatalmi szervezetével, szerteágazó intézményeivel rajta tobzódott ezen a szegény, szerencsétlen nemzetben, amelynek még megmukkanását is osztrák zsoldosok vérbe és tűzbe fojtották. Hazánkban tehát még bujább talaj állt rendelkezésre a jelszó elültetésére oly célból, hogy a szervezett érdekeltségek annak hangoztatásával indítsák rohamaikat nemzeti és gazdasági javaink ellen, hogy mindkettőből annál nagyobb tömeget sajátítsanak ki saját érdekeltségeik javára.

A nagybirtokosok politikájukat liberálisnak nevezték el, akkor, amidőn a népjogok minden kiterjesztésétől irtóztak, amidőn a socialistikus törekvések szemeikben gyűlöletesek voltak. Liberalizmusuk volt az a szabadság, hogy Bécs bizalmát és az összes hatalmat bírva csináltak mindent, ami érdekeiknek megfelelt, A tőke hamar eltanulta és ugyancsak kisajátította a jelszót és ezzel védekezett, ha visszaéléseit megfogni igyekeztek. A korrupció melegágyát a liberalizmus jelszavával fektették meg. Mindent szabad és lehet csinálni ez országban, mert ez liberális. Semmi megszorítás, semmi ellenőrzés, semmi beleavatkozás. Bőrzéhez, sajtóhoz, nagy jövedelmekhez, szédelő kereskedelemhez, bevándorláshoz nem szabad nyúlni, mert ez a liberalizmusba ütközik. És reakció mindaz, aminek célja az ő szétterpeszkedett hatalmi érdekeiket kellő keretekbe szorítani. Reakció a magyarság érdekeinek szolgálata, reakció a nemzeti összeforrasztás. Ellenben liberális a faji elhelyezkedés, a fajok külön kultúrája kialakulásának túrése. Liberális volt a nemzeti jogok szétfecsérlése a nemzetiségek és felekezetek közt, reakció volt az egyetemes nemzeti

kultúra szolgálata. Minden erőhatalmi tényező aszerint dobálózott és vagdalkozott a jelszavakkal, ^mennyire az érdekeinek megfelelt.

Ugyanez a liberális tobzódás az ellenkező politikai meggyőzések könyörtelen irtójaként tudott felvonulni — ugyancsak a Liberalismus jegyében. Az ellenzékiek irtattak, üldöztek sajtóban, administrációban, hivatalokban, közgazdasági, társadalmi területeken, de főleg a politika mezőin. És irtották könyörtelenül a faj magyarságban egész a kivándorló hajó elindításáig. Ez is liberális volt.

Általában felállíthatjuk a tételt, hogy modern államélet a liberális jelszó eddigi értelmezése alapján — mint azt fejezeteink során látni fogjuk — fel sem építhető. Magyarországon pedig, ahol oly nagy az ellentét a vezető társadalmak és a néprétegek közt, mely magyar államférfiú állapíthatja meg ridegen, hogy minden tetteben és alkotásában liberális lesz? Liberális csak annyiban lehet, ha azzal igazán a magyar nemzet egészét szolgálja, amennyiben az a magyarság uralmi helyzetét nem veszélyezteti, amennyiben a nemzeti egység nem szenved miatta. Minden törekvéssel szemben viszont, mely sérti a magyarság vagy a dolgozó társadalmak érdekeit, avagy megbonthatja az államegységet, árt a népmillióknak, kötelességszerű a reakció.

Annyira liberálisak voltunk, hogy akár bele is pusztulhattunk volna. E jelszóval ütötték agyon a modern haladás és socialis elrendezkedés legszebb eszményeit. Az államélet egész területének jelszava volt a liberalismus. Erről nevezte el magát az uralkodó politikai párt, ez volt a sajtóhang tenorja, liberalismus jelszavával emelkedhettek csak a közélet területein a közélet emberei, liberalismus a közgazdaság minden területén, a tudományban, irodalomban, a faji harcokban, mindenütt: a jelszó, mely emelt jelentéktelen érdekképviselőket hatalmas közéleti polcokba és döntött le igaz hazafiakat, lelkes modern kultúrapostolokat. *Tolstoj* írja: „Az emberek, ha rosszul cselekednek, mindig oly világnézetet gondolnak ki maguknak, amely az ő rossz cselekedeteiket nem mint rossz cselekményeket tünteti fel, de mint következményét megváltoztathatlan, az ő hatalmukon kívül álló törvényeknek.” Nálunk a liberalismus volt ez a csálhatatlan és egyedül boldogító világnézet. Akkor, amidőn népünk tudatlanságban, felekezeti-

leg széttagoltan, szegénységben, minden ellenállásra képtelen, kellő harc megállására szervezetlen volt. Az ország területe pedig nyitva állt mindenféle bevándorlás és más faji felsorakozás tömörüléseire. *Renan* a Kr. u. első évszázad római viszonyainak, erkölcstelenségeinek, korrupcióinak szemléleténél ily indokolást talált: „A rossz főleg keletről jött, bevezetve a legközönségesebb hízelgők által, akiket Egyiptom és Syria rajzott ki Rómába, ahol ők a valódi rómaiak elnyomásából hasznot húzva, önmagukat mindenhatóknak érezték a kormányzó csirkefogók mellett.”

Közviszonyainkhoz ugyan ily sötét aláfestés nem alkalmazható, mert hiszen kormányzatunkat mindenesetre jó szándékok vezethették, de őket elkapták a jelszók és a hízelgők lármája és e hangzavar közepette eltévelyedtek — annyival inkább, mert a jelszók úgy állítottak be, hogy azok forrása a nyugat; már pedig Magyarországot a nyugat eszméi szerint kellett újjáépíteni. A nyugatra hivatkozás jelszava pedig mindig naiv követők — kritika nélküli tömegét csoportosítani alkalmasnak bizonyult.

Minden társadalomnak a kultúrelhelyezkedés morálisánál fogva érezni kell a kultúrellet megkötöttségének nyomását és ezt mindenki, minden társadalom annyival inkább érzi, minél műveletlenebb és minél nehezebb anyagi viszonyok közt él. Az élet nehézségének súlyát ezért főleg az alsóbb társadalmak érzik, a melyek a felsőbb társadalmak értelmes, fölünyesebb, főleg ritkultabb elhelyezkedését mindig annak hajlandók tulajdonítani, hogy azok több szabadságot, nagyobb liberalismust élveznek. Pedig még a kultúrfejlődés által el-tüntetendő visszaélésektől eltekintve, általában a felsőbb társadalom mozgási szabadabbsága csak látszólagos, mert a kulturmegfegyvelmezés magasabb értelmisége belátásából gyökerelvén, az saját természetként, egyéni tulajdonként él benne. Alulról ezen értelmi öntudattal nem rendelkező tömeg nézőpontjából — ez mint felsőbb társadalmi egyén akarata szerinti — tehát szabad — mozgás jelentkezik.

Már is megalakul tehát a tömeg-vágy szerinti újabb alap a jelszóhoz, a tömeg közvélemény, melyet a Liberalismus hirdetésével megfogni lehet. Ezért volt és hirdethető ma is mindig e jelszó oly hatással, mely tömegek érdeklődését felkelteni alkalmas.

Hogy e jelszók silány folytatása — az élet-halál harcot vívó nemzetközi kapitalizmus újabb csalátke a világháborúban felszínre dobott — újabb jelszó „a népek, néptörödékek önrendelkezési joga”, — ez az elmondottakból következik. mert mint hangsúlyoztuk csak az államfenntartó fajokat illeti meg a természet erői és erkölcsi igazságai szerint az a jog, hogy államéletre berendezetten a civilizált emberiséget képviseljék. Apró faj törödékeket, élösi fajokat, ily jog meg nem illetheti, mert ezek az államéletvitelére., fenntartására, annak a modern államélet elvei szerint nivóra emelésére és főleg veszélyben megvédésére — háborús vér és vagyon áldozatok hozására alkalmatlanok. Ily fajokat, néptörödékeket tehát semmi körülmények közt sem illetheti meg az önrendelkezési jog.

Ez csak a nekik juttatott földterület és néptömeg romlásával járna. Amit a világhistória igazol. Az önrendelkezés joga csak a világháborúban bevált, életerős fajokat és általuk uralt nemzetállamokat illetheti meg.

Mi lehet, mi szabad, hogy célja legyen a politikusnak a magyar parlamentben?

Mint az emberiség egy nemzeti csoportulása képviselőjének célja és a feladata az államkeretében államéletet élő embereket embercéljaik betöltésében szolgálni, vezetni és képviselni. Az államot oly irányú fejlődés felé terelni, mely az államtagoknak embercéljaik betöltését lehetővé teszi. E célt akarni minden politikusnak, illetőleg minden népképviselőnek a képviselőházban kötelessége. E cél érdekében küldi be őket a nép: a választó polgárok. Aki a nép bizalmát igénybe veszi, aki az ország sorsa intézésébe szakértőként elhelyezkedni vállalkozik, — annak bírnia kell legalább annyi látókörrrel, hogy megalkotott elvei megvalósíthatásának erőviszonyait megállapítani képes és a végcél szolgálatába elveit beállítani tudja. És mert az államélet maga folytonos hullámzásoknak van alávetve, a kultúra fejlődése, a magyarság előnyomulása, a gazdasági alakulatok, a társadalmak érvényesülési küzdelmei és ezer más közreható tényező a nemzet egészének viszonyait is folytonosan módosítja, alakítja, a nemzetközi viszonyok is állandóan éreztetik hatásukat az államéletre, — a politikusnak minden összejátszó tényező változatainak figyelembe vételével kötelessége politikai céljait a változott viszonyokhoz hozzáalkalmazni. — Merev jelszavak alkalmazásá-

sának és szolgálatának nincs értelme, sőt politikai eltévelyedésekre és minden eltévelyedés a nemzettel szemben elkövetett bűnökhöz — vezet.

A politikus tartozik elveit a mindenkori lehetőségekhez hozzáidomítani, mert csak így szolgálja valóban a nemzetet. A rideg, mozdíthatlan elméletek, a jelszavak csak a tudományos irodalomba és a történelemben, az elmúlt korszakok jellegének megjelölésére valók. Minden terület reformja nem általános elvek szerint, de az illető terület speciális viszonylataiban hajtható végre.

Az országban évtizedekig az 1867-iki kiegyezés alapján állók 67-eseknek, az 1848-iki törvények alapján állók 48-soknak_T függetlenségeiknek nevezték magukat. Ezek képezték a főpártokat és ez alapon állva a jelszavak tömegével övezték meg a nymbust programjaik és önmagok körül. A közéleti harc összes energiái e megjelölések körül merültek ki. Nem volt ez egyrészt visszaélés a jelszavakkal, takaró más célok szolgálatában, — másrészt a politikai iskolázatlanság vagy pedig szándékos bujkálás ríkító bizonyágtétele¹? Kik voltak valóban az úgynevezett 67-esek? A kiegyezés egyedüli hivei? Amidőn a 67-es törvényeket a törvénytarban kihirdették, lehetett értelme annak, hogy e törvények védelmére külön politikai kormányzó pártot megszervezzenek? Kik ellen? A hazafias álmodozók ellen, akik a nemzet teljes függetlenségeért sóvárogtak? És nem kellett a nemzet függetlenségeért, ha ezt az erőviszonyok indokolták volna, a 67-eseknek ép úgy sorakozniuk? Mióta kell egy rendezett államban alkotmányosan hozott törvények védelmére politikai pártokat alapítani? Hiszen a törvényeknek ellenszegülni módjában-sem áll sz állampolgároknak? Másrészt az 1867-es évek erőviszonyai teremtették meg e törvényeket. A nemzet akkor vér és vagyonvesztés, a szabadságharc és Bach-korszak után az akkori erőviszonyok, a szétdúlt közállapotok és a nemzetközi helyzet figyelembevételével hozta meg e törvényeket. De a nemzet nagy lendületnek indult. Az erőviszonyok mindenesetre módosultak. Mi praktikus értelme és jelentősége volt a 67-es törvényeknek, mint politikai párt alapnak? Ki nem volt az országban nem e törvények alapján álló? S ha lett volna, aki szembe helyezkedett, ott volt a mindenkori végrehajtó hatalom! Minden törvény kihirdetése után minden állampolgárra

kötelező, akár tetszik valakinek, akár nem. Az erőviszonyok módosultak, az államélet önmaga kikényszeríti a módosulások figyelembevételét. A 67-esek akkor is e törvényekhez csökönyösen ragaszkodtak volna! Politikai ráció az ezen alapon való pártalakulást utói nem érhet. Mégis hosszú politikai létezésének föltételeit szerencsétlen közviszonyaink teremtették meg és a tömeg általános politikai műveletlensége. Avagy nemzeti öntudatunkat, összes nemzeti ambíciókat annyira kielégítő volt a 67-es kor törvénykomplexuma! E korszak mozgató férfját, *Deák* Ferencet a kimerült, a szerencsétlen, elsorvadt, kétségbeesett nemzet a haza bölcsének tekintette, mert az ő működéséhez fűződött az a tény, hogy az országban uralkodott osztrák tobzódás és anarchia megszűnhetett és a nemzeti élet nyugalmi pontokhoz jutott. A viszonyok rendezettek, a rendezett viszonyok közt a rendes munkálkodás megkezdése lehetővé vált. Hogy mily nagy volt a nemzet szenvedése, épen az a tény bizonyítja, hogy *Deák*ot a haza bölcsének tekintette és a közjogi törvényeket, mint megváltást üdvözölte — oly alkotmányos berendezkedésekért, amelyekhez hasonlókhöz nem nemzetek — de nemzetiségek is jutottak, köztük saját volt nemzetiségünk a horvát, amely más ténnyel, mint hogy szabadságharcunkban ellenünk lázadt — ezt ki nem érdemelhette. Hogy ezeréves államéletünk után oly nagyszabású, nemzeti korszakot jelentő volt a 67. év törvényhozása, hogy akkor, amidőn *Königrätz* után *Ausztria* végleg kiesvén a német Bundból, menteni igyekezett, amit lehetett, hogy összetákolja birodalmát, — az alkalmazott bölcs mérséklet tényleg oly bölcs volt-e, azt a történelem van hivatva megállapítani. Tény, hogy az államok jogaikat csakis kikényszeríthetik. Az államalkotó faj államvitele lehetőségeit vasököllel védi és forszírozza, minden lehetőséget kihasznál és kikényszerít. Rokonszenvek, meghunyászkodások, szerénykérő mérsékletek soha sem voltak nemzeti élet kiépítő források. A nemzetek egymás életére, illetve uralmára törnek és az erősebb mindig diadalmaskodik, érdekei részleteiért is háborúkat folytat, amelyekben legjobbjai vére árán szerzi meg azokat. Ha volt annak lehetősége, hogy 67-ben, nemzeti jogok kicsikartassanak, úgy e lehetőségekből egy jottányit sem volt szabad engedni. Minden bölcs mérséklés — vereség, a melyet a nemzet elszenvedett. A 67-i idők közviszonyai és a nemzetközi erőviszonyok pontos ismer-

rete adhatja csak meg a választ arra, indokolt volt-e a 67-es törvények komplexumába lefektetett jogfeladás hosszú sorozata. „Szabad népek emlékezzetek ez igazságra, — mondja *Rousseau* — meg lehet szerezni a Szabadságot, de visszaszerezni soha.” A tény, hogy a nemzet nemzeti ünnepként, megváltás-ként fogadta e korszakot, — csak az illető kor nehéz közviszonyaiban és a féktelen elnyomatás kínjaiban leli lelki indokolását. „Lovagiasság,” „nagylelkűség,” „bölc s mérsékleték” üres jelszók, amelyeket államéletben nem szabad alkalmazni. *Bismarck* elve volt, mindenért árt követelni az államban és kikényszeríteni minden lehetőt. A 67-es idők eredményeit e szempontból bírálni nem képezi e munka feladatát. A lefolyt néhány évtized következményeiből azonban megállapíthatjuk, hogy az ország vezető politikusai, akik a 67 jelszava alatt tömörültek, az ország magyar erői gazdasági felvirágoztatása érdekében keveset tettek. Nem voltak áthatva egy modern államélet kiépítése eszményeitől, ami demokratikus átalakulásunk korszakában kívánatos lett volna, de szegényesen, kicsinyesen, osztályérdekek nézőpontjaiból ki nem ragadták magukat. ISzzel a 67-es alapnak azt a nymbuszát is elhomályosították, itmelylyel e törvényhozási komplexumot a kiegyezés kora társadalmi körsugározták. Ellenszenvenessé tették az ország ellenzéki pártjai előtt ezt, amennyi ellenszenvet meg sem érdemelt, hiszen utóbb annak tudatára jöttek, hogy ez alapokból is nemzeti életünk aspiratiói kiépíthetők. Szóval a 67-es politikusok rossz papjai voltak éppen e törvényeknek, a papok rosszasága, önzése és jobb igyekezetei hiánya miatt ostromoltatott maga a vallás — annak jó és a nemzet javára szolgáló intézményeiben is.

A 67-es törvények tehát politikai párt programnak alkalmatlanok voltak és ez alap politikusai rosszul szolgálták ez alapokat is. Nem hagyva figyelmen kívül azon nehézségeket, amelyek közt hazánk e korszakban élt. De mert nehezek voltak a közviszonyok, annál több önzetlenségre, nagyszabású és nagy koncepciójú cselekedetre lett volna szükség. Államéletben a viszonyok nehézsége nem mentheti az elkövetett mulasztásokat és önzéseket.

Ép úgy nem volt hozzányúlhatatlan, komoly létezési alapja az 1848-iknak és függetlenséginek hirdetett politikai alaku-iatoknak. A 48-as törvények a demokratikus fellángolás lázá-

ban hozattak meg. A törvényeket a lelkesedés és nem az államférfíui meggondoltság alkotta. Gondoltak arra e korszak nagy férfiai, hogy a proklamált jogegyenlőség és Szabadság mámore után hogyan állja meg helyét a rászakadt gazdasági küzdelemben — a faj magyarság, az államalkotó faj! Kiművelték talán ehhez előbb a felszabadított magyar népmilliókat? Hihették, hogy bűnös és önző kormányzatok által tömegeiben analfabétáknak és a földhöz, röghöz kötöten annak szűk látókörében meghagyott magyar tömegek — a velök együtt felszabaduló és egymást fajilag támogató egységbeforrott nemzetiiségekkel és idegen fajokkal szemben eredménnyel versenyezhetnek az egész magyar birodalom területén? Avagy, ha már a múlt nem törődött a fajmagyarsággal, mely kitűnő képességeivel — munkaszeretetével és józanságával — elsörendű és a világ legolcsóbb földművelő munkása volt, — elég megalapozottnak és megfelelő kezekbe kerülteknek tudták a magyar államvezetést, hogy az államalkotó fajra alapozottan azt belterjesen művelés alá véve — abból építik ki az új Magyarországot! Törődtek a felszabadítás ténye után annyira vele, hogy ha már rászabadították a szabadságot, — azt legalább is hasonló fegyverekkel erősítsék, mint amilyenekkel rendelkeztek az országotlakó többi fajok? Tudták azt, hogy a többi fajok már önálló szervezetekkel bírtak? Hogy a felekezeti oktatás köpenyege mögött mindannyi iskola dolgozta a többi fajokat! Hogy a városokba és nemzetiségi végekre elhelyezett közép és felső iskolák a fajok gyermekeit nevelik tovább? És amikor a magyar állam és közgazdasági élet e kinevelt más fajbeliekkel telítődött, sőt a kereső pályák előzőnlésével mindannyinak mód adatott, hogy a keresetek jövedelmeiből összes gyermekeik a felsőbb társadalmi fokozatokba való feljuthatás feltételeit tömeggel megszerezzhessék, — ugyanakkor a fajmagyarság az általa lakott vidékeken iskolák hián kiműveletlen maradt a szükséges versenyhez nem jelentkezhett? Hogy ez meg ne történhessék, gondoskodtak intézményi biztosítékokról a 48-as nagy idők lelkes férfiai? Avagy úgy ismerték, oly lelkesnek, oly műveltnek, modernnek, demokratának, munkásnak a régi rendiek társadalmát, hogy ez a magyar nép nélkül is — a szükséges Versenyt az egész ország területén minden más fajjal szemben állni fogja, tudja és akarja?! Magyarország demokratikus korszakát nagyobb körültekintéssel kellett volna bevezetni.

Azoknak a törvényeknek szövegeihez, sőt sok tekintetben elveihez sem lehet a nemzet mai életét hozzáalkalmazni. Minő politikai végcélokat jelölt e megnevezés? Minő politikai alapokat? Az államfüggetlenség? Ezt legkevésbé lehetett parlamenti szóharcokkal és lelkes beszédekkel megteremteni. A modern államélet annyi ezer és ezer szállal köti egymással össze az egymással alárendeltségbe került államokat, hogy e kötelekeket csakis erővel lehet szétszakítani. Vagy pedig csak a nemzetközi helyzet, az állam ellenállhatatlan erővel kibontakozó nemzetereje vagy a kapcsolt állam letűnése, megszűnése, elgyengülése teremt újabb alakulatokat. Évtizedeknek kellett elmúlni áldatlan szélmalom harcok közepette, míg a politikai érési folyamat eljutott addig, hogy az ellenzéki jelszó politika a nemzeti élet valódi való kereteibe átmódosult, míg az ellenzék az elvhirdetés, a szólampolitika elméleti színes, mondhatni sugaras talajáról a realitás mezejére lépett, míg reálisabb» elveit megalkotta, míg az akkori delegációba bevonult, míg tudatára ébredt annak, hogy a küzdelmet az egyedüli lehető közjogi alapból kiindultan kell felvennie. Hagyományaiból nem tudott kivetkőződni. A függetlenség jelszavaihoz szigorúan ragaszkodott akkor, amidőn a szembenálló hatalmak egyikével sem mérkőzött meg, amidőn a nemzetet ehhez előre meg nem szervezte, amidőn a hatalom föltételeivel nem rendelkezett, amidőn parlamenti többsége is annak tudatára kellett rávezesse, hogy az elvek sem többséggel, sem a legnagyobb szónoklatokkal nem valósíthatók meg. Hogyan képzelték el ez egyébként lelkes hazafiak? Egy sikeres választással elintézhető lett volna Ausztriával fennállott minden kapcsolatunk akkor, amidőn Ausztria még a közjogi, a közgazdasági hatalmak nagyobb tömegével rendelkezett, amidőn e hatalomnak itt ez országban is évszázadok alatt mindennemű kötelekkel oda kapcsolt hatalmi szervezete volt, amidőn Ausztria népének gazdagságát jórésben e kapcsolat teremtette meg?

Amidőn élt és virult oly állammorál elv, mely az államközösség szolgálatát, — ebben természetesen Ausztria érdekeinek is szolgálatát, — feltétlenül hazafiasnak tekintette, sőt bölcsőbbnek, okosabbnak, előkelőbbnek? Amely morál évszázados kapcsolatunkból nőtt ki és megtámadhatatlanul meggyökeresedett. Avagy oly könnyed annak a határpontnak a megállá-

pítása, mikor szolgáltatik és meddig a kizárólagos magyar nemzeti érdek és mikor lépetett az túl, hogy magyar politikai hitvallással valójában Ausztria érdekei szolgáltassanak? Avagy ha kölcsönös érdekek szolgálatára alkottatott az államkapcsolat, a mi érdekeinknek ily kölcsönös loyális figyelembe vételét szolgálva láthatta az osztrák összbirodalmi politikumok pártjai közt, akik az országot az egységes birodalom egy provinciájának szerették tekinteni, amelyből minél több hasznot kihozni — ez igyekezetben egységesek voltak?

A függetlenségi harc 1848-ban sem sikerült. Harctéri erő mérkőzéssel a harc nem volt eldönthető. Fegyverrel való újabb szabadságharcra senki sem gondolt és nem gondolhatott ez országban. A másik, a közgazdasági harcban oly erősnek látták az országot, hogy e téren a harcot felvehetőnek tartották? Nem tudták, hogy az államok súlyát és jelentőségét, tehát függetlenség felé való előnyomulását, avagy a függetlenségben való tekintélyt csak az szerzi meg és biztosítja, hogy a gazdasági hatalom mily tömegeivel rendelkezik azokból, amire a szomszédos államoknak tőle szüksége van és azokból, amelyekben függetlenné teheti magát a szomszédos államoktól, amelyekre reá nem szorul!! Függetlenségért szónokoltak a múlt ellenzéki férfiai, amidőn ily gazdasági hatalom kiépítésére kellő gazdasági kérdésekhez nem értettek, amidőn, az újjászületés, a demokratikus átalakulás forrongó korszakában a gazdasági kérdések: mezőgazdaság belterjessé tétele, az ipar, pénzüzet, kereskedelem csak mellékkérdésekként szerepeltek politikájukban, avagy azok tetszésszerinti megszállását átengedték arra vállalkozó idegeneknek, ép úgy, mint a demokratikus berendezkedés, vagy a kort mozgató sociális kérdések, amelyek körül parlamenti harcokat felvenni sem látták érdemesnek! Egy közjogi kifejezésért, egy papírvívmányért, egy-egy valláskérdést érintő javaslatért pedig késhegyig menő tengervitákat tudtak véghez vinni? Így erősítették a nemzetet, így telítették a nemzeti élet erőcsatornáit energiákkal, hogy azok expansiv ereje kikényszerítse a nemzet figyelembevételét?! Hogy kikényszerítsék a nemzet függetlenségének fokozatos kiépítését!! Kern, *a gazdasági kérdések* egész a legújabb időkig nem hozták lendületbe az ellenzék fér fiait, ők annál jobban követelték Ausztriától a nemzet függetlenségét, minél jobban Sorvadt az államfenntartó magyar faj gazdasági hatalma,

minél jobban duzzadt a nemzetközi tőke, minél jobban eladódott a földbirtok, a paraszt, minél szorosabban vonták meg béklyóit az osztrák és a nemzetközi tőke, minél duzzadóbb volt a kivándorló magyarok folyama és minél jobban megerősödtek ez országban a magyar fajuralom ellenséges erői.

Ha a politikában, a parlamentben nem tettek semmit, csináltak valamit társadalmilag, avagy a nemzeti élet hazai területein? Szervezték a magyarságot gazdasági egyesületekbe? Élére állottak a népnek! Tanították, vezették, mint kell a nemzeti élet összes gazdasági ágait előzőlni? Mely propaganda élt, erősödött és virult az összes többi fajok közt, a melyek ez ország területét lakták.

Inkább csak szónokoltak és ők is szívesen látták a fajmagyarságot az eke mellett nyomorúságban, a falu szegényes utcáiban és saráiban. Ők megtették kötelességüket a diétakor,, fényes szónoklatokat tartottak, — azután csak el kellett vonulni nekik is valami barátságos, meleg, puha kaszinóba,, ahol kikerülhetik a demokracia munkaverejéktől párás területéit. Avagy volt 67 és 48 urai e politikájában tendentia oly irányban, hogy a magyar nép gyűlölete és harci energiái az osztrák hatalommal szemben kijátszatva lecsapoltassanak, hogy e réven a nép figyelme az osztályérdekek politikájától eltereltesék?

Avagy Ausztria volt akkor érett a széthullásra, mint Törökország a Balkán hadjárat előtt? Ausztria közgazdasága erős lendületben virult, a faji széthúzások dacára Ausztria mindig erős és egységes volt akkor, amidőn saját gazdagsága; forrásai elapadásának, a magyar nemzet törekvéseinek kellett ellenállani. Volt talán Ausztrián kívül álló valamely szonszédos hatalom, mely az ellenzékét a függetlenségi harcában támogatni kész volt?

Ösmerték talán *Bismarck* politikáját, aki már 1863 jan. 24-én a nagyhatalmakhoz írott jegyzékében írta: „Ausztria legjobb érdekei javára cselekedne, ha súlypontját Budára tenné át”? Tény. Magyarország legőszintébb barátjait a Porosz politikusok közt találhatjuk fel. Ezek erős nagy Magyarországot akartak, hogy a porosz-osztrák vetélykedésnek véget vessenek. Ausztriát ki kellett szorítani a német Bundból, hogy így a porosz vezetés melletti nagy Németország megszülethessek. Ki kellett elégíteni keleten Nagy Magyar-

országgal. Ezért az állandó Német barátság. Ezért jelentette ki Bülow bir. kancellár 1903 március hó 19-én, amidőn a magyarországi németek elnyomása miatt interpelláltak: Azok ügyeibe nem avatkozik, mert a német birodalom a magyar birodalom erősítésére és egységessé tételére oly nagy súlyt helyez, hogy érzelmi hangulatok azokkal szembe visszalépni tartoznak. (Beckers Weltgeschichte). E politikai barátságot és rokonszenvet politikai harcaikban kihasználták-e? Nem hirdették-e folyton a német ellenséget? Nem tartották-e homályban a nemzetet a nyugat államai politikai célja és érdekei tekintetében? A magyar választó osztrák és germán között nem téve különbséget — harcban állónak tudta magát — mindén” némettel. Pedig a nagynémet —' magyar rokonszenv kiépítéséből több áldás háramlott volna erre a nemzetre.

Nem. Ők csak függetleníteni akarták az országot, ezt a kis nemzetiségekkel túltömött államot szemben az egész világgal, amidőn elmondhatjuk, hogy a fenti nagy német politikai érdekek leszámításával Magyarországnak csak ellenségei vagy közömbös szomszédai voltak. Az ország sorsával egyik állam sem törődött. Sőt inkább érdekükben állott, hogy e rokon nélküli idegen fajta a környező államok fajrokonait ne tartsa uralom alatt, hogy egy előre érzett, előre tudott nagy leszámolásnál mindenki megkaparíthassa érett zsákmány részét az ország területéből. Minő erőforrás, minő erőhatalom biztatta tehát ellenzéki politikusainkat arra, hogy a nemzet érdekeit a fokozatos fejlődés és fejlesztés politikájának félretételével az állami függetlenség eszméivel szolgálják¹? A korszak politikusainak kiváló egyéniségét elvonultatva lelkünk előtt nem hihetjük, hogy nélkülözték volna azt az államférfíui belátást, azt az európai látókört, mely eszméik megvalósíthatlanságát előttük is nyilvánvalóvá tette. A vezérekben mindenesetre meg volt a Szükséges belátás és bölcsesség. A köz-katonák pedig nagyjában derék jó magyar urak voltak, akik pártpolitikában gyönyörűséget, úri sportot és szórakozást találtak. A jelszavak szépek voltak, Rákócziakra, Kossuthokra emlékeztetők és Bécsben még is csak félték e jelszavaktól is. Hitték legalább az urak. Pedig Bécs mindig tudta, minő hatalmi tényezőkkel áll szemben. Vagy pedig egyes tagjaiban ilyes közéleti emberek voltak az ellenzékiek, akik a jelszavak

révén a nép elismerését és az ország közfigyelmét állandóan személyükre terelten érezhették, sőt esetleg hasznosíthatták.

E hazug és realitás nélküli közjogi köntösök mögött valójában hogy vonultak fel a parlamentbe az erőhatalmaikat?

Ausztria évszázados elnyomatás alatt gondoskodott arról, hogy még az 1868-as évek átalakulásai után is helyi szervezettel rendelkezék Magyarországon, ő nevelt magának az országban állandóan férfiakat, családokat, akiknek családi történelmében és hagyományaiban minden utódra átnevelődött a követendő egyedüli irány szolgálata: az, amelyet az államkapcsolat parancsolt Magyarországnak. Ez államközösségnek egész sőt folyton hatalmasodó hálózata — gazdasági hatalomtól környezetben rendelkezésre állott a férfiaknak. A gazdasági közösségnek hozzáalkalmazkodott tőkehatalma ugyancsak a közösség érdekéért szállt síkra. Ő ezért a szolgálatért szabad mozgást és prima üzleteket kapott, a felsőbb társadalmakba helyezett német nevű tőkehatalmasokban pedig újabb segítő társadalmat nyert. A latifundiumosok családi hagyományaik útmutatásai szerint is gazdasági érdekeiket is vélték szolgálni az államkapcsolatban, főleg a gazdasági közönységben. Az osztrák hatalmi érdekek helyi szervezete, tőke és a latifundium tehát érdekeikné¹ fogva az Ausztriával való államközösség hívei voltak. A 67-es ügynevezett mindenkor kormánypártokban a latifundium és a tőke vonult be uralmi elhatározással a képviselőházba. Ők kiválogatták a maguk embereit ahhoz, hogy az ő akaratukat az ő megbízásuk alapján és bevásárlatva kormányhatalmi befolyással, ha kellett — nyomással — a választó polgárok által — a képviselőházban keresztül vigyék. A kormányzó párt valójában ők voltak. Ők a 67-esek. A józan politikusok, a bölcsök, a mérsékeltek. Ha úgy akarják a fegyelmezett párt és a mindenek fölött liberálisok. A rideg osztályérdektől vezetett nagybirtoikosok, a hitbizományok Ausztria bizalmát élvező magyar állampolgárai és a féktelenkedő tőke — a liberalizmus jegyében és jelszavai alatt uralkodtak évtizedekig az országban mint kormányzó párt. Magyarország sajátos viszonyai szerint. A latifundium tulajdonosok mint igazi keleti nagy urak, aktív szerepet az ország ügyei vitelében mint népképviselők nem vállaltak. Az uradalmaikat is ispánok által kormányoztatták. A porondokat átengedték ezért az erre vállalkozóknak.

Csak ellenök és a nagy birtok érdekei ellen nem szabad kormányozni. *Gróf Bethlen* volt földmiv. miniszterről írták: ha egy tönkrement erdélyi hozzá megy és egy hivatalocskát koldul, úgy kijelenti neki, „Inkább megválasztatlak képviselőnek.” Bánffy jegyzőket, segédjegyzőket, tönkrement földbirtokosokat és politikai renegátokat választatott be és ezekből alkotta pártját. (Zukunft 1899.) Voltak sokan a pártban, akiket banki és ipari intézetek legzsírosabb javadalmaiba helyeztek be; u. n. klikk volt ez, ezek évi jövedelme részvénytársaságoknál 100000 K-t meghaladt. Oly párturalmi rendszer volt ez, mint a nyughatlan vérű francia demagóg vezérévé *Gambettá-é*, aki a híres „Ház”-át állatorvosokból választatta össze. Saját kreatúráit. „Az erőszak írja *Gróf Tolstoj Leó (Die Sklaverei unserer Zeit)* mindig a kevésbé lelkiismeretes és kevesebb morálu embereket igényli a kormányzásra.”

A tőke okosabb, számítóbb és praktikusabb volt. Ő mint egy kényúr uradalmainak házi zsidaja, igyekezett hozzáférközni a tűzhelyekhez. Nem parancsolni, nem uralkodni — egyelőre. Szó se volt róla! Egyelőre csak a hatalom árnyékában a derék jó magyar urakkal, akikről még a halálos ellensége sem mondhatta, hogy egy állam gazdasági kérdéseihöz, vit eléhez, modern kifejlesztéséhez értenek, barátságban, őket segítve, nekik tömjénezve, habzsolni egy fejlődésnek induló megfiatalodott, állam minden elképzelhető hasznát. E hasznokért a tőke sem sokat törődött az államkormányzat vitelével. Csak őt hagyják „szabadon” érvényesülni. Csak liberális legyen a kormányzat szelleme. Nem az államtagnak millióival szemben! Ugyan-ugyan! A tőke érdekei és törekvéseivel, üzleti mozgásai és szertecsapongásaival szemben.

A hatalom birtokában levő magyarországi nemzeterők — tehát a kormányzat tényleges vitelébe nem igen avatkoztak.

Mégis minő akarat irányította mindenkifölött az ország-sorsát? Bécs kiválasztottja lett az ország élére állítva. Ennek képezte feladatát magához, a neki diktált politikához pártot szerezni. Engedelmeset, gondolkodás nélkül, mellyel viszont a kormányzó akarat rendelkezessék. Az éhez megszerkeztett választói rendszer és eljárás mellett ez lehető is volt, annyival inkább, mert ez államtag törekvéseit a nagybirtokosok és a tőke támogatták. Lett egy engedelmes, fegyelmezett népparlamentari többség, mely nem csinált egyebet,

melynek nem volt más feladata, mint alkotmányos külsőséget, külső keretet képezni és képviselni — a kormány és államtagok akaratahoz. „Fiaim, ti csak kártyázatok, adomázatok, szórakoztatok, de ne politizáljatok” — mondta e kor egyik vezető férfija engedelmes pártjának, akik tényleg kártyáztak, szórakoztak és nem politizáltak. A vidék, az ország politikai felfogása — a demokratikus államélet átmeneti idejének és válságaiban — helyesen ki nem alakulhatott, hiányzott éhez egy nyugaterópaiilag művelt, modern fajmagyar középosztály, másrészt vasóklével ott ült minden vármegye élén a kormányzati rendszer teljhatalmú-megbízottja. A nemzet gondolkodását pedig gyúrta, tetszés szerint alakította ferdévé, tudatlanná, tájékozatlanná — a megvásárolt sajtó.

Vagyis a szabadságharc, Bachkorszak, nemzeti elnyomtatás után, a forrongásnak indult széthúzó, hatalmasodó nemzetetörök vihara közepette — szabálytalanul — ötlet és mindenkorai lehetőségek szerint fejlődő külön-külön és együttes nemzetrészetek és igyekezetek fölött, valójában nem a modern állam nélkülözhetetlen alkotmányos szerve, a millió államakat és tehetség kisugárzása: a népképviselőt ezer és ezer okos feje, szeme és szíve uralkodott és örködött, — de állt és uralkodott mindenekfelett a kormánypárt férfija — akinek az képezte fő gondját, hogy Bécs osztrák politikusaiknak, a nagybirtokosoknak és tőkéseknek rokonszenvét minél, nagyobb mértékben kiérdemelje, mert tőlük függött az országfölötti hatalom vitelének lehetősége. Pár államtag akarata volt döntő az ország sorsára nézve, azok kormányzati hibája, mulasztása, fogyatkozása, elnézése, tévedése, tudatlansága, cynizmusa, önzése, felületessége mindannyi ezer vágott sebe lett a nemzet életerejének.

Mert modern államélet tömérdek irányú millió szükséglete, a modern állam vitele az államélet legkiválóbbjainak — ezreknek és ezreknek — az államélet élére való helyezését és ezeknek kormányzati közreműködését igényli, ezt soha sem pótolhatja pár — még oly képes embernek is a vállalkozása és főleg nem pótolhatta nálunk Magyarországon.

A felelős népképviselőt parlamenti alkotmányformája a szabadságharc tüneményes időiből ily torzán bontakozódott ki és valósult meg a liberális uralom párt égisze alatt. A népképviselőt többsége Bécs bizalmasának kiválasztott emberei-

ből került össze, a felelős kormányzatot pedig vitte — teljesen felelőtlenül ugyancsak Bécs bizalmasa. Felelőtlenül a nemzet nézőpontjából, amelytől a kormány hatalma nem függött, mert a parlamenti többséget ő maga teremtette meg magának segélyével a választási és kormányzati rendszernek. Ha mégis akadtak kellemetlen népképviselők, avagy a fájdalomtól, a kintől felhördült a magyar nemzettest, csak egy újabb választási hadjárat kellett és a nemzeti élet mozgatói elvetették méltó büntetésüket és a kellemetlen népképviselők künnrekedtek a porondokon. A kormányzat férfiai dehogy féltek a magyar parlamenttől. Ők felelőtlenek voltak. Ők féltek csak megbízóiktól és azok kegyeit lestek és érdekeit igyekeztek kielégíteni. Maga a párt”? Kifogástalan, derék magyar urak voltak, akik szerették a harc nélküli politikai életet. Sőt keletkezésük is a nemzeterőből táplálkozott.

Ők a nemzeti oppositíóból kerültek uralomra — tagjaként a régi magyar középosztálynak. Őket megnyerve, az ő egyéni ambit Jóikat kielégítve — igazán évtizedekig nem alakulhatott elhatározó ellenzék velük szembe. Hogy mért sikerült a nemzet középosztálya, egy jelentékeny részét ily politikai vállalkozáshoz megnyerni, — az az előző Bach-korszak véres emlékeiben lelheti magyarázatát és azon tényben, hogy a régi középosztály lábai alatt a gazdasági verseny megingatta a talajt. A hatalom birtoka pedig oly varázslatos, békés, nyugalmas, önfeledt puhaságot alapozott meg! Még dolgozni sem kellett érte, „még politizálni sem kellett, csak a vezéreknek engedelmességni. Avagy a régi rendiek semmi áron sem tudtak lemondani a rendi államéletben élvezett versenynélküli és osztozkodás nélküli feltétlen uralmi polcról? Addig, míg a nemzeti élet új középosztályt nem termelt, amíg az új generációkkal újra ki nem épült, — a kormányzat a nemzet részéről komoly ellenállástól nem félhetett.

Ennek tudatában őlt is e párt és aszerint rendezkedett be. A magyarságot, a magyar népet nem is igyekezett politikájához hozzákapcsolni! Nem kereste vele a szívbéli kapcsolatot és politikájának vele megszerettetését. A faj magyarság lett az ellenzék, amellyel csak kíméletlen pártharcokat kellett lefolytatni. Az általa küldött ellenzéki népképviselők lejáratása és diskreditálása tehát ugyancsak a párt — mondhatjuk osztályuralomhoz tartozott. Ezt pedig úgy érhették el, hogy

az ellenzékkel — mondhatjuk a fajmagyar nép küldötteivel — szemben politikájuk mozgató erői elrejtve tartattak. Az ellenzék általában fejével vakon valóban falaknak ment neki, amit bizonyára nem tett volna, ha azon áttekintést nyújtó magasabb perspektívákba — amelyet csak a tényleges hatalmi polc nyújt — bepillantást kaptak volna. E figyelembe nem vétel, e kizárás az összes uralmi területekről — egy irányban állandó tájékoztatlanságot, a kormányzásra alkalmatlanságot jelentett az ellenzék részéről hosszú időig, amely tájékoztatlanság öt szertelenségek felé sodorta és oly politikai célok ostromlására, amelyek az erőviszonyok mellett meg nem születhettek, — másoldalról a kormányzópart egyedül élvezhette a mérsékelt, bölcs, belátó párt hiedelmét, amelynél a hatalom meghagyandó, mert az ország kormányzására egyedül alkalmas és engedelmes.

Ily jó hírnév birtokában a kormányzó párt be is rendezkedett és mint láttuk évtizedekig zavartalanul. E zavartalanság azonban nyomban megszűnt, mihelyt a magyar népből kikerült újabb középosztálybeliekkel a nemzeti közélet telítődni kezdett. Hogy ez osztályérdek, avagy az összeállt családok osztályérdeke tompultan juttatta a nemzet aspirációit kifejezésre, hogy az osztályérdek közhatalmi uralmáért, ez uralom folytatásáért — a nemzet egyetemes érdekei is feláldoztathattak, ez következik az államélet szabályaiból. Ha egy párttöredék görcsösen ragaszkodik a hatalomhoz, annak érdekében szívesen áldoz az egyetemes érdekekből. Ez volt alapvető hibája az egész rendi középkori államéletnek.

E ténynek: a nemzet politikája mellett merev párhuzamban vitt osztályuralompolitika, — tudhatók be a lefolyt *évtizedek* erő- és eredményvesztéségei — az idegen fajok javára és nemzeti erősbödésünk rovására. Csoda-e, hogy ily belső hatalmi berendezkedés mellett a leromlási tünetek is oly követelő erővel jelentkeztek, amiként nem jelentkeztek volna, ha az egész magyarság egy táborban saját erői megszervezésében és expansivitásában vívta volna harcát a nemzet érdekeiért.

„*Mindent az államtól várnak Magyarországon*” — volt a könnyelmű, avagy cinikus jelszó, — más államokban a társadalom végzi el a teendők nagy részét. Ezzel csak saját lelki-

ismeretükön igyekeztek könnyíteni. Jól tudták, épen a kiváltságosak, hogy hazánkban évszázadokig épen az ő hibáik folytán mi sem történt, évszázadosak a bűnök és mulasztások. Népünk gyámoltalan és tudatlan, mert analfabétának, földmivelőnek, nap-számosnak nevelték. A felsőbb társadalmak komoly munkára alkalmatlanok voltak. Nem voltak tehát oly társadalmak, amelyek a nemzet ügyei vitelét társadalmi tevékenységként vállalták volna. Addig tehát, míg ily társadalmak megalakultak, kinevelődtek, a társadalmak munkáját is — tehát mindent-mindent az államkormányzatnak végezni volt kötelessége, amint ezt tette Németország is hasonló korszakában. Amint végzett és végez ma is mindent az állam, amint azt más fejzeteinkben kimutatni fogjuk. Ez is csak hamis jelszól alkalmaztatott. *Blücher* a napóleoni időkben a porosz államférfiakat „szellemben és testben beteg lajhároknak” nevezte. Ezt korántsem a mi államférfiainkkal való vonatkozásba hozás végett idézzük, csak annak jellemzésére, hogy az állam kormányzatára vállalkozó férfiak maguktól semminemű feladat végzését el nem háríthatják, éhez nincs joguk, mert egész testi és szellemi berendezésüket tartoznak a vállalt feladat betöltésére fordítani, vagy a hatalmi kört másoknak átengedni.

Fichte szerint államéletben az önzés minden rossz gyökere, ezzel szemben a feláldozás és a közösség szelleme ébresztendő fel. Az állam élére került férfiaknak e szempontok szerint kell nagy feladatukra vállalkozniuk.

Közigazgatás rendezése, polgári törvénykönyv (egész 1867-ig a szokásjog és a statútumok játszották a főszerepet) sajtó, székelykérdés, városok fejlesztése, uzsora, néposztályok tönkremenése, kivándorlás, külföldi elemek beözönlése, munkás-jóléti intézmények, bank, börze törvény, ipar, közerkölcsök, tőkék szervezése és hasonló dolgok, mindez nem voljék sürgős a múltakban. És csak évtizedek rombolásai után, a midőn egész magyar társadalmak, néposztályok újból tönkrementek, kerültek egyes kérdések a házba valamelyes rendezés alá.

A mezőgazdasági termények és cikkek hamisításának tilalmazásáról csak 1895. évi XLVI. t.-c, a borhamisításról csak 1893. évi XXII., illetve 1908. évi XLVII.-c.-kel intézkedtek. Addig vájjon mért kellett tűrni a csalókat, hamisítókat

üzelmét. És kiktől szerezte meg a kormányzat ekkor alázatosan az engedelmet, hogy az individuális szabadság és liberalizmusba ütköző eme megszorításokat alkalmazni mertei! A kereskedelem, börze megrendszabályozása mindvégig érintetlen maradt.

Az államot kormányzó férfiak nem tartották kezüket a nemzet ütőerén, nem azt lesték gondos bölcsességgel, mi kell a nemzetnek, melyek a nemzet bajai, nem kutatták fel és alkalmazták rögtön megfelelő törvényekkel az orvosszereket, — ó, a nemzet, a magyarság ráért mindezekre, — összes bölcsességüket, készségüket erőberendezésüket arra tartogatták, mit követednek a hatalmasok, mit követel Ausztria és a gépezet szállíthassa a kívánalmakat.

Bájuk illenek *Carlyle* szavai: „Ha mi magunk szolgálégyenyek vagyunk, nincs részünkre hős.; mi nem ismerjük a hőst, ha látjuk őt, mi a sarlatánt hősnek tartjuk.”

A nemzet függetlensége megszületvén, a magyar képviselőházból vonuljanak ki végleg a hamis és hazug jelszavak. Joga van ott minden hatalmasnak a maga képviselői útján felvonulni! De le az álarccokkal! A reakció és a konzervativizmus, az osztályérdek ám jelentkezzenek. A nemzet egészséges életereje, a magyar nemzeterő be fogja küldeni a maga képviselőit. A harc meg fog indulni és ez a harc erkölcsös és becsületes lesz. Ha a nemzet erősebb, ha az önzetlen hazafiak a küzdelmek élére kerülnek, a nemzet ügye fog diadalmaskodni és ezután megszületik az új Magyarország.

El nem mellőzhetjük még, hogy e helyütt az ellenzék által felszínre vetett köztársasági államforma szerinti berendezkedés kérdésével is ne foglalkozzunk.

Hihették a múlt politika irányítói, hogy nálunk köztársasági gondolat elültethető, avagy okos és bölcs ily gondolat elültetése?

Körülnéztek egy kissé a világban a köztársasági párti politikusok? Akkor látniok kellett, hogy modern demokratikus államéletben, amely sok millió embertömegeket gyűjt államéletre és vezet emberideáljai megvalósítása felé — a demokratikus monarchia egyedül tökéletes államforma, mely után törekedni indokolt. Főleg nekünk kis nemzetnek, fajilag széttagolt, széthúzó nemzetnek, rokontalan magyaroknak!

A köztársasági államforma nem vált javára Franciaországnak.

Ez államformát a monarchikus államforma bűneitől való irtózás és állambölcselek lelkes igyekezete tökéletesebb államforma iránt — terelte az érdeklődés központjába a modern államéletre való átmenet korszakában. Montesquieu (*Esprit des Lois*) a legtökéletesebb államformának a köztársaságot hirdette, habár ő is nyomban utána az alkotmányos monarchiát sorozza. A köztársasági államformába bevezetése „óta Franciaországot belső harcok dúlják, amelyek közepette a nemzetközi kapitalisták állandóan pórázon vezetik a nemzetet és nem dynasztikus ambíció, nem felsőbb társadalmi hiúságból, de a legridegebb anyagi érdekek és tömegkihasználási elhatározásokkal és foganatosításaival.

A köztársaság a tömegek akaratát, és tetszését, szeszélyét követi, minél népszerűbb a népvezető, annál közelebb férközött az alsóbb rendű műveletlen tömegek ösztönei megcsiklandozásához. A tömeg ösztön életet él, ösztönei könnyű és zavartalan kielégítéséért lelkesedik, tetszenek tehát neki oly tanítások és elvek, amelyek minél több ösztönkielégítést, sőt szabad tobzódást engednek meg minél kevesebb áldozathozatal vagy megfegyelmezés mellett. Már pedig az emberi társadalmak, az államok éppen azon szilárd erkölcsi alapokon épültek, hogy a nyers ösztönember — ösztönei szabad csapongását erkölcsi törvények gyakorlásával megfegyelmezze egészen a többi embertárs hasonló oéljai elérhetéséig és saját ösztönei egészséges és természetes működtetéséig. Ezeket a határokat ostromolja folyton a tömeg. És ezeket a határokat állítja fel a moráലെveken felépített államélet.

Már Platónak volt a felfogása: Kevesen vannak képe sit ve a bölcsességre, — a legtöbbnek ideje sincs hozzá, mert az élet egészben igénybe veszi. Így két osztály keletkezik: a bölcsök és az iparúzők és kézi munkások nagy tömege. Ez utóbbiak szerinte erény gyakorlására képtelenek. Aristoteles már a legkegyetlenebb pogány felfogást képviselte. Szerinte egy kézimunkás képtelen arra, hogy az erény cselekedeteit végezze. A nagy tömeg csak azért van, hogy a bölcsök életét lehetővé tegye. E felfogásokat csak azért közöljük, hogy rámutassunk arra, hogy a nép, mondjuk a tömeg elérhető nívója alacsonyabb-ságát már az ókori bölcséleti felfogás megállapította és ma

ezerévek után e jelenségre újra rá kell mutatnunk, — bár megváltozott kulturális feltételek közepette.

Főleg azonban a köztársasági államforma mellett könnyű az elvek eltolódása. Csak a tömegek ösztöneit és vágyait kell ügyesen csiklandozni és az általános szavazati jogok korszakában hamar megszületik egy köztársasági elnök, megfelelő segédlettel, aki saját és társai anyagi, vagy hatalmi érdekeiért mindig hajlandó a tömegek kegyének szabadossággal, a demagógiának dobott koncokkal való megszerzésére és biztosítására. Lázít a kötelékeken, könnyít az állam iránti áldozatteljesítés terhein, lázít ezzel az erkölcsi alapokon, — alapjában véve az államélet szilárdsága alól hordozza el az alapokat. S a nemzet dekandentiába esik, erkölcsi megromlásával kultúrnívója süllyed, műveletlen államtagok felsőbb társadalmi polcokba sodródnak, ahol a finomult, megfegyvelmezett kultúrember helyén a civilizálatlan ösztönember alacsonyabb ízlése, felfogása és gondolkodása és önzése válik társadalmi nívóvá. Hogy e szerepet tömegkihasználásra a nagy tőkésék igyekeznek betölteni, az természetes, hiszen a tőke a nemzetek életével csak addig törődik, míg pénzei bennt veszélyeztetve vannak. Ha lesüllyed a nemzet, a nemzetközi tőkék vándorolhatnak más emberterületekre, más államokba, ahol a játék újrakezdődhetik.

Amerika köztársasági államberendezkedési formája ma még erőpróbáknak nincs kitéve. Amerika ma is még kiaknázatlan österület, amely gazdagságot nyújt és amelyben egész földrészek még ma is lakatlanok! Ott a kapitalizmusnak merőben sociálelles uralma, mely milliárdokat halmoz össze és a milliomosok oly nagy társadalmát, hogy azokat már nem is tartják nyilván, ma még nem oly túrhetetlen a köztársasági formában uralt néptömegekre, mert azok keresnek, sőt gyarapodnak. A megélhetés olcsó, a nép jól táplálkodik, jóllakottan nézi a milliárdosok fényűzését, a tröstök egyeduralmát és a mindenható pénz jegyében folyó nagyarányú szédelgéseket.

Oroszország köztársasági mozgalma eredménye, hogy a tömegek kihasználása intenzívebb, hogy az állam ereje és egysege összeomlott, egyes részletei leváltak róla, az államéletet kalandorok és álmodozók uralják. Itt még műveletlenebb a

tömeg, tehát annál könnyebb félrevezetése, megszedítése a köztársasági demokrácia szóhordozói által.

Mert a köztársaság más demokráciát mutat, mint a monarchia. A monarchia demokráciája a közös alpból a népből táplálkozottan kiválóival tölti ki a felsőbb társadalmak kereteit: jelszava minden tehetségesnek és kiválóságnak szabad az útja felfelé a legmagasabb társadalmi polcokig. A köztársaság demokráciája az emberi egyenlőség tetszetős jelszaván épül. A kiválás és emelkedésnek nincsenek erkölcsi kritériumai, csak esetlegességei. Aki bármi utón vagyronra tett szert, aki bármi utón a nép kegyét megszerezte magának, az el ott nyitott az ut — az államfőpolca magasságáig. Nem kizárólag a munka, az erkölcsi tartalom, az emberi kultúrkiválóság az emelkedés emeltyüi, de oly üres, tartalom nélküli külsőségek, mint a megszerzett pénz és a megszerzett népkegy. Az érvényesülés ily eszközeinek ereje felismertetvén, demokratikus köztársaságokban a pénz válik vallássá, a nép ösztönein való élőködés pedig érvényesülési piedesztállá. Mindkettőnek kárát látja egyedül a néptömeg, mert a pénz hajszában a földhöz és a munkaműhelyekhez kötöten feltétlen hátrányban él a felette táncoló és rajta taposó pénzhaj szólókkal szemben, az ő ösztöneinek helytelen irányokba való terelésével — megfosztják *ét* nyugalma és emberi boldogsága derűs alapjaitól, — tömegerejét megvonja az ideáloktól csak azért, hogy rendelkezésére bocsássa azon önző demagógoknak, akik az ő megvakításánál és megtévesztésénél közreműködtek. Visszatér tehát a modern államélet alapjairól a középkori államéletbe, amidőn a tömeg önző kiváltságosok által kihasználott. Csakhogy most a kihasználók modernizálódtak, a fejlődő korhoz és államülethez hozzáalkalmazkodtak, elrejtöztek a kort mozgó jelszavak mögé, lényegében a modern államélet művészi szövevényének Achilles pontjain modern rablólovagként elhelyezkedtek, hogy váraikból folytassák eredményes manővereiket a békén és munkában élő néptömegek kincsei ellen. Ezt mindenesetre elősegíti a köztársasági demokrácia, amely az államélet politikai és gazdasági küzdelmeinek állandó, következetes irányt biztosítani nem tud, egy lejárt mandátum és újból röpködhetnek a rajtaért népkiszolgálók álcázott büroiból újabb — és a tömegeknél hitelt találó — jelszavak és az ő érdekeik képviselője az új elnökben és általa kinevezett miniszterekben rendelkezésre áll.

Monarchiában ezzel szemben a demokratikus haladás és fejlődés következetes kiépítése lehető, mert uralkodóháza előbb-utóbb felismervén a korszellemet, a népek millióinak törekvéseit, szírként áll az államélet élén, a melyen megtörnek az államélet gyengítésére és az állam szilárdsága rovására működő önző részgyekezetek, sőt a tömeg ösztönigyekezetek.

Egyedül a dynasztia, amely nagy feladatától áthatott, mely az általa uralt birodalmat saját érdekében is a fejlődés nivóján vinni igyekszik, szolgálhatja az összesség érdekeit. A köztársasági államélet pártokat és érdekcsoportokat — mint láttuk főleg a kapitalistákat dobja felszínre. Ezek az uralmi korszakot saját céljaikra és nem a nemzet egyeteme javára — alaposan kihasználni igyekeznek, mert tudják, hogy uralmi idejük megszámlált és rövid ideig tartó lehet.

Monarchiában az államfő körül további szírként áll a mindenkori és folyton alulról felfrissülő, újjászülető felsőbb társadalom, mely kellő szellemi kiépítettséggel, elég belátó altroismussal rendelkezik ahhoz, hogy az állam organismusát élő valóságnak és szükségszerűségnek!ássa és aszerint berendezetten éljen és uralja az államéletet. Ez intelligens és nagyobbára vagyonos állandó társadalom, levetközte már a felfelé török vagyons- és érdekhajhászását, — és kielégített ambitiókkal nyugodtan és tárgyilagosan ítéli meg helyzetét és aszerint irányítja cselekedeteit. Ily társadalom az állam vezetéshez szükséges karakterek szállítására alkalmas is. Az emberiség, illetve az államok érdekében is szükség van ily állandó, művelt és jómódú társadalmakra, nevezhetjük, ha úgy tetszik történelmi társadalmaknak, mert valójában ezek építik a nemzetek történelmét és ők akadályozzák meg, hogy kalandorok, éretlen társadalmak, vagy elméleti fanatikusok kerüljenek az állam élére.

A köztársasági és monarchikus államélet ez alapvető különbségeinek ébredt tudtára a nemzetközi kapitalismus. A kapitalismus, melynek főfészkei, Anglia, Franciaország és Amerika, a népek megtévesztésére kiadta a jelszót: ő küzd a demokraciáért. Ugyanakkor minden erővel ostromolni kezdte a demokratikus monarchiát, Németországot. A békekötés árúal a Höhenzollern dinasztia elűzését és a köztársaság megalakítását tüzték ki.

Látták, hogy a monarchikus demokracia nem ül fel oly

könnyedén jelszavaknak, hogy a monarchikus demokracia tömegei helyes és igaz elvek szerint irányítva szolgálták államukat lelkesedéssel az utolsó kétségbeesésig.

A nemzetközi kapitalisták csak elárulták mit várnak ők a köztársasági demokraciának általános bevezetésétől? T. i. zavartalan, kétségessé nem tett — uralmukat az összes népek verejtékei fölött. Hogy ezt elérhessék, az egyedüli demokracikus modern monarchiát — amely a tökéletes modern államélet felé a legszebb fejlődésben volt — dynasztiástul együtt le kellett rombolniok.

Ily kilátások és állampolitikai leszűrődések mellett kívánatos hazánkban köztársasági államformát intézményként kívánni, amely talán csak az ókori apró városi görög államokban vált be állítólag? Oly egységesen magyar a mi államterületünk, oly műveltek széles néprétegeink, hogy a köztársasági államforma lehetősége kézen fekvő volt, dacára a nagy köztársasági államokból leszűrhető tapasztalatoknak¹? Hihették ezt a köztársasági reformereink? Túlzás, szenvedelem, politikai rövidlátás, sőt vakság irányította e pártalakulatokat. Avagy rosszhiszeműség? Nehezen hihető. A múltakban és jelenekben ez eszme a nemzet érdekei ellen szolgálható csak.

Mint említettük, a köztársaság tönkretette Franciaországot, Oroszországban a népmilliók elkeseredése vezette be, de vissza iog térni a monarchismusra, Amerika köztársasági elhelyezkedésének bajaira és nehézségeire csak akkor fog rájönni, ha a megélhetés, érvényesülés és munkaalkalmak csatornáit elhagyják és megindul a komoly küzdelem a kenyér után, vele a tisztességes munkaigyekezet garanciáinak megteremtése. A milliárdosok hazájában a nép rá fog jönni arra a feneketlen korrupcióra, amelyet egy köztársasági államforma eltakarni és fenntartani tud. Nagy, modern államok egyedüli kormányformája az alkotmányos és demokracikus monarchismus, mert csak ez biztosíthatja azt a zavartalan folytonosságot és állandóságot, melyre egy modern államéletnek szüksége van.

Országgyűlés.

Az általános választói jog megadván a módot a valódi nemzetakarat megnyilatkozhatására, rövid átmeneti idő után a képviselőház a modernné lett állam intézésére rátermett haza-

fiak gyülekező helyévé válik. A képviselők közvetlen érzülettel képviselik a nemzet valódi szükségleteit és juttatják megnyilatkozáshoz vágyait és tárják fel a nemzet bajait. A parlament hajlékonysága biztosítatik. A törvények idejében a szükséglet mérve szerint alkotatnak.

A képviselő függetlensége minden irányban biztosítandó. A képviselői állással összeférhetlen legyen minden anyagi haszonnal járó alkalmaztatás gyakorlása, kivéve, ha a megválasztott képviselő az illető foglalkozási kört megválasztatása előtt 1 évvel már betöltötte. A képviselővé választás után azonban semminemű anyagi hasznot jelentő alkalmazás nem vállalható. Minden mellékfoglalkozás a háznak bejelentendő, amely annak üzhetését csak $\frac{2}{3}$ többséggel engedélyezheti. A képviselő minden visszaélése, ha a közkérdések tárgyalásánál bizonyítottan egyéni, anyagi, vagy megfizetetlen anyagi érdekeltségek érdekében szólal fel, közönséges börtönnel büntetendő. Ez intézkedésekkel elkerülhető, hogy közéleti tülöké dők és bárki a képviselői megbízatást lépcsőfoknak tekintse ahhoz, hogy onnan a lakosság bizalmából tőkét kovácsolva, más busás jövedelmet nyújtó helyzetekbe átcsoportosuljon. A tőke, a nagybirtok, a vállalatok, nagy kereskedelem e megszorítás dacára saját érdekképviselőiket, ha beválasztatni képesek, beküldhetik a házba, de kényszerülnek ott valódi megbízóik képében jelentkezni.

Az úgynevezett eljárások erkölcsi alapra visszaállítandó! A képviselő képviselje kerülete köz avagy választó polgárai magánérdekeit. De díjazást semmi megkerülő jogcímen, mint ügyvéddíjak stb. e közbenjárásokért el nem fogadhat. Ezzel csökkentetik a politikai szédelgés elvekkel és jelszavakkal. Nem lehet azokból üzleti tőkét kovácsolni, a polgárság bizalmából, hitéből, reményeiből kijegecesedő erkölcsi erőt saját anyagi céljaira hasznosíttatni. A kormány hatalomnak nem lesz módja esetleg az ellenzéki férfiaknak juttatott jóindulat révén azok visszajóindulatát megszerezni.

A képviselői tisztesség minden irányú megóvása elsőrendű kötelessége a demokratikus elrendezkedésnek. „Visszaélés a törvénynyel a kormányzat részéről kisebb baj, mint a törvényhozás korrupciója.” „Mihelyst a közügyek szolgálata megszűnik lenni a képviselők, polgárok legfőbb ügye és ők

jobban szeretik szolgálni erszényüket és saját személyüket, az állam közel áll a megromláshoz” — mondja *Rousseau*.

Az egész parlamenti intézmény reformjáról ez az új, független képviselőház kellően gondoskodni fog. Alaptörvényeinkben biztosított megtorlást a kormányhatalom esetleges bűneivel és visszaéléseivel szemben kérlelhetetlenül alkalmazni fog és akkor a nemzet és a képviselőház akaratával szembe helyezkedő kormány férfiak a nemzet sújtoló kezét érezni fogják. A nemzet ellenére hatalmat vállalni senki sem fog merni. Ez a reformált országgyűlés fogja végrehajtani az országgyűlés másik háza, a főrendiház reformját. Eddigi elhelyezkedése a főrendiháznak a modern államélet szempontjából nem egyéb, mint egy itt felejtett középkori államélet. A főrendiház összetétele más alapokra fektetendő. Gyűjtőhelyévé teendő a modern állam minden honoratióának. A született főrendekről át kell térni a közélet „kiválóinak főrendéivé. E tekintetben a demokratikus modern kultúrállamok irányt nyújthatnak, ahol a főrendiház — a senatus — ép oly választási aktus eredménye, mint a képviselőház. Hogy a múltban a főrendiház e középkori jellege súlyosabb összeütközésekre nem vezetett, annak csak az volt az oka, hogy a képviselőház nem volt a demokratikus államélet nemzeti szerve és a született főrendek érdekei ellen nem tevékenykedett.

Ép úgy gondoskodnia kell a reformált országgyűlésnek reformműködése során a tekintélyesebb, nagyobb számú parlamenti nemzeti kisebbségeknek a kormányzatban való részvételéről. Ha a parlamenti kisebbség részt vesz egy-két tagjával a kormányzatban, akkor a szükséges ellenőrzést állandóan gyakorolhatja a kormányzás egész területén, másrészt a kormányzat titkaiba is betekintést nyer. A múlt korszak azon gyakorlata, hogy a kisebbség teljesen visszavonult minden aktív ténykedéstől, csak az ellenőrzést nehezítette, őt vaktában, szélmalom harcokra bírta és elősegítette a kormányzó párt feltétlen, fölényes uralmát kizárva, ezzel a lehetőségét saját megerősödésének.

Csak ily összetételű országgyűlés alkothat sziklaszilárd akaratot, mert mögötte áll a nemzet és előtte nem lebeg más, mint a nemzet közérdekének, közszükségletének felismerése és helyes törvényekkel való szolgálata. Ily összetételű országgyűlés tart megdönt hetién ül, elmellőzhetlenül kormányférfiakat, akik

maguk mögött a nemzetakaratot érezvén, emelt homlokkal és egy férfi erélyével és elszántságával állhatnak szemben minden más hatalommal.

A megingathatlan, az új Magyarországot reá felépíteni lehető nemzetalapot — az általános választójog alapján összeülő reformált nemzetgyűlés adhatja csak meg. Ez irthatja csak ki a közéleti korrupciót, amelyet — mint az államélet perditáját — kihajít a közélet területeiről.

Közigazgatás.

Elsőrendűen a legégetőbb reform a közigazgatás rendezése.. A közigazgatás az államélet legfontosabb szerve. Az állam idegrendszer. Új Magyarország kiépítésének munkája jórészt a vállain nyugszik és tőle függő. A nemzet érdeke, hogy az elsőrendűvé tétessék. „Mindig nemzetünk általános berendezésén, azaz alkotmányépületén toldozunk, ennek részleteivel, nevezetesen közigazgatásával behatóan, egész lélekkel nem törődünk. S e díszes épület maholnap nem kell a népnek, kifut alóla... mert... az emberanyag gazdasági, értelmi, erkölcsi javait gondozó közigazgatás nincs, illetve megfelelő nincs” — írja *dr. Concha Győző* egyetemünk tudós tanára *dr. Benkő Albert*nek. A vármegye közigazgatás irányelvei című munkájához irt előszavában.

Elsősorban a jelszavakkal kell leszámolni. Centralisatio és autonómia. Az elméleti irányok doktrínái jelentkeznek e kérdés vitatásánál. Nekünk azonban a nemzet valódi szükségletei és állapota szerint kell a reformot vizsgálat tárgyává tennünk. Ez alapokon kívánatos-e hazánkban az autonómia merev intézményezése, illetve minő államokba való az autonómia? Általában az autonomikus öngazgatás csak kultúrában átforr, tömegműveltséggel bíró, nemzeti ideáloktól vezetett, egységes társadalmakba, államokba való. A nyugati államokban az autonomikus berendezkedés elért kultúrfokuknak megfelelően — esetleg még mindig jelszavakként — nyomul előtérbe.

Hazánkban — a széthullt és szertehúzó társadalmi, faji és osztályérdekű összeviszaságban — a széthúzó erők fennáll-

van — elsősorban a szilárd nemzetegység teremthető meg. Minden autonómia csak a széthúzó külön érdekek érvényesülését és erejét mozdítja elő. Szigeteket teremt, ahova az államakarát — hatalom be nem hatolhat. Romlott közviszonyok az autonómia által biztosított hatalommal saját céljaiknak megfelelő akaratokat diadalmaskodtatnak, megfelelő egyéneket választanak be és a közügyek intézése arra alkalmatlan és nem is arra törekvő egyének útján történik! Mert ez áll érdekében az önző, vagy részérdekek osztályozta társadalmaknak.

Mert közviszonyaink romlottak és mert a tömeg műveltsége közügyeknek autonomikus viteléhez és az arra alkalmas férfiak kiválasztásához meg nem érett, avagy közömbössé vált előtte a közigazgatásban való részvétel,— mind e viszonyok megváltoztáig, amíg a felekezeti — nemzetiségi nevelés hatása alatt a társadalmak ellenségesen tagoltan állanak szemben egymással, míg össze nem forrottak, — átmenetileg a nemzeti egység és a magyarság érdekei szempontjából — lehetőleg *-az egész vonalon az egész közigazgatás az államhatalom által ki-nevezendő szervekkel és az államakarát érvénye sites év el látandó el.*

Csak egy ily hálózata az egységes államhatalomnak biztosíthatja a közigazgatás egységes, célirányos gondolatát. Az autonómia mindenben csökkentendő, sőt területenként megszüntetendő. Egy hivatásának magaslatán nem álló, nem kiforrottan művelt hazafiakból, de széthúzó, esetleg korrupst elemekből álló autonomikus testület csak teher a közigazgatás gépezetében és folytonos akadály. Amellett az ügyek gyors és könnyed vitele szempontjából nehézkes és bizonytalan intézmény. Dr. *Benkő Albert* „A vármegyei közigazgatás reformjának irányelvei” című munkájában, mint a magyar közigazgatás praktikus embere, tehát tekintélyes szakértője, írja: „A mai közigazgatás teendőinek a mai kívánalmak szerint való ellátására közönségünkben sem a kellő képesség, sem a kellő készség nincs meg.” Autonomikus közigazgatásunk kritikájaként pedig írja: „Közigazgatási szervezetünk s közigazgatásunknak egész szelleme egyesíti magjában az elgyengült önkormányzatnak minden hibáit annak előnyei nélküli.” Általában, ha az autonómia kegyeletből megóvatik az eddigi autonomikus testületek csak mint tanácsadó, útmutató, irányít jelölő közpolgári akarat megnyilatkozások volnának a reformait közigazgatásban alkalmazandók, amelyek mellett, esetleg

azoktól függetlenül az állami közigazgatási szervek teljesítik kötelességüket. Az autonomikus vélemény fontosabb ügyekben mellékletként kísérheti a közigazgatási szervek intézkedéseit. Autonómia az egész vonalon — csak a későbbi korszaknak lehet újabb berendezkedése. Ha a magyar állampolgárok egész tömegének jellege és karaktere magyar nemzeti kultúrerényekben tündöklővé alakult, ha a nemzet — a köz javára való lelkes tevékenységre összeforrott. íme e legfontosabb berendezkedésnél az általános elméleti iránytól a szükséges eltérés. Az általános választói jog mellett a centralisztikus közigazgatás! A. demokracia itt ily megkötéssel volna alkalmazandó, mert így követelik az állam és a modern közigazgatás érdekei.

Az összes érvek, amelyeket az autonómia fenntartása érdekében hoznak fel, — nem biztosíthatják ezt az elsőrendű nemzeti célt.

Eddig az a hazafias aggodalom tette indokolttá az autonómia fenntartását, hogy tekintettel Ausztriával kapcsolt viszonyainkra és a bekövetkező lehetőségre, hogy a kormány hatalom osztrák érdekeket szolgáló, a magyarral ellenséges kezekbe kerülhet és a centralistikus intézmény egész hatalmi szervezete a nemzet ellen használtathatik fel, — az autonómiában rejlő nemzeti erő e törekvéseknek gátat vethet.

Ma a nemzetek jogát a világ egyezmény biztosítja.

Az autonomikus közigazgatás államjogi elv, amelyet a viszonyok változandósága követel vagy tilt.

A múlt más tekintetben sem győzhet meg az autonómia kívánatos voltáról. Az Árpádházi királyok kitűnő vármegyei szervezetét nem véve itt figyelembe,fa múltban sok erőfecsérlés, energia koptatás, illetve elnyomatás folyt le a vármegyei — mondjuk — autonomikus életben. A politika hevében és küzdelmeiben — ami sokszor egyes hatalmas családok folytonos versengése volt — kevés erő és akarat maradt a nemzet egyeteme javára. A magyar utak hálózata évszázadokig nem épült, iskolák nem születtek, kultúrintézmények nem alakultak, az ország gazdasági élete fejlesztésével nem törődtek, a helységek sorsukra bíztak és bizony a virágzó autonómia, sőt önálló kis republikák, államok az államban — dacára Magyarország közigazgatásától tudatlanságban, kultúrátlanságban gá-

zoltan éltek a nemzet milliói. Ázsia volt ez a gazdag paradicsoma Európának.

Ereje, eredménye a politikai küzdelmeknek sem volt. A nemzeti jogok, fejlesztés helyett — dacára a vármegyéknek — megnyirbáltattak. Magyarország tartományként kormányoztatott. A vármegyék resistáltak, amelyik résistalt, de a néhány kuruc dacára az autonómiának végig gázolt a mindenkori hatalom. Politikai erőforrásnak elégtelen volt. Ami természetes. A vármegyékre osztott nemzetet vármegyénként legyűrni könnyebb munka volt a hatalomnak, mint szembe kerülni az egész nemzettel. Ez állt érdekében az osztrák hatalomnak, ezért háramlott át majdnem a törvényhozás hatalmi köre is rájuk. Az osztrák elnyomatás nem tűrte a nemzetakaratot az országgyűlésen, de tűrte a hatalmas országnagyok uralmát a vármegyékben, ha azok az egyedül féltett rendi kiváltságok sérthetetlensége ellenében — az osztrák uralom láncait, a nemzeti elnyomatást tűrni kezéseknek bizonyultak. A nagy birtok úgyszólván maga volt a vármegye. Összesen 25 család bírta (XV. sz.) az ország egész jobbágy birtokának csaknem a felét. „A vármegyék jog- és hatalmköre a központi kormányzat nemtörődömsége következtében nőttön-nőtt s csaknem szuverén hatalommal rendelkező statútumalkotó joga alapján, még pedig nem egyszer az országos köztörvény ellen.” (Acsády; A magyar jobbágyország története.) A vármegye mind több jogot szerzett, hogy a rendi önzés annál féktelenebbül tobzódhassék. „A vármegyék fenntartói s megtestesítői kizárólag a főispánok s a nagybirtokosok valának e korszakban (XVIII. század), kik korlátlan hatalommal uralkodtak, kényök-kedvök szerint tették, amit jónak láttak, ... A főispánok saját cselédjeiket tették a tisztai állásokba.” (Acsády hivatkozása. Az 1844. országgyűlés egy képviselő beszéde, Pesti Hírlap 1844. január 14.) „A rendiség nagy része készségesen támogatta Ferencz király kényuralmi törekvéseit. Felülkerekedett a legteljesebb reakció s az állam hatóságai, valamint a vármegyék versenyeztek egymással az értelmiségben nagyon elterjedt francia eszmék híveinek kíméletlen üldözésébe...” „Ennek estek áldozatul a Martinovicsból és 75 tagból álló társaság, akiket a rendiség összefogdosztott, ők az új korszellemet az intelligencia közt propagálták.” „A főúri rend 1848. időkben is vakon követte az udvart, . . . míg

az üres zsebek és éhes gyomrok képviselői, kik a következő évek megpróbáltatásaiban Ausztriának kész eszközül szolgáltak nemzetek leigázásában, most is leginkább az udvarhoz hajoltak s a megyében kezét fogták vele a haladás hívei ellen”. . . Administratorok vezették a törvényhatóságokat az általok többé-kevésbbő erőszakosan kinevezett tisztikarral.” Sőt, amidőn a nemzeti újjászületés kora derengett hazánk egén és a nemzet legjobbjai Magyarország újjáépítésén fáradozni kezdtek, „a vármegyékben a főispánok á bocskorosok — a bunkókratia segítségével vitték ki, hogy a vármegyék maradi szellemben határoztak.” A bocskorosokat az adókötelezettség veszedelme fenyegetésével nyerték meg céljaiknak. A legfelsőbb politika sakkjátéka pedig az volt, hogy „elvonja a nép gyűlöletét az oligarchákról, ezért a vármegyéket ösztönzi rá — hogy köveiteket tiltsák el a haladástól. Ne támogassátok a kormányt” harsogott *Wesselényi Miklós* 1834. december 9-én a megye gyűlésén Nagykárolyban.

A Rákóczy szabadságharcban „a vármegye a németekkel vállvetve erőlködött a felkelés elfojtásán.” A felkelés azonban kényszerítette őket, a nemesség bántalmazása csak akkor szűnt meg, „amikor a vármegyék és birtokos urak abba hagyták a labanckodást és Rákóczihoz szegődtek.” Nem a rendek, de Mária Terézia állított iskolákat, létesített gazdasági reformokat. Két ízben is felhívta a vármegyéket, hogy területükön gazdasági egyesületeket létesítsenek, de sikertelenül. Pedig a németesítési törekvéseknek éppen társadalmi, gazdasági utón útját állhatták volna.

A múltakban bírt sem politikai, sem közérdekű jelentősége nem kellett ma ezt az autonómiát, amely csak mint hangoz, de erőtlén politikai eszköz szerepelt a nemzeti küzdelem forrongásaiban, de mint közigazgatás középkori volt.

Az 1848-iki átalakulás utáni évtizedek a vármegyéknek politikai jelentőségét is megszüntették. A politika egyedüli helyére a parlamentbe került. A vármegyék politikai akarattal csak parádézhattak, a kormányhatalom úgy vonultatta fel őket, mint az ünnepi disz, vagy bizalom szükséges mozsárdurrogásait. A néhány kuruc vármegye, ugyan sokat törődött velük az államhatalom. Ha nagyon kellemetlenkedtek, kizárólag a tekintély megóvása érdekében a végrehajtó hatalom végig

legyintette rajtok ostorát. Ha őszintén vizsgáljuk az eseményeket ezt kell megállapítanunk.

A vármegye tényleg nem rendelkezik politikai hatalommal. Nincs is rá szüksége. De mégis ragaszkodtak a múlt politikusai ilyennek legalább formai felruházásához. Hogy mért ragaszkodtak annyira hozzá, ki tud a múlt politikai élet titkaiba oly mélyen betekinteni? Lehet, hogy ők maguk sem tudták, mért e nagy ragaszkodás. Ők ugyanis maguk tudták, hogy értéktelen e hatalmi sallang. Megmaradt ugyan a meg nem szavazott adók és újoncok megtagadása joga. Hogy ez mennyit ért, azt láttuk a közelmúltban. A vármegyék többsége nem élt e hatalommal. Egynéhány kormánybiztost kapott s rövidesen úgy ment minden, ahogy a kormány akarta.

Elsősorban az államélet felépítése elveibe ütközik, hogy egy alsóbbfokú közigazgatási szerv, mint aminő az állami központi adminstratióval szemben a vármegye, azzal szemben egész a resistálásig ellenőrködő lehessen. Ez beleavatkozás az állam törvényhozó testületének hatáskörébe, mely hozza a törvényt és amelynek kötelessége gondoskodni arról, hogy hozott törvényei a neki felelős kormányzati közegek által betartassanak. Ha ő ezt nem teszi, úgy kötelességévé válik a nemzetnek a szavazó állampolgároknak, tőle a megbízatást a választásokon visszavonni és oly képviselőket beküldeni, akik a kormányzat közegeinek törvénysértéseit megtorolni képesek, avagy oly törvényt hoznak, mely ily kormányközegeket a törvénysértésért büntetőbíróság elé juttatja. Ha pedig az általános választói jog révén az e tekintetben akaratkifejezéssel rendelkező nemzet eltűri a törvényszegést, ám viselje annak következményeit! De a megtorlás ily eszközei nélkül nem is az egész állami administration, de éppen csak a vármegyei adminstratiót kötelezni arra, hogy resistáljon, — tisztviselőitől elvárni, hogy viselje a resistentia következményeit: vesztse állását és kenyerét, — ezt a modern államélet kereteibe beilleszteni alig lehetséges!

A vármegyének, de mellettök az összes államhatalmi igazgatási szervnek, a minisztériumok, bíróság és összes közhivataloknak csak azt kell kötelességévé tenni, hogy törvénytelen rendeletek ellen felírjon, ha ily rendelet fontos közérdeket sért, írjon fel és jelentse azt az országgyűlésnek. Az 1907. évi LX. t.-c. a közigazgatási bíróságnál emelendő panaszjogot

vezette be. Több alkotmányvédelem a közigazgatásra nem hántatható. Franciaországban a meg nem szavazott adók előírásában stb. és beszédésében közreműködő hatóságok és hivatalnokok zsarolás büntetvéért büntetendők.

A vármegyéknek mindössze olynemű politikai kezdeményezési hatáskör biztosítandó, hogy közérdekű kérdések megoldása tekintetében kezdeményezőén indítványokat tehessenek a kormánynál és az országgyűlésnél. Ez utóbbiakat azonban kötelezni kell, hogy ilynemű feliratokra indokoltan válaszolni tartozzanak, sőt fontosabb feliratokat gyűjteménybe foglalni és azokat olcsó kiadvány alakjában a nagy közönség rendelkezésére bocsátani tartozzanak, hogy azok tekintetében helyes közvélemény kialakulhasson, ami a legközelebbi választásoknál kifejezést nyerhessen. Több politikai jogra nincs szüksége a vármegyének, sőt káros, mert a közigazgatás fontos érdekei helyett pártérdekek fészkévé és politikai harcok színhelyévé tétetik.

Altalában az autonomikus mozgalom azon szabadság mámorában leli alapját, mely a francia forradalom óta az egyéni jogok kiterjesztése terén is érvényesült. Az ókori kis városi respublikák e tekintetben számításba nem jöhetnek. Ma a modern nagy államok admministrációjának modernné tételéről van szó. Ennek érdekében subjektív szabadság vágyak féktelensége it irányadó elvvé tenni alig szabad. Irányadó lehet csakis a magasabb érdek: a közösség érdeke. Ez pedig azt követeli, hogy *a mindinkább szövevényesebb és magasabb szakképzettséget igénylő közigazgatást önzetlen, csakis a közt szolgáló szakemberek intézzék és végezzék.* Amint az modern államban minden munkateiületen törekvés tárgyát képezi. Ez az elv biztosítandó elsősorban. Az autonómia elve itt másodrendű kérdés!

Mondhatni az autonómia inkább a kapitalistikus rész társadalom érdekeiben fennáló, ők fordíthatnak csak megfelelő időt és fáradságot, kellő áldozatot arra, hogy az autonomikus testületbe vagy ők, vagy az ő megbízottaik tagokként bekerüljenek, avagy ők bírnak a szükséges befolyással és eszközökkel ahoz, hogy az autonomikus testületekbe beválasztott népelemeket érdekeik szférájába bevonják és saját eszközeiké tegyék. Ehez ha kell terrort is alkalmaznak. Nekik ez kifizeti magát, mert nekik az anyagi előnyöket jelent. Az önzetlen polgárok vagy kilátástalanul küzdenek, lassanként elkedvetlenednek, visszavonulnak „a közélet” területeiről, vagy

közömbösen és fásultan szemlélik a hatalmasok játékait. Ezt minden állam autonomikus élete tapasztalatként leszűrheti. Az autonomikus testületekben diktáló akarattal éppen azok ülnek, akiknek ellensúlyozása a polgárok tömegei érdekében állana és ezek szűkkeblésükből oly fejlesztési és közcélú köztevékenységtől tartózkodni fognak, amely az ő anyagi érdekeiket erősebben érintené. Velők szemben a kis emberek nem is érnek rá a közügyekkel foglalkozni, sőt terror esetén óvakodnak is ettől, inert a hatalmasok ellenszenvét zúdíthatnák saját fejükre. Ha még az autonomikus testület saját tisztviselőivel is rendelkezik, — az azokban uralomra kerülő hatalmasságok azokat is mint saját eszközeiket használhatják ki, hisz existenciájuk az ő hatalmukban van.

A középkori államéletben, amidőn az államhatalom a kiváltságos rendek birtokában volt, az autonomikus igazgatásban érvényesülő népbefolyással a tömeg hatalma nagy vívmány volt a tömegek joghoz juttatása terén és az államhatalom gyakorlásában. Ma, amidőn a tömeg az általános választói jog révén bírja a politikai hatalmat, — az államkormányzat irányítása az ő kezeiben van (hogy hogyan él e hatalommal és általában él-e vele, az más kérdés), — a közigazgatás általános érdekeit egyéni szabadság jelszavak szempontjából kár feláldozni, mert modern államban a kormány hatalomtól nem félhet az egyes államtág a tekintetben, hogy őt mint a tömegrészét megsemmisíti, vagy az ő érdekeit nem veszi figyelembe. A kormányzat ugyanis mást, mint az összességet nem szolgálhat.

Az autonómia kérdése tehát más szempontból nézendő és bírálendő a középkorban és másból a modern államéletben. E szempontok érvényesülését kell megállapítanunk a német autonomikus igazgatás elveiben, amidőn az autonomikus testületek közérdekű működésének garantiáit megteremteni igyekezett, másrészt megszorításokat alkalmazott, tág teret nyitott az állami beavatkozásnak és felügyeletnek, az autonomikus testületek működését kötelezettséggé tette, amely sankcióval is biztosítható. Vagyis dacára az autonomikus szerveknek, az állam közigazgatási akarata érvényesül az egész közigazgatásban.

Németországban a közigazgatás a birodalom 20 államában önállóan folyik, ami nemzeti egység biztosítási érdekeinknek zsinórmértékéül e tekintetben nem szolgálhat, de az autonómia elvi kérdése eldöntésénél a német irányelvek alkalmazhatók.

Az autonomikus testületi tagság *kötelező* köztiszttség. Nem gyakorlása, vagy nem megfelelő gyakorlása büntetési következményekkel jár. Amennyiben tehát autonomikus jogkörök létesítettek, azokkal a szükséges felelősség, képesség és kötelezettség is összekapcsolatott. Vagyis az autonomikus szerv, lia „működik, az állam közigazgatási szervei akarata szerint működhethet csak, azt általános közigazgatási funkciójában segítve és támogatva.

Az autonómia életképtelenségét igazolja hazánkban nemcsak a tapasztalat, de annak fokozatos sorvadása is. Azok, akik a vármegyei autonómiát oly csökönnyösen védelmezték, ép oly csökönnyösen, mint 1848 előtt a régi rendiek, — még sem akadályozhatták meg, hogy az autonómia immár csak névlegesen él, lényegben az állam minden irányban kezeibe ragadta az igazgatás gyeplőit. És minden újabb beavatkozása az államnak a közigazgatás autonom jogai és hatásköre megnyirbálása terén a nagy közönség tetszésével és megnyugtató elismerésével járt, sőt örült a jog kiterjesztéseknek, sokkal nagyobb bizalommal látta az állam kinevezett szerveit, mint az általa „választottakat.” A közélet, mondjuk hangzatosabban, a nemzeti közvélemény nem jaidult fel autonomikus jogai megnyirbálásakor. Hol van és volt tehát az a közvélemény, moly annyira és csökönnyösen védte az autonómiát, hogy az állam csak nyomról-nyomra nyomulhatott előre % A nemzet, tömegei közt ezt hiába keressük. TJgy látszik, hogy ez is hozzátartozott az elmúlt évtizedek azon kormányzati szelleméhez, mely párt és osztályérdekből minden nemzeti érdeket előszobában hagyott, vagy lomtárban tartott. Vagy rá ér még, vagy még érdeke nem követelt változtatást a meglevőkön.

Ezért látjuk, hogy az autonómia elve dacára 1869. évi IV. t.-c.-től kezdődően, amidőn az igazságszolgáltatás vétetett ki a közigazgatás kezéből fokozatosan szűkült az autonomikus hatáskör, — az 1902. évi III. t.-c. még a pénztárat is elvette a vármegyétől a számvevőségekkel. Az összes tisztviselők és ügyek a főispánon át, vagy közvetlenül a kormányzat hatalma alá helyeztetek.

A centralistikus közigazgatás viszont ha a nemzeti feladatait betölteni és megoldani akarja, a közigazgatás minden ágazatába a legkiválóbb férfiakat elhelyezni kénytelen. A közigazgatást a dologtalan, henyélő, fáradt és munkára alkalmat-

lan, tudatlan elemektől tisztítottan kell tartani. Annak a szellemnek, mely a nobile officium hagyományaképpen csak egyéni kedvtelések és hatalmi hiúságok érvényesülési területének tekintette a közigazgatást, meg kell szűnnie. Lehet és legyen is nobilis pálya, azaz kiválasztott nemzettagok pályája, mert a közigazgatás az állam idegrendszere, — de a műveletlen, középkori államélet ura helyére, a modern államélet modern magyar urait kell ültetni. A múltban sok esetben az ország sorsára fontos felelősségteljes posztókba dologkerülő — összeköttetésük révén felelőtlen és képzettség nélküli zsarnokok ültek, akik az alájuk rendelt nemzet részletek könyörtelen urai lettek.

Minősítés, kvalifikáció egész 1870-ig nem igényeltetett. Az 1870. évi XLII. t. c. is csak a főjegyző és árvaszéki elnökre írta elő a jogvégzettséget. Csak az 1883. évi I. t.-c. állított fel kívánalmakat, amelyeket egészben végre sem hajtottak, mert éppen a közigazgatási államvizsga behozatalát mellőzték napjainkig. A főispán kvalifikációja máig nincs előírva, így bárkivel betölthető e közigazgatási vezérállás.

A kiváló elemek összegyűjtése a közigazgatás területén elsőrendű nemzeti érdek. A kiválóság feltételei tehát megállapítandók. Emelni kell elsősorban a közigazgatási tisztviselő általános elméleti képzettségét. Minimalis képzettségül a tudorság megállapítandó. Esetleg mind a két irányú tudorság. A közigazgatási gyakorlati államvizsga a 3 gyakorlati év után életbe léptetendő. A magasabb posztók betölthetéséhez újabb gyakorlati és elméleti vizsgák bevezetendők. Úgy, hogy a legmagasabb irányzó állásokba csak ezen erő és képességi próbákat sikerrel kiálltak — kerülhessenek. Németországban az 1906. évi augusztus hó 10-iki törvény értelmében a magasabb közigazgatási szolgálathoz képesítő második államvizsga teendő (assessor vizsga), ennek tárgyai a közjog, közigazgatási-jog és magánjogon kívül a köz- és államgazdaságtan is. Az egész vonal így rövidesen egy évtized alatt a legkiválóbb férfiakkal átszerveztetik. E szakképzett tisztviselői kar garantálni fogja a nemzetakarát megvalósítását. Az egész szervezet a munkaigyekezet lázában vasszorgalommal dolgozik a nemzeti egység és kultúra megalapozásán. Saját testületéből kiirtja a munkanélküliek és herék egyedeit. Vagy legalább is az oda nem való elemek lennt maradnak és elkopnak lassankint a szervezetből.

E tisztikar függetlenségét biztosítani kell. Megfelelő javadul mázassal. Áthelyezés csak vagy a tisztviselő beleegyezésével jutalmazás és előmenetel, vagy büntetésből — fegyelmi eljárás ítélete eredményeként — legyen alkalmazható. A tisztviselő tekintélye is minden irányban biztosítandó. Tisztviselő a miniszterektől kezdve a fogalmazó gyakornokig magánvagyonra jövedelmein kívül más jövedelmet, mint állásának a számvevőség közben jöttével igazolt jövedelmet ne élvezhessen. A tisztviselő semminemű más jövedelemmel járó állást be ne tölthessen. Mert csak így lehet megelőzni, hogy a köztisztviselői állásokkal járó közhatalom egyéni érdekek javára ki ne használtassék. A korrupció teljes szigorral büntetendő. A tisztviselő, aki anyagi előnyöket elfogadott, — állásából elmozdítandó. A közerkölcsöket helyreállító korszakban elsősorban puritán tisztviselői karokra van szükség. Ily intézkedésekkel a megfelelő emberanyag alkalmazása biztosíthatván az egész közigazgatási szervezet újjáépítendő. Említeni is feleslegesnek tartjuk, hogy a tisztviselők az egész vonalon kinevezendők. A kinevezés és választás kombinációval kísérletező megoldás szerencsétlen gondolat. És a modern tisztviselői kar kiépíthetésének újbóli kerékkötője volna bárminemű előny, vagy garancia nélkül.

A miniszteriummal. Meg kell érlelni a köztudatot, hogy a mai modern államélet mellett sok millió és folyton emelkedő számú embertömeg kormányzatát csak a nemzet legkiválóbbjaira lehet reábizni. A legkiválóbbak közül is mindenkit csak arra a helyre lehet alkalmazni, amelyhez hosszú élömunkával hozzákészült és abba magát szakemberként begyakorolta. Sőt ilyen vezető szakembereket az államélet egész területén állandóan nevelni, kiképezni és készenlétben tartani kell. A munkamegosztás és a szakképzettség elvei az államélet vezetésénél különös gonddal alkalmazandók. Akinek a kezeiben milliók, a nemzet egészének érdekei intézése összefut, aki a minisztériumok éléről az országot vezetni akarja, annak kiválóan szakképzett munkásnak kell lenni.

A középkori államéletben az államvezetés csak keresek osztályérdekét szolgálta és képviselte. Elég volt tehát osztálya érdekeit áttekinteni és ismerni s máris a vezető posztó betöltésére alkalmas volt: tudta mit nem szabad tenni és megengedni. Ma modern érdekeket kell felismerni és képviselni. Felette kell állni tudni az osztályérdekeknek, minden meg-

kerülési igyekezetet felismerni, hogy a köz- és nemzeti érdekek képviselője és szolgálata eredőjéhez eljuthasson. A mi volt államvezetésünk e modern alapokra még át nem csoportosult, az összeköttetés, illetve a kiváltságosakhoz való tartozandóság emelt és vitt országintéző posztókba. Megfelelő utódok neveléséről szó sem volt. Amikor egy-egy irányító, vezető posztó megürült, — akkor néztek és kerestek köröskörül, kit lehetne a hiány pótlására alkalmazni? Nem nevelvén fel — hosszú hozzákészültetéssel az országvezetőket, — ötlet és cimboraság állított ország sorsát intéző posztókba államtagokat. Sokszor a köz- és a nemzeti egység rovására is, mert a magyar nemzeti élet kiváltsái, kinövései — azokhoz a kevesekhez, akiknek az új vezetők kiválasztásában hatáskörük volt, hozzá nem engedtek. A nemzeti élet a kultúra fejlődése folytán az ország területét telíti kiváló alkalmas államtagokkal, ugyanakkor azonban — a fel nem engedés révén, — szakképzetlen dilettánsok „vagy tehetségtelenek vagy önző stréberek, szervezkedő érdekképviselők kezébe kerül az ország életműködésének vitele.

Nagy Frigyes államának nagyságát azzal alapozta meg, hogy az államigazgatás minden ágazata élére a polgári társadalom szürke zsenieit alkalmazta és válogatta ki. Nálunk férfiak, akik egész életükben mással foglalkoztak, akik az államkormányzás szövevényeit még soha nem tanulmányozták, át sem tekinthették, — magas vezető állásokba kerültek, ahol tudatlanságukat és járatlanságukat a hideg közöny és fáradt előkelőség álarcával takargatták. Ha mégis elő kell fordulni annak, hogy a politika területeiről kell férfiakat a szakminisztériumok élére állítani, gondoskodjék arról az állam, hogy az esetben szakszerűleg mellette a minisztériumot a legidősebb államtitkár — mint szakminiszter vezesse. A politikai miniszter csak a parlamentben képviselje a minisztériumát. A politikai államtitkárok intézménye megszüntetendő, más miniszteri tisztviselői állások pedig kizárólag a tisztikarból legyenek kinevezhetők.

A centralisát[us] azonban kell, hogy csak a legfelsőbb vezetés elvét szolgálja, anélkül, hogy nagy központi monstrumok megszervezésével az államélet működés megnehezíttessék.

A nagymérvű centralisatióknak az a nagy veszedelme is fennforgott, hogy a korrupció minden területen kísérletezhetett.

A korrupciónak csak a legfelsőbb vezetés irányító és rendelkező csomóit kellett megragadni igyekezni és dacára a nemzet minden helyi külső törekvéseinek, — a csúcs megszállása — diadalát jelenthette. Egyetlen legfelsőbb fokon működő szerv megszerzésével diadalmaskodhatott a korrupció. Hogy ez a veszedelem rombolt-e legfelsőbb vezetésünkben, — azt majd az elmúlt kor története lesz hivatva megállapítani.

Az új magyar demokratikus államélet újra indításánál az ügyek nagymérvű decentralisatiójára van szükség. Intézzé el a község, a járás, a vármegye a maga ügyeit. A megye végső foka lehet az első kettőnek. A minisztériumok csak fontos és oly ügyekkel foglalkozzanak, melyek a nemzet egésze érdekeit szolgálják. Amellett vezessék végső fokon a vármegyei közigazgatást. Csak fontos és intéző feladatok illetve a minisztermmokat, azokat az egész közigazgatási szervezet kiválóival kell benépesíteni. A kezdők, járatlanok és tapasztalatlanok és a dilettáns műkedvelők teljesen kizárandók.

Főleg a minisztériumokban, ahol nagy, országos ügyek, országos érdekek kerülnek döntés alá, ahol tehát nagy külön érdekeltségek igyekezhetnek befolyást gyakorolni, — nagy súly helyezendő a tisztviselők függetlenítésére. A reformált államélet ugyanis nagy hatalom birtokába helyezi őket. A minisztériumok kizárólag jó fizetésű tisztviselőkkel látandók el és ha szolgálatok után a tisztviselői előmenetel végső foka lesz az oda való bejutás, ott csak nagyobb rangosztályú és nagyobb fizetéssel bíró egyének ülhetnek. A miniszterek fizetése megtöbbszörözendő. De ezek ellenében se a miniszterek, se a többi tisztviselők más utón mit se kereshessenek. Ki kell zárni annak lehetőségét, hogy a miniszterek és előkelőbb miniszteri, vagy a közigazgatás egész területén ügydöntő tisztviselők — állásuk befolyásával maguknak a közhatalom révén jövedelmet, bankoknál, vállalatoknál állásokat előre biztosítsanak és egy-egy ily állás alkalom lehessen a családi vagyon megalapozására. A politikai válságok idején a tisztviselők azután a bankokból — a minisztériumokba és viszont átsétáljanak. E tisztviselői állásokban más, mint ez állás jövedelme ne legyen szereshető — és az állam biztosítsa intézményileg ez elvet. Tehát ha bármikor beigazolódna, hogy egy miniszter vagy köztisztviselő vagyona a köztisztviselői hatáskör felhasználása

révén alakult — e vagyon az állam javára kártérítés gyanánt elkobozható legyen.

Az állam *szerződéseinek megkötésénél* oly köteles gondosság hiánya és elnézés, melynek révén a szerződő magánfél jelentékeny anyagi előnyökhöz jut, fegyelmi és büntetőjogi utón üldözendő. Mert aki ily szerződések kötésére köztisztviselői ügykört vállal, azt lelkiismeretesen betölteni tartozik és ki kell zárni az útját annak, hogy a visszaélés a gondosság hiánya, elnézés, vagy ártatlan tudatlanság álarca alá rejtőzködhessenek. A szerződés megkötése — és annak foganatosítása után e szempontok az állami számvevők és megfelelő szákközegek, fontosabb szerződések a közigazgatási bíróság mellett alkalmazott szakférfiak, mérnökök, jogászok által kötelességszerűen megvizsgáladnók és mérlegelendők és ily ügyek a tekintetben való szakértői nyilatkozattal zárandók le, hogy nem voltak-e a szerződés megkötésénél oly pontok, amelyek visszaélésre alkalmat adhattak, ami a szerződés teljesítése utáni következményekből könnyen megállapítható.

Minden köztisztviselő fegyelmi eljárás és bűnrészesség gyanúja terhe alatt köteles legyen minden visszaélésről, melyről tudomást szerzett, nyomban írásbeli jelentést készíteni és azt hivatalában beiktatni.

A nagy tőke által fizetett és azok szolgálatában álló férfiak az állam vezetéséből kizárassanak. Mert nincs kizárva, hogy e tisztviselők állásaikban is nem az államot, de a részérdekeket szolgálják. A vállalkozások viszont örömmel küldik ki fizetett emberüket minisztereknek, vagy államtitkároknak, ez csak előnyös lehet nekik, egy emberük kormányzó hatalmat kapott kezébe.

Az ügydöntő, államakaratot képviselő legfelsőbb fokú tisztviselő puritanismusát fokozott szigorral kell biztosítani. A büntető törvénykönyvbe külön intézkedéseket kell belefoglalni az ily tisztviselő esetleges visszaélésére és azok fegyházzal büntetendők, főleg a megvesztegetés vagy anyagi előnyöknek ez állásokba való szolgálata.

A miniszterek az e tekintetben szervezett bíróságnak tartoznának felelősséggel. Csak a legfelsőbb fok puritán tisztviselői kara képez garantiát az egész adminisztráció működése tekintetében, ha nem akarunk oly viszonyokat, mint a melyekben van Oroszország és Észak-Amerika, mely államok a jelenben

a hivatalnok megvesztegetések hazája. Pedig Amerika a megvesztegethető hivatalnokok hivatalvesztését az 1787-iki alkotmány szervezeti alaptörvényébe foglalta. A felülkerekedő kapitalizmus azonban ezt is, mint sok más demokratikus üdvös alkotást érdekei sarába süllyesztette.

A független bíróságok és ne a parlament ítélkezzék előbb. A bírói ítélet után illesse csak a parlamentet a szó. Viszont független fegyelmi bíróság alá helyezendő a miniszteri tisztviselő, hogy a hatalmas egyesek követeléseinek ellenállni módjában legyen, összefoglalva: a minisztériumok összes tisztviselői, a tisztviselői karok válogatottal szakképzettek, jól fizetett, független, megközelíthetetlen egyének legyenek.

Vármegye. Az ügyek decentralizációja mellett a vármegyei feladatkör képe is megváltozik. A vármegyei központi közigazgatás egyesíti magában az összes ügyeket, a melyeket az államélet e megye területén szerepeltet. Kívánatos tehát, hogy a vármegye élén igazán rátermett férfiak álljanak. Két ilyen főtisztviselője van a vármegyének. A főispán mai hatásköre és szerepe teljesen megszüntetendő. Rá az állami adminisztráció korában szükség nincs. Azelőtt is végtelen kára „ és veszedelme volt a magyar nemzeti érdekeknek. A főispáni állás a mindenkori kormánypárt — a nagybirtokosok és nagytőkések pártjának — a megye élére hatalmas hatalmi súlylyal oda állított bizalmi embere és főkortese volt. Feladatát képezte a választásokra a vármegyét mindenkor készen tartani, hogy a kormánypárt kiküldött jelöltje beválasztassék. E főcélt kellett biztosítani.

A főispáni állások és ügykörök teljesen átszervezendők. Ma a főispánokra a régi értelemben szükség nincs. A pártpolitikát a vármegyei közigazgatásból ki kell zárni. A főispánnak nem kell semminemű politikát támogatni, mert csak egy lehető politika van — a magyar nemzeti politika. Legyen a főispán a vármegye első tisztviselője, a vármegye kormányzója. Az ő kezébe fusson össze az egész vármegyei közigazgatás. Mellette, mint helyettes működik a vármegye alispánja. E két főtisztviselő ügykörét úgy kell megosztani, hogy bizonyos közigazgatási ágak az alispán, más közigazgatási ágak ügyeit a főispán látná el. A főispán intézné a személyi ügyeket, (kinevezések, fegyelmi ügyek), vármegyei bizottságok elé tartozó ügyeket és a különböző hivatali ágakat érintő ügyeket, míg az alispán

:az összes községi, járási fellebbszési, egyéni, hatósági és csak vármegyét vagy a vármegye egyes polgárait érintő ügyeket intézné. Az egész közigazgatás menete így a két vezető tisztviselő kezébe megosztottan letéve, a közigazgatás terhe megosztatik. Alattok működnének a különböző rang és fizetési fokozatba osztott fogalmazó tisztviselők. Az összes vármegyei tisztviselők ugyancsak mástól, vagy másoktól díjazást, jövedelmet, fizetést, jutalmat, osztalékot el nem fogadhatnak. Eilenben a területükön levő összes intézmények fölött felügyeletet gyakorolni a tisztviselők kötelessége. Ide tartoznak a vármegye területén működő összes gazdasági, kulturális és jótékonyági intézmények és alapítványok. Ellenőrzendő azok működése mellett főleg azok pénzkezelése — a vármegyében működő állami számvevőségi közegek által. Ilyen ellenőrzési terület továbbá a gyárak, bankok és más üzleti vállalkozások és berendezések. Ezen munkájukért külön díjazásban részesíthetők a közigazgatási tisztviselők az állam által, mely viszont ez ellenőrzési illetéket azokra az adókkal együtt kivetheti és beszedetheti. Az a múltban intézményezett állapot, hogy köztisztviselők — miniszterektől, főispánoktól lefelé — gyárak, pénzüzetek fizetett alkalmazottai lehettek, amihez a korrupciókor a megfelelő tetszetős formát (igazgatósági, felügyelő bizottsági tag) kitalálta, — legsürgősebben megszüntetendő.

A *svájci Bundesstrafrecht* értelmében egy hivatalnok megvesztegetése fennforog: ha a hivatalnok hivatali állásában az ő jövendőbeli magatartását illetőleg előnyöket igénybe vesz vagy biztosítat magának. Éhez nem is szükséges, hogy az érdekeltek bizonyos cselekvények végzését tűzzék ki. Elég, hogy ajándék, vagy Ígéret adassék, vagy fogadtassék el annak tudatában, amit a hivatalnoktól várnak. A megvesztegetés akkor is fennforog, ha a hivatalos ténykedés nem járt kötelességszegéssel.

Hogy a modern igazgatás bevezetésével a közigazgatási területek is átszervezendők, az kézenfekvő. Az apró vármegyék megszüntetendők és a szomszéd vármegyékbe beolvasztandók. A vármegyék kikerekítendők és a központok úgy jelölendők ki, hogy a vármegye forgalmi viszonyai annak központi helyzetét indokolják. A fő cél a modern közigazgatás — nem pedig egynémely vármegye, vagy lakott hely hagyományos megszokottsága. Ha a hagyományok alapján akarnák az ország

reformját foganatosítani, — akkor annak minden középkori elmaradottságához és visszaéléséhez is ragaszkodni szükséges volna — kizárólag — a hagyományok folytán.

A járási és a községi adminisztrációban az autonomikus hozzászólásnak tér engedendő. A megfelelő autonomikus testületek megszervezendők volnának, de csak mint véleményező testületek és mint kezdeményezők, amelyek határozata a közigazgatási tisztviselők rendelkezéseit és intézkedéseit nem állíthatják meg. Az autonomikus testületek fontosabb ügyek, főleg vagyoni jogi, közterhek, közintézmények stb. viteléhez meghívandók, de amennyiben az autonomikus testület tagjai nem érdeklődnek, az ügyek viteléhez meghívás dacára meg nem jelentek, — a tisztviselők legjobb meggyőződésük szerint a törvényes intézkedéseket véghezviszik. Az autonomikus akarat megnyilatkozások — az ügyekhez mindenkor hozzátéve tartandók.

A közigazgatás végső és egyúttal foganatosító szerve a jegyző lévén, — annak elméleti képesítése emelendő. Rá nehezedik ugyanis az egész adminisztráció minden súlya és felelősége. Ezen a területen elsőrendű tisztikarokra van szükség. Ha a jegyzői állásnak előmeneteli lehetőségei megnyitvatnak, oda jogvégzett egyének ültetendők. Szolgálati viszonyai pontosan megállapítandók. Magánmunkálatok végzése ugyan a nép érdekében megengedhető, de e terület szabályozást igényel. A jegyző minden magánmunkálatáról felettes hatóságának tudnia kell. Az tehát úgy szervezendő, hogy a jegyzőt hivatali tevékenységében ne akadályozza, vagy túlságosan le ne foglalja. E célból a jegyző tartozék a megállapított díjszabás szerint minden magán munkálatra ennek értékét — e célra nyomtatott bélyegjegyekkel — ráragasztani. Ily bélyegkönyvekkel csakis felettes hatósága láthatja el. Az elvégzett magánmunkálatokról amellettt pontos jegyzék vezetendő, mely állandó ellenőrzés alatt áll és amelybe a bélyeg ellenőrző kiegészítő szelvénye is beragasztandó. E bélyegjegyek megkerülésével üzött magánmunkálat vétségként és fegyelmi utón fenyítendő. Ily módon a jegyzői állás zugirászattá nem alakul, a jegyző tul nem terheltetik magánmunkálattal, mert ez esetben felettes hatósága újabb munkaerőről gondoskodhatok, — a felek kihasználása is megelőztetik, a jegyző pedig marad, aminek lennie kell, a közigazgatás legfontosabb végső szervének.

A közigazgatás minden ágazatában, ép úgy az összes hivatali ágakban a munkásszellem megvalósítandó. A múltban alkalmazott oly elv, mely egy vezető államférfiú meggyőződésésként kelt szárnyra, hogy a tisztviselők maradjanak rosszul fizetettek, szegények, mert akkor korlátlanul rendelkezni lehet velők, mint középkori elv, megszüntetendő. Az állások az egész vonalon jól díjazott tisztviselőkkel töltendők be. A szorgalom és a tudás előnnyel érvényesüljön. Egységes, lelkes, munkás, jól fizetett, megelégedett magyar tisztikarokkal az ország újjáépítésének munkáját végre lehet hajtani, anélkül a legjobb igyekezet is kárba vész. Ily tisztikar minden ténykedésében a közösség érdekeit fogja irányként szolgálni. Amint a közigazgatás csakis akkor teljesíti valóban feladatát, ha a köz érdekeinek felismerőjévé, megközelíthetetlen védelmezőjévé és fogantatosítójává válik. A magánérdekek ugyancsak megfelelő elismerésre és védelemre találnak, de csak addig a fokig, míg azok közérdekbe nem ütköznek.

A közigazgatás reformjának kérdéseire odatartozik a *közigazgatási bíráskodás* reformja is. Egy fokú bíráskodás tökéletlen. Másrészt a közigazgatási élet oly tömegű bírói beavatkozást igényel, hogy azt egy központi és meg nem felelbezhető ..szervre-rábizni ugyancsak a közigazgatás érdekei szempontjából alig lehetséges, avagy ez a szerv annyira tulhalmozott nagy monstrummá nővi ki magát, mely bénítólag hathat az egész közigazgatás menetére. Ehhez kell eljutnunk, mert mind újabb és újabb területek nyílnak meg a közigazgatási bíráskodás céljaira.

Poroszországban 3 fokú közig, bíróság szerveztetett. Ilyenek a járási választmány, a kerületi választmány és a legfőbb közig, bíróság. Minden közigazgatási fok mellett a bírói szerv. A közig, bíráskodás decentralisációjáról hazánkban is gondoskodni kell. E célnak megfelelő volna minden vármegye területén közig, bíróságok megszervezése. E bíróságok tagjai a vármegye főtisztviselőiből és a közig, bizottság tagjaiból volnának kinevezendők. Előadó referensei volnának az összes igazgatási ágaknak a közig, bizottságban ülő képviselői. A bíróság maga 3—4 tagú testületekből volna megalakítandó. Ez első fokú közig, bíróságok minden ügyben elsőfokon ítélnének, kivéve a minisztériumok döntése alá került ügyeket, ez utóbbiak és a vármegyei közigazgatási bíróságoktól

hozzá felebbezett ügyek fölött bíraskodnék a központi közig-, bíróság.

A közig, reformjával kapcsolatban a vármegyék mellett a járási beosztások is újjászervezendők volnának. A vármegyék, járások, „a történelmi” szempontoknak lehető háttérbe szorítása mellett — kizárólag igazgatás érdekében újra megszervezendők. Földrajzi, közlekedési, népnevelési, igazságszolgáltatási, szóval a lakosság érdekei szempontjai tekintetbe vételével, hogy minden hatósághoz, hivatalhoz a legkönnyebben és leggyorsabban hozzájuthassanak, — a vármegyék és járások közti nagy aránytalanságok megszüntetendők, tul nagy igazgatási területek mellőzendők.

Budapest és a városok közigazgatása. Budapest székesfőváros a világvárosok sorába felemelkedvén, helyes *közigazgatási* ellátása fontos nemzeti érdek. A főváros annyi kulturális értékkel, oly tömegű szellemerővel rendelkezik, hogy azt önmaga lábain jární hagyni, vagyis részére teljes autonómiát biztosítani e szempontból indokoltnak látszik. A főváros életének vitele azonban az állam, a nemzeti egység érdekeivel, világ- és székváros jellegének megfelelően a modern közigazgatás elveivel, a közélet megtisztítása és a nemzeti egység biztosítása érdekeivel összeegyeztetendő. Az államnak tehát beavatkozhasanak egész súlyát fenn kell tartani.

Az autonomikus kormányzat azon jelensége, hogy a megválasztott tisztviselő a város egyes diktáló hatalmasainak önkényére dobatik, hogy a tisztviselő jövőjét biztosítandó a hatalmasok, a választásra befolyással bírok érdekei ellenére tenni mit sem fog merni, sőt elsősorban a hatalmasokat fogja szolgálni, — Budapest autonomikus kormányzatában is fennáll. A megválasztott tisztviselő a hatalmas törzsfőnökök, vagy a diktáló bizottsági tagok rendelkezésére állani fog. Ezt addig, míg tőlük függ, megváltoztatni nem lehet. E tényleg létező és el nem tüntethető befolyás oly szédítő arányú közigazgatási vitelnél, mint a főváros, annál nagyobb arányokban befolyásolja kedvezőtlenül az ügyeknek a köz érdekében való vitélét. Mert a közérdek tisztán csak oly közigazgatási esetekben érvényesülhet, ahol e hatalmasok érdekelve nincsenek. És miután a hatalmasok éppen azon virilisekből tömörülnek, akiknek vállalataik, üzemeik a fővárosban működnek, tehát a főváros

közügyei mindig rájuk kihatnak, — a tisztviselő az ő befolyásuk alatt a főváros minden ügyét — ezek érdekein átszűrve fogja fel és dolgozza fel. A főváros adminisztrációja így nem tiszta köz- és nemzeti érdek szempontjai szerint vitethetik, de a hatalmasok és kiváltságosok akarata és érdekei szerint. Ez pedig a modern és demokratikus közigazgatás szempontjából erkölcsstelen. Az államhatalomnak tehát e téren be kell avatkoznia. A beavatkozás több irányban történhetik. A főváros intéző állásaiba az állam nevezi ki a tisztviselőket. A többi tisztviselőket pedig e főtisztviselők nevezik ki. Avagy a fővárosi adminisztráció választott tisztviselői mellé állami szakértőkként a közigazgatás minden ágában saját szakembereit alkalmazza, akik minden fontosabb városfejlesztési, szervezési és vagyoni ügyben saját véleményükkel az autonómikus tisztviselő munkáját kíséren tartoznak. E kettős fej és feldolgozás alapján az ügyek közérdeke biztosítható.

A választott tisztviselők a végleges állásra (tehát nem joggyakorlati) életfogytig választandók, akiknek autonómikus előmenetele biztosítandó. A jól díjazott és függetlenítendő tisztviselők elméleti és gyakorlati képesítése emelendő. A város élén álló tisztviselőknek hatáskör biztosítandó arra és ezek kötelezendők arra, hogy a főváros, az állam és a köz javára szolgáló kezdeményezéseket a főváros bizottságaitól függetlenül eszközölhessenek a bizottságok eltérő határozataival szemben is, ily irányban a minisztériumhoz előterjesztéssel élhessenek. Saját véleményét a tisztviselő a bizottsági határozatokhoz hozzákapcsolni köteles legyen és köteles legyen minden határozatot, mely felfogása szerint a főváros anyagi vagy a köz érdekeibe ütközik, megfeleltetni. Ily előterjesztések és felelőbeszések esetén természetesen a minisztérium végső fokon dönt.

Oly ügyek, amelyekben hozott bizottsági határozatokról a miniszter megállapítja, hogy a város érdekei ellen hoztak és ha megállapítatik, hogy ez a bizottság ülésein, vagy a tisztviselő előterjesztéseiben vagy a szakértők véleményében megszólamláshoz jutott és a bizottságok ennek ellenére határoznak, — a bizottságok további döntése alá nem vihetők és azokban a kormány a főváros tisztviselőivel önállóan rendelkezik és saját határozatát végrehajthatja.

A főváros *törvényhatósági bizottságának* összetétele is

reformálandó. A bizottság felét alkossák a fővárosban székelő összes hivatalok, intézmények, kulturális, szellemi korporációk e célra kijelölt vagy általuk megválasztott kiküldöttei, felét a választottak. Csak ily összetételű bizottság fejezheti ki azt a magas kulturális és helyes közvélemény nívót, amelyet a milliós főváros autonomikus szervének kifejeznie kell.

A fővárost környező és vele összeépült összes községek a fővárosba beolvasztandók. Ezzel azok fővárosi kormányzata biztosítottak; másrészt a községek magyarfajú lakossága révén egészséges felfrissülése idézhető elő a főváros autonóm kormányzatának, a törzsfőnökök önző befolyása mindenestre ellensúlyoztatok az egészséges demokratia térhódításával. Általában a nemzeti egész közigazgatásba jobban bele- és összeforrasztható.

E reformokkal a főváros autonomikus kormányzata az autonómia szempontjából¹ megnyirbáltatik, de a modern és a közjavát szolgáló, korrupció mentes közigazgatás szilárd bázisokhoz jut. Az ország élén álló főváros nagyarányú adminisztrációjánál, ahol éppen ezért nagy arányú mulasztások, visszaélések, tévedések születhetnek meg, amelyek rombolása az egész országra visszahat, mert a főváros az egész nemzet találkozási helye és szívverése, — ezek lehetőségét is minden kigondolható intézménnyel biztosítani kell. A fővárost a közigazgatási és a nemzeti élet vérkeringésébe vissza kell állítani.

Az ország többi városának adminisztrációja — előbb vázolt — autonomikus beavatkozási fokáig a vármegyei főispán, — a vezető főállásban, az állam által kinevezett tisztviselőkkel látandó el. E területeken az önkormányzat megvalósítása a későbbi jövő feladata lesz. A városok közigazgatásának szorosabb összefüggése az egész közigazgatással fenntartandó. A képviselő testületek száma azonban erősen csökkentendő volna. Poroszországban például 2500 lakosnál kisebb városban 12, fokozatosan emelkedve 120.000 lakosnál 60 a képviselő tagjainak a száma, azontúl minden további 50.000 lakosra 6 tag esik. Berlinben 144 a képviselői tagok száma. Csekélyebb számú testülettel lehető a közigazgatási munkálkodás. Ezekre nézve pedig oly garantiák biztosítandók, mint a német városi igazgatásban.

„Aki törvényes megtagadási ok hiányában vonakodik

a képviseleti tagságot elfogadni, vagy idő előtt azt otthagyni akarja, valamint aki a tagsági jogok, illetve köteleességek gyakorlása alól tényleg kivonja magát, azt a képviselet 3 — 6 évre polgárjogától megfoszthatja és $\frac{1}{8}$ -ad, Kr[^]clel erősebben róhat ja meg egyenes községi adóval. {*Hannoverben* pénzbüntetéssel sújthatók azok a tagok, akik igazolás nélkül üléseket elmulasztanak.) A képviselet tagjainak közszolgálatuk teljesítésére eskü helyett kézadással kell magukat kötelezni. Határozatképességhez a tagok száma felének jelenléte szükséges, második tárgyalás határozhat. A városi tanács tagjai esküt tesznek és alá vannak vetve a hivatalnokokra vonatkozó fegyelmi szabályoknak, (*dr. Harrer Ferenc: A német városi szervezet kifejlődése és mai alakjai.*)

A városok igazgatásuk költségeit maguk megteremthetik, sőt erőteljes lendülettel virágozhatnak, ha azok modern és képzett tisztviselők által modernül vezetettek és az autonómikus testületek ebben őket kellően támogatják.

A fejlődő ipar és kereskedelmi élet a nép szaporaság a városokat lendíti elsősorban. Németországnak pld. a lakosság 60%-a a városi lakos, Franciaországnak 51%-a, É. Amerika E.-Á.-nak 33%-a, Angliának 77%-a. A városok modern közigazgatása a legfontosabb nemzeti kérdéssé válik. Azok alakulnak át kultúrközpontokká, amelyek az összes kulturális szükségletek gyűjtő és kiszolgáló helyei a vidéken élő lakosság számára is. E tény előtérbe helyezi fontosságukat, de egyúttal rá is mutat azon feladatokra, amelyeket a városoknak betölteni kell. Gyűjtőhelyeivé kell váljanak valóban az összes kulturális szükségleteknek. Létesítendőek tehát kulturális közintézmények, jóléti, közegészségügyi berendezések, fejlesztendő az ipar és a kereskedelmi élet. Éhez a városok rendszete elsőrendűvé teendő. Közbiztonság megóvandó,! Vagyis minden oly intézmény, mely az állampolgárok kultúra - Is igényei kielégítését szolgálja, megvalósítandó egészen a mindenkori kultúrelőrehaladottság nivójáig. Miután ezzel a városokra jelentékeny feladatok haramiának ,a modern városi közigazgatás igyekszik az éhez való anyagi eszközöket megteremteni. Az állam támogatja e törekvéseiben annyiban, hogy egyes jövedelmi forrásokat átenged neki. ilyenekül kínálnak a forgalmi adók (értékemelkedési adó), mutatvány, jegy adó, vendéglői és italmérési engedély adó, az illetékek

és járulékok. Nem kevésbé fontossággal bír nemcsak jövedelmezési, de közigazgatási szempontokból, a városi közüzemek létesítése, amelyekben a város, mint vállalkozó szerepek így a közlekedési, világítási, fuvarozási stb. vállalatok.

Németországban ez rendkívül lendülettel gyakoroltatik. így pld. Düsseldorf város a szomszéd községek gáz-, víz- és villamosági üzemait is fokozatosan megszerezte, mint magán engedélyes.

Kívánatos a városi költségvetéseknek hosszabb időre (3 évi) megállapítása. A városok szövetsége ugyancsak létesítendő volna, amihez lépcsőül a polgármesterek országos gyűlése máris szolgált. Ilyen Németországban 1905-ben alakult. E szövetség feladatát képezné a városok fejlesztésének propagandáját anyag gyűjtésével és nyújtásával szolgálni, az egész kultúremberiség területeiről összegyűjtve.

Természetesen a karhatalmi rendszert a városok kezéből, teljesen kiveendő és állami szervekkel látandó el, ami nálunk máris megtörtént.

Társadalom.

Az egészséges államélet következménye a társadalmak egészséges kialakulása, illetőleg a társadalmak alakulása és elhelyezkedése mindenkor visszatükrözi az államélet egészséges vérkeringését, vagy elváltozásait, beteges tüneteit. Az államkeretekbe elhelyezkedett állam tagok az államélet megindulása pillanatában társadalmi tagozatokba oszlanak. Ez az eloszlás természetes következménye az emberi egyéniségek, rz egyéni értékeli különbözőségeinek és a munkamegosztásnak, annak keretén belül is a gyakorolt munkástevékenység értékének. Egészséges államéletben a társadalmak egymásba folyása folytonos, a felsőbb társadalmak kiegészülése, felfrisülése állandóan folyamatban van. Ez szükséges és az állam érdekében álló, mert ha a felsőbb társadalmak az elől elzárkoznak, az alulról, a nemzet milliók tömegeiből való felfelejtő kiválás ugyancsak önállóan megérvén, ez, mint erősebb és versenyképes alakulás, ha erőszakkal kényszerül érvényesülési utat törni, elsöpri az útjában talált és előle elzárkózott társadalmakat. Ily erőszakos kiáradás pedig megrendítőleg hat-

hat az államélet vitelére, mert amellet, hogy továbbra is illetékes felsőbb társadalmi elemeket lesodor, az erőszak révén felkavart szenvedélyek esetleg olyan társadalmi részleteket is a felsőbb vezető társadalmak közé löknek, amelyek még e felsőbb elhelyezkedetéshez a kellő műveltségi és morális feltételeket önmagukban meg nem éretek. Már pedig az államélet vezetése csak teljesen kiforrott, művelt felsőbb osztálybeli államtagokra bízható rá azzal a megnyugvással, hogy az állam irányítása — céljainak megfelelő kezébe tétetett le. Ha' azonban az egészséges érvényesülési és folytonos kiépítési folyamat meg van, — a már vezető társadalmak e lehetőségeket csökkentik és a felkerülők teljes kieriése azok kebelében befejeződhetik.

Az államok alakulási korszakaiban, avagy a nemzeteknek küzdelmi korszakaiban, amidön az állani megalapozását, fennmaradását, lételet kellett más államok ellenében megvédeni, az állam társadalmainak élére azok kerültek és együttesen azok alkottak vezető társadalmi osztályt, akik mint legkiválóbbak és legerősebbek a honvédelem gyakorlására vállalkozási akarrattal és képességgel is bírtak. Az államélet alakulási, tehát kiválóan küzdelmi korszakában, a legkiválóbb katonák és mellettök az istenfélelemmel fegyelmező, az államtagokat összetartó erőt képviselő papi személyek — alkották a vezető társadalmakat.

Érvényesülési alap volt tehát a nyers erőszak. Ez nyitotta meg az útját a társadalmi érvényesülésnek és a vagyonszerzésnek is. A nyers erőszakot a legkönyörtelenebbül alkalmazókból került össze a felsőbb társadalom. Másként: öök voltak a legerősebbek. E legerősbőségüket a gyengébbek teljes leigázására és alávetésére használták is ki. így alakulhatott ki a rendi eltagozódása a társadalmaknak, mert az állam alakulási, küzdelmi korszakaiban ezek együtal oly vagyontömegek birtokába helyeztek magukat, amelyek utódaik rendi helyzetét is kijelölhették és biztosíthatták, mert a vagyon megtarthatását a tulajdonjog kifejlesztett és ha kellett erőszakkal védelmezett intézménye garantálta. A vagyon tehát együtal társadalmi helyzetét is megállapította. Születés révén mindenki a megfelelő tagozatba került és maradt.

A modern államélet a honvédelmet általánossá és mindenkire kötelezővé tette, a kultúra fejlődése pedig az államtagok

értelmi belátását az államélet szempontjából kifejlesztette és a gazdasági, társadalmi érvényesülés új feltételeit megteremtette. Szükségszerűleg a társadalmak elhelyezkedésében és alakulásában is lényeges változást idézett elő. A honvédelem ellátása megszűnt kiváltság lenni, illetőleg a honvédelem gyakorlása révén nem volt a kiváltságra való jogcím megszerezhető. A papi tevékenység is az állam tanító, fegyelmező és erkölcsnemesítő közintézményévé módosulván, — kiváltságaitól menetesített. A társadalmi kiválásnak új útjai, új területei és új feltételei nyíltak meg.

Ugyanakkor élesen jelentkezett az elválasztó fal az ős és a modern érvényesülési és vagyonszerzési módok között.

A modern állam kifejlesztett jogrendszere az erőszakos szerzés módjait kiküszöbölte és a munkát tette meg egyedüli vagyonszerzési módszernek. A régi és új „ vagyonszerzéseknek a morálja is éhez alakult. Az ó és utóbb középkor jövedelem-szerzései a modern kor újabb felfogása szerint erkölcstelenekké váltak. Ki tekintené ma felsőbb társadalombelihez illőnek a rabló lovagvárák, a rabszolgatartók, a nép munkáján élősködő ingyenélők ténykedéseit. Bégen a paraszttól elszedni termékei jelentékeny részét, a bírságpénzeket felhasználni, önmagát kivonni, sőt katonaszabadításból jövedelmet élvezni stb. stb., mind az akkori kor felfogása és morálja szerint az úrhoz illő, őt jogosan megillető jövedelem volt. A hazafiaktól elkobzott vagyonokért labanckodni és azokba beülni igyekezni, ugyancsak morálisnak tekintetett, mert rendszerré vált és a felsőbb társadalmat megillető megbecsülést és tiszteletet nem csökkentette. Ma mindezekre a büntető törvénykönyv paragrafusai állanak fel. Ma a modern államban általában az egyéni tulajdon jövedelmén kívül csak tisztességes fizikai vagy szellemi munka kifejtésével lehet jövedelmekre igényt tartani.

Az átmeneti korszakokban e két világ morálja ütközött a társadalmakban is. A régi világ jogosított és kiváltságolt társadalmi nem értékelték az új korszak munkaelveit és az azokból kinőtt társadalmakat. Sőt ragaszkodtak az ős szerzési módszerekhez, mert ez nekik munka nélkül biztosított előnyöket, jövedelmeket és társadalmi helyzetet. Nem tudott szabadulni sem azon morális gondolkodástól, amelyben ő

fölnőtt, amelyben elődei érvényes dini tudtak és amelyet az új modern kor még tetejébe immorálisnak bélyegzett. Mert az új kor embere munkában növén fel, minden munka nélkül való jövedelemszerzési igyekezetet immorálisnak tekint.

Ebből szükségszerűen harc keletkezett, amelyben a hatalom a régi társadalmi rend emberei kezében volt, — az igazság és a jövő azonban az új társadalmaké. E harc hevében, mely az új kor eszméi jegyében folyt, a régi társadalmak az új kor morális felfogása szerint ítéltettek meg és ítéltettek el azok, akik a régi jövedelemszerzési és érvényesülési módszereket továbbra is alkalmazták.

Általában azonban az új érvényesülési területek új társadalmainak jelentkezése és súlya az államéletben jelzi az állam előrehaladásának és fejlettségének a fokát. *Az az állam modern-nebl és műveltebb, minél több intézmény biztosítja a társadalmak morális szabad hullámozhat ásat és védi az alsóbb osztályoc érdekeit.*

A mai modern államélet ugyanis a kiváltságokat megszüntetvén, szükségszerűleg az összes államatagokat munkába soroztatja. A modern állameszmék megnyitják a lehetőséget annak, hogy minden államatag egyéni értékének és alkalmazott munkájának súlyával érvényesüljön az államban és helyezkedjék el a társadalmakban. Amíg tehát a középkori állam a megalakult társadalmak kereteinek merev határai közt tartotta az államatagokat, amelyekbe való tartozandóság az államatagok további sorsának mindenkor bázisául szolgált és az államatagoknak az évszázadok alatt kialakult rendi tagozatokból, mint társadalmi osztályokból való kiválását és másként való elhelyezkedését csak kivételes esetekben tette lehetővé, sőt az egyéni érvényesülés csak felségjogok alkalmazása útján volt lehetséges, a modern államban az államatagok kiválása és társadalmi elhelyezkedése folytonos és könnyed hullámzást mutat.

A modern államban az az államatag, aki szelleme munkája vagy a nemzet közgazdasági életére gyakorolt közgazdasági jelentősége révén a köz javára gyakorolt más hatása jelentősége szempontjából kiválik, sőt a legkiválóbb, felszökken a társadalmak élére és helyet foglal a vezető társadalomban. Egészséges államéletnél e társadalmi kiválás természetes és küzdelem nélküli. Ha azonban a modern állameszme szülte

vezető társadalmi tagok oly vezető társadalmat találnak, amelyek a modern kor felfogása és gondolkodása szerint a társadalom vezető szerepének betöltésére alkalmatlanok és ezek éhez mégis ragaszkodnak, — az érvényesülés és a vezető szerep valóban csak akkor következik be, ha az alkalmatlan társadalom a felkerülő újak és erősek által már ellensúlyoztatik. A közre, az államéletre való hatásuk is csak ekkor kezdődik, dacára annak, hogy a közfelfogás vezető társadalmi helyzetüket elismeri. A modern állam új társadalmainak a középkori állani rendi társadalmával kell az átmeneti korszakokban az érvényesülési küzdelmet felvenniük. Ez érvényesülési küzdelem annál ríkítóbb, minél immorálisabbá válik a régi társadalom helyzete, azaz minél kevésbé rendelkezik a képességgel és az erővel, mely ahhoz a társadalmi tagozathoz való hozzátartozandósághoz szükséges és minél csökönyösebben ragaszkodik az immár csak formai keretekkel bíró helyzetéhez, amelyhez esetleg már más szál nem kapcsolja, mint az illető társadalom keretében történt származása.

A középkori államok az államot fegyverrel védő és a fegyver révén vagyonhoz jutott államtagekból kifejlesztvén a nemes társadalmakat, a modern állam államtageinak, érvényesülési törekvéseinek e társadalmi keretek maradványai, avagy sziklavárai állják útját. A küzdelem eredménye kétségen felül álló, de a küzdelmi időszak tartama alatt a nemzet életére való visszahatása jelentékeny, mert az érvényesülési küzdelem egymás ellenébe állítja a társadalmakat.

A régi, a középkori állam szellemében alakult, esetleg, még a hatalom birtokában levő társadalmak összes befolyásukat és erejüket nem a nemzet javára játszák ki, hanem arra, hogy a társadalmi polcot önmaguk részére továbbra biztosítottan megtartsák és köztevékenységük csak oly irányokban enged tért, hogy e társadalmi posztíójuk gyengítése elő ne idéztessék. Sőt az új társadalmi tagok küzdelmi erejének intenzitásával szemben igyekeznek helyzetüket a közhatalomra gyakorolható minden hatással erősíteni. Az eszközökben annál kevésbé lesznek válogatósak, sőt annál kíméletlenebbek lesznek, minél kevésbé rendelkeznek a vezetés és a jelentőségkellékeivel. Ugyanakkor e küzdelme annál ellenszenvesebbé, az ellentétek annál ríkítóbbakká válnak és a régi társadalom annál erőteljesebben váltja ki maga ellen az újabb társadal-

mak felsorakozását, sőt gyűlöletét./A leszámolás előbb-utóbb bekövetkezik. És a nemzet történelme vagy egy francia forradalmat jegyez fel, amidőn a nemzeti elkeseredés a fejére nőtt, önző és léha, moralitást nélkülöző felsőbb társadalmat — vesztőhelyre cipelt, — vagy megállapítja a nemzetek vérnélküli nagy átalakulási korszakait, amidőn az érvényesülésre jutott egészséges, erős és értékes társadalmak a nemzet életében ujjá-»születési korszakokat teremtenek.

A középkori államberendezkedés rendi tagozódása mellett a vezető társadalmi osztályok e helyzetüket utódaik részére is biztosítani igyekezvén, azt mindennemű *kiváltságok* megszerzésével megerősítették. A középkori absolutistikus monarchák saját uralmi helyzetük biztosítása érdekében kiváltságok osztogatásával és a kiváltságosoknak maguk körül csoportosításával e törekvéseiket előmozdították. A kiváltságok lassanként a nemesi és főnemesi osztályhoz sorozott kiváltságosokat — a többi államtagok versenytől elszoktatták. A születés lévén alapja és egész tartalma kiváltságaiknak, — azok részeseivé váltak akkor is, ha a kiváltságokat megszerző ősnek a megszerzésnél érvényesülő tulajdonságaival nem rendelkeztek. Évszázadok folyamán a rendi állás és az azt biztosító jövedelem, vagy vagyon megtartása, vagy megszerzése csak úgy vált lehetővé, hogy még több kiváltság szereztetett meg, mely kiváltságok révén az egész államhatalom arra szerveztetett meg, hogy az egész államalkotó nemzet a kiváltságosok érdekei javára kihasználta. Minél léhább, erkölcstelenebb és a vezető szerep betöltésére alkalmatlanabb, tehát értéktelenebb államtagok kerültek a születés révén a magasabb társadalmakba, — annál Önzőbb és erőteljesebb volt a többi államtag, a nemzet millióinak a kihasználása.

A modern államélet a demokratikus eszmék révén a modern állam és a kultúra szükségletének megfelelően a társadalmak alakulásának lehetőségeit *erkölcsi alapjaira* visszaállítani igyekezik. T. i. az *állam élére és magasabb jelentőséghez a kiválóbbak kerüljenek*. Még pedig a mai kultúrállam kiválójai. És mert a kialakult modern államkeretek — a nagyarányú belterjes kultúr államélet — minden területre megfelelő alkalmas egyén elhelyezését igényli, sőt a nagyarányú munkamegosztás egymásrautaltsága miatt az államtagok érdekei is parancsolóan követelik, hogy az államélet minden területén a vállalt munka-

kör és betöltött hatáskör a mag» emberét és a mai kultúreredmények szerint teljes fegyverzetű emberét kapja meg, mert csak ily összeműködés biztosíthatja a nagy modern államgépezetnek a kultúrfejlődést és az államtagok jólétét biztosító működését, — a modern államélet szükségszerűen megköveteli a társadalmak folytonos hullámzását, az egyedek könnyed érvényesülését.

E parancsoló szükségesség mellett a középkori rendi szervezet maradványait vagy törekvéseit a modern államélet csak oly erőknek tekintheti, amelyek az egészséges és erkölcsös államélet akadályai, és romok, amelyek mellett, ha múltjához nagy kultúresemények, vagy történelmi korszakok fűződnek, tisztelettel meg áll a kegyelet, vagy amelyek a modern államélet szükségletei és céljai szempontjából — az új palota felépít-hetese miatt, eltakarítandók. A középkori államélet társadalmi helyzetüket csak akkor tarthatják meg, ha e helyzet újabb jogcímét megszerzik. E positió azonban nem a múlt, de a jelen jogán alakulj amelynek csak esetleg fényt és több megbecsülést biztosíthat az a körülmény, hogy a társadalomhoz tartozó államtagok őseinek kiválósága a jelen modern államélet korában az utódokban is újra éled, vagy folytatódik. Ennyi értékelés jogos, erkölcsös. A múltakból több jogcím felhajszolása és érvényesítése a modern állam korszakában erkölcstelen, mert midőn a demokratikus eszmék, az általános kötelezettségek minden állampolgárt — minden állampolgár szolgálatára kényszerítenek, a nemzeti jogokból, értékekből való részesedés jogcímei csakis az államtag saját tevékenységéből menthetők. Az ősöknek csak az utódok kegyelete jár ki. Az utódok tehát nem igényelhetik, hogy a nemzettagok őseikre való tekintettel munkától mentesíttessenek és a nemzettagok rajok dolgozzanak, illetve az ősök révén — a nemzet által kitarassanak.

A nyugati államok társadalmi általában a modern állam eszméi jegyében alakultak meg, a régi társadalmak a modern állam kereteihez hozzá módosultak, illetőleg az államélet fejlődése mindinkább arra kényszeríti az államtagokat és a kialakult társadalmakat, hogy saját súlyuk és jelentőségül?: szerint helyezkedjenek, el és a modern államélet nyújtotta összes társadalmi és gazdasági javak azok aránya szerint oszoljanak el,

Magyarország a modern államélet eszméi alapján a múlt évszázad derekán kezdett átalakulni. A legutóbbi évtizedek a

társadalmak küzdelme szempontjából mélyreható tanulságokat tárnak elénk. Vegyük a társadalmi tagozódás leghagyományosabb három főcsoportját.

Az arisztokratia.

A modern államélet korszakát megelőzően hogyan alakult ki Magyarországon a legfőbb társadalmi osztály? A honfoglalás, államalakulás és nemzeti hanyattatásaink korában a legkiválóbb harcosok, akik harctéri szolgálatokért javadalmakat, birtokokat szereztek, egyúttal mint országnagyok a nemzet élére kerülve alkották a vezető társadalmat. Nemzeti fejedelmeink az állam megalapozása és fennmaradása érdekében kreálták ez országnagyokat, akiknek vagyoni hatalommal felruházottan mindenkor készen kellett állaniok vérükkel és bandériumaikkal — katonáikkal,— hogy megvédelmezzék' a trónt és a hazát minden külső avagy belső ellenséggel szemben. E célból kapták uradalmaikat is. Nemzeti királyaink korában ez országnagyok kiválóan a magyar állam érdekében tett szolgálataikért jutalmazták és a megszerzett vagyon és polc őket továbbra is az állammal szemben szolgálatokra kötelezte, még pedig a legértékesebb szolgálatra: a honvédelemre, vagy harci vállalkozásra. Az államtagek legkiválóbbjai így az állam fennmaradását garantálván életükkel, vérükkel és vagyonukkal, — a társadalmak élére való felhelyezkedésük az állam céljai és érdekei szempontjából erkölcsös volt, mert az állam legfőbb feladatát képezhette és képezte: — lételet megalapozni és biztosítani.

Az állam erőtlén lévén a külső ellenségek nyomásának tartósan ellenállani, az ellenség leverésére szövetkezett a szomszéd államhatalommal. És e szövetség kezdet« lényeges átalakulást jelent a legfelsőbb társadalom alakulása tekintetében. A német szövetség és segítség ára lett. a nemzeti elnyomatás. Az ország úgy kezeltetett, mint meghódított tartomány. És hogy az ország annál könnyebben kormányoztassék, — az elnyomó német hatalom az arisztokratia egy részét címekekkel, rangokkal, kiváltságokkal, birtokokkal lekötözve labanczá, azaz a német elnyomatás segítőársává és eszközeivé tette, akik a magyar állam szempontjából idegenek lettek,

külföldön éltek, magyarul nem tudtak; az ország csak anynyiban érdekelte őket, hogy birtokaik itt feküdtek és a jövedelmeket innen kapták. Másrészt az elnyomó német, később osztrák hatalom igyekezett a magyar nemzet élére mindenemű megbízható idegeneket ráültetni, akik címek és javadalmak birtokában a magyar állam vezető társadalmába bekerültek. A magyar nemzeti régi arisztokratia egy részében így egészült ki arisztokratiává, mely nem kizárólag a magyar állam érdekeit szolgálta, hanem saját önző érdekei mellett a német hatalmat és azt az akaratot, hogy Magyarország tartományként kormányoztassék. Ez az arisztokratia minden hatalmi befolyással, étellel és vérrel — ezt szolgálta. Illetőleg a nemzeti arisztokrátiát terhelő e kötelezettséget is lerázva vállairól, a nemzeti önállóság és a nemzeti honvédelem minden küzdelméből kikapcsolta magát. E nemzeti feladatok betöltése a régi vezető társadalom kiválóira és a többi nemzettagokra hárult, akiknek legnemesebb törekvései, a formai alkotmány dacára, a német-osztrák uralmi akarat lényegileg érvényesült.

Az újabb arisztokratia pedig — a magyar faji nemzeterő állandó fékentartójává vallván — mindinkább eltávolodott a nemzettől és fölötte elnyomó kényúrként elhelyezkedett. A nemzet törekvéseiben rájuk nem számíthatott. És ha e hatalmasok a magyar államjogok kereteit védték és szolgálták, tették csak azért, mert az hatalmuknak és vagyonuknak bázisát képezte; és csak addig a mértéig, ameddig azok hatalmi és vagyoni érdekeiket szolgálták. Az államszervezet arisztokratikus és középkorú formája és az államvezetési intézmények ugyanis e törekvéseiknek biztos bázisát képezték. Szemben velők, mint említettük, állt a küzdő nemzet és a nemzettel tartó nemzeti arisztokratia, akiből kikerült Széchenyink is, aki bejárván a nyugati államokat tudatára ébredt annak a nagy elmaradottságnak és szerencsétlenségnek, amelybe ez az önző és rideg államéletvezetés lesülyesztve tartotta a nemzetet. Az ő honszerelme lángoló hevülettel tört elő kebléből és tollal, tettel reformátora, munkása lett annak a nemzeti ügynek, amellyel nagyjaink oly hosszú évszázadokig keveset törődtek. A hálás nemzet ez arisztokratáját rajongó szeretettel környékezte.

Alulról a nemzet tömegeiből is kinőttek a nemzet sorsa

megváltására — a tömegigyekezetek. A köznemesi társadalom rajongó honszeretettel alít a modern államélet kiépítése munkájához, míg végül a demokratikus eszmék Magyarországon a modern állam kiépítésének lehetőségét megnyitották. Ez az átalakulás az arisztokrátiát hatalomban és nagy vagyonokban avagy egyes részleteiben elszegényedve találta. A demokratikus eszmék korszelleme a küzdő nemzet kiválóinak többségre jutását, felülkerekedését a nemzetgyűlésben eredményezvén, ez az átalakulás vérnélküli volt. Ez arisztokratia nagyobbára megdermedten várta a jövő kialakulását. A nemzet küzdelmeiben azonban részt nem vett. És átengedte a demokratia jegyében felkerekedő nemzetet saját sorsának. E küzdelmi korszakba való átmenet idején részesítette erőteljes támadásban a kor lánglelkű előharcosa *Wesselényi* Miklós egyrészt 1846 dec. 24-iki levelében „a földhöz ragadt szegénysége mellett bőven költhetni és költeni akaró” arisztokratánkat, 1846 dec. 28-án pedig azt írta Vörösmarthynak: „Barátom, nem prózáid, hanem leglelketrázóbb s elhaltba is életet fuvalni képes verseid sem tudnák e szikkadt és fonyadt szívü, kocsonyásodott vérü s bükkfafejü arisztokratánkat, kik főként Erdélyben nemünk gyalázatára csordánként léteznek, megtéríteni.”

A demokratia az átalakult nemzetben oly ujjászületési korszakot teremtett meg, hogy a nemzet nyomban erősnek érezte magát ahhoz, hogy az évszázados elnyomatással egyszerre leszámoljon. S mert a demokrátiában erőre kapott magyar nemzet az osztrák állam törekvéseinek, amely Magyarországot tartományként használta ki, végleg gátat vetni erősnek hitte magát, az osztrák állam felfegyverezve ellenünk saját nemzeti-segeinket, azokból fegyveres bandákat alakítva, önmaga is fegyverrel támadt neki — a demokrátiában megfiatalodott Magyarországnak. A nemzet e függetlenségi harcát jobbra ez arisztokratia nélkül vívta meg, mely az ország vezetésére újból csak akkor jelentkezett, amidőn a szabadságharc leverett, a kiegyezés megkötetett. Ez időtől kezdve az arisztokratia az immár alkotmányos keretek közt igyekezett úgy elhelyezkedni, hogy évszázados hatalmát és befolyását lehetőleg továbbra is megtarthassa. A kiegyezés a magyar állam alkotmányának újabb alapjait teremtette meg, mely legalább arra volt alkalmas, hogy az osztrák állammal való viszonyunkat alkotmányos

intézményekkel szabályozta és megszüntette azt a kilátástalan harcot, melynek alapját az állam alkotmánya és a tényleg létező erőviszonyok áthidalhatlansága képezte. Vagyis, dacáia minden írott betűnek, törvénynek. — a létező erőviszonyok közepette, amelyekben rovásunkra nem kevés súlylyal szerepelt ez arisztokratia ily irányú elhelyezkedése, a nemzet alkotmányjogi független' akaratát meg nem teremthette, végre nem hajthatta.

A. kiegyezés tehát az osztrák állammal való viszonyunkat rendezvén, a törvények alkotmányosan, tehát közkötelező formában életbelépvén, — az arisztokratia e részének is az újabb alkotmány kereteibe el kellett helyezkednie. Az az alkotmányon kívüli szerepkör, hogy dacára a magyar nemzet törvényekben biztosított függetlenségének és alkotmányának,, mégis az osztrák állam akarata szerint tartományként kezeltesék és éhez ez az arisztokratia akaratvégrehajtóként felhasználattott, — ez a szerepkör elesett. Az újabb alkotmányos helyzetbe tehát feltétlenül el kellett helyezkedniük e hatalmasoknak, ez volt az ő érdekek, ha a hatalomban továbbra is megmaradni szándékoztak és Ausztria érdeke is volt, hogy e kipróbált erők részvétele az alkotmányos kormányzatban további garanciát képezzen arra, hogy a magyar állam — dacára a kiegyezésben lefektetett alkotmányos rendnek, mégis továbbra is az osztrák állam érdekei szerint kormányoztathassék. Az arisztokratia e része tehát igyekezett a kiegyezés megkötése pillanatában megfelelően berendezkedni. Szemben a demokratia által felszabadult és felfele törő, a közélet és gazdasági életterületeit előzőnlő nemzeterőkkel fegyvertársak után nézett és e fegyvertársakat a régi rendi társadalom azon részeiben, amelyek az új korszakban lételüket veszélyeztetve látták, mert az érvényesülési küzdelemre erőtleneknek és alkalmatlanoknak tudták magukat, — meg is szerezte.

A politikai hatalom és befolyás az országgyűlésben fejeződvén ki, — a választókerületek és a választói jogosultságok úgy alkottattak meg, hogy a hatalom birtokában a választás eredménye biztosítható legyen. Természetesen alkotmányos politikai pártként igyekeztvén az országgyűlésen elhelyezkedni,, — legkézenfekvőbb volt a kiegyezési, a 67-es és a liberális jelszók beállítás.

A politikai behelyezkedés megtörténvén, amelylyel továbbra

is a hatalom és befolyás birtokában megmaradhattak, a modern állam gazdasági törekvéseiben is a legkényelmesebben helyezkedtek el. A nagy ingatlan birtokok tulajdonában, minő más közgazdasági politikát vezethettek be? Lettek agráriusok. Avagy nem is agráriusok. Mert még mezőgazdasági kultúrát sem teremtettek. A politikai hatalom birtokában csak arra ügyeltek, hogy a nagybirtokosok érdekeit sértő parlamenti munkálatok be ne vezetessenek. Törekvésük annyival könnyebb volt, mert az osztrák állam tőkéseinek és iparosainak és agráriusainak ugyancsak érdekében állott Magyarország gazdasági agrár politikájának, illetőleg a vámközösség fentartásának és a vámközösség keretén belül a vámkülfölddel szemben gyakorolt vámpolitikában a zavartalan osztrák akarat érvényesítésének a gyakorlása. A magyar arisztokratia tehát, amidőn összes kiváltságai és a hatalom birtokában volt és e hatalmával és befolyásával politikai és gazdasági érdekeit csökönnyösen védelmezte,— a nemzet valódi törekvéseivel és szükségleteivel szembehelyezkedett, másrészt a nemzet vezetésére alkalmatlannak bizonyult.

A nemzet érdekét képezte volna az új alkotmányos rend biztosította mozoghatás keretei között a magyar nemzeti életnek az államalkotó fajjal az állam egész területén való kiépítése és megerősítése minél magasabb vezető polcokig, a nyugateurópai nemzetek kultúrájának e haza határai között is megerősítése. Éhez vezérnek ez az arisztokratia alkalmatlan volt. Nem volt hozzá sem akarata, se képessége, se munkaszeretete, sem a nemzet törekvéseivel való szívbeli kapcsolat. *Sőt* pillanatnyi érdekében sem állott. De a hatalmat mégis kézben és lekötve tartotta. Az ország összes positióit, ahonnan a nemzet sorsa intézésébe befolyani lehet, saját kreatúráival állandóan megszállva tartotta. *Sőt* éhez csekély kivételei minden arisztokrata rokonszenve hozzájárult és ily törekvés támogattott, mert a magyar arisztokratia egész történelmi múltunkban — a nemzettől elzárkózó, a nemzet fölött magasan kiemelkedő, gögös és büszke társadalom volt, elzárkózó a teljes elszakadásig, mert a nemzetből, az államalkotó magyar faj néprégeiből nem táplálkozott, nem egészült ki, nem frissült fel, mint más nyugateurópai államokban történt és mindezekért ösztönszerűen gyűlölte a demokrátiát és tetszett minden oly irányzat, mely az ő piadesztáljait nem bolygatja, mely nem kényszeríti arra, hogy a demokratikus nemzet kinőttjeivel megosztani legyen

kénytelen azt a ritka, sugaras légkört, amelyben évszázadokig a magyar arisztokratia külön váltan, elzárkózottan élhetett. Zavartalanul és otthonosan. A közélet hatalmi területein és, a maguk világában sem látták szívesen a felkerülteket. Azért tetszett és kellett, hogy a hatalom minden gyeplőzete a kezeikben maradjon osztatlanul az ezzel járó és a nemzettel szemben fennálló súlyos kötelezettség vállalása nélkül. Elvágta természetesen ezzel az útját annak, hogy a nemzet a maga kiválói és rátermett nagyjaival legyen saját jelenjének és jövőjének hordozója és megteremtője. A demokratikus államformának azon elve tehát, mely az államéletet fejlődésre alkalmassá teszi, hogy a nemzet kiválói érvényesüljenek és az állam, vezetés a legkiválóbbak kezében fusson össze, nem érvényesült, az érvényesülés útját állta az arisztokratikus társadalom.

Pedig „oly helyzetben, — írja *Carlyle* — amelynek ne lett volna meg a maga kötelessége és ideálja, még soha egyetlen ember sem élt”.. . „Egy előkelő társadalmi osztály, amelynek nincs semmi betöltendő kötelessége, olyan, mint az örvény szélére ültetett fa, amelynek gyökereiről minden föld leporlott”... „Az arisztokráciának az ő kiváltságos állását azzal kell igazolni, hogy ő országa sorsát bölcsességgel és szorgalmas gondossággal vezeti”.. . *Carlyle* gyűlölte a dilettantizmust, amellyel a magasabb társadalmi osztályok foglalkoztak a politikával és az államkormányzattal.

Az államvezetésnek a modern államélet szükségleteit fel nem ismerő és csak saját pillanatnyi önző érdekeik keretében mozgó államtagok által való lefoglalása érezte hatását az egész államéletben. A vezető legfőbb társadalom behelyezkedése a magyar állam vezetésébe társadalmi és közgazdasági érdekeiért, önző és a nemzet egyetemes szükségleteit figyelembe nem vevő állammorálja a modern állam szempontjából immorális volt; ez az összes társadalmaknak és érvényesülő erőknek rossz példának és mintának szolgált ahoz, hogy az államhatalmat az egész vonalon ily külön érdekek szolgálatára ott, ahol módjuk nyílik, kihasználják. Az Ausztriával való kapcsolat és nagyszámú nemzetiségeink közepette e külön érdekek szolgálata a nemzeti egyetemes érdekek félredobásával — végeredményben nemzeti katasztrófát idézett elő. Elrez a vezérszerepet, az arisztokratikus társadalom szolgáltatta. Arisztokratikus társadalom alatt értve azokat, akik az arisztokratia

hivatkozott része szolgálatában az ő törekvések és akaratuk hűséges hordozói és a közéletben képviselői voltak, saját existenciájukat és érdekeiket az ő érdekeikhez hozzákapcsolták.

A magyar arisztokratia általában be nem töltötte azt a szerepet, amit más kultúrnemzetek arisztokráciája betölt. Például az angol arisztokratia állandóan frissült és születési arisztokratia ma is csak oly tekintetelig, hogy a cini és rang kizárólag a legidősebb fiúra, vagy egy más örökösre megy át. „Elvegyülés, összeházasodás peer és Commoner között mindig loyál és természetes volt.” „Az angol Mobility — írja Kóser — nélkülözötte mindig az elzárkózottságot.” Oka ennek, hogy az angol uralkodók bőven éltek királyi jogaikkal és nemességet sűrűn adományoztak, egy-egy uralkodó 50 — 60 Peert kreált. 1700 — 1800-ig újonnan kreáltatott 39 herceg, 29 Marquis, 109 Earl (gróf), 85 Viscount. A magyar arisztokratia tel nem frissült és a nemzethez a felkerülő új tagok révén nem kapcsolódott. Már pedig minden társadalom, amely kiváltságolt és a verseny érvényesülési küzdelmeiben nem acélosodik, elpuhul és mindinkább tehetségtelenebb, gyengébb, beteges és életképtelenebb lesz. . A kiegészülést, a felfrissülést nem idézhette elő azon idegen fajú pár gazdag, akik a legutóbbi évtizedekben a mindenkori választások előkészíthetése érdekében az arisztokráciába bekerültek és akik elől az arisztokratia elzárkózott.

Miután önmaga, avagy a fejlődő államélet mentesítette őt azon banderialis honvédelmi terhektől, melyek erkölcsi alapjául szolgáltak birtokaiknak és amelyekért a vagyonok adományoztattak is, a földvagyon az állam iránt fennálló katonai terhektől mentesítetten, — mert hiszen a honvédelem általános védkötelezettséggé, közpolgári kötelemmé vált, — kizárólag saját egyéni fényűzésük eszközévé és forrásává alakult. Sőt a modern államélet a honvédelem ellátása tekintetében a középkori államélet ellenkezőjét domborította ki. Akkor a nemes ember kötelessége és kiváltsága volt a fegyverfogás, a harcba vonulás és a haza megvédése. A háború a nemes ember foglalkozása volt. A modern államéletben a háborút a kis emberek — az állampolgárok milliói viszik. Ők mennek szuronyrohamra, ők ássák a védelmi sáncokat, ők öntik az ágyukat, készítik a fegyvereket. Vagyis az egész honvédelem az ő feladatuk és állampolgári kötelességük. Az arisztokráciának magas tár-

sadalmi és vagyoni helyzetéből folyóan inkább áll módjában a háború előnyeit kiélvezni, a mi magas nyersterményárakban, tulajdonul birt gyárakban és vállalatokban nyeri alapját. Saját személyét és egész egyéni és vagyoni existenciáját a háborúba dobni, mint azt teszik a nemzettagmilliók, vagy módjában sem áll, vagy az ő egyéni elhatározásától függ. Semmiesetre sem tekinthető azonban oly honvédelmi tehernek, a melyet viselt a középkori államéletben, avagy olyannak, amely ránehezedik a tömegeket alkotó nemzettagokra. Mezőgazdasági vagyona ekép a középkorban viselt kötelezettségektől inentesítettnek tekinthető.

A mezőgazdasági arisztokratia, mint munkaadó, hátrányban van azonban a többi vezető felsőbb társadalmiaktól, mert oly munkabéreket nem tud adni, mint az ipar, vállalkozás, kereskedelem. Mint munkaadó társadalom tehát nem rokonszenves. Annál kevésbé, mert családi fényűzését főleg az ország államtagjai anyagi áldozataiból kell kiépítse. Az ipar és kereskedelmi arisztokrata viszont állama polgárainak hozza a megélhetés és gyarapodás kincseit más kevésbé dolgos és művelt államok fogyasztóitól. A mezőgazdasági arisztokrata a föld hozadékaiából akarja fényűzését biztosítani, a nyers terményeknek jó árat teremteni. Ezekért a magas áráért amelyek első sorban elsőrendű fogyasztási cikkeknek és terhelik a tömegeket, az ország gazdasági politikáját céljainak megfelelően igyekszik irányítani. Drágítja az elsőrendű fogyasztási cikkek árait, — más oldalon minél alacsonyabb munkabéreket igyekszik teremteni, amivel a tömegeket sújtja.

A legfelsőbb társadalomba való tartozást igénylék azok is, akik a születésen kívül más jogcímmel nem rendelkeztek, tehát sem vagyonnal, sem szellemi jelentőséggel nem bírtak. Az elszegényedő és elszegényedett arisztokraták — az arisztokrata életmódból kikerülni nem akartak. Együtt akartak élni a többi, még nagy vagyoni fényűzésben élő osztályosaikkal, — a politikai hatalommal is rendelkezvén, előzönlötték tehát a magyar közélet azon positióit, amelyek a fényűző életmód folytatására kellő jövedelemmel jártak. A modern államélet szövevényessége, minden irányú szükségletei pedig főleg ily positiókban, ahoz előkészült, rátermett, képzett, munkás és egész férfiakat igényelt. Ez arisztokratáknak pedig sem akaratak, sem céljuk, sem kedvük, sem készülségük nem volt

a lélegzetvételnélküli munkához. Sőt továbbra is kedvenc szórakozásaiknak hódoltak, amelyek csúcspontjait képezték a vadászat, kártya és mulatozás és a túlfinomodott előkelő társasélet. Ha tehát a születési arisztokratia tagjai a közélet területein az állam vezető hatásköreibe behelyezkedtek, — e közreműködésük nemcsak eredményeket nem jelentett a nemzet számára, de a vállalt hatáskörnek megfelelő be nem töltésével járó károk is e vállalkozás rovására voltak írandók. Ez arisztokraták vállalkoztak a politikai posztókban, az állam közigazgatásában, a minisztériumokban, a közgazdasági életben, a bankok, a gyáraknál és bizony a *nemzet egyeteme* a magyar állameszme, a közvagyonosodás, a közkultúra, a nemzeti egység kevés hasznát látta e vállalkozásoknak. Sőt inkább e vállalkozások egyes részérdekek, külön törekvések által felhasználtattak és azt a befolyást, amit közéletünkben egy-egy arisztokrata összekötése és befolyása az államhatalomra képviselt, e vállalatok saját érdekeik javára értékesítették.

A modern államélethez így hozzá nem alkalmazkodott. *Megmaradt kizárólag születési arisztokráciának és földbirtokosnak.* Ugyanakkor, amidőn a modern államélet fejlődése éppen e két kizárólagosságnak üzent elsősorban hadat. A születés ugyanis nem jelent rátermettséget, a földbirtok nem biztosít tömegjólétet és nem biztosítja az államtagok sokirányú szükségleteinek kielégíthetőségét. A modern állam célja pedig éppen ezeknek intézményi biztosítása. A magyar arisztokratia törekvéseinek, iránynya homlok ellenkező volt az új Magyarország fejlődési irányjaival.

A magyar arisztokratia és a nemzet közt tehát az összekötés kikerülhetlen volt.

A nemzet érdeke mindenesetre az, hogy belső küzdelmek erőit el ne feccséljék és hogy eddigi arisztokráciája azzá váljék, aminek lennie kell, a magyar nemzet vezető társadalma, mely a demokratikus modern állam minden küzdelmi területén élén áll a nemzetnek, mely élén áll a nemzet küzdelmeinek, ideáljainak és törekvéseinek, a közgazdasági és szellemi élet összes területein.

Az arisztokráciának, ha a nemzet élete intézésébe befolytani nem akar, joga van nagy vagyonának fényébe és gazdagságába elmerülve saját fejedelmi fényűzéseinek élni és életét úgy rendezni be, ahogy azt ízlése, műveltsége, hajlama megkívánja. Joga van kizárólag sportoknak és szórakozásoknak élni. Joga

van elzárkózni, joga van lenézni a munkát és a dolgozó államtagokat. Mindéhez joga van addig, amíg saját vagyona ez életmódra feljogosítja. A nemzet sorsát irányítani azonban át kell engednie teljesen azoknak, akik modern nyugateurópai eszmékkel átdolgozottan, teljes kultúrfejlesztet, munkásakaratot és rátermettséget szereztek ahhoz, hogy egy sokmilliószámú nemzet szükségleteit felismerve, azokról gondoskodjanak. Akik a nemzet vezetésére, irányítására elég önzetlenséggel és nagy látókörrel bírnak. Ha ezt megteszik, a születési arisztokratia is megmarad és élhet a maga ritka légkörében. Mellette azonban a nemzet kiválóiból kinő a másik arisztokratia, amely erősebb, okosabb, műveltebb, gazdagabb lesz. Ez új arisztokrátiát a nemzet fogja önfiából termelni.

A modern, fejlett államéletben az ország kereskedői, pénzhatalmasságai, iparosai, gyárosai diktálják szükség szerint az állam gazdasági politikáját, amelyre alapozódott az egész áramélet. Ezek termelik, viszik, hozzák az ország szükségleteit, keresnek piacokat, teremtenek árakat, adnak újabb ideálokat, irányokat a dolgozó népmillióknak. Hogy képzelik el a csak földbirtokos arisztokraták, hogy ezt a döntő befolyást a mezőgazdasági birtokok kastélyai terraszáról gyakorolni képesek és gyakorolni fogják!

A kiváltságok éhez nem fognak rendelkezésre állni. Szétmállik egy kiváltságos társadalom — mondja *Taine* — mert a kiváltságoltak elfelejtik állampolgári és közélet emberi karakterüket.

De elszoknak az érvényesülés harcaitól is. Saját előkelő, puha légkörükben önmaguk tulfinomodnak, apróságok, formáságok hajszolásában elkicsinyesednek. Ugyancsak *Taine* írja az arisztokrátiáról: „Megtévesztve az ő mindennapi mozgási körük szűk volta által, még megerősítik illúzióikat saját osztálybeli illúziói által. A mesterséges fény világa által, amelyben élnek, megtévesztetnek és a napvilág természetes fénye által elvakíttatnak... A szervek oly hosszú ideig az elegáns világ parányi részleteihez idomultak — nem képesek átfogni a köznap élet nagy tömegeit és egy új millióban, amelybe belekerülnek, finomodottságuk befejezi az ő elvakultságukat... Az ő arisztokratikus finomságuk, neveltségük nem szállítja a küzdelemhez az alkalmas fegyvereket, meg vannak fékezve a rangjuk által... a nép bikája ellenében fegyvereik a szalonember viselkedése, udvarias szölamok, dalok, epigrammok és másszerű

tűszúrások. . . Istem marad büntetlenül, ha egy előkelő társadalom, melynek hasznos munkát kell végeznie, átalakul disztársadalommá!”

Ha a magyar arisztokratia a modern és új Magyarország arisztokratiaja között helyet akar foglalni és eddigi posztóját megtartani akarja, önmagát át kell reformálnia. E reform végtelenül könnyű, mert rendelkezhetik mindazon kellékekkel, amelyek erre áthasonítják.

A nemzeti függetlenség ténye után a magyar arisztokratiának is immár el lehet ismerni e fajt és a nemzetet olyannak, amelyhez hozzátartozni, amelynek élén állni büszkeség és az emberi törekvések és ambíciók végcélját képezheti. A bécsi és más országok kultúrájának csodálatát és fényét pótolhatja az a dicsőség, ami a magyar nemzet erényeiből kisugárzott. Kösse tehát össze a magyarországi arisztokratia szívet, ambícióját, vágyát és célját a magyar fajjal és a magyar nemzettel. Úgy mint azt teszik más egészséges nemzetek vezető társadalmi.

Ha a nemzethez életüket és sorsukat hozzákapcsolták, úgy igyekezzenek felismerni a nemzet valódi szükségleteit, melyek mellett az ország polgárainak kultúrája és tömegjóléte legjobban biztosítható és a modern államéletet, t. i., hogy a kultúra az összes államtagokra kiterjesztessék és az állam úgy rendeztessék be, hogy az államtagok összes kultúr-szükségleteiket maguk meg is teremthessék az iparral. E nemzeti törekvéseknek szószólói és propagálói legyenek még akkor is, ha a politikai küzdelmek földbirtokaik jövedelmét csökkentenék. A földbirtokpolitikával pedig szakítsanak. Lássák meg a külföldön, ahol pedig annyit megfordulnak, hogy a nemzeteknek gazdagságot és tömegjólétet közgazdasága többi ágának: az ipar és kereskedelemnek fellendítése biztosít. Vegyék észre, hogy minden modern állam úgy igyekszik berendezkedni, hogy minden szükséglet a haza határai között kielégíthető legyen, hogy lehetőleg ne szoruljon a külföldre, mert csak így tehet szert függetlenségre és súlyra a nemzetek felsorakozásában. Mert minél inkább van rászorulva más állam polgárainak munkájára, vagy termelvényeire, annál alárendeltebb jelentősége van. Nagy vagyonok birtokában erre első sorban hivatottak. Létesítsenek nagy ipari, kereskedelmi vállalatokat, vegyék át a pénzkereskedelmet. Mind megannyi nagyhatalom

a modern államéletben és a gazdagodás kimeríthetlen forrása. Az a jövedelem és jelentőség csökkenés, ami az ipar és kereskedelem kiépítése és szolgálata mellett esetleg éri a nagybirtokot, — bőven kárpótlódik a meginduló magyar ipar és kereskedelem nyújtotta) nagy vagyonok és jövedelmek révén.

A magyar arisztokrátiának a nemzeti feladatok élére kell állni, éhez kell önmagát kiképeznie. Mert érteni kell hozzá. Lázasan munkában kell eltölteni az előkészületi éveket. Tanulni kell sokat munkaterületeken. Az arisztokrácia így versenybe és munkába sodródik. Életerői újra felvirulnak és azokkal együtt a vagyon és a befolyás, a hatalom biztosítatik. A magyar arisztokrácia tagjait — dacára kasztönzésének és elzárkózott-«ágának, senki sem gyűlöli ez országban, — egyénileg mindenütt rokonszenv és tisztelet kíséri, talán azon kiváló magyar faji tulajdon birtokában, mely szívvel és értelemmel tudja utóélni a társadalom és államélet arisztokratikus elhelyezkedéseit is. Ő okos józanságával tudja, hogy arisztokráciára szükség van, ez az államalkotás és faji uralom harmonikus berendezkedési kerete. A magyar faj loyális minden erkölcsös felsőbbiséggel szemben.

ily belátó, államéletre termett magyar faji néperők és értelmi megnyilatkozások közepette könnyű a magyar arisztokráciának rálépni a modern államélet kívánta helyes útra. Vállalkozzék, de csak képes és munkaszerető tagjaiban az államélet irányítására, ugyanakkor ne tűrjön meg közéleti tülekedőket a közhatalomban, akik az ő égiszük és uralmuk jegyében — az ország közjait saját céljaikra és karrierkiépítésükre elhasználják. Ellenkezőleg — a vagyonok elkopnak és a munkára nem szoktatott születési arisztokrácia teljesen háttérbe »szorul.

A nyugati államok arisztokráciája a munkástársadalmak és gazdasági irányok élén áll.

Anglia hatalmas lordjai ma a nemzet közgazdasági életének irányító, kereskedelmi, bankintézmények, hajózási és iparvállalatok vezetői. „A történelmi nevek mai viselői Angliában — utódai nemesített sörfőzők és gyárosoknak vagy királyi maitresseknek (és ez a többség)” — írja Freiherr von Grotthus. (Türmer 1906. 11.) A német arisztokrátiát egy Isten valódi kegyelméből felkent uralkodóház vezette és kényszerítette a nyugati német eszme — a minden németek sorsa előbbre vitelére.

Magasan álló, zárkózott felsőbb társadalmak voltak ott is, de ők a nemzeti eszme, a modern államélet hordozói voltak, akik képviselni igyekeztek a helyes irányt és vezették a nemzet-tömegeket még több kultúra, még nagyobb socialis jólét, még több gazdagság és még nagyobb szabadság nemzetálmai megvalósítása felé.

A magyar arisztokráciának is ezt az utat kell választania. De mert a nemzetnek élni, fejlődni, a múltak bűneit, mulasztásait pótolni kell — egész a magyar államiság fennmaradása kockáztatása érdekéig — ezt az átalakulást nem lehet és nem szabad az arisztokratia kedvére, szeszélyére és tetszésére bízni. A jövőt a háború utáni néhány évtizedben kell megalapozni. Erre az arisztokráciát kényszeríteni kell. Ezt a kényszerítést a demokráciában megnyilatkozó nemzetetű verseny eredményezheti. Ha okosabb, munkásabb, modernebb, gazdagabb társadalmi igyekezetek nyomulnak felfelé, — ez az arisztokratia nem fogja akarni a vezető szerepet oly könnyen átengedni és miután kiváltságok nem fogják védelmezni és a versenyben küzdelmét előnyösebbé tenni, — mert a modern államélet azokat megszünteti, — kénytelen lesz erőit, tehetségeit kifejteni és felvenni a versenyt, ezáltal a nemzet dolgozó felsőbb társadalmává válni, amely az ország egész közgazdasági életét vezetni képes és kész.

A demokratikus államkormányzat ezért számot vetve a nemzet szükségleteivel, a születési arisztokráciának csak annyiban enged teret a közhatalomban és államkormányzatban amennyiben a vállalkozók arra valóban alkalmasok és a vállalt munkakört teljes odaadással betöltik. A dilettánsok, az életuntak vagy az osztályérdekképviselők kiküszöbölendők. A magyar állam e néhány évtizede alatt, amíg az új Magyarországot kiépíteni kell, ily fényűzést, kegy gyakorlat vagy részrehajlást nem engedhet meg magának.

Az érvényesülés feltételei meg lévén állapítva, azoktól az állam el nem tekinthet. Vagy ahol ily feltételek nincsenek szabályozva, azok megállapítandók. Az arisztokratia semmi jogcímen nem igényelhet az államtól kiváltságokat. Mert nincs nagyobb bűn az államéletkeretekbe tömörült emberiség ellen, mint a modern államszervezet gépezetének — egyesek, vagy apró nemzettöredékek érdekei javára való kihatásoló működtetése. Az egyesek, vagy nemzettöredékek uralmi akarata

csak akkor erkölcsös, ha az a nemzet egésze, a tömegek javára érvényesítetik. A felsőbb társadalmakat — így csúcson az arisztokrátiát — ebben a millió szemű, szívű és eszű demokratikus nemzeti közvélemény ellenőrzi és kritizálja, lia kell a hatalom viteléből kítaszítja.

Az arisztokratia nem választhat más utakat. Vagy a demokratikus modern államélet törvényeihez hozzáalkalmazkodik és ő is demokratikussá válik, vagyis a demokratikus érvényszerülés kinövéseinek ellene nem szegül, de azzal közös működésre vállalkozik, — vagy folytatja a múltat, mely esetben oly áramlat elhatalmasodását idézi fel önmagával szemben, mely vele ellenséges lesz és amely harcban feltétlenül gyengébb ellenfélként háttérbe szorulni lesz kénytelen.

A nemzet végtelen szerencséje volna, ha az arisztokratia harc helyett — a nemzeti élet minden területén — az összes közgazdasági ágakban méltóan elhelyezkedni és a nemzeti törekvések élére állani elhatározná magát. *M. Thiers* írja: „Mindenki közülünk egy született arisztokrata, vagy egy született alárendelt. De az igazi születési arisztokratia nem függ a névtől, nem a társadalmi osztálytól. A paraszt az ekéje mögött, a suszter a kaptafája mellett lehet egy arisztokrata. Egy nemes, régi név viselője csak akkor egy arisztokrata, ha elég becsületes és büszke ahoz, hogy szellemrokonait ne csak a saját társadalmában keresse, ha az arisztokrátiát elismeri, bárminő ruha mögül lép is elő”... „Nem az események uralják őt. — Ő uralja az életet minden alakulatában.”

A középosztály.

A középkori állam rendi tagozódása mellett a középosztályt nálunk az állam mezőgazdasági jellege folytán a közép- és kisbirtokos nemesek és kiváltságos városok polgárai alkották, a kiből a szellemi munkások is kikerültek. A kereskedelem lenézett foglalkozás lévén, azt jobbra idegenek, görögök, németek és zsidók bonyolították le. E középosztály súlyával, értékével és jelentőségével az országgyűlésen és a vármegyék közéletében vonult fel és évszázadokon át a nemzeti elnyomás korában a magyar államéletnek hordozója és megmentője

volt. A rendiség merev keretei között alakulása szigorú határok közé volt szorítva.

Az új korszak középosztályának kialakulása egész új feltételekből indult ki, illetve e társadalmi osztály kifejlődése új alapokra helyeződött. A kultúrélet a rendi társadalomról az összes nemzettagokra kiterjesztetvén, az egész államélet újra szerveztetett és az életműködés az egész ország területén lendületnek indult. A nemzettagok közmunkálkodása nem a rendi tagozatok előre megállapított érvényesülhetési kereteiben folyván, illetve minden munkaigyekezet nem e nagy arányaiban változhatlanul jelentkező rendi tagozatokban merülvén és csúcsosodván ki, az új középosztályt minden fajtájú munkaigyekezet, minden érvényesülési terület kialakítani megkezdette. A kialakulás területei különbözők lévén, e középosztály összetétele is különböző erőforrások eredője lett.

Elsősorban megszűnt az; új középosztály tömegének a mezőgazdasággal való kapcsolata. A középkori állam középosztályának rendi társadalma az új korszakban e jellegének megtartására alkalmatlannak bizonyult. A megindult közgazdasági versenyben talajt vesztve, e középosztály egy része elvagyontalanodott. A középosztályhoz tartozandóságot biztosító mezőgazdasági birtok vagy gazdát cserélt, vagy parcelláztatván kisbirtokokká vált, melyek tulajdonosai lettek immár a kisgazdák. Tömérdek középosztálybeli birtok így a nép kezére kerülvén, tulajdonosaik is megszűntek e címen a középosztály tagjai lenni. Ugyanakkor előtérbe nyomultak az új korszak középosztályának újabb erőtenyezői. Az állam kormányzata újra szerveztetvén, a művelt nemzettagok ez államszervezet tagjaiul behelyeztettek. Az állami adminisztráció összes tagjai képezték és szaporították az új középosztályt. Az államtagok kultúrigényei — egyéni, társadalmi életműködésévé kapcsolatban megnyílván, azok kielégítésére magasabb értelmiséget és kiválóbb munkálkodást igénylő újabb társadalmak alakulását idézték elő. A magasabb kultúrájú és ismeretekkel rendelkező államtagok természetszerűleg az új középosztály kereteiben sorakoztak fel. Nagyszámmal az ügyvédek, orvosok, írók, művészek és mindennemű szakismereteket igénylő munkások. A közgazdasági élet minden területe megmunkálás alá kerülvén, ipari és kereskedelmi vállalatok ugyancsak produkálták a középosztály részére saját intézőiket és mozgató

szellemeiket. A gazdasági és szellemi élet minden területéből így megindulván az összefutás, az új Magyarország középosztálya így értékben, súlyban, majd jelentőségben telítődött. Egyoldalú jellege pedig megszűnt, sőt a középkori állam középosztályának színvonalat messze fölül szárnyalta, mert az odartozandóságot oly kultúrfokok eléréséhez kötötte, mely kultúrfokot minden középosztálybeli államtág saját személyére és lelki kiépítettségére nézve tartozott megszerezni. A középosztályhoz tartozandóság nem volt másképp elérhető. Minden tagozatában valóban művelt egyedekből alakulván meg, háttérbe kellett szorulniok azoknak, akik a szükséges kultúrkellékekkel és kultúrjelentőséggel nem bírtak. A középkori állam középosztálybeli típusa tehát, a mely e születés révén a rendet alkotó középosztályhoz soroztatását és kapcsolatát igényelhetette, erre az államszervezet alapítézményei feljogosították akkor is, ha a szükséges műveltségű feltételekkel nem rendelkezett, — megszűnt. Műveletlenek vagy félműveltek a középosztály tagjai nem lehettek.

Ez új középosztály a modern Magyarország gerince, törzse lehetett volna, ha e társadalomnak a magyar nemzeti eszme és egység jegyében alakulása és kifejlődése intézményileg biztosított volt. A demokratikus átalakulást követő szerencsétlen idő, a nemzetre ránehezedő külföldi hatalom nyomása, a sokféle faji és felekezeti irányú nevelés és saját belső bajaink ez egységes nemzeti középosztály kifejlődését sok tekintetben károsan befolyásolták. A befolyásnak tulajdonítható, hogy először a kialakult középosztály nem vált a magyar nemzet egységes társadalmának gerincévé, másrészt egymást „ellen-súlyozó, vagy egymással szemben ellenséges társadalmi részekből állván, közös törekvések és közös ideálok hiányában nem bírt azzal, a jelentőséggel, a melyet más modern állam középosztálya képvisel. Hozzájárult még a körülmény, hogy az alakuló középosztály egy része az alsó társadalomnak kevés kímélettel rideg kihasználására berendezkedett. Közéleti céljait és ideáljait helyettesítette a rideg számítás és haszonelmélettel. Már pedig oly felsőbb társadalom alakulása, mely az alsó, kevésbé művelt társadalom kihasználására önmagának talajt teremt, a középkori állam visszaéléseihez való visszatérést képvisel, még pedig a modern állam életkorában. A középkori állam felsőbb társadalmi is a tömegek kihasználásával alapozták

meg saját gazdasági jólétüket. Ily tünet a modern demokratikus államéletben erkölcstelen, — a mellett az ekép berendezkedő középosztályrészlet a középosztályút megillető társadalmi súlyra, avagy politikai jelentőségre nem tarthat igényt, amint ilyet a múltba η nem is képviselt, dacára az egyes érdekeltségek szolgálatában álló sajtóorgánumoknak, a melyek cinikusan, vakmerően, nyíltan vagy diplomáciával szórták szerte fertőzött gondolataikkal az elváltoztatott, illetve hamisan beállított tényeket és kolportálták tüzzel-vassal azt a résztársadalmat és annak érvényesülési és vagyoni érdekeit, a melyért alakultak. E munkájukhoz kitűnő eszközként vált be a társadalmaknak egymás elleni uszítása, midőn egyetemes magyar nemzeti érdekeket alig képviseltek. *Vizsgáljuk csak egyes részleteiben a megalakult középosztályt.*

1. Az állam mezőgazdasági jellege az állam irányító szervei által forszírozotván, e jelleg továbbra is uralkodó maradt. *A középosztály kereteidé nagy számmal sorakoztatott föl tagokat a mezőgazdaság.* A régi rendi társadalomhoz tartozó és az újonnan birtokosokká vált középosztálybeliek közt is ellentétek alakultak ki. A régi rendiek nagy tömege nem tudott megbarátkozni a modern állam demokratikus eszméivel és azzal a gondolattal, hogy saját társadalmi helyzete és jelentősége most már egyenlő legyen az új birtokosokkal, vagy más középosztálybeliekkel. Nemcsak közösséget nem érzett ez utóbbiakkal, de azokat lenézve, előlük elzárkózott, — ugyanakkor, a midőn az új középosztálybeliek műveltsége koránt sem volt alsóbbrendű, sőt sok esetben a modern kultúrállam jegyében egyetemesebb, belterjesebb, tehát értékesebb volt. Az elzárkózás — a középosztálybeliakkal nem találván érzelmi és lelkiközösséget — kapcsolódott a felsőbb társadalmakhoz való felfelé törekvés és kapaszkodás törekvésével. Ugyanakkor az arisztokrácia is védelmet és segítő társakat keresvén a demokratikus áramlatok és társadalmak ellen, — e felfelé törtető középosztálybeliek ajánlkozását és kínálkozását örömmel vette és létrejött az a természetellenes kapcsolat, hogy egy demokratikus állam intézményei közepette a demokráciával szemben védekező születési arisztokrata társadalom tömörülését a középosztály egy része szolgálta és annak érdekeit minden tekintetben előmozdítani minden súlyát latba vetette. Az új középosztály e része tehát nem saját társadalmi osztályát erősítette, nem annak jelentősé-

gét szolgálta, de egy hozzá nem tartozó felsőbb társadalom különálló tömörülésének volt a támogatója. Ugyanakkor a modern kultúrállamélet minden irányú törekvései elől, ha az saját érdekeit nem erősítette, elzárkózott, sőt azok ellen ellenségesen felsorakozott. A mezőgazdaság nyújtotta középosztálybeli társadalom jelentős kontingense így törekvéseit a középosztály törekvéseiből kikapcsolván, a megmaradtak azt a súlyt és jelentőséget, amit a nemzet törekvései érdekében a mezőgazdasági középosztály képviselhetett volna, nem gyakorolhatták.

És az új birtokosoknak egy része sem érzett egyet a nemzet expansív magyar faji törekvéseivel, annnyival kevésbé, mert hiszen előlük zárkóztak el a régi rendiek és ez elzárkózás társadalmi nyomása inkább ellenszenvet és elkeseredést váltott ki, semmint rokonérzéseket. A nemzetiségi alapon állók új külön eszmények körül csoportosultak. Csak a faj magyarságból kikerült újabb mezőgazdasági birtokosok, mint középosztálybeliek és a régi rendi földbirtokosoknak e küzdelemhez felsorakozott részlete képezték gerincét a modern nemzeti élet kiépítési küzdelmeinek.

2. A középosztálynak további főkontingensét képviselték *az állam egész organizmusának mozgató szervei*: az állami adminisztráció összes ágaiban felsorakoztatott hivatali alkalmazottak. Ezt számánál és a közéletre gyakorolt súlyánál fogva a második helyen kell megemlíteni. Iparilag fejlett kultúrállamokban a középosztály legjelentékenyebb részletét az ipar, kereskedelem s az összes szellemi foglalkozások független értelmisége képezi. Mezőgazdasági államban ezt a középosztályt számban, súlyban és jelentőségben az állami adminisztrációban felsorakoztatott művelt nemzettagok előzik meg. E középosztály megalakulását is kedvezőtlenül befolyásolta a régi rendiek társadalmának az a része, mely a modern államban vagyonát nem tudta megtartani és megélhetését biztosítandó, az állami adminisztrációba átcsoportosult. Ezek nem rendelkeztek azzal a kultúrkellekkel, a mely a modern államélet viteléhez szükséges. Vagy ha rendelkeztek is vele, sok esetben ugyanazt a gondolkodást és életmódot képviselték, az immár vállalt fontos kötelezettségek mellett is, mint a minő gondolkodás és életmód a vagyon elpusztulását is előidézte. Kultúrkellekkel és erkölcsös érvényesülési alappal nem rendelke-

vén, a középosztály e részében káros hatásukat éreztették. Ehhez járult az állam irányzó szerveinek az a törekvése, hogy az állami adminisztráció területein felsorakoztatott középosztályban rejlő erő közéleti súlyát kizárólag saját érdekeik szolgálatára kényszerítsék, amit e középosztályra gyakorolt teljes és kíméletlen ránehezéssel, az egyesek érdekeinek és törekvéseinek a hatalom irányító szervei részére való teljes kiszolgáltatásával biztosítottak. E kettős befolyás következményeképp e középosztály ugyancsak nem képviselhette a nemzeti törekvések érdekében azt a súlyt és hatást, amit számánál és jelentőségénél fogva, mint középosztálybelinek gyakorolnia kellett volna.

A különböző szellemi foglalkozást űző középosztálybeliek mindinkább erősödő társadalmá lett volna hivatott arra, hogy saját szellemi kiépítettsége és a társadalomban való független helyzete folytán a középosztály irányító részeként csoportosuljon. Ha a középosztály e része a nemzeti törekvésekben közös eszményeket talál, úgy a földbirtokos egyoldalúságától, az állami adminisztráció szerveinek függőségétől mentesítettten, — valóban a középosztály vezető szervéül a legalkalmasabb. A középosztály e része azonban nem alkotott egységes magyar nemzeti társadalmat. Az ország szerencsétlen kultúrpolitikája lehetővé tette, hogy éppen e független helyzetű társadalom széthúzó és különálló erők, érdekek és irányok szerint alakuljon meg. A nemzetiségi vidékek saját középosztálybelieket tömörítettek. Egész országrészek e független értelmisége nemzetiségi tömegekben megalakulván, az többé nem a magyar nemzeti középosztálynak, de a nemzet széthúzó erőinek vált erőforrásává. Ugyanakkor egyes szellemi foglalkozási ágakat, mint szabad érvényesülési területeket középosztálybeliek oly tömegben özönlöttek el, hogy az azokon lévő tisztességes megélhetés nehezen volt biztosítható. Az új középosztálybeliek a szellemi kiépítettség minden fűrfangjával igyekeztek tehát érvényesülni. És minél inkább csúszott ki érvényesülési küzdelmeik alól az erkölcsi alap, amin a középosztálybelinek elhelyezkedni elsősorban kötelessége, mert kell, hogy erre a modern állam céljai iránti kultúrbelátása rávezesse, — annál inkább csökkent az a jelentőség, a melyet a nemzeti törekvésekre gyakorolni hivatott lett volna. Másrészt a megélhetés és érvényesülés tülekedéssé vált harcában a közcélok

és köztekintetek, nemzeti eszmények szolgálata, törekvéseik irányából kiestek, azokat abból kikapcsolák.

4. A fejlett iparú állam középosztályának egyik legjelentősebb részét alkotják az ipar és annak nyomán alakuló pénz- és áru-kereskedelem *szellemi intézői*. A mi társadalmunkban/ illetve középosztályunkban ezek jelentékeny erőtenyezőt a nemzeti törekvések irányában nem képviseltek. A létezett, egyelőre kicsiny, magyar ipar majd fejlődése arányai szerint fogja a középosztály területeit kiegészíteni. A középosztálynak ez a része tehát közéletünkre kevés hatással és súlylyal lehetett, annyival inkább, mert sok tekintetben megfelelő művelt odatartozók hiján a középosztályt csak szórványosan látta el. A kereskedelem nagy tömegében pedig művelt középosztálybelieket ugyancsak nem juttatott. A mint csakis az ipar kifejlődése nyomán alakulhat meg az igazi, gazdasági súllyal és jelentőséggel bíró kereskedelem, a mit más fejezetünkben bővebben tárgyalunk. Kellő arányaiban és művelt középosztálybeliekkel csak a pénzkereskedelem alakult ki, e kereskedelem nyújtotta középosztályhoz, mint fiatal és új társadalomhoz azonban a magyar nemzeti középosztály többi tagjai érzelmi kapcsolatba alig kerültek, mert annak nemzeti ideáljai nem voltak, érdekeit és céljait teljesen azonosítván a tőke érdekeivel és céljaival, mely a nemzeti széthúzó erők, külön törekvések és romlott közviszonyok közepette előnyös és kiváltságos helyzetét a rideg haszon jegyében gvümlöcsözően kiépíthette.

A középosztály eme főtömegei így érdeküket az egyetemes nemzeti célok szolgálatából kikapcsolván, természetszerűleg együttess és a nemzet céljaiért, eszményeiért való felvonulásuk nem volt lehetséges. Ha még hozzá sorozzuk azt a tényt, hogy e középosztály csak nagyon szórványos kapcsolatban és összeköttetésben ólt a magyar néppel, amelytől vagy elszakadt, vagy attól nem is származott, — könnyen megmagyarázhatjuk,, mért nem volt meg a középosztálynak az a döntő súlya a nemzeti közéletben, melyet gyakorolni hivatott volna és amelyet a modern mai állam középosztálya az állami élet vitelére tényleg gyakorol.

Az új Magyarország középosztályának át kell alakulnia.

E társadalomnak egyik főkontingensét egyelőre, amíg a nemzeti ipar meg nem születik, tehát az első évtizedekben,

továbbra is a földbirtokosok alkotják. Ők volnának hivatva, e középosztály független elemeként, a nemzet fejlődését, a modern állameszményeket elsősorban szolgálni. E társadalomnak azonban lényegesen át kell alakulnia. A középkori szellem összes nehezekeiből menekülnie kell. Azt az arisztokrátiát, mely fényűzésben, tétlen gyönyörök és élvezetek hajszolásában keresi élet- és nemzeti céljait, nem szabad követnie és utánoznia. Saját középosztályi helyzetére öntudattal büszke legyen, avagy igyekezzék önmagából a modern állam új arisztokráciáját kiépíteni. Éhez összes hamis elvei és eszményeiből ábrándulják ki. Lelkesedjék a nyugateurópai kultúrember eszményi egyéniségeért. Mert az az elhelyezkedés, mely hazánkban a középosztály és a felsőbb társadalom egy részénél jelentkezett, bizarr és a kultúrállamélet moráljával ellenkező. Lásza be, hogy a modern állam a munkára felsorakoztatott államtagok törekvéseiben izzik. Az a művelt, az a gazdag, az a kiváló, annak jár ki a társadalom, a nemzet megbecsülése és elismerése, aki minél eredményesebben működik a munkás társadalomban. A művelt államtag csak munkája után akar boldogulni. Állampolgári öntudata tiltakozik az ellen, hogy hereként tétlenségben helyezkedjék el a társadalomban; a helyett igyekezzék szellemét minden irányban kiképezni, nagy kultúrmasgaslatot biztosítani, hogy a verseny küzdelmében esze és kiválósága diadalmaskodjék, illetve, hogy munkálkodásában a legtökéletesebb szellemi fegyverzetét hasznosíthassa.

A mezőgazdasági birtokos rendelkezik az anyagi kellekkel ahhoz, hogy önmagát kiépítse, kultúrlénnyé alakítsa, másrészt utódait ilyenekké kinevelhesse. Ha saját kiművelt lelkével jelentkezik a közélet küzdelmeiben, akkor megnyílik előtte az a látókör is, amely mellett a nemzet valódi szükségleteit felismerheti és e szükségletek megvalósításánál saját és osztályosai súlyát a középosztályban, majd a középosztály révén a nemzetakarát megnyilatkozásánál gyakorolja. A nemzeti eszmények szolgálatában a nemzet igazi érdekeit képviselven, e törekvéseiben találkozni fog a többi középosztálybelivel. Közös ideálok összeforrasztják őket és megszűnnek az előítéletek annyival inkább, mert az eszmények közössége mellett összekötő kapocs a műveltség is, a kultúrkiépítettség. Igazán művelt középosztálybeliek egymást sem lenézni, sem gyűlölni nem fogják. A demokratikus államkormányzat a független

magyar nemzetakarát szerve lévén, intézményileg fogja biztosítani az állami igazgatásban felsorakoztatott középosztálybeliek függetlenségét. A középosztály e része is tehát saját műveltsége és értéke súlyával fog jelentkezni a középosztály nemzeti törekvésében. A nemzetakarát a reformált Magyarországon a nemzeti érdekek szolgálatában megdönthetetlenül nyilatkozván meg, a független többi középosztálybeliek elvesztik különálló törekvés irányaik lehetőségét. Az összes foglalkozási ágakban a köztisztesség intézményileg biztosítván, azok középosztálybeli társadalmá szükségyszerűleg csakis nemzeti eszmények és egyetemes törekvések jegyében fog igyekezni hatását biztosítani. Segítő társai lesznek a szellemi foglalkozási terület műveltjei, a fejlődő magyar ipar és nyomán támadó kereskedelem középosztálybeliéi. Mindezek hatása csak úgy fog érvényesülhetni a középosztály nagy tömegében, ha az önző részérdekektől lehetőleg mentesítettél! igyekszik a nemzet egyetemes érdekeit utolérni. A középosztály közvéleménye, akarata — a különböző érvényesülési területek tagjainak egymásrahatásából kicsiszolódván, — mentesítetten az elfoglaltságoktól és külön társadalmi önzésektől, — kialakul, ki-jegecesedik — a nemzet egyetemes érdekeinek a felismeréséig.

Ennek a kialakult középosztálybeli akaratnak, amely mellett felsorakozik a nemzet művelt társadalmának színe-java, — lesz hatása a többi társadalomra és értelmi fölényével magával ragadván természetes és szükségyszerű vezetőként az alsóbb társadalmi osztályokat, — döntő szavát fogja mindenkor megszólaltatni a „nemzeti élet mindennemű megnyilatkozásában.

Ezt az összeforrott magyar középosztályt fogja megteremteni az egyetemes magyar nemzeti kultúra és a demokrácia munkás igyekezete. Aki művelt és a ki dolgozik, az művelt munkástársadalmával összetartozandóságot és kapcsolatot fog érezni.

A nép pedig természetes vezetőket kap. A modern középosztály ugyanis annyi érzelmi, vérségi és intellektuális kötelékkel marad összekapcsolva vele, hogy a nép teljes bizalmát is élvezni fogja, a nép hivatott szószólója és a nép vágyainak, eszményeinek letéteményese lehet. A múlt sok bűne abban született, hogy a felsőbb társadalom elzárkózott és sokban elszakadt a néptől. Arisztokratikus elzárkózás alapján állva

a nép tőle elidegenedett. A kabátos emberben ellenségét látta és nagyon sok esetben joggal, mert aki a középosztályból hozzá leereszkedett, az azt saját, vagy osztálya érdekéből tette. A nép rokonszenvét, bizalmát kihasználta. Így lettek a nép vezetői a középosztályúak helyett ügyes demagógok, vagy önző rideg érdekemberek, akik a nép bizalmából jólétük vagy emelkedésük tőkét kovácsolták meg.

A nép.

„Az ember szabadnak született és mindenütt láncokba vert” — e szavakkal kezdi *Rousse au Contrat social első* könyvét. „Egy ember se alacsonyíttassék le egy másik ember objektumává” — mondja *Kant*.

Mennyire eltávolodott a népfogalom tartalmi köre egymástól a múltban és a jelenben. Az ó- és középkori állam népe valóban megbélyegzett és láncokba vert volt. A nemzet millió és millió tömege arra hagyatott meg és lent, hogy a felsőbb rendi társadalmak szükségleteiről munkája és verejtéke árán gondoskodják.

„Tanítás, vigasztalás, táplálék nélkül, piszokban és sötét-ségben, szomorúan lekínlódni: ez a sorsa millióknak, a népnek, a melyet a „canaille” névvel foglalnak össze. Kezei, kezei munkája mindenki birtokában van, de néki csak kevés, vagy semmi birtoka nincs” — írja *Carlyle* (*Die französische Revolution*).

Évezredek alatt az az állapot állott elő, hogy a felsőbb társadalmi osztályok, a tízezrek és néhány százezer teljes munkanélküliségbe hanyatlott, egész generációk ehhez hozzánevelkedtek és a tétlen tespedők nyugalmaról, jólétéről, sőt fényűzéséről gondoskodtak a népek milliói, akik békében dolgoztak, utóbb a háborúban is véreztek és akiknek még becsületük sem volt, mert a henyélő társadalom a családi szentélyeket is megfertőzte (*jus primae noctis*). Az uralkodó és egyedül jogokkal felruházott eme társadalom a milliók verejtékeiért, munkájáért, becsületéért cserébe csak még kíméletlenebb kihasználást és sanyargatást nyújtott, mert a kiváltságosok száma és igénye folyton emelkedett. Annyira eltávolodtak

a néptől, hogy azt embertársuknak sem tekintették. „A nép faljon szénát vagy szalmát, úgyis csak barom” — mondta pl. *Foulon* francia minister a forradalom előtti években egy éhínség alkalmával (*Bechers Weltgeschichte*). A *Seigneur* a vadászatról hazatérésekor két jobbágyát megölhette, hogy lábait azok meleg vérében és beleiben megmelegíthesse (*Carlyle*). Avagy gondoljunk a leírásokra, amelyeket nyújtottak *Labruyère* a francia, *Gray* az ír, *F. M. Arndt* a német, *Kropotkin* az orosz parasztok helyzetéről a modern államélet kezdetéig ez emberhez hasonló állatokról, amelyek barlangokban laknak, fekete kenyeret esznek. *Taine* a „vadakról” irt, Auvergne rongyos parasztjairól, akik leszállnak hegyi odúikból vérszomjasán, elnyomorodva, mint éhes farkasok.

La Bruyère az 1789. előtti francia népviszonyokról írja: „Látni lehet bizonyos vadállatok, hímeket, nőstényeket elszóródva a vidékeken, ezek feketék, ólomszínűek, teljesen napbarnítottak, oda vannak láncolva a földhöz, amelyet túrnak és forgatnak legyőzhetetlen csökönyösséggel. Artikulált hangokkal bírnak és midőn lábaikra felemelkednek, emberi arcot mutatnak. És valóban ezek emberek, a kik éjjel barlangjaikba összehúzódnak, ahol fekete kenyeren, vízen és gyökereken élnek. Megkímélik a többi embert attól a fáradságtól, hogy vessenek, szántsanak és arassanak avégett, hogy megélhessenek. Ép ezért megérdemlik, hogy ne hiányozzék nekik az a kenyér, amit ők vetettek be.” *D’Angerson* 1739-ben így irt: „Az én vidékemen, Tourainban már több mint egy éve, hogy az emberek füvet esznek. Chartre püspöke jelentette a királynak, hogy az emberek füvet esznek, mint a birkák és pusztulnak, mint a legyek. *Taine* az 1715-iki nyomor és éhségben elpusztult népet 6 millióra, a lakosság $\frac{1}{3}$ -ára becsülte. A nép terheiről általában úgy emlékezett meg, hogy a király és tizedélvezők elveszik a föld terményei felét, ha a föld nagy és az egész, ha a földbirtok kicsiny. Elszedték az adószedők a nép feje alól utolsó bútorukat, szájuk előtt az utolsó zab és árpakészletet. Ugyanakkor a Versaillesi palota felépítésére 750 milliót költöttek és se szeri, se száma nem volt a királyi udvar pompájához hasonló nagy urak udvartartásainak és palotáinak.

A nép pusztult, egész vidékek elnéptelenedtek. A népet ez állapotában megtartani képezte célját az államvezetésnek. Ehhez rendelkezésre állottak a középkor büntetései: a fejevétel,

bitó, elégetés, felnégyelés, tűzhalál, kerékbekötés, karóbahúzás, megcsonkítás, kézlevágás, szemkiszúrás, lábvágás, nyelv-kiszakítás, orrlevágás stb. kaloda. A nép lázadásai pedig vérbe-fojtattak.

Hazánkban nem volt jobb sorsa a népnek, mint más államokban az ó- és középkor folyamán. Sőt állíthatjuk, hogy népünk összehasonlíthatatlanul többet szenvedett, mint a kultúrállamok népeinek bármelyike. *Conrad* szerint Magyarországon és Lengyelországban volt a paraszt legjobban kiszolgáltatva ura önkényének és legkönyörtelenebbül volt terhekkel megrakva. Ez azonban viszonyainkból folyt. Más állam népének csak egy zsarnoka volt a korszellem, a középkori államélet, a felsőbb társadalom, mely röghöz kötött rabszolgává tette őt. A mi népünk hátán zsarnokok vetélkedő táncot jártak. Évszázadokig őt sanyargatta az ország minden ellensége, a tatár, a török, a német és mindezek mellett saját földesura és rabszolgasorsa.

A mi népünk kálváriát járt évszázadokig, a mi népünket százszor szertetaposta a tobzódó önkény — és a mi népünk mégis százszor talpra állt, kemény nyakkal állta a viharokat, szerette és védte a rögot, saját hazáját és fenntartotta azt egész napjainkig. Magyarországot, hogy él még, ennek a dicsőséges mártírnak, a népnek köszönhetjük, ő végezte el 1848-ig és végzi ma is az új honfoglalást.

Néhány vonásban vázoljuk a nép múltját és szenvedéseit. Az Árpádházi királyok az oligarchák elhatalmasodásáig védtek a népet, szabad jogokat kaptak és csak a XVI. században váltak jogilag ketté a rendiek és a dolgozó munkástömegek, a jobbágyság. A magyarság ketté szakadt s amikor „1514-ben az elgyengült királyi hatalom jobbágyvédő politikáját nem érvényesíthette többé, a jobbágyság röghözkötésére, helóti-zálására használták” ezt ki a rendiek. Az uralkodó réteg kizárólag magáénak tekintette az államot, uralkodott — a nép meg dolgozott. Az Árpádházi királyok kihalta korában „a zászlós urak és országnagyok zsarnoksága a nemességet méltatlan szolgasággal nyomta el, a munkáselemeknek meg szertelen károkat okozott, mert hosszú időn át a gonosztevők önkénye volt túlsúlyban, senki sem merte az utak bizonytalansága s az ország állapotának zavarossága mellett szabadságát keresni.” „A jobbágy megszűnt az állam alattvalója lenni,

a földesúr alattvalója lett.” A nagybirtokosok pallós jogot szereztek. „A rendi *gőg*, a termelőmunka és vele a munkások megvetése egyre tért hódított a kiváltságosokban s mindenféleképen kifejezést nyerve, a tömeget annál inkább felbőszítette, mert ez időben (XV. sz.) a katonaság nagy része már az ő köréből került ki s a magyar paraszt nem csupán verejtékével, hanem vérével is szolgálta hazáját; mégis úgy bántak velők a földesurak, mintha pénzen vett rabszolgák lennének.” (*Acsády: A magyar jobbágyság története.*)

És ez az elnyomott rabszolga nép mégis szerette hazáját, a történelem arany lapjait az ő hőstettei képezik. „*Hunyady János 1456-ban*, amidőn a leghatalmasabb urak félrevonultak és cserbenhagyták, — a mellé állt köznéppel, mely kaszával, cséppel, bottal felfegyverkezve követte az ő hívó szózatát, felszabadította a töröktől ostromolt Nándorfehérvárt és ezzel 100 esztendővel meghosszabbította az önálló magyar állam életét.” „A köznép halálraszánt áldozatkészsége, a küzdő pórok és a hiányosan felszerelt katonák csekély csapatai törték meg a török óriási hatalmát” A nép sorsát semminemű hősi cselekedet nem javította meg. *Váradi Péter* kalocsai érsek már 1496-ban panaszolta, hogy Bodrog és Szerémmegyékben úgy bánnak a jobbágysággal, mint a barommal sem illenék, — túl tették magukat a vallás, a jog, erkölcs, a józan ész minden korlátán.” „1502-ben egy francia azt írta haza, hogy a magyar nemes a földművest a barommal egyenlőnek tartja s úgy bánik is vele.” A nép makkból sült kenyéren élt. Az általános nyomor következtében az 1509 — 10. évi pestisjárvány az egykorúak valószínűleg túlzott állításai szerint a lakosságnak majdnem a felét sírba vitte. Csoda-e, hogy a magyar nép sorsa jobbrafordulásáért fegyvert fogott. A szegény nép lázadásai vérkönnyekkel ittatták át a magyar történelmet. Számталanszor kelt fel jogai védelmére, azok közül csak keveset említ fel az iskolai történelem. Az 1437-iki erdélyi felkelés *Kardos János* vezetése alatt Alparét község határában megvívott harc után sikerrel járt, a *Dózsa György* vezérlete alatti felkelés 1514-ben rettenetes csapást jelentett a népre és az országra. Egykorúak szerint a felkelésben részt vett 100.000 felkelőből 70.000-t ölt meg a megtorlás, aminek eredménye lett a mohácsi vész és vele az önálló magyar államiség elveszte, az ország testének 3-felét szakadása Erdélyre, török és német hódoltsági területre.

Lengyel hazafiak, főleg *Leszczynsky* Szaniszló lengyel király (1749.) figyelmeztették honfitársaikat: A magyar jobbágság helotizálását nyomon követte a magyar állam felदारabolása.

Ha a nép eddig szenvedett, sorsa ezentúl gyötrelmévé vált. Werbőczy István megfogalmazta a megtorló törvényeket. „A bosszúvágó és osztályönzés lényegileg lehetetlenné tette a további szabályos államéletet.” „Ide vonatkozó határozataiban a barbárság legsötétebb szelleme és minden borzalma megújult.” Az atya vétkeiért leszármazóik vagy rokonaik sújtattak.

Központi hatalom nem volt. A német zsoldosok isten-ostoraként bántak a néppel, a rendiség a vármegyéidben uralkodott, a török rabszíjra fűzte és állandóan pusztította, utóbb a vallás reformja után jöttek a vallásháborúk, a földesurak a jus reformandi alapján saját hitváloztatásuk szerint kényszerítették igazodni jobbágyaikat. Az ország e legszerencsétlenebb korában az ország rendéi csak önérdékeikkel törődtek. Az 1674: 30. t.-c. elrendelte, hogy azok a magyar jobbágyok, akik Ausztriába, vagy Morvába szöktek, földesuraiknak visszaadassanak. *Vng*, utóbb *Zala* vármegye 1555-ben egyszerre megszüntette a szabadköltözködést s Ung „haeretlitarius colonusnak, örökös, vagy röghöz kötött jobbágnak, nevezi (1577-ben) a földesúri hatalom alatti népet.” Hiába panaszták az urak, hogy a királyi zsoldosok embertelenül bánnak a néppel, *Ferdinánd* 1557-ben azt felelte nekik: az urak ne panaszkodjanak, mert ők bánnak a legkegyetlenebbül jobbágyaikkal. „A földesúr azt mondta: a jobbágy olyan, mint az ökör, csak hogy szarva nincs.” Sem az ész, sem a szív szava el nem térítette a rendiséget rideg álláspontjáról.” „A jobbágyok sorsa Isten törvénye, aki rendelte az ő alacsony állapot jukat.” 1595-ben Meggyes Sopronmegyei község a katonai hatóság-biztatására tárgyalásokat kezdett a kamarával, hogy felszabaduljon a földesúri hatalom alól. Zendülésért a bíróság életüket és vagyonukat a földesúrnak ítélte.” Az 1635: 17. t.-c. kimondotta, hogy pörös ügyben a jobbágnak földesurával szemben soha sem lehet igaza, mert a nemes emberre ez tűrhetetlenül sértő és méltatlan. „Egész csekély büntényekre alkalmazták a halálbüntetést s az igazság kiderítésénél a legkegyetlenebb eszközöket használták.” A jobbágy így teljesen

röghöz kötött és földesura önkényének életével és vagyonával kiszolgáltatott volt. A szökött jobbágnak még unokáját is vissza lehetett pörölni, utóbb erre 32 évi elévülést állapítottak meg. „Noha a nyugati államokban szintén százalmas volt a pór sorsa, csak a külföldiek, akik hazánkat ez időben beutazták, mindig felháborodva említették, mily szörnyű rabságban görnyed a magyar parasztság.” A paraszt szántja földjét — vérrel boronálja.

Kit vegyen el a jobbágy, az özvegnél maradjanak-e a gyermekek, — ezt is a földesúr állapította meg. S miután a földesurak vagy külföldön éltek, vagy szerte heverő uradalmaikból sokat évekig nem látogattak meg, ispánok basáskodtak. „Würtenbergben — írja egy idegen — egy disznóolat csinosabban, szilárdabban szokás építeni, mint a tiszai vármegyékben egy lakóházat.” Házaik nyomorúságosak, ruháik állati bőrből készítve.

A jobbágy terhei alig elsorolhatók. Állami adók, köztük véradó, vármegyei adók, ingyenes munkák, végvárak jókarba helyezése, utak, fuvarozások, török és keresztény rabok szállítása, egyházi adók. Amidőn a főurak majdnem mind és a földesurak nagy része a XVII. században katholizáltak, a protestáns vallásban megmaradt jobbágyoknak papot, tanítót, egyházfit maguknak kellett eltartani. Úrbéri kötelezettségek tetézték meg mindent. Ez volt a főteher. A nép pénzét, munkája termékeit, testét, mindenét köteles volt rendelkezésre bocsátani a földesúri telhetetlenségnek. Az urbáriumok keveset lendítettek, mert azok be nem tartattak. Még a nemeség politikai harcai a nemesi előjogok megvédésének anyagi terhe is az ő vállain nyugodott: neki kellett viselni a követek költségeit. Még legjobb sorsa volt a népnek a török hódoltsági területen. Itt mentes volt a véradótól és vallásüldözéstől, a török basák emberségesebbeknek bizonyultak a magyar földesuraknál, mert egész községek lakossága a törökökhöz szökött át. Ott egyházi és iskolai intézményei szépen fejlődtek, a lakosok kalpagot, ezüst gombos posztódolmányt viselnek, irta egy török utazó Eszék magyar lakosairól. A török hódoltság alatti nép jólétéről irt Leslie gróf császári követ is 1665-ben Bécsbe kormányának, amidőn a portára utazott.

A nép szenvedései közepette egyedül lelkesedett és harcolt a magyar nemzeti eszményekért. *Bocskay István* szabadság-

harca híres hajdúi „ama vitéz, de akkor valósággal hazátlan elemek, melyek támadtanak vala a jobbágyságból, akiknek hazájuk elpusztított vala a hadak miatt” — írja *Illésházy István* a korszak egyik legkiválóbb szereplője.

1703 tavaszán a jobbágyszármazású kurucok *Esze Tamás*, *Kiss Albert* „nem másért, mint a szegény nép elnyomásáért” fegyverre szólították a beregi szegénységet. „A szegénység, parasztok, birtoktalanok indították ezt az emlékezetes szabadságharcot, melynek élére *II. Rákóczi Ferenc* és *gróf Bercsényi Miklós* állt.” „A nemesek a várakba a német őrség védelme alá menekültek.” „A magyar úri osztály és a bécsi kormány sokáig csupa pórhadnak csúfolta a felkelőket.” A szatmári béke mégis csak az urak elkobzott jogairól gondoskodott.

„Olthatatlan gyűlölet alakult az országban a németek, a kath. egyház, a földesurak s általában az uralkodó réteg iránt.” „A nép Rákóczit várta Rodostóból. Mikor 1738-ban az orosz papok Beregben a templomokban a királyért a szokásos misét mondták, a hívők tömege azt felelte, hogy ők nem imádkoznak a császárért, inkább imádkoznak régi jó urukért Rákócziért, hogy térjen minél előbb haza.

Az 1751-iki országgyűlés egy munkálatában kifejezte, hogy az isten, a természetes a törvény rabszolgaságra rendelte a jobbágyot s minden változás csak lazítaná kötelékeit, ami pedig aláássa a nemesi jogokat.” „Ne kívánja Felsőged — írták 1769-ben a rendek — hogy őseink vérrel szerzett jogaiból egy hajszálnyt is engedjünk.”

Ezt írták a rendek, amidőn a nyugat már nagyobbára szakított a nép rabságban tartásával és Mária Terézia kora óta a Habsburgok is a jobbágyok felszabadulását forszírozni kezdték. Anglia, Hollandia, Svájc eltörölték a jobbágyságot, Poroszországban Nagy Frigyes nagyarányú jóléti reformokat létesített, megszüntette a paraszt röghöz kötöttségét és telke tulajdonosává tette. Ép úgy Bajorországban és más államokban

Mária Terézia 1766-ban fogadva a paraszt küldöttséget, megbotránkozásában arra a kiáltásra fakadt: „Hogyan adjak ezután hitelt a vármegyék jelentéseinek? Nem akarok egy pár mágnás és nemes miatt elkárhozni.” Nem is bízta az úrbérügy anyaggyűjtését magyarra, azt Raab udvari tanácsossal végeztette el s 1767. január 23-án az urbáriumot kihirdettette. Abban rendezni igyekezett az úr és paraszt közötti kötelezettségeket.

1785-ben rendeletileg eltörölte a jobbágyságot. A parasztot azonban nem tette telke önálló és szabad tulajdonosává, lényegileg tehát fennmaradt továbbra a jobbágyság.

A nép szenvedett tovább. Küzdött felkelésekkel u. n. lázadásokkal is. Annyi keserv és csapás közepette, amidőn nemzeti szabadságharcainkat is ő vívta, csoda-e, hogy roppant vérveszteségeket szenvedett. III. Károly korában 1715. és 1720-ban adóügyi célokból eszközölt összeírások a népszám elijesztő csekélységéről adtak képet. Egész vármegyék, száz és száz mérföldnyi területek voltak lakatlanok. Az anyaország és Erdélyben a lakosság együttvéve 2,582.598 lélekre mehetett. Ebből az egyházi és világi nemesség 101.748 volt. A XVIII. századtól kezdődően történelmünk hosszú időn át egyik leg-szomorúbb korszakát tartalmazza a nép jogai szempontjából. Bécs a magyar urak ellenében harcolt a népjogokért. A magyar földbirtokosok e törekvést hosszú ideig minden eszközzel ellensúlyozták főleg a megyei élet nyújtotta autonómia kihasználásával. A nép egész „az 1840-es évekig Bécsben és kormányzatában látta törekvései támaszát. Minden baját földesurában látta.”

Csak a legújabb korok hozták meg számára a megváltást, amidőn oly fenkölt védelmezői akadtak, mint *Berzeviczy Gergely*, aki a parasztnak állapotáról és természetéről írott munkájában kimutatta, hogy az egész jobbágy telket, melynek értéke 1000 rhénes forintra becsülhető, átlagosan évenként 255 frt. 28 kr. kiadás terheli, a nemesség a földbirtok $\frac{4}{5}$ -ét bírja s nem fizet adót, a népé csak $\frac{3}{5}$ -e a földnek s viseli az összes közterheket, — továbbá *Wesselényi* Miklós Erdélyben, *gróf Széchényi* István és *Kossuth* Lajos és a köréjük csoportosult köznemesek művelt gárdája. Az ő hatásuknak tulajdonítható, hogy a nép a magyar országgyűlés révén jutott szabad polgárjogaihoz, amint *Deák* Ferenc mondta: „A rendek nem érezvén magukat elég erősnek, hogy elnyomják a mozgalmat, igen bölcsen tették, hogy élére állottak, mert ez által polgárháború kitörését gátolták meg.”

A jobbágyfelszabadító, mint általában az 1848-as törvények, a főrendek ellenállása folytán hevenyében készültek, így az országgyűlés ugyanakkor a magyar nép kellő védelméről es segítségéről nem gondoskodott. A nép azonban összes tagjaiban a modern magyar áll am egyenlő polgára lett.

A modern állam az összes államatagokat keblére öleli és a nép milliók megnyerték a jogosultságot ahhoz, hogy az államban emberekként, egyforma államatagokként, kezeltessenek és helyezkedhessenek el.

Az állam ideális célját minden intézményével megvalósítani igyekszik. „Az. újabb időkben — írja *Conrad* — az állam és társadalomnak egy általános kötelezettsége fejlődött ki és ez — az alsóbb néposztályok szolgálatára beavatkozni, az ő helyzetüket javítani és őket emberi méltóságnak megfelelő helyzetbe segíteni.”

Angliában a paraszt a legkorábban jutott jogokhoz. *Conrad* ennek okait abban állapította meg, hogy a XIV-ik század közepén a fekete halál, a pestis annyira kipusztította az embereket, hogy a földbirtokosok csak széleskörű kedvezmények árán tudtak munkaerőket kapni, továbbá már III-ik Eduárd alatt a pamut ipar erősen kifejlődni kezdett, földek rendelkezésre álltak, továbbá, mert a XVI-ik században az egyházi javak állami tulajdonba kerültek. Mindez okok már XV. és XVI. században a paraszt földhözkööttségét megszüntették, ami II-ik Károly alatt törvényi szankciót nyert.

Németország is meglehetősen elől járt. *Nagy Frigyes* 1718-ban a Generál direktóriumhoz kiadott utasításaiban igyekezett a- paraszt sorsát javítani. *Ernst Móricz Arndt* 1803. évi közlései szerint sok német államban a paraszt 16—20 tallér lefizetése ellenében megválthatta magát, amit a földesúrnak el kellett fogadni. (*Albert Richter: Quellenbuch.*)

Hazánk demokratikus átalakulása óta a nép középkori jellege nagyjában megszűnt. A dolgozó népmilliók ezer és ezer kinövése a nemzeti élet minden területén előretör. A vézna, erőtlén felsőbb társadalmakba új életet önt és újra indítja a nemzet vérkeringését. Az éledés és kinövés lehetőségének megnyílta után már nem népről kell beszélnünk, hanem csak alsóbb társadalmi osztályokról. Ez a fogalom, nép, előbbi értelmét és tartalmát elvesztette. A nép tagjaiból ugyanis valóban államatagok lettek, akik érvényesülési küzdelmeiket azon foglalkozási területeken folytatják, amelyek az ő szellemi és fizikai képességeiknek megfelelnek. Azon nemzettek tehát a legalsóbb társadalmi osztály, akik megélhetésüket és boldogulásukat magasabb szellemi kiépítettséget nem igénylő munkálkodási területeken biztosítják, amely területeken elégséges

a munkás államtagnak fizikai ereje, vagy bizonyos iránya szakismerete. Az alsóbb társadalmi osztály tehát a munká-államtagok milliói.

Ez a társadalom széles rétegekben hullámzottnan él. Odatartoznak a kizárólag fizikai munkástól a középosztálybeli nyugateurópai kultúremberig minden államtag. És mert e társadalmi osztály öleli fel az államtagok legnagyobb részét, a demokratikus államban szerepe az állam életére elhatározó és döntő. Az alsóbb társadalmi osztályban felsorakozott tömeget kell a modern állam céljai javára biztosítani. Az állam sorsa függ e tömegető hová fordulásától.

Ezt a, tömegető igyekszik mindenki biztosítani. Ezt vágyik minden külön érdek saját érdekköréhez kötötten alapnak felhasználni.

A középkori állam e tömegető egyszerűen kihasználta. És nehogy e tömegető a kihasználók ellen fordulhasson, mindenemű jogokból, a melyek révén az állam elhatározására befolyást gyakorolhatott, tehát akaratát megszólaltathatta volna, kizárta. Az állam intézményeit önmagának — a kihasználó társadalom e berendezkedésének védelmére szervezte meg, — a tömegetőnek pedig minden önálló megmozdulását kérlelhetlen ridegséggel visszafojtotta. A modern állam a tömegető jogok részesévé téve saját államcéljai javára igyekszik megnyerni és felhasználni. Annak fölismerésében, hogy a tömeg olyan, mint a gőz a gépben, felhasználandó, mint erőforrás, de úrrá nem teendő, mert vagy céltalanul szétoszlik a mindenségben, vagy szétpukkasztja az államgépezetet, összes állami berendezkedésével tehát arra igyekszik, hogy a tömegető képviselő alsóbb társadalmi osztály értelmibelátása az állam céljai iránt és javára megnyilatkozhassék. Éhez igyekszik hozzá nevelni a tömeget. Azért a modern állam legfontosabb berendezkedése az iskola. A helyes irányba terelt tömeggondolkodást azután az állam érdekében igyekszik felhasználni. Mindennemű intézményével a felsőbb társadalmak vezető befolyása révén az alsóbb társadalmi osztály akaratát az állani céljai iránt lekötve tartja, munkáalkalmakat teremt. A munkás igyekezetnek megnyitja az egész vonalon az érvényesülés útjait. Védi a tudatlanságot és járatlanságot a kihasználás ellen. Támogatja, segíti a munkában elmerülteket. Jog, élet, erkölcs, vagyónbiztonságot teremt

nekik. Minden bajában segítségére megy. Úgy, hogy az alsóbb társadalombelinek államtagként való elhelyezkedését lehetővé teszi és dacára csekélyebb szellemi látókörének és szűk határok közé szorított munkálkodásának, — az állam lehetőleg nagytömegű kultúreredményei részesévé teszi, kulturális élhetését biztosítja, egyéni, családi és közéletét a nemzeti élet egész folyamatába behelyezi, tehát az alsóbb társadalmi osztálybeli az államot valóban hazának tekintheti, amelynek fennmaradása az ő kultúrlétezésének is alapját képezi. Ha még éhez az alsóbb társadalomhoz tartozó tudatában él annak a lehetőségnek, hogy helyzete mindenkor megváltozhatok és csak saját igyekezetétől, munkálkodásától függ és a felsőbb társadalmakba feljuthatásának mi akadályja sincs, — az alsóbb társadalomban megnyilatkozó tömegező az állam törekvései és céljai javára biztosítható. És annál jobban biztosítja és kapcsolja az állam-élethez a tömeget az állam, minél jobban közelíti meg a modern állam célját intézményeiben és berendezéseiben.

E társadalomnak megragadása az állam szempontjából rendkívüli fontossággal bír. Ha már egy állani demokratikus modern államéletre megérett és ez irányban intézményeit átalakította, az állam egész jelene és jövője függ attól, hogy ez alsóbb társadalmi osztályt mint helyezi be a nemzeti életműködés folyamataiba. A demokratikus eszmék és intézmények ugyanis mindinkább erősítik és fejlesztik e társadalmat. A kultúra terjedése tömegismeretek megszerzhetését könnyű módon általánossá teszi. Az alsóbb társadalomnak is: érintkezése, vándorlása, mozgása, közlekedés, villám, sajtó, irodalom ismereteit és látókörét megnyitja, tudatára ébred helyzetének és annak a lehetőségnek, amelynek más államokban az alsóbbosztálybeliek részeséivé válnak. A tömeg az ismeretekben folyton gyarapodva, a benne rejlő erő és öntudata folyton duzzad és gyülemlik, jelentősége is szükségszerűleg fejlődik. Visszaszorítani ezt a tömegezőt nem lehet; sőt, ha erőszakos módon az erőenergiák megszoríttatnak, a tömegező erőszakos kitérései jelentkeznek. Ezzel tehát számolni kell és a bölcs államvezetés kiváló gondossága tárgyává teszi éppen e társadalmi osztályt, hogy a tömegező erőszakos megnyilatkozásainak lehetőleg elejét vegye.

A modern állam minden kötelezettséget a tömegek vállaira helyezvén az általános véderő és adózási kötelezettség intéz-

menyeiben, e kötelezettségek révén biztosítja fennmaradását, kultúrája fejlődését és a modern államélet berendezésének lehetőségét. Ez általános kötelezettségekkel szemben áll a modern állam azon kötelezettsége, hogy a tömegek szolgáltatásai által biztosított és fenntartható államélet összes előnyeinek és jogainak részeseivé tegye őket. Erre törekszik az államvezetés akkor, ha socialisai! modernné már átalakult. Addig, míg ennek kiérése meg nem történt, ezért az alsóbb társadalmak küzdenek.

Socialismus.

I. Bevezető elmélet.

Azon kultúrirányokat, amelyek a modern államélet jelenségeiül az alsóbb társadalmi osztály, tehát a nemzet nagy tömegeinek javára jelentkeztek, *a socializmus és democratia fogalmakkal* jelöli meg az államelmélet.

Mindkettő küzdelmi jelszó, ameddig a célok el nem érettek és tényleges állapot, ha az állam ez alapokon berendezkedett.

A küzdelem azonban fennálló és folytonos, mert miután a középkori államélet főbb igazságtalanságait a nép forradalmi utján megszüntette, a fellendült, modernné vált gazdasági élet, a megindult nagyarányú nemzetközi gazdasági forgalom a középkori viszonyokhoz hasonló ugyancsak kiváltságos kapitalista társadalmat teremtett, a mellyel szemben a nemzettagok milliói fegyverzetleneknek ismerték fel magukat és a mely által ép oly kihasználását állapította meg a tömeg, mint azelőtt a középkori kiváltságosok által. Az államélet addigi elméleti elvei nem érték utói ez új gazdasági kapitalista társadalom kiváltságos helyzetét, a mellyel a nemzettagok tömegeit saját érdekei javára kihasználja. A nagy tőke és velők a tőkések uralmi polcra kerültek, ők intézik a nemzetek sorsát — háttérből, titkon, furfanggal vagy bűnös eszközökkel. Egyetlen célja van: a haszon. *Montesquieu* mondta: „Minden elveszett, ha a pénzember jövedelmező hivatása tisztelt foglalkozás lesz, — akkor undor fogja el a többi foglalkozási ágat, a becsület elveszti az ő jelentőségét... és a kormányzat legbelsőbben megrázkódtatás alá kerül” (Sombart).

A középkornak meg voltak a maga jövedelem és vagyonszerzési módozatai, a melyeket a modern kor szelleme erkölcs-teleneknek bélyegezve megszüntetett, illetve azokkal szemben sikerrel védekezni intézményileg biztosítékot talált. Az új gazdasági élet tömérdek oly vagyonszerzési és gazdagodási lehetőséget teremtett meg, a melyek a modern államélet alapelveivel ellenkeznek, de a viszonyok újdonsága révén azokat felismerni, vagy kellően utolérni még nem állt módjában főleg azért, mert az államhatalom vitele éppen a modern gazdasági élet ki váltságoltjai kezében öszpontosul. A hatalom tehát a kezökben van, a nemzettömegek annak megdöntésére még föl nem szervezkedtek, a köztudat még a módozatokat és lehetőségeket éhez ki sem érlelte. Ilyenek például a rendkívüli viszonyok, a konjunktúrák kihasználása a néptömegek rovására, modern csalások vagy megtévesztések, az államhatalom korrupciója stb.

Az államélet élén álló, — ez áll a vagyonok révén kellő kiművelést és látókört szerző vagyonos felsőbb társadalmiakra is, helyzetüknél fogva a *konjunktúrákat* könnyen felismerhetik és kihasználhatják, a mely lehetőség elől az alsóbb társadalomhoz tartozó tömegek kizárva állanak, vagy azokba betekintést alig nyerhetnek, még ha annyi képességgel és munkáigyekezettel párosul is törekvésük. Vagyonuk sincs meg hozzá. Kivannak szolgáltatva tehát a konjunktúrák ismerőinek és vagyonosoknak főleg akkor, ha az államhatalom vitele nem modern, vagyis nem a tömegek érdekeit is szíven viselő. Ez esetben az államhatalom nem teljesíti azon feladatát, hogy a konjunktúrákat ugyancsak látó, saját magasra helyezett szerveivel a tömegeket azok kihasználására megszervezze, vagy pedig azon államtagok működését ellenőrizze, akik a konjunktúrák alapján egyéni gazdagodásra berendezkednek anélkül, hogy a modern *államélet socialis követelményeinek: az igazságos jövedelem elosztás elvének* eleget tenni igyekeznének. Sőt az államhatalom magasra helyezett szerveit megszerzi azért, hogy annál felelőtlenebbül és ellen őrizetlenebbül folytathassa a tudatlan tömegek munkaszorgalmából saját tőkési kiépítését. A nagyobb hasznok és jövedelmekért a tömegekkel szemben szemfényvesztéssel, csalással és megtévesztéssel is él, hogy a tömeg figyelmét helytelen irányba terelje.

Ily irányú gazdasági tevékenységet a modern kor rend-

kívüli gazdasági lendülete tömeggel felszínre dobott. Hiszen; ez a kor teremtette meg a legtöbb gazdagot, 70.000 milliomost sőt milliárdost, a mennyit az azelőtti gazdasági élet alig ismert. Oly gazdagok tömeggel alakultak és alakulnak, akik a középkor leggazdagabbjait, az uralkodókat is elhomályosítják. Hogy ily nagy vagyontömegek alakultak, a még mindig nyomorban élő milliókkal szemben, ismételjük ennek oka, hogy a modern államélet még nem érte utóí azon visszaéléseket, a melyek révén e vagyontömegek alakulhattak, sőt talán ma még visszaéléseknek sem tekint sok vagyonszerzési módot, amelyről a fejlődés azt megállapítani fogja. Ép úgy mint a modern kor a középkor visszaéléseként jelölte meg a középkor vagyonszerzési módját., A modern termelés és gazdasági élet szövevényessége közepette szükséges tehát a konjunktúrák felismeréséhez azon magasabb áttekinthetési lehetőség, amelyet csakis az államélet végső fokozataiban nyújt. Mert az állam úgy van felépítve, hogy a tömegek felől fokozatosan összefutva, az az államfőben, mint csúcspan végződik. Csúcsokat alkot tehát, amelyekre felsőbb társadalmiakat szükségszerűleg elhelyez. Csakis e csúcsokon élők tekinthetik át a gazdasági élet nyújtotta lehetőségeket^ annál inkább, minél jobban módjában áll betekintést nyerni az államvezetés titkaiba, a nemzetek egymásközti nemzetközi viszonylataiba (politikai és gazdasági értelemben) és azon adatok tömkelegébe, amelyek az államéit élén álló kezeibe az államélet rendjéből folyóan összefutnak. Mindezek ismerete a modern gazdasági élet viszonyai között gazdaságilag rendkívül értékesíthető és az arra vállalkozóknak rendkívüli gazdasági előnyöket jelent. Ezek ismeretével — ha azokat a nyilvánosság elől elrejtí — ép úgy állhat szemben a tömegekkel, mint a középkor rablóvárának lovagja, a ki rejtett sziklafész-kéből lecsapott a lennt, a völgyekben, utakon gyanútlanul munkálkodó vagy munkája termékeit forgalmazó néptömegekre. Ez nem tudja mivel, minő hatalmakkal áll szemben. Ki van szolgáltatva a meglepetés, a megrohanás és tudatlansága eredményezte kizsákmányolásnak. A középkor államélete veszélyei tehát, hogy a néptömegek kevesek javára kihasználtnak, a modern államélet mellett is fennforgók, — csak más felvonulásban, — a régi rendieket — helyettesítik a modern kapitalisták. Értve alattok annak közönséges értelmét: a pénz és érték-papírok tömegeinek tulajdonában élő egyedekeket, akik ezek

révén a tulajdonképeni tőkét: a munkaeszközöket és anyagokat megvásárolni jogosultak.

E kapitalistákra nézve áll fenn ugyanis különösen annak lehetősége, hogy a konjunktúrákat megrohanhassák, kiismerve azokat, nyomban értékesítsék és azok ismeretében tőkéik révén maguknak aranyhegyeket építsenek. A tőke az által, hogy oda vándorolhat, a hol a legkedvezőbb lehetőségek kínálóznak a kihasználására, — minden nyújtott lehetőségnél jelentkezik is. Jelentkezése nem mindig a kedvező gazdasági konjunktúrák jelenlétét jelenti, de — a mi szereplését kiváltságossá teszi, az *a politikai viszonyokból fakadó konjunktúra* kihasználhatása.

Á modern gazdasági élet ugyanis szorosan összefügg az államok politikai viszonyaival. A nemzetközi tőke a legkedvezőbb gazdasági lehetőségeket sem Keresi fel, ha ennek kiaknázása a politikai viszonyok által nem támogatott. Viszont a termelés szempontjából oly gazdaságilag nem indokolt konjunktúrák kiaknázására is jelentkezik, a melyek üzleti eredményeit csakis a politikai viszonyok garantálják.

A nemzeti kereteből kiemelkedve e politikai konjunktúrákat igyekszik elsősorban kiaknázni a nemzetközi tőke, érteve *a politikai konjunktúrák alatt azokat a vagyonszerzési alkalmakat és lehetőségeket, amelyek az által állanak rendelkezésre, hogy az illető állam politikai viszonyai visszamaradotak, rendezetlenek, intézményei elavultak, moráelvei a modern gondolkodás fejlődéseitől elmaradtak, az államvezetés gyenge, a gazdasági érzék mindezek folytán hiányos, vagy teljes gazdasági tájékozatlanság és tudatlanság uralkodik.*

A politikai konjunktúrák *másik csoportja* alatt értjük továbbá az *államvezetési politika ismeretét* — annak kiérlelési vagy mérlegelési, elhatározási stádiumában. E politikai konjunktúráknak, a gazdasági politika irányainak, változásainak, fordulatainak ismerete — mielőtt a nyilvános politikai és gazdasági élet arról tudomást szerzett és az teljes versennyel jelentkezett, — oly vagyonszerzési lehetőségeket nyit meg, amelyeket a folyton mozgó és alkalmazkodó tőkeélet rendkívül kihasználhat és ki is használ. Kellő időben tudomást szerezni az állam politikai életében beálló változásokról, a kötetendő nemzetközi szerződésekről, egy fenyegető háborúról stb., mindez gazdaságilag, azaz tőkehalmozás szempontjából

kihasználható, — hiszen tudjuk, minden ilyenmő változás és esemény az államéletben a pénz- és értékpiacon rendkívüli hullámzásait idézi elő, értékek esnek, emelkednek és kötésekben mindez milliós vagyonok alakulását és vesztét jelentheti. A politikai konjunktúrák tehát rendkívüli kihasználási lehetőségeket nyújtanak. A nagy vagyonok alakulását nagyobbára ezek mozdították elő. Ezek kihasználása révén alakulhattak azon rendkívüli tőketömegek, amelyek oly rendkívüli igénnyel állanak szemben az államokkal; ezek államadóságainak nagy tömegei is kevés tőkés zsebeiben összefutnak.

A nemzetközi tőke felkereste tehát a konjunktúrákat. Láttuk kereste azon területeket, ahol nem volt vagy nincs gazdasági élet, gazdasági műveltség. Vad népeket, civilizálatlan államokat, a távol keleteket kereste fel, hogy azok politikai műveletlensége kihasználásával halmozza rakásra a milliárdokat. Avagy alakultak és alakulnak a milliók és milliárdok az államok legválságosabb korszakaiban: a nemzeti tragédiák idején, amidőn a nemzet színe-java harcba vonult és vérével védte akaratát vagy egzisztenciáját. Minden háború megszülte a maga gazdagjait, akik ugyanakkor a nemzeti felfordulás versenyképtelenségét használták ki aranyhegyek építésére. Avagy kihasználták a célból a népek forradalmait: míg a nép vértzett a népjogokért, a tőkésék vagyont halmoztak.

Werner Sombart német nemzetgazdász a Kapitalismusról írt nagy művében (*Krieg und Kapitalismus, Luxus und Kapitalismus* stb.) részleteiben mutatja ki a nagy tőkék alakulási forrásait. Szerinte egy igen jelentékeny része a polgári gazdagságnak, mely ezen vagy más formában a Kapitalismust megteremtette, a XVI., XVII. és XVIII. században keletkezett adóberletből (Franciaországban) és köz- és államkölcsonöli kamatázsio nyereségéből (Hollandia, Angliában). A gazdagodás adatai rendkívül jellemzetesek. Bullionnak pl. 1622-ben 60.000 écus rentéje volt. 1632-ben állami alintendáns lett. 1640-ben halálakor hátrahagyott évi 700.000 livres rentét. Mazarin hátrahagyott 60 millió livres vagyont. A francia pénzemberek gazdagságának minéműségére világot vet az 1716. évi „Gens d'affaire” lista.) a mely a büntetésre kijelölteket tartalmazta. Ez 726 nevet sorol fel, akik összesen 147 millió livres büntetésre voltak becsülve. Hogy háborús kölcsönökön mennyit lehet nyerni, azt a *Fuggerek és Rotschildok* mutatják a kapitalistikus kor kezdetén.

Egyedül Angliában 1792—1816-ig a francia forradalom háborúi folyamán háborús kölcsönökből 1300 millió korona ázsíonyereséget csináltak. Ezek gazdagságukat a háborúban szerezték, míg a népek milliói elvéreztek. A Rotschild-ház még hosszú ideig higany monopóliumot élvezett, míg a kaliforniai bányák meg nem nyíltak.

A 17. és 18. században a háborút viselő nemzetek a *had-seregszállítási módszerre* tértek át s ez igen fontos ága lett a kereskedelemnek, a melyen rendkívül sokat kerestek. A had-seregszállítás elsőrendű nagy tőkeképző részéhez tartozik a közgazdaságnak. Vagyis a nemzetek legválságosabb korszakában, amidőn a kényszerítő szükség diktál és a verseny kizárt, mert a nemzet férfiai a frontokon harcolnak, — a kiváltságos helyzetet kihasználva halmoznak tőkéket. Franciaországban semmiből keletkeztek a forradalom óta nagy vagyonok. A francia forradalom szállítói arra jelentkező vagyontalan egyének voltak, akik semmit sem veszthettek, — a gazdagok elrejtették pénzüket. Ezekből lettek a nagy cégek *Godard, Gaillard* stb. Godardnak egy év alatt 13 millió franc követelése volt az államon. 1740-ben már a katonai szállítók kartelével találkozunk. Ezzel fokozták kiváltságos helyzetüket.

Tőkék alakultak a *rabszolgakereskedelemből*. *Buxton* adatai szerint Afrikából évente 500.000 négert vittek el rabszolgának. Angliának 4 kikötőjéből 1771-ben 192 rabszolgahajója futott ki. Egyszerűen megrohanták a helyeket és összefogdosták a négereket. A rabszolgák által művelt telepítvények tőkeképződést idéztek elő — azok munkaereje és élete teljes kizsákmányolásával, ami azonban két fajnak, a vörös indiánok és négerek teljes kiirtásával járt. Roppant vagyontömegek alakultak. Így pl. 1791-ben a francia *Haiti* szigetről, amely néhány egyén birtokában volt, évenként 100 millió franc cukrot vittek „ki. Még 1830-ban 6,822.759 rabszolga volt a rabszolgatartó államokban.

A tőkések barátai lettek a *luxusnak*, mert ez újabb tőkék alakítását előmozdítja. „A luxus, mely a törvénytelen szellemnek törvényes gyermeke volt — ugyancsak előidézte a kapitalismust. *Somhart*, aki azon a gondolaton mondhatni kéjjel tűnődik, hogy egy párizsi kéjnéőért milliók rabszolgák és ezek görnyednek, verejtékeznek, — a nagy tőkék kétkezesét általában a következő okokra vezeti le: háború, luxus,

zsidók, a pénz, — továbbá tőkés vállalkozó szellemek kifejlődésére, mely hódító, vállalkozó és organizátor. *Marx és más írók a modern nagy tőke főgyökereit a kereskedelem és uzsora nyereségeiben* látta. *Munkával kevésbé alakultak.* Az angol gentlemanok Északamerikában, Ausztráliában, New-Seelandban néhány rőf rikító vászonért „vettek” óriási latifundiumokat, amelyeken a négerék és indiánok 100.000-ei adták oda ingyen munkaerőiket. Az *olaszok* és *délfranciák* az ő kincseiket, amelyek révén ők a XII-ik századtól kezdve Európa bankárai lettek, az egész Levante kirablása által szerezték a keresztes háborúk alatt.

A tőkék alakulásának hasonló eseteit a világháborúban szemeink előtt tapasztalhattuk. Mint használták ki jövevények, kalandorok, visszaélők vagy a háború kötelezettségei és áldozatai alól magukat sok esetben visszaélések sorozatával mentesített egyének e háború zűrzavarait, versenynélküliségét, szenvedéseit, vérzését, halódását vagy állami összeomlását kedvező konjunktúrákként ahhoz, hogy a nemzeti vagyonok nagy tömegeit magukhoz ragadják.

A tőkék megalakulásának további oka, hogy *a tőkék meg nem adóztattak*, amidőn ugyanakkor minden más jövedelem élvezői esetleg roskadoztak az adóteher alatt. *Teschemacher* megállapítása szerint a kapitalistikus kifejlődés már” egy’ évszázadon át előrehaladt, amidőn a legel őrehaladottabb államokban azt megadóztatni megkísérelték. Ép így *Vauban* adózási tervezete, a Dixme Eoyale Franciaországban csak 1700-ban, az angol jövedelmi adó csak 1803-ban (*Fritz Karl Mann. Der Marschall Vauban und die Volkswirtschaftlehre des Absolutismus. 1914.*), *Vauban* adózási tervezete nagy ellenzésre talált még a francia forradalom alatt is. A tőke természetesen talált utat és csinált közvéleményt ahhoz, hogy a közterhek alól mentesítse magát. A minék egyik módszere volt az államok kényszerhelyzetének kihasználása, amidőn háború fenyegetésekor kölcsönökre szorult, ekkor kikényszerítették az adómentességet. Ugyan e visszaélés fennálló napjainkig.

A középkorból átvett fogalom meghatározások szerint mindeme tőkevagyonosok utólérhetlenül évszázadokig, sőt évezredekig élvezhetik a zavaros vagy elmaradott viszonyok között szerzett vagyontömegeket. A modern államéletnek ép ezek alapján az képezi célját, hogy a múltak hibái orvoslása mel-

lett az újabb lehetőségek nyújtotta tömegkihasználás módozatait felismerve, azokat kellően ellensúlyozza, — mindezek elérhetése végett „az államvezetést oly kezekbe juttassa, akik a modern államélet elvei szerint kormányozzák az államot,, az államvezetés adatait és titkait önző részérdekeknek ki nem szolgáltatják, illetve azokat a nemzetközökkel is megismeretik és azokat sorakoztatják fel. A jövőnek kell a visszaélések utóleréséről is gondoskodni, a gazdasági forgalom nemzetközi jellege révén arról is, hogy nem a modern államélet elvei szerint szerzett vagyontömegek az államok területeit el ne hagyassák az esetben, ha az állam azokat modern elvei alá vetni elhatározza.

A kultúra legsarkalatosabb eredményeként *a tulajdon intézménye* tartatik, amint az intézmény elvileg az is. Ezt védelmezte az ó- és középkor drákói erélylyel. A tulajdon elve sérthetetlenségét hirdeti ma is a vagyonban ülő társadalom, hozzányúlni a kultúra kérdésének tekinti. Az ellene vetést büntető törvénykönyve a legsúlyosabban bünteti. A tulajdon szentsége az alapelv; még pedig szentségként tekintendő az a vagyontömeg is, mely bármily utón szereztetett, tehát az ó- vagy középkorban — mondjuk — honárulással vagy rablóvárakból, — az újkorban háborús zavarok, gazdasági műveletlenség, a kormányzat korrupciója, megvásárlása útján hozzájutott konjunktúrák révén, csalással, a háború forgataga szabálytalanságai között, vagy a tömegek kizsákmányolásával, uzsorával legyen az pénz vagy áruzsora. Mindeme vagyontömegek egyaránt igénylik a tulajdon szentsége elvét.

A modern államélet azonban csak modern elve alapján mozoghat. A tulajdon eme megdönthetlensége elvén is túl teszi magát, ha éhez nemzeti, közérdek vagyis saját tömegei, államtágjai érdeke képezi az indokolást. Amint túltette magát más elveken is, amelyen a középkori állam nyugodott, pl. a rendiségen. Pedig a rendiség is jogait, életre-halálra védelmezte, addig, inig a népforradalom meg nem döntötte; az is a népek kihasználásából táplálkozott. Amint a rendiséget lerázta a fejlődés, ép úgy megfogja oldani a kapitalismus problémáját is.

Ez a sors vár a *feltétlen* tulajdon elvére is. Túl fogja tenni magát annak középkori rideg alkalmazásán a modern állam, mihelyst az erkölcsi erő és igazság korszellemé a tulajdon mozdíthatlanságának elve ellenére is uralkodóvá tétetik. Mert a mint a háború folyton folyik az emberek, nemzetek, mint

termelők között, a fejlődésnek meg kell találni a\$ útját a másik irányú háborúnak: a megalakult rendkívüli tőkehalmozatok ellenében is, — hogy a nagy igazságtalanságok súlya alatt évszázadok és évszázadok generációinak milliói el ne sorvadjanak.

A mai kor sokban megkörnyékezte már ez érintetlenséget. A *kisajátítás* jogát alkalmazza, *a nemzet árulóinak javai elvé- tetnek, háború esetén igénybe veszi mindenki tulajdonát* (kivéve a tőkét), sok állam *a sekularisatiót* véghez vitte stb.

Ez alapelvekhez viszonyítva modern és erkölcsös a jövedelmek szerzésének és az egyéni ér vénye sül esnek modern és morális feltételeit megteremteni, a múltban nem a modern elvek szerint szerzett és socialis szempontból aránytalan vagyonalakulásokat fokozatos igénybevétellel mérsékelni a tulajdon intézmények félretétele nélkül természetesen. Ha az államéletben ennek garantiái nincsenek meg, jogos és igazságos az ez irányban való küzdelem. És miután a tőke közgazdasági alakulásánál és jellegénél fogva nemzetközi, azaz a pénz, érték vándorolhat egyik államból a másikba, — elegendő éhez egy banki átutalás, egy megkötött tőzsdeüzlet, — a modern államnak kell gondoskodni annak lehetőségéről, hogy a tőke ily nemzetközi jellege dacára az államok céljai szolgálatában ép úgy lekötvé tartassék, mint más államberendezkedési intézmény. Ha minden állam vezetése demokratikus elvek alapján kialakult, a demokratikus államvezetés fog gondoskodni arról, hogy a tőke nemzetközi élete éppen nemzetközi megállapodással — az államok közös és együttes aktiójával — a nemzeti életek által lekötvé tartassék. Ha ennek nem találná meg a modern államfejlődés az útját és lehetőségét, akkor céltalan lenne minden socialis kultúrfejlődésben való hit és lehető oly állapot bekövetkezése, amidőn az államok a nemzettagok milliói axon kevesek: a nemzetek fölött elhelyezkedő nemzetközi” tőkések javára adóznak évszázadokig, sőt államilag örökké, akik a fentebb vázolt módon tőketömegekhez jutottak; c vagyontömegek csak folyton nagyobbodni fognak, mert azok kamatait sem képesek tulajdonosaik elkölteni.

Tegyük fel: az államok államadósság kötvényei, mint értékpapírok kevesek kezében összpontosulnak. E kevesek érdekében működik az adóprés, azért árverezik el a kisemberek párnáit, hogy összehozzák az állami évi költségvetésbe a százmilliók esetleg milliárdokra rugó kamattörlesztését az állam-

adósságnak, amely összegek kevés kiváltságolt zsebeibe vándorolnak. Ha ezek ez értékeket nem dobják a nemzeti piacra, még a nemzetek közgazdasági életét sem lendítik, hanem az egyszerűen couponvágó milliárdosok a népek és nemzetek koronázatlan uraiként éjnek és uralkodnak tündérlakaikban — anélkül, hogy vagyontömegük az ő kiválóságukat, a nemzetek javára történt rendkívüli ténykedésüket jelentené.

Hogy ily vagyoni elhelyezkedés lehetőségért, melyet a fejlődő államélet már utói is ért vagy utólérni fog és mint erkölcstent kiküszöbölni fog, — egész századok és nemzedékek verejtékkel adóznak — semmiesetre sem foglalhat helyet ily elhelyezkedés a modern államéi ében, annyival kevésbé, minél inkább közeledik államcéljainak tökéletesebb betöltéséhez. Sőt ily állapotok intézményezése megszünteti az államok souverenitását, azzal együtt annak erkölcsi alapját, hogy az emberek államokba tömörüljenek és azok fennmaradásáért pénz- és véráldozatokat hozzanak, mert ez áldozatok nem az ő, de államadósságai és kötelezettségei szaporodásával nagyobbára a nemzetközi tőkések érdekeiért hozatnak. Ennek fölismeréséhez eljutott nagyon sok közgazdasági író. És vagy csak a tények megállapítására szorítkoznak, vagy radikális túlzással kezelik a kérdést.

A tőkések érdekhordozói a tulajdon kérdést szorosán összekapcsolni igyekeznek a nagybirtok, általában a föld tulajdon kérdésével, — azzal a nyilvánvaló céllal, hogy tőkék épsége és kiváltsága fölötti fegyverbarátságra — mondhatjuk védés dacszövetségre — az ingatlantulajdonosokat maguk mellé felsorakoztathassák. Tudván azt, hogy a földtulajdonon nyugszik az egész társadalmi, állami rend, sőt az egész emberiség kultúrberendezkedése; — annak sorsához kötöten, legbiztosabbnak vélik tőkék biztonságát megvédelmezni. Tudják, hogy a földtulajdon megszüntetése soha sem érhető el, mert ahhoz minden parasztot és ingatlantulajdonost külön-külön kellene kiemelni földjéből, hajlékából, vagyis a nemzettagok millióit. Erre pedig államhatalmi szerv, emberi hatalom nem lesz képes avagy összeomlás jár nyomán, mint napjainkban Oroszországban, vagy oly felfordulás, mint hazánkban a közelmúltakban.

A földtulajdon a földhöz, hazához kötött, nemzetkeretekbe határolt emberiség. Ez az alap, a mellen fölépült a civilizáció. Nem változtat ez alaptételen az a jelenség sem, amelyre némely író, mint példára hivatkozik, hogy *Új-Seelandban* és *Amerika*

egy államában a földtulajdont megszüntetni bevezették. Ezt mindössze, egy gyéren népesített földrészen oly kísérletnek tekinthetjük, a mely fölött a kultúrfejlődés a maga igazságaival átömleni fog.

A földtulajdon tehát össze nem cserélhető a socialis igazságtalanságok és visszaélések mérséklésével, sőt megszüntetésével. A morális tulajdon — az immorális vagyonszerzésekkel. Addig, míg a föld szabadon rendelkezésre állt, a foglalás nem volt rablás, aminek *Oppenheimer* oly készséggel elnevezi, de a földek megszállása, ösfoglalás, honfoglalás, — azok megtartása pedig honfenntartás és azokból kiszorítása másoknak — egészséges fajküzdelem, a melyből az egészségesebb faj diadalal kerül ki. A fajok harca pedig örökös és a természet törvényein nyugszik.

A midőn a honfoglalás, az összerzés befejeztetett, akkor beszélhetünk csak morális, igazságos elosztásról, illetve a kiváltságok megszüntetéséről és azon elv megvalósíthatásáról, amelyet a modern államélet maga elé tűz ki, hogy összes munkás államtagei boldogulását lehetővé tegye.

A föld, az nemzeti vagyon, az ki nem vándorol, az ki nem vonhatja magát az államfenntartás terhei alól, az nem szípolozhat ki nemzet tömegeket, az nem harcolhat a nemzet ellen. A föld nem a nemzetközi tőke. A földtulajdon ellen mégis erőteljes támadások vannak.

Adolf Wagner és iskolája az egyéni tulajdonjogok megszüntetésével az állami földtulajdon révén véli a socialis kérdéseket megoldani. *Proudhon* szerint „La propriété c'est le vol” — a tulajdon a lopás. *Smith* a privilégiumok és tulajdonokban szerzett előjogokat ostromolta. *Bühring* így ír: „A privilégiumok és az eddigi előjogok megszüntetésével nem tűnik el nyomban az, ami a mesterséges hatalmi fölény alapján megszereztetett és felhalmoztatott. Nem általában a tulajdon, de a tényleges vagyoni és birtok tömeg a politikai művészet és privilégium és fondorlat minden eszközével zárja magába a rabolt javakat. Egy megkülönböztetés a jogos és jogtalan részek között nem lehetséges. *Oppenheimer* láttuk egyszerűen rablásnak nevezni a földtulajdont... „A hol erősebb volt az ember, sohasem habozott az erősebb jogán a rablással élni, hogy a néki értékkel bíró dolgokat, az idegen munkaerőket, azok termel vén veit, a javakat erőszakkal eltulajdonítsa...”

Az ellenszolgáltatás nélküli eltulajdonítása idegen munkának a politikai eszköz: a rablás, szemben a munkával: a gazdasági eszközzel. A rabló hat árháborúságból fejlődött ki az állam, mint a gazdasági szükségletkielégítés politikai eszköze.”¹

Gróf Tolstói (Die Sklawerei unserer Zeit) így nyilatkozik.: „Elsőbben a munkástársadalmak munkaeredményei erőszakkal elvették, azután a szabályok meghoztattak, melyek szerint az erőszakosan elvett munkaeredmények a rablók megdöntetlen tulajdonaiként kinyilvánítottak.”

Viszont vizsgáljuk, mint nyilatkoznak az *ethnográfusok*: *Gierke* (Gehtsgeschichte der deutschen Genossenschaft, Berlin.) a tulajdon problémáját a primitív népeknél tanulmányozva írja: „Nomád törzsek nem ismernek semmi igazi ingatlan tulajdont. A föld nekik, mint nekünk a levegő és a tenger, uratlan dolog.” *Fritsch* szerint így van ez a betsheuánoknál: „Európai értelemben vett ingatlan tulajdon nem létezik náluk, és ezért a törzsek nem féltékenyek a szerintökértéktelen földre.”

Ez utóbbi megállapítások csak azt erősítik meg, hogy a föld tulajdonná vallván, nyílt csak meg a lehetősége az államok megalkuvásának és helyhezköttöten egy államalkotásra alkalmas fajt, — azon civilisatió elültetésének és kifejlesztésének.

Ha az újabb kor egyes socialis írói a földtulajdon megszüntetését teszik törekvéseik tárgyává, úgy ez csak visszaessél volna lehető a civilizált — fundált alapokról a civilizálatlan ős rendezetlen állapotokba. Mert ha fizikai erőszak teremtette is meg az államokat, — ami az ős embernek csökkent kultúrnívójából és a honfoglalás tényéből, a fajok harcaiból csak természetszerűen folyó, — ez a megállapítás a mai értelemben vett rablás és erőszaknak nem tekinthető. Éppen a honalapítás, a megalkotott államkeret tette ugyanis lehetővé, hogy azok keretében a jogrend és civilizáció kifejlesztessék, melynek révén a nyers erőszak helyére az erkölcsi erőszak helyeztetett. Mi csak hálások lehetünk a fajok őserejének, mondjuk erőszakának, hogy éhez az alapokat megvetette. Ép úgy, mint az elemi erőknek, amelyek evolúciója szigeteket, — széles országterületeket, világrészeket teremtett, amelyeken a kultúrgazdálkodás megkezdése lehetővé vált. Az elemek kitéréseit azonban gazdasági munkáló erők közé még sem sorozzuk. Az elementáris erők csak helyhez köttöten — munkagépekbe tagozottan hasznosíthatók, — a népvándorlás forгатagából kikerült államalkotó

fajok csak államkeretekbe elhelyezkedetten jogrendbe leszűrődött nemzeti energiákkal vállatnak az emberiség harmonikus együttélésének tagozataivá.

A tőke tehát a földtulajdontól nem teheti sorsát függővé. E kettő össze nem tartozik. A nem ingatlanokban és munkaeszközökből álló tőke csak kifejlesztett eszköz a gazdasági életműködés megkönnyítésére. Ezek sorsa fölött az államok döntenek és állaguk, fennmaradásuk veszélyeztetése nélkül dönthetnek is. Állami akaratok megszüntethetnek rengeteg tőkehalmozatot, anélkül, hogy az állam területe egy talpalatnyi területig, az állam területén felsorakozott nemzet egyetlen tagjának megsemmisítéséig sérelmet szenvedhetne. Sőt az állam erőben és kultúrkiépítésben csak gyarapodhatik, mert minden energiáját saját jóvalta biztosítására és jobb kiépítésére fordíthatja. A tömegeket pedig az egyes kiváltságos tőkegazdagok javára való folytonos verejtékezés terhe súlyától megszabadítja...

Hogy a kérdést jobban megvilágítsuk, vizsgáljuk közelebről *a nemzetközi tőke* fogalmát — tisztán állampolitikai szempontból. Miután annak közgazdasági jelentőségéről, előnyeiről, hasznairól megemlékezni nem képezi itt feladatunkat.

Pénzérték minden államtag birtokában van. Részét képezi mindez a nemzet tőkeállományának, a nemzeti tőkének. E pénz, érték a nemzet gazdasági életében teljesíti közgazdasági szerepét, mint értékmérő, csereeszköz stb. Annak révén alakul ki és áll fenn az egész közgazdasági élet. Ily tőkék halmozódása nagyobb nemzeti feladatok megoldására képesíti az államot, — létesülhetnek intézmények, üzemek, gyárak stb. Mindez a nemzeti gazdasági vérkeringést teszi ki, a pénz, érték forog, gazdagítja a nemzettagokat, ki- kit munkája és jelentősége szerint. Sőt az állam nagyobb feladatai végeztetése végett államtagjai tőkeerejéhez is fordul és belső kölcsönök révén államtagjai adósává válik. A nemzeti tőke így válik az összes államtagok jólétének és az állam virágzásának forrásává.

A modern gazdasági élet rendkívüli lendülete, a megnyílt és az államvezetés által még utóbbi nem ért rendkívüli töke-tömeg-halmozási lehetőség révén rendkívüli tőketömegek halmozódhattak fel pénzben és értékekben és mint láttuk — az esetek nagy részében nem munka, de visszaélésekkel. Ez maga

után vonta annak elhatalmasodását és nemzetközi elhelyezkedését.

A nemzeti államélet kerete ugyanis nem kecsgetett oly haszonnal, avagy oly elhelyezési lehetőséggel, amely révén az ily nagy tőkehalmazat a maga igényes hasznait biztosíthatta volna. Főleg azon nagy tőkehalmazatok, amelyek visszaéléssel, a politikai konjunktúrák kizsákmányolásával — tehát nem munkaeredmények jövedelmeiből — szereztek, — igyekeztek további hasonló gyümölcsöztetést, *rendkívüli hasznokat* biztosítani. Ezt a modernül fejlődő államok gazdasági élete nem nyújthatta, sőt ha e tőkék kultúrállamokban a maguk nagy tömegében hozattak volna kínálatba, ez a pénz oly megolcsósodását vonta volna maga után, amelyet e könnyen szerzett tőkék keletkezési múltuk alapján bevezetni egyáltalában nem akartak. Megkezdődött tehát vándorlása más államok felé. Főleg oly államokba, ahol a rendkívüli állampolitikai válságok az államok gazdasági élete megrohanását és megfelelő kiaknázását lehetővé tette. A tőkék, ahelyett, hogy a nemzetek beéletének belterjes tömegélet fokáig való kiépítését igyekeztek volna szolgálni, ami a pénzbőség, annak olcsósága folytán kiválóan lehető lett volna és a nemzetekbe tömörült népmilliók emberi boldogságát hatalmas boldogító erővel elősegítették volna azáltal, hogy lehetőleg minden államtagnak kultúrjóléte mellett emberi céljai betöltését lehetővé tették volna, — a nemzetek életére gyakorolható minden hatalmi befolyásukat arra koncentrálták, hogy a nemzetek politikája oly irányba terelődjék, mely nem törődve a nemzetek tömegei érdekeivel, csak a nagytőkések tőkési jobb gyümölcsözését szolgálja. Kényszerítették tehát az államokat külföldi hódító, gyarmatpolitikára, úgynevezett új piacok megszerzésére. A nemzetek tömegei jó volt helyett elsősorban a külföldi piacok kizsákmányolása volt a cél. Ezt láttuk Franciaország államéletében különösen az utóbbi évtizedekben. E cél elérhetése végett nem sajnálták az embermillió életáldozatát sem. Ha kellett, háborúkat folytattak le, ami a szegény néptömegeknek tömérdek véráldozatával járt. A kultúrjólét biztosítása helyett — elpusztítása a nemzettagok tömegeinek. Vagy azoknak oly irányban való felcsoportosítása, mely a külső piacok számára való verejtékezést vezette be, mert az államkormányzatot is arra kényszerítették, hogy a külföldre dolgozó eme vállalkozásaikat kereskedelmi és vámpolitika révén kiváltságokkal támogassa.

A nemzetközi tőke e haszonkeresésének egyéb útjai is voltak. Rendelkezésre állt, mint előbb jeleztük az államoknak, amidőn azok kölcsönöket kerestek, főleg válságos időkben, amidőn a köz munkálkodás szünetelt vagy megzavart volt, a pénz pedig tömeggel kellett a háborúban. Avagy rendelkezésre állt a termelés és vállalkozásnak, amidőn az érvényesülési területeit állama határain túlterjesztette. Főleg háborús szereplésénél fogva a tőke az államkormányzatok gondossága tárgya volt. Minden államfő igyekezett a nagytőkések jóindulatát biztosítani. Ha háborús bajok veszélyeztetik az államot, vagy a trónt, legyen hova pénzért fordulni a háború költségei fedezésére. Uralkodóvá tették és uralkodott az a középkori elv, hogy a háborúhoz csak pénz kell. A világháború viszont ép azt mutatta be, hogy a háborúhoz csakis dolgozó, dolgozni tudó, harcoló és mindezekhez kellően fölszervezkedetten felsorakozott nemzettagok kellenek. Ha ez nincs, az aranyhegyek sem segítenek, mert a nagy mérközések esetén beálló gazdasági háború a háborús anyagok szolgáltatásának is akadályt állít. Ez a felismerés kell rávezesse a modern államfőket és az államkormányzatokat arra, hogy a nemzetközi tőke kegyeire súlyt ne helyezzenek és csak is a nemzeti életet építsék ki ahhoz, hogy a háború esetén minden államtag munkájával az államszervezetben egységesen föl vonulhasson.

A tőke tehát nemzetközileg megalakulván, a nemzetállamok fölött elterpeszkedett. Elhelyezkedett a nemzetközi tőke, mely mint az előzőkből láttuk, két elemből alakult. Először parányi részletben a dolgozó nemzet munkamegtakarításaiból, másodsor elhatározó nagyobb tömegében azonban a kultúrátlan, vagy kultúrforrongás átmeneti korszakai stádiumában a küzdő nemzetek ez állapotainak kizsákmányolásából. Ez elhelyezkedés az államok mint az emberiség gazdasági tömörülései nézőpontjából — minő új állapotokat idézett elő.

A nemzetközi tőkések, milliárdjaik vagyontömegeit az államok életéhez odakötni csak annyiban igyekeztek, hogy az államok védjék és szolgálják őket. Megíratott szakirodalom révén oly kereteket igyekeztek teremteni tőkéjüknek, hogy e keretekben az állam érdekei is kimutathatók legyenek. Vagyis tőkemilliárdjaik jövedelmeit nem az egyes — nemzetközileg élő tőkegazdagok jövedelmeiként szerepeltették, de úgy állították azokat be, mint egy-egy nemzet gazdaságának jövedel-

mét. Ezt pedig annyira sikerült meggyökereztetniök, hogy a nemzetek nemzetközi pénz-, érték-, áru-forgalma általaiban nemzeti keretek szerint mutattatik ki és kezeltetik. Pedig lényegében a nemzetgazdaságnak, a nemzeti köz munkálkodásnak e jövedelmekhez semmi közük. Mert mondjuk egy milliárdos tőkepénzes pénzügyi műveletei székhelyét egy újabb államban üti föl, összes tőkési jövedelmei — nemzetközi forgalom mellett árukban, értékekben — ez újabb államba fognak befolyani. Ez újabb állam tehát rengeteg jövedelmi plushoz jut anélkül, hogy nemzeti gazdálkodásba felsorakozott államtajjai összessége jottányival is több gazdasági munkát végezne, tehát a több nemzeti jövedelmet morálisan indokoltta tenné. A nemzetközi tőkések e behelyezkedése azonban sikerült. Az ő tőkésiek és jövedelmeik ahhoz az államhoz számíttatnak, melyhez üzleti érdekeik folytán épen odatartoznak.

Ebben a beállításban mondjuk: a tőkegazdag, vagyis a hitelező államok kölcsönöket nyújtottak az adós államoknak, illetve pénzeiknek más államokban kerestek gyümölcsötzetési területeket. A kölcsönadott összegek után az adós nemzeteknek fizetni kellett s miután pénzüik nem volt, — hiszen a külföldi pénzekre rászorultak, — árukkal, munkaeredményekkel, terméivényekkel fizettek. A hitelező állam tehát tőkési kamatai fejében termel vényeket kapott: nyers anyagokat és árúkat. Ha az adós államok terhei szaporodtak, mindig több és több terméivényt kellett szállítani a hitelező államnak, vagyis azt, annak népét ellátni a szükséges elsörendü szükségleti, vagy más kultúr vagy fényüzési szükségletekkel.

Conrad közölte adatok szerint pl. 1902-ben Németországban az árúbehozatal volt 5805.8 millió M., a kivitel 4812.8 m. M.

Angliában	10577.2	„ „ „ „	6987.0	„ „
Franciaországban.....	3533.5	„ „ „ „	3389.9	„ „
Ausztriában	1462.3	„ „ „ „	1626.6	„ „

Mit jelent e statisztikai adat? Látjuk Angliában pl. 3590.2 millió M.-val több árút vittek be, mint ki. Vagyis, az adós államok népei ennyi munkaeredményt tartoznak évenkiíft Angliába tartozásaik és az angol tőkék nyereségei fejében szállítani. Ez jelent az adós államok részéről megfeszített munkaszorgalmat, munkára fölsorakozott verejtékező százmilliókat. Anglia részéről pedig az ezek által előállított értékek munkanélküli élvezését. Így néz ki a kép a nemzetek nemzet-

gazdasági szembeállításával. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy nem az angol nemzet a tőkenyújtó hitelező, mert ez esetben legfőleg az angol nép élvezné az adós nemzetek fenti munkaeredményeit, — de hitelezők csak ama tízezrek, avagy a pénzfejedelmek ezrei, akik Angliában az előbb ismertetett módon rendkívüli tőke halmazatokra tettek szert, vagy ott nemzetközi életmód mellett, mint szigetországban, mint legbiztosabb földön és leghatalmasabb viláгурalmi államban székhelyileg megtelepedtek, — úgy nyilvánvaló, hogy az adós dolgozó nemzetek népmillióinak munkaeredménye ezen kevesek vagyontömegeit gazdagítja és teszi lehetővé, hogy e néhány tízezer nemzetközi nagytőkés vagyontömegeit a dolgozó népmilliók-tömegei tartsák föl és gyarapítsák. Mit ha nem tesz, a nagytőkések követeléseikért a háború borzalmait könnyörtelenül reázúdítják.

Ily tőkések birtokában lévő vagyontömeg nagysága következtethető az adatokból, melyek értelmében megbízható becslések szerint a művelt államokban a nemzeti vagyon % — $\frac{1}{3}$ -iid része részvénytőke. Ennek nagy tömege tehát a tőkéséké, amihez hozzá kell számítani a hitelleveleket. Röviddel a háború előtt *Neymarck* 800 milliárdra becsülte a nagy világtőzsdéken jegyzett részvények értékét. . . . Hogy a kibocsátások milyen különbözőzei nyereséghez juttatják a bankokat, mutatja *Liefmann* összeállítása a német emissiókról, a melyek névleges értéke 1908-ban 262 millió M. volt, kibocsátási értéke 599.8 millió, tehát több mint kétszer annyi. Ez is a bankok — tőkésék munkanélküli nyeresége.

Amidőn tehát az államok munkaeredményeit is képviselő aranyerek mindinkább összefutni kezdtek és kinőtt *a nemzetközi tőke rendkívüli vagyonhalmazata és birtokosaiban a világtőkésék társadalma, ezek tőkék révén az államokban érdekelve lettek, az államok fölé elhelyezkedtek és nemzetközi nézőpontból, mint nemzetközi elemek, rendezkedtek be és kezdték meg működésüket.* Az államok nekik tartoznak, az általuk pénzzel ellátott mindennemű gazdasági vállalatok e pénz révén tőlük függenek. E két irányú kötelezettség révén az államok az ő hatalmuk és akaratauk, suverenitásuk alá kerülnek, ha az állami suverenitás kellő védelméről önmaguk e nemzetközi tőketömegekkel szemben is nem gondoskodnak.

Nem változtat a tényen az a körülmény sem, hogy a

hitellevelek a világpiac forgalma tárgyát képezik és apró tőkés-
 sek által is megszerezhetők. A tény változatlan marad, hogy a
 nagytőkés milliomos és milliárdosok: az ő tőketömegeikkel
 és az azokban felraktározott hatalommal uralják a közgazdasági
 életet és annak révén az államokat. Mind erőteljesebb beavat-
 kozást szereznek az államélet vitelébe. Az állam viszont jó
 renoméja érdekében túrni kényszerűi a nagy tőkés beavat-
 kozását, mert hiszen tőlük függ az állami hitellevek elhelye-
 zése, azok további sorsa. így előáll egy emberelhelyezkedési
 berendezkedés az államokban. Az államokat nemzetek, állam-
 alkotó fajok alkotják. Felettük él az államok, a fajok sorsát
 intézőén a nemzetközi nagytőkés kisded társadalmá, mely
 az államokat csak mint üzleti berendezkedési intézményeket
 tekinti, amelyek azért szükségesek, hogy az ő tőkés bizton-
 ságát és jövedelmezőségét garantálják. *E nemzetközi tőkések az államok, fajok boldogulása csak üzleti nyereség szempontjából érdeklí,* — de ha érdekeik úgy hozzák magukkal, készek bármely
 percben az államokban felsorakozott nemzettagmilliókat egy-
 más elleni véres leszámolásra ráuszítani, — még oly ese-
 tekben is, ha csak egy áll animal szemben fennálló követeléseik
 biztosításáról van szó. Amire a világháború utolsó két éve
 éves példákat mutat. Ezért van értelme azon mondásnak —
 írja *Benno Jaroslaw* *Ideál und Geschäft* c. munkájában: „Ha
 Rotschild nem akarja, nincs háború. És gyakrabban mint gon-
 dolnók, a döntés a haute banque kezeiben nyugszik; gyak-
 rabban mint gondolnók, elkerülhetők volnának a háborúk,
 ha az irányadó pénzemberek azon kísértésnek, hogy magas
 százaléku háborús kölcsönöket nagy nyereséggel elhelyezzenek,
 ellenállnának, — ha befolyásos háborús szállítók és más nagy-
 kereskedők nem az emberérettel spekulálnának azon reményben,
 hogy a háborúban elpusztult milliárd értékek pótlásával hasz-
 nos üzleteket végezhetnek.” „Krieg, Handel und Piraterie
 Dreieinig sind nicht zu trennen” — írja *Goethe*. „A nagy tőke
 úgy viszi az államot, mint a kötél az akasztottat” — mondta
Talleyrand.

így tőkés társadalom uralma az állam fölött annyival
 erkölcstelenebb, mert ezek az állam fennmaradásának garan-
 ti áját sem képezik. A középkori államéletet rendi társadalmá
 — bár kiváltságokat élvezett, — ha kellett, fegyverrel és vérrel
 védte jogait és jogaiban a politikai nemzet jogait, végeredmény-

ben az állameszmét. Képviselte tehát mégis, ameddig azt eredménnyel tudta teljesíteni, az erősebb, egészségesebb uralmát, illetve az erősebb társadalom révén az egészségesebb ember-tenyészetek fennmaradását, a fajállamok létezésének erkölcsi bázisát. Állománya nyilvánvaló volt, a föld, az ingatlanbirtok mutatta és igazolta létezését.

A tőkéséi az állameszme megvédésére válságokban, fajok harcai közepette, *alkalmatlanok*. Ők csak az egészséges, élet-erős emberiséget óhajtják tőkék védelmére harcra felhasználni — rejtetten, meg nem állapítható forrásokból, pénzodúkból — alig utói érhetően. Képvelik tehát a gyenge uralmát, ami természetellenes, mert minden a természetben kiválásra és a kiválóbb érvényesülése felé tör. Ily irányban kell” és lehet csak az embert is a természet törvényei szerint beállítani. A tőkésék csak arra törekszenek, hogy az államban rendelkezésre álló organizmusok fizetőképeseek legyenek. *Az erős, egészséges nép-tömegek hazaszeretetére építik föl üzleteiket*, nem a maguk egyéni erényeire, kiválóbb ember voltokra, mely békében, háborúban egyaránt az állameszme megmentésére és szolgál-tára képes. Az állam olykor maga sem tudja, kik azok, a kik sorsa felett intézkednek.

Szemben a rendi középkori államélettel, erkölcstelen a tőkésék uralma továbbá, mert míg a rendi társadalom vagyona szerint járult hozzá az állam fenntartásához, honvédelméhez kiállítva megfelelő katonaságot, a tőke, *miként a vérével nem,, úgy a pénzével sem járul hozzá az állam jentartásához*. Sőt a tőke áthárítva az államfentartást az államtagok apróira, millióira,, csak újabb dús jövedelmek és üzletek forrásaiként kezeli az állam fenntartásának és megvédésének tragikus, de fenséges korszakait. Háborúk esetén a nemzetközi tőkésék újra csak aratnak, míg a háborúk költségeit a nemzettagok milliói izzadják ki. Ennek igazsága mindinkább meghódítja az államtagok közvéleményét. S hogy ez ne válhassék a kultúremliség közt általános viharra, a nagy tőke igyekszik a közvéleményben oly elméleteket meggyökereztetni, a melyek az ő nélkülözhetetlenségét az emberiség és állam fennmaradása érdekében — ' igazolják. A legnépszerűbb úgynevezett közgazdászai ily alapokat igyekeznek építeni. Ilyenek pl. a jelenkor kolportált közgazdasági írói *Sombart, Oppenheimer. Sombart*, aki bankigazgató 1.00.000-es jövedelmekkel, kimutatni igyekszik,

hogy a kapitalizmuson nyugszik az állam honvédelme, a militarizmus és a felsőbb társadalom jóléte. *Dr. Franz Oppenheimer* (Theorie der reinen und politischen Ökonomie) a tömegek sociális elégtelenségét a földtulajdon ellen irányítván, a melyet rablásnak jelöl, a kapitalista liberális társadalmat állítja a jövő ideáljául. A közgazdaság álláspontjából csak egy praktikus politika lehet — írja — helyreállítása a teljes jogegyenlőségnek, a teljes polgári szabadságnak és eltávolítása a forgalom elől minden mesterséges korlátnak.” E szabadság érdekében, a föld olyanná teendő, mint a levegő és a víz, azaz senki tulajdonává.”

A tőkés társadalom uralma különböző más tekintetben is a földbirtokosokból állott rendi társadalom uralmától. *Ez utóbbi osztály uralma nem a tőkés rideg önzésével jelentkezik*, mert épen földbirtoka révén a hazához kötött. Ennek kiváló bizonyítékát adta Poroszország, ahol egész a háborúig kifejezetten a junkerek uralkodtak, mégis az államélet sociális eredményekkel épen a junker felsőbb vezetés révén telítődött. *Sombart* viszont „homo sapiens lombardstradiáriusnak” nevezte a London Lombard-utcai kapitalistát, a börzeánert, akinek szív helyett főkönyve van és haszonért az emberek milliói tönkretételére is kész.

A nagybirtok továbbá és a föld általában idővel széttagozódik, *a tőkehalmozat beláthatatlan időig fennállhat* oly kiváltságok élvezése mellett, mint a hitbizomány, mert csak a dividendák, a részvények kerülnek forgalomba.

A tőkések uralma — szövetségben a kereskedelemben felsorakozottakkal — *természetellenes* még, mert ez *a munkánélküli fogyasztók uralmát jelenti a dolgozó termelők, a termelő munkát végzők felett*. Bár túlzás a physiokrata felfogás a kereskedelmet illetőleg, mely szerint az steril — terméketlen — foglalkozás, — tény, hogy *a pénz és áruforgalom egy magasságba a mezőgazdasági termelés és ipar munkájával nem helyezhető*. Ez tulajdonképen az államszervezet által ellátandó feladat volna, hogy a munkálkodó társadalmak munkaeredményeinek forgalmát, a fogyasztókhoz eljuttatásai közvetítse. Ha e feladatot ma még nem is látja el az állam, ezt — a javak közvetítését — a termelés nehéz munkájával egy rangsorba állítani nem volna szabad. *Csak a pénz és kereskedelem agitációjának és forszírozásának, általa a tudományban való következetes beillesztésének tulajdonítható, hogy az újabb korokig irt gazdasági és*

sociális irodalmakban nemcsak egyenrangú közgazdasági tényezőként szerepeltetik, de még a termelés fölött állónak. A közgazdasági tankönyvek — a tőkés elmélet uralkodó lévén — ma is még az európai egyetemeken, ahol a Alalthus —Ricardo elméletek hirdettetnek a List—Carey-al indított sociálpolitikai gazdasági elméletek helyett — a tankönyvanyagok jelentékeny részét arra használják ki, hogy a tőke, pénz és kereskedelem eme rangmagasságát indokolják és annak a nemzeti jövedelmekben való kiváltságos részesedését igazolják. List helyesen a termelő erők ápolását jelölte meg a közgazdaság főtárgyául. Ez agitációnak következménye, hogy nemcsak a laikus köztudat, de a tudományos gazdasági fölfogás is nagyobb értéket és jelentőséget tulajdonít a pénz- és árukereskedelemnek, a tulajdonképeni kapitalizmusnak, mint a mennyi őt joggal megilletné. Ép ezért indokoltnak tartja, hogy az a nemzeti jövedelmekből oly jelentékeny részt kisajátítson magának.

A kapitalizmus további veszedelme, hogy *a nemzetközi tőke eme helyzeténél fogva a nemzeti államéletekre való fojtó ráfélékésével majdnem elháríthatatlan.* Míg ugyanis egy állam oly fojtó kötelezettségek alól, melyeket egy másik állam reá hárit, háború révén mentesítheti magát, — a nemzetközi tőkés egy láthatatlan szörny, a melynek hadat üzenni sem lehet. Az minden veszedelem elől kivonulhat és kivonulása is a nemzetek közgazdasági élete rombolásával összekötött.

Fő veszedelme mégis e kapitalizmusnak, amit ismételten kiemelünk és hangsúlyozunk, hogy a nemzeti suverenitást megszünteti. Az államfők a nemzetközi tőkés nagy vagyon tömegei mellett gazdaságilag egyenrangú félként alig állhatnak. Az államfők ezek mellett szegények, akik a gazdagabb tőkés akaratához gazdaságilag hozzá alkalmazkodni kényszerülnek, ha csak a nemzet szociális érdekei hordozóiként nem jelentkeznek, mely esetben mögöttük egy egész nemzet közgazdasága és sociális fölsorakozása áll tömör egységben. A nemzetközi tőke irányítván a közgazdasági és politikai életet, — az ország földbirtokosai és egyéb termelői is nem saját akaratukat, de a nemzetközi tőkés érdekeit kénytelenek szolgálni, ha ugyancsak nem állanak a nemzet egyeteme törekvéseinek élén, mert a nemzet csak ez esetben tart velük.

A tőkés továbbá mindjárt *az ország hitelképességének jelszavát* dobják a nemzeti közvéleménybe, ha a nemzetközi

lökések papírai értékelésénél lanyhább buzgalmat fejtenek ki. Pedig a nemzetközi tőke akkor veri fel a legmagasabbra a papírok árait, amidőn minél jobb üzleteket csinál, vagyis minél jobbak az üzérkedés konjunktúrái, illetve minél rosszabb az államvezetés, mert a tőke szabad zsákmányolását megengedi.

A nemzetközi tőkések saját zsebük kárait így igyekeznek a nemzetek rovására írni, hogy azokat saját érdekeik további szolgálatára kényszerítsék. Uszályközvéleményként a tömegeket, akiknek pár értékpapírjuk van, mozgatják meg, akik között az értékpapírok kisded részleteit szívesen elhelyezik. A nemzetközi tőkések a minél nagyobb haszon hajszolásában rávetették magukat az ipari termelésre is, hogy az iparcikkek nagy áraiban tőkék nagy hasznát biztosítsák. Ezeket viszont civilizálatlan népek között, vagy leigázott gyarmatokban igyekeznek elhelyezni. Ugyanakkor e tőkések érdeke, hogy e gyarmatállamok civilizálatlan és függő állapotukban megmaradjanak, mert ezzel tőkéjük nagy haszna állandóan biztosítva marad..

Visszatérve elmélgedésünkben a nemzetközi tőke alakulása okai közt a tőke, illetve a pénz értékének túlbecsülésére, — szemben a valóban és kizárólag termelő munkával, — ez kifejezésre jut annak *rendkívül magas kamatozásában*.

A tőke-kamatot a klasszikusok egy megtakarítás béréül tekintették, egy lemondás jutalmául. Míután azonban, mint láttuk a nagy tőkék nem munkamegtakarítások eredményei, ez a tanítás helytelen. És tetőztetik még a kamatozás fölhajtásával. A legbiztosabb fizető, az állam, kölcsöneit 4—5%-ék mellett kaphatja csak, háborúk esetén 6 —8—10%-ot kény szerit ki a tőke, ezekhez igazodik azután a magángazdaságok által ugyancsak rákényszerített kamattétel. Hogy a sociális fejlődés ezen segíteni fog, az nem is a messzejövő kérdése. Segítenie kell pedig olyképen, hogy a nem termelő vállalatokba fektetett tőkék kamattételét ad minimum fogja leszállítani. Nagy Frigyes 1750-ben kiadott Judenreglementjában a kamat legmagasabb megengedett mértékét 12%-ban állapította meg. Azóta általában 8% az uzsora-határ. Ez fokozatosan még alacsonyabban állapítandó meg. Másrészt a nemzetközi tőke kamat $\frac{0}{100}$ -át tovább lesúlyesztheti az államok nemzeti gazdasági politikája. Ha minden fontos pénzügyi feladatot ugyanis az állam lát el: biztosítás, hitel-szövetkezetek stb.,

akkor a nemzetközi tőke kiszorul és elhelyezés hián mindig olcsóbban kényszerül kínálkozni. Ha ez minden államban a szociális fejlődés érésével bekövetkezik és megszűnik az a helyzet, hogy a nemzetközi tőke üzleteit egy-egy nemzet ambíciója és érdekéül a nemzeti politika mögé elhelyezi, hogy annak népereje üzleti vállalkozásait fegyverrel és vérrel biztosítsa, — ezzel az emberiség boldogulása óriási léptekkel fog előre haladni, mert egyrészt termelésre fog igyekezni minden tőké, az olcsóvá válik, másrészt az államok adóságaik után ad minimum kamatfizetésre lesznek kötelezve, ami az állampolgárok vállairól visz le sok terhet és az államok jövedelmeiket az állam kultúrájának belterjes kiépítésére fordíthatják. Ezzel szemben csak a tőkések lesznek kénytelenek kisebb jövedelem összeggel megelégedni. Hogy az államok ezt progreszívítással fogják-e megoldani, úgy, hogy minél nagyobb tőkékről van szó, annál kisebb kell legyen a kamattőke szedhető összege, — ez a reformmegoldás részletkérdése.

A kamatláb kérdésével az újabb gazdasági irodalom mindinkább foglalkozni kezd. A kamatláb alacsonyysága *Carey* szerint nemcsak egy ideál, de az előrehaladás fejlődésének is hatása. *Bühring* hasonló nézetnek hódol. Szerinte a tőke könnyebb reprodukciója használatának kártalanítását is kisebbre teszi. *Oppenheimer* is az ő sajátos és tendenciózus elméletében, a mely szerint a tiszta közgazdaságot szemben állítja a politikai közgazdasággal és az első mellett úgy érvel, mint a mely az ideális fejlődés, — a kamatról azt írja, hogy „nyereség és kamattöredék a megszerzési javak kölcsönzése révén a tiszta közgazdaságban is folyhat, de igen ártalmatlan mértékben.” *Theodor Hertzka* a tőke kamatját minden nagyságban és minden körülmények között a politikai közgazdaság egyik kategóriájának tartja, azaz osztálymonopolnyereségnek, vagyis erőszakos részesedésnek.

A közgazdasági élet is elősegíti a maga természetes fejlődési tüneteivel a pénz túlbecsülésének kellő lejokozását, mert a pénz, mint fizetési eszköz mindinkább háttérbe szorítottatik a forgalomban. Angliában pl. az összes vételek és eladások $\frac{9}{10}$ -de váltóval és csekkel fizettetik. Németország és Amerika közti kereskedelmi forgalom 95%-a Rimessek útján (váltó stb.) fizettetik.

A pénz értékének és jelentőségének túlbecsülése indokolatlan.

A középkori államélet viszonyai között ugyanis, amidőn a termelés csak szűk határok között mozgott, a tömegek a fogyasztók társadalmában legfőleg elsődrendű és primitív szükségleteik erejéig jelentkeztek, a nemzetek nemzetközi közgazdasági forgalma jelentéktelen volt, a pénz e túlbecsülése nagy jelentőséggel nem bírt, legalább is az állam égető kérdésévé nem nőtte ki magát. A modern államélet a tömegeket sorakoztatta föl termelőkké és fogyasztókká. Mindez rendkívüli gazdasági fejlődést jelentett és ez óriási arányaiban kibontakozott közgazdasági élet ép oly szereppel és értékeléssel vette át a pénzt, mint azelőtt. A pénz ép oly igényes maradt. Pedig az óriásilag megnövekedett pénzforgalom és nyomán kialakult értékforgalom még nagyobb biztonságot és sokkal könnyebb alkalmazhatást, megforgatást talált a modern államéletben, mint a minőt a középkori élet középkori viszonyai között élvezett. A tőke, a pénz megszerezhetése és gyümölcsöztetése sokkal könnyebbé vált, mert arra a modern gazdasági élet ezer és ezer újabb lehetőséget nyitott és mint fentebb jeleztük, lehetőségeket, amelyek nem is igénylik a tőkeszerző ki váll óságát és munkáját, — csak kiváltságos helyzetét. A tőkebirtokos tőkéje hozadékát munka nélkül biztosíthatja, amidőn ugyanakkor a fizikai vagy szellemi munkás, az ingatlantulajdonos munkaereje, tulajdona hozadékát csakis megfeszítő és kimerítő folytonos nehéz munka árán érheti el. Egy földműves, egy ipari, szellemi munkás verejtékkel koptatja erejét, idegeit egészen tőkeforrása lerontásáig. A pénztőkés tőkéje a használat által nem romlik le. Legfőleg a pénzváltások rizikóit éli át, ami minimális értékcsökkenéssel jár és rendezett államviszonyok között csak rendkívüli esetekben fordul elő. Mind e körülmény kiváltságos helyzetet biztosít a tőkésnek és egy nemzet jólétének emelkedésével mindinkább szaporítja a tőkésék számát, vagyis produktív termelés és munka szempontjából — a herék számát, akik mások munkaverejtékéből élőködnek. Ha ilyen — mások munkájából tétlenül élő — nemzettagok egy államban elszaporodnak, — avagy rendkívüli tőkehalmozódások esetén a tőketulajdonosok nemzetközileg az államok fölé elhelyezkednek, — szemben a modern állam alapelvével, hogy ki-ki csak munkája révén és arányában érvényesüljön, — a pénznek és birtokosainak eme túlértékelése következtében egy

oly kiváltságos elhelyezkedés áll elő kevés munkátlan részére, mely az egészséges államimorállal ellenkezik és a középkor viszonyaihoz visszavezet.

Ennek észrevévése bírt rá socialis írókat annak elméleti hirdetésére, hogy az állam, mint emberszervezkedési intézmény idejét múlta, mert az csakis a munkanélküli herék jólétének biztosítására szolgál, a munkástömegek milliói csak arra tartanak és azért dolgoznak, hogy az államéletet uraló munkanélküli tőketulajdonosok jóléte biztosíttassék. Ez írók oda fejlesztik elméletüket, hogy e kiváltságosok jólétének garantiája érdekében tartják csak az államok a hadsereget, a hivatalnokok légióit és a börtönöket.

A speciális élet megoldandó problémája továbbá az a közgazdasági tény, hogy tőkeerős országokban a hitelezés kamatlába a pénzügyi törvényszerűségek folytán alacsonyabb. A tőkegazdag államok tagjai tehát olcsóbban kapják a pénzt, mint a tőkeszegény államok tagjai. Ami oly kiváltság, amelyet a modern fejlődésnek meg kell szüntetni.

E probléma is magával a pénzintézménnyel függ össze. Súlyossá a modern gazdasági viszonyok által lett, melynek szédítő arányai mellett a kamat magasságában levő kiváltság a nemzet kiváltságos helyzetét megteremtő kiváltság lett. szemben a kiváltságot nem élvező nemzettel, — amely tehát annak állandó adófizetőjévé válik erkölcstelen alapokon, mert nem javak, munkaeredmények cseréltetnek ki, de az egyik nemzet munkaeredményeiből adózik ellenszolgáltatás nélkül a kiváltságot élvezőnek. A francia Banque de France bankkamatlába állandóan alacsonyabb többi oka közt azért is, mert nagy aranykészlete van. Vagyis a tőkegazdagság olcsóbb pénzt jelent. Ugyan ez van Angliában. A gazdag olcsóbban szerez hitelt és ezért olcsóbban vásárol. Sociálelles tények, amelyekkel a jövő fejlődésnek szembe kell állania.

Ennek megoldásához a mai egész valutarendszer reforma - lásához kell majd hozzájárulni, mert ameddig a kamatlábakat a jegybankok állapítják meg, ameddig a jegybankok discount politikáját az aranykészlet védelme irányítja, ameddig a főlhalmozott arany és annak további halmozása és védelme válik lényegi alapjává a modern gazdasági életnek, — lényegi alapjává, mert az befolyásolja a hitelek után fizetendő kamatokat, — már pedig az egyéni, állami és gazdasági életnek mondhatni

alapintézményévé vált a hitel, a hitel után fizetendő kamatok nagysága rendkívüli fontossággal bír, az az egyéni jólét, a vállalkozási lehetőség, sőt az állami pénzügyi egyensúly, existentia kérdésévé is vált, — ameddig tehát a mai aranyra felépített egész pénzrendszerünk mozdíthatatlanul fennáll, — e socialis igazságtalanság megoldásához hozzáfogni nem lehetséges. E kérdés tehát össze fog függni az egész valutarendszer reformjával, ami esetleg az aranyvaluta uralmának megdőlését fogja eredményezni.

Mindeme fent felsorolt okok egyaránt idézték elő azt a gazdasági kizsákmányolást, a melynek a népek fölszabadításuk dacára a modern államélet megindulása után ki voltak továbbra szolgáltatva. Mindezek megszüntetéséért küzd a *socializmusnak* nevezett gazdaság — kultúrfejlődési népküzdelem, avagy a socialis államélet.

Hogy a tőke ne válhassék az államok fölött uralkodó és tömegkihasználó hatalmassággá, hogy a középkori államéletet ne váltsa föl egy még rettenetesebb, amidőn a kiváltságos, de mégis nemzeti társadalmak helyét oly kiváltságos egyesek foglalják el, akiknek existentiája nem is gyökerezik az államok életéből, de azok fölött üzleti számítással helyezkednek el, — hogy ily korszak be ne következzen, illetve az e felé való haladás megállíttassék, alakította ki a modern államélet a socializmus és demokráciával jelölt államélet mozgalmat.

II. Socializmus.

A socialista elméletek kialakulása nem volt egyszerű és következetes, mint amennyire az a mai eredmények után kézenfekvőnek látszanék. Sok tévelygés, túlzás, sötétben tapogatódzás, megkönyékezés, avagy az ellenesek részéről számos ügye» frondírozás és ugratás kísérte a fejlődést, amely jelenségek minden állam socialistikus mozgalmában ma is megállapíthatók. Mindig az állam kultúrájának belterjességétől, az állam kormányzatának demokratikus modernségétől, annak korrupszátától, vagy nivójától, a gazdag társadalmak uralmi elhelyezkedésének fokától függ, hogy mely államban minő socialis elvek hirdettetnek, minő elméletek uralkodnak és kik hordozói az elméleteknek.

Mint fejezetünk első részében láttuk, súlyos gazdasági kérdések idézték elő a társadalmi-gazdasági harcot, mely utóbb

együttes politikai harc jellegét is magára öltötte. Sőt ez iránya a harcnak például Németországban sokáig túlsúlyra került. *J?ügg* tehát az elmélet minemősége attól a stádiumtól is, amelyben a harcoló felek erőviszonyai ad hoc állanak. Küzd a szociális elvekkel a tőke, küzd a nagybirtok és küzd az alsóbb — a munkástársadalom. Az első kettő közül mindenik a másik rovására igyekszik a harc főirányát terelni ott, ahol az ad hős. »stádiuma a harcnak oly ponthoz jutott, ahol az alsóbb munkástársadalmak szociális igényeit már ki kell elégíteni, mert máskülönben az állam megrázkódtatásától — erőszakos kitörésektől — tartani lehet. Hajlanak tehát oly szociális elméletekhez, amelyek az ő érdekeiket legkevésbé veszélyeztetik.

Ennek érdekében, mint már előbb jeleztük, arra igyekeznek, hogy a harcoló munkástársadalom a hozzá eljuttatott és nekik felkínált, beléjük szuggerált elméletekben eltévelyedjék, vagy oly túlzások felé tereltessek, amelyektől szükség szerint minden művelt és belátó államtag visszariadjék. Ez esetben az uralkodó gazdasági érdekeltségek uralmukban megerősödve, helyzetüket tovább élvezhetik, mert a munkástársadalom művelt elemeitől elszakítva, magára, marad és energiái önmagukban elégenek.

A társadalmak e harca fölött áll az államhatalom. Ott, ahol a teljes uralmat az államban a nagybirtokosok, vagy nagytőkések gyakorolják, ott az államhatalom csak az ő érdekeiknek válik védelmezőjévé az államszervezet teljes erejével és súlyával. Avagy ha a nagybirtokosok viszik az uralmat, esetleg hajlandók a tömegek szociális igényeinek a tőkés rovására engedményeket tenni, nem modern felvilágosodott nagybirtokosok inkább azzal megegyezni. Viszont, ha a nagytőke uralkodó, ez engedmények a nagybirtokos rovására gyakoroltatnak. Amely államban pedig az államvezetés modern kezekben van, — mondhatjuk független az osztályharcot vívó társadalmaktól, azok fölött álló, — ott a szociális küzdelmek kiegyenlítése történhetik és akkor az állam beavatkozása mondjuk törvényhozása révén a legfelsőbb államhatalom, gondoskodik arról, hogy a harcban álló társadalmi osztályok egymást középkori elvek szerint ne uralják, egymást gazdaságilag ki ne használják, — hanem harmonikus elrendezéssel egymás mellett biztosítsák az állam léteét és erősítsék békében kultúregyüttélésre, háborúban a kultúrjavak együttes és egyforma áldozattal történő megvédésére.

Ha egy államban az államvezetés oly kizárólagossággal vitetik a gazdag társadalmak által, hogy az államhatalomra gyakorolt befolyásukkal az államélet vitele az ő anyagi érdekeik irányában halad és a megszervezett hatalmi összeállítás oly erős, hogy azokról az alsóbb társadalmak minden támadása erőtlenül visszaesik, az alsóbb társadalmak tehát látják, hogy a fennálló államhatalmi elrendezkedés mellett harcaik kilátástalanok, sociális igényeik nem nyernek kielégítést, — a harc kizárólag politikai hatalomért vívott harc jellegét ölti fel és a munkástársadalmak a politikai harc területein, a parlamentekben igyekeznek szóhoz, avagy diktáló hatalomhoz jutni. Ezt elérvén, vélik a gazdasági harc kérdéseit is saját hatalmi szavukkal elintézhetni. Ezért harcol a legtöbb állam munkástársadalmak az általános szavazati jogért. Ez az a legfőbb jel-szava, amelynek érdekeiért a gazdasági harc területeit elhanyagolja, sőt másodrendűnek tekinti.

Hogy ez a főirány a küzdő munkástársadalmakat céljaik eléréséhez nem fogja juttatni, az fejezetünk adataiból folyóan nyilvánvaló. Az alsóbb társadalmak uralma és diktáló elhelyezkedése az államéletekben ugyanis természetellenes és a tömegek érdekeiben nem álló. A vagyonos társadalmak mindig oly természetes fölényben élnek, amelyet a munkamegosztásban szétagolt munkástársadalmaknak legkevésbé áll módjukban megdönteni, mert a vagyonság ténye magával hozza az intellektuális fölényt is, azon egyszerű tényből folyóan, hogy a vagyon a szellem kiművelését, a felsőbb társadalmi elhelyezkedését indokoló magasabb látókör megszerzését e társadalom nagy tömegei részére lehetővé teszi. Ezt az intellektuális fölényt és mellette a vagyon gazdasági fölényét a munkástársadalmak alig képesek ellensúlyozni az ő fizikai és alacsonyabb rendű intellektuális erejükkel. Éppen ez a tény szolgáltatja ki a tömegeket kész prédául a felsőbb társadalmak ügyes játékának, illetve kijátszásának. Ezt igazolják az u. n. legdemokratikusabb köztársasági államok államélete Franciaország és Amerika, ahol a tömeg abban a hiedelemben él, hogy ő viszi az uralmat az államéletben; valójában uralják ott az államéletet a kapitalisták s hogy ezt tehessék, ez államokban legkifejezettebb és legnagyobb az államélet korrupciója, amit egy állampolitikus sem tagadhat le. A vagyonos társadalmak gazdasági fölényét pedig ugyancsak sohasem szüntethetik meg

a munkástársadalmak, mert ha ma sikerül is a gazdagok detronizálása, holnap új gazdagok kerekednek felül, még pedig a munkás társadalmakból kikerülve és a fölény újra jelentkező. Ezekkel versenyt állani gazdasági téren a munkástársadalom önmagában megint nem lesz képes. A harc újrakezdődő lesz.

A harc tehát csak politikai téren el nem dönthető. Annak folynia kell a gazdasági élet minden területén. Folynia kell pedig oly elméletekkel és jelszavakkal, amelyek az államéletet meg nem döntenek, nem gyengítik, de erősítik, kifejlesztik és alkalmassá, modernné teszik ahhoz, hogy az államhatalom ereje a harcoló társadalmak közül azt támogassa, amely a modern államélet és az állam céljai szerint arra éppen reá szorul. Csak az állam szolgáltatathatja egyedül az erő e hozzáállását, ezért *kizárólag az állam erősítése és modernné tétele képezheti célját és ambícióját minden szociális gondolkodónak.* Ez alapról való eltérés csak gyengülését és romlását idézheti elő. a munkástársadalmak szociális küzdelmeinek.

A munkástársadalmakat kijátszó igyekezetek — éppen ez okból — ezen alapokból igyekeznek kizökkenteni a munkástársadalmakat. Elhárítani igyekeznek a fejlődés útját az irányból, hogy az államot erősítve, a visszaélések ellen ellenállóképessé tegyék, vagyis a tőkének és érdekeltségeinek visszaéléseit és a nemzeti élet rovására túlelhalmasodását az egyedül lehető módon — az államszervezetben megfogják. Ez oldaláról sok tendenc, úgynevezett szociálista jelszó és elmélet nem is igyekszik kezelni a kérdést. Erről tudják, hogy az az egyenes és diadalra vezető út.

Foglalkoznunk kell itt *azon alap okokkal, amelyek a szociális küzdelmek előidézéséhez még hozzájárultak.*

A középkori államélet mellett köztudomás szerint a mai értelemben vett szociális küzdelmekről nem lehetett szó. A nemzetet alkotó társadalmak rendekbe tagoltan úgy rendezkedtek el, hogy az uralkodó rendek egyszerűen kihasználták saját anyagi céljaikra a néptársadalmakat, őket minden jogból kirekesztve. A nép a költözködési jogtól is megfosztottan, röghöz kötötten élt. Uralkodó és legfelsőbb társadalom volt a földbirtokosok társadalmak, s csak ezek kultúrigényeit kellett kielégíteni, amiről gondoskodott az ipar és szállította nekik az igényelt javakat a kereskedelem. A dolgozó népmilliók tömegeihez

arányítva, ez elenyészően kisdud társadalom volt. Szükségeit tehát kielégíthette kis arányú ipar és kereskedelem.

A jogegyenlőség modern korszakában a népmilliók kultúr-életmódra berendezkedvén, a szükségletek arányában rendkívüli lendületet nyert az ipar és kereskedelem, értve az utóbbi alatt a pénzkereskedelmet is. E szokatlan ós nagyarányú lendület az iparban és kereskedelemben teljesen új társadalmakat dobott felszínre, akik helyzetüket gazdaságilag nagy arányban kizsákmányolták. Sőt monopolszerűen kizsákmányolhatták, mert a mezőgazdaság gazdasági főirányában évszázadokon át élő nemzeti társadalmak ez újabb gazdasági tünetekkel szemben járatlanok és tapasztalatlanok voltak. Ilyen volt az államvezetés is. Az új feltételekkel megindult gazdasági életben e kiváltságos helyzetét *teljesen kihasználni tudta a 'kereskedelem és ipar* úgy, hogy azok társadalma a nemzeti jövedelmek jelentős részének birtokába került, a nemzeti jövedelmek sokkal nagyobb részét szedte be, mint amennyi őt gazdasági szerepe és jelentősége révén megillette volna. A kereskedelem területein a mozgás teljes szabadsága még az előző kor mezőgazdasági érdekeiből folyóan szabad, sőt kiváltságos lévén, a kereskedelem minden állami szabályozástól és beleavatkozástól mentesítetten saját érdekei és akarata szerint állapította meg hasznait és nyereségeit. *Monopolszerűen*, mert a nemzetközömegek és felsőbb társadalmak versenyre sokáig nem jelentkeztek. Ipartan is sokáig monopolszerű volt a helyzet, mert minden iparcikkre nézve a verseny ki nem alakult s így a létező, vagy hirtelen alakuló iparvállalatok diktáló árakon helyezték el iparcikkeiket. Ez két irányban volt lehető. Egyrészt a munkásoknak *csekély munkabér* volt juttatható, mert a munkástársadalmak se megszervezve nem voltak, se igények felállítására és igényeik kierőszakolására nem voltak alkalmasok, a munkások tehát kizsákmányoltak. *Az iparcikkek elhelyezésénél pedig az iparvállalatok diktáló árakon adhatták a fogyasztóknak* — tehát a nemzetmillióknak — az iparcikkeket, mert verseny még ki nem fejlődött se a nemzetélet kebelében, se nemzetközileg, tehát a fogyasztó néptömegek zsákmányoltattak ki. Kihasználtatott a munkás és a fogyasztó népmilliók tömege egyszer az ipar által, másodszer a kereskedelem által, mely rendkívüli árdrágítások után közvetítette az iparcikkek árait. *Smith* felfogása szerint is a kereskedelem és iparvállala-

tok az ő zsákmány éhségük kel, monopóliummal zavarják a természetes rendet. *Marx* és sok más író ugyanezen állásponton állnak.

Megmaradt természetesen a mezőgazdaságban uralkodó nagybirtokosok jövedelemrészesedése, akik régi kiváltságos helyzetüket továbbra is biztosítani igyekeztek azáltal, hogy megfelelő gazdasági politikával lehető alacsony munkabérek mellett — lehető magas nyerstermék-árakat biztosítsanak nyersterményeiknek: e magasabb árakat ugyancsak a fogyasztó népmilliók fizették. Ezek kizsákmányolása azonban csökkentett volt, vagyis a verseny mindig fennálló és folytonos volt, mert minden állam mezőgazdasági jellegből térvén át a modern államéletre, nyers terményeit mindenütt kínálatba hozta, monopol szerű diktáló árakat tehát elérni nem állt módjában.

Ez okok közrejátszása folytán *főleg az ipar és pénz- és árukereskedelem rengeteg jövedelmeket habzsolván fel, rendkívüli vagyontömegek és nagy számú új gazdagok alakulnak*. Mindeme vagyonok a munkások és fogyasztók rovására. E nagy vagyonhalmozódások és a néptömegek millióinak kizsákmányolása pattantotta ki a sociális szervezkedést és indította meg a sociális harcot.

Mint látjuk tehát *a harc kizárólag gazdasági okokból indítatott*. Látjuk azt is, hogy a munkás munkabére csak egy részlete a kérdésnek. És a gazdasági élet felépítésének *egész komplexuma* az, ami ellen harcot a nemzeti jövedelmek igazságos és arányos felosztása érdekében megindítani kellett.

Ezzel szemben a socialistikus harcok indítottak a legvakabb tájékozatlansággal oly jelszólármával, amelyekkel a harc eoipso kilátástalan volt. Ily jelszavak ma is még fölös számmal forgalomban vannak á maguk számos újabb és változott elméleteikkel. Ezért valahány socialistikus avagy közgazdasági írot olvasunk, majd mindannyi más fogalom meghatározással indulva, más alapokon kezeli a kérdést. És jellegzetes, hogy *nagyobbára a munkás munkabéreivel foglalkoznak a socialismus címén*, mintha minden sociális probléma ez alapon megoldást nyerne. A pénzkereskedelemben uralkodó tőkék és a kereskedelem kevesebb gondosságuk tárgyát képezi. Vagyis a sociális kérdést nem a pénzt és árut fogyasztó társadalom — ami maga az egész nemzet — kizsákmányolása szempontjából kezelik, amiben természet szerű leg a munkásmilliók is benn vannak,

de csak a munkásnak, az ő csökkentett munkabére révén való kizsákmányolása szempontjából.

E téren is rideg és könyörtelen a munkabér iránti harcok socialistikus elméletének kiindulása. *Ricardo* a munkást az ő munkájával tetszés szerint előállítható áruk közé sorozza, amelynek előállítási értéke az ő természetes árát t. i. a természetes bért meghatározza. Erre alapította *Lasalle* is az Eherne Lohn-gesetz bértörvényét, amellyel az ő agitációját megalapozta. *Smith* komolyabban fogta fel a munkást. Szerinte annak természetes munkabére az ő termel vénye. *Oppenheimer* a munkást olyannak tekinti, mint az árut, mely tetszés szerint dobható egyik magánvállalkozásból a másikba.

„Es ez *alaptételben rendkívüli megtévesztés és a munkás természetes lényének és emberi méltóságának figyelembe nem vétele foglaltatik.* Megtévesztő, mert a munkás valójában oly versenyre, mint az anyag, árú vagy pénz, nem alkalmas. Főleg nem a mai modern munkamegosztásra berendezkedett társadalomban. Minden foglalkozási területre előképzettség, szakismeretek szükségesek. Minél belterjesebben üzetik egy foglalkozási ág, annál kiválóbb szakismeretek és annál széttagoltabb, a termelésnek csak rendkívüli kis részletére korlátolt szakismeret.

Így például az 1007. évi német foglalkozási statisztika az iparban 17 foglalkozási csoportban 166 foglalkozási fajtát sorol fel. S miután egy foglalkozási fajta is még tagolja a munkamegosztást, hogyan képzelhető el, hogy egy foglalkozási csoport valamelyik foglalkozási ágában előálló bőség, vagy hiány mindenkor szabad versennyel kiegyenlíthető? Tartani kell talán e célra minden szakmunkás szakmájában tartalékot? Ekkor azonban ezek a munkanélküliek. Vagy más szakmabeliek jelentkezzenek a versenyre! Honnan? Más szakmából! De azoknak más szakképzettségek van. Előbb kiképeztetnek? Hátha az éveket igényel? Addig a verseny ki ne egyenlítse az igazságtalanságokat? És ezt a kiegyenlítést ki intézze? Mely szerve az államéletnek? Amely minden foglalkozási szakmában kutassa a kereslet és kínálat adatait!

De következik a kérdés fontosabb oldala. *A munkás csak egy gazdasági tárgy, tömegárú?* Vagy öntudatos kultúrlény, családtag, honpolgár és egy államalkotó faj tagja! A munkás is, mint minden ember, a természet és minden emberi lény-

nél kiolthatatlan érzések kötelékével helyhez, környezethez, családnak és államhoz kötött. Ezekből a szabad verseny révén oly könnyen kimozdítható? Egyszer, százszor, ahányszor a szabad verseny megkívánja? És ha a munkás vagyona telt szert, ingatlanra, mi történjék azzal? Elkótyavetyéljen mindent, hogy bolygó, hazátlan proletárrá tegye magát? Éppen csak azért, mert a verseny másutt jelentkezését megköveteli? Megtörténhetik ez szórványos esetben, de elhatározó tömegekben ez elképzelhető? Ki látta és ki érzi a kivándorló és hazát cserélő szórványos egyesek, de a nemzetközökhöz arányítva mindig kevesek lelki szorongatását? *A nemzetgazdaság munkáskérdését csak a szabad versenyre bízni, a legkegyetlenebb cselekedet és elmélet* a szegény munkás individuumokkal szemben és szemben a vele hatalmas arányaiban feltömrölő munkaadók intézményeivel. És a hamis socialista elvhirdetők mégis ez alapokra igyekeznek lesülyeszteni a munkást!

Ezzel szemben a modern államélet azt hirdeti, hogy a munkás egyforma tagja a nemzeti társadalmaknak, akinek kultúrjólétéről gondoskodni, akinek gazdasági kizsákmányolását megakadályozni az államvezetés kötelessége. Hogy ezt teszi a modern államélet, azt a következőkben látni fogjuk.

Itt csak megrögzítjük azon tényt, hogy a socialista elvhirdetők méltatlan, igazságtalan és kilátástalan alapokra helyezik nagyon sok esetben szociális elméleteiket. Egységes irányt, egységes és teljes alapokat azért a socialista elméletekben ritkán találunk.

Luis Blanc jeligeje: „jogot a munkára.” *Proudhon*, mine láttuk, a tulajdon ellen támadt a socialis.mus jegyében. Kinöttek annak keleti hajtásai, a *Bakunin*, *Tschernischewszky* képviselte nihilizmus, mely a múlt felépítette egész államberendezést romba döntené. *Marx*, *Lassale* csak a munkabér problémáját feszegették, *Oppenheimer* szerint: „A valódi liberalizmus, mely nem osztályoknak, de az emberiségnek(!) szolgál, amennyiben az jog és szabadságban sérelmet szenved, ugyanazonos a socializmussal.” Vagyis korlátlan szabadjára hagyását akarja a munkásnak is. *Rodbertus* konzervatív socialista. *Adolf Wagner* és iskolája az állami socializmust hirdeti. Az állam nemcsak ellenőrizzen, egyenlítse ki az osztályérdekeket, de maga is vállalkozzék és ezzel a verseny kinövéseit ellensúlyozza. *Georg Hardsell* (Volkswirtschaft) szerint a socialis-

mus egy közgazdasági állapot, amelyben nemcsak a produkció, de a javak szétosztása is államilag szervezve van. *Schäffle* socialismus alatt érti a produkcióban közössé tételét a közszolgálatának és közintézményeknek. Ez a kommiinistikus socialismus.

Dühring kiindulva abból, hogy az 1848-iki szabadságmozgalmak további hatásaként nőtt ki a socialismus, amelynek során „a politikai és egyéni szabadság és önállóság mellett gazdasági emberjogok is igényeltetnek,” megállapítja, hogy az vagy átlagban személytelen idea alkotásokban kimerül, vagy zsidósan eltorzítva vagy tisztátalanítva lesz. „A socialdemokraták programnélkülisége a század végén a legszélesebb körökben láthatóvá vált.” Ő különbséget tesz tehát a *látszat szerinti és megtévesztő, tévelygő socialismus* (Entlarvung des Schein-Trugsocialismus), ezzel szemben, mely a socialismus szót kisajátította, a helyes irányt „socialitär” szóval alkalmazza. „A történelem — írja — a saját maga előidézte rothadást túléli és tüzes vassal egészségesre égeti az inficiált részleteket.” Ez elméletekkel szemben *Conrad* is nagy veszélyt lát abban, hogy a socialdemokraták egyrészt mesékkel kábítják el és kivihetetlen elméletekkel — a munkásságot, másrészt gyűlöletre izgatják a birtokos és vállalkozó társadalmak ellen.

Egységes elméletekből nem táplálkozván a socialismus, küzdelmeik hasonló zavaros tüneteket mutatnak fel.

Mindenesetre diadalmaskodott legkifejezettebben, főleg Németországban az a fejlődési irány, mely az állam támogatása és védelme alá terelte a munkás társadalmakat. Dacára annak, hogy a német munkásságot hosszú ideig vezető *Lassai* sújtó gúnyjával illetve ez állami beavatkozás szószólóját *Wagnert* „Nachtwächter Staat”-ot emlegetve. *Lassai*, féltve prófétai és vezéri polcát, különben harcot indított *Schulze* ellen is, aki a munkásságot önségélyre, takarékosásra, szövetkezésre, főleg önképző és fogyasztási egyletek alapítására igyekezett megszervezni.

Még egy tényt kell itt az elméleti kritikai résznél megemlítenünk. A munkabér ideálisan igazságos megállapítása mindenkor utópia marad. A mindenkori konjunktúrákat ugyanis ahhoz igazodó munkabér politikával utólni nem lehetséges, vagy az rendkívül komplikálttá tenné a termelést. Ez csak az állami socialismus mellett volna lehető, ami ugyancsak utópia.

Egy sok milliós állam erre képtelen. Még több baj keletkeznek belőle, mint a jelenleg rendezendő probléma. Az állam inkább kell, hogy megfelelő adópolitikával esetleg öröklési adóval megfogni tudja a túlnagy tőkealakulásokat, a melyek esetleg a munkások megrövidítése árán alakultak. Másrészt gondoskodják a munkások versenye mellett azok kultúrélete lehetőségeinek biztosításáról. Munkabér minimum, munkaidő, egészségügyi, erkölcsi rendszabályok megállapításával és munkásjóléti intézmények létesítésével.

Itt újból visszatérünk a helyes alaphoz az állam helyes irányú kormányzásához. A socialismust e felé terelte is az államok kultúrélete. Azért hirdeti *Prof. D. J. Conrad* (Grundriss zum Studium der politischen Ökonomie), hogy *a sociális kérdés nem mint gyomorkérdés, de mint kultúrkérdés tekintendő. A nyugati államok demokráciája, pl. Németországban.* kifejlesztvén az államéletet a kiépítettség azelőtt soha el nem ért hatalmas arányaiban, a kultúra részeseivé tett nemzet-tömegek fokozott tömegszükségleteinek kielégíthetése nagyarányú munkálkodás korszakait nyitotta meg. A tömegigényekkel párhuzamosan haladt a nemzeti kultúrintézmények mellett a nemzeti ipar kifejlődése. Az ipar szédítő arányokban bontakozódott ki. A tömérdek iparvállalat és a nyomán szükség-szerűleg kialakult kereskedelem, mely az iparcikkek elhelyezéséről gondoskodott, hatalmas arányokban megnövesztette nemcsak a felsőbb társadalmi osztályokat, hanem általános jólétre emelte a munkáskezek millióit, akiket a demokratikus állam tömérdek kultúrintézménye egyúttal kiiskoláztatván, szükség-szerűleg jelentkezett a tömegnyomás, mely a tömegeknek sorsuk intézésében, tehát az államakarat megjelentetéséhez befolyást és beleszólást követelt. Ez a tömegnyomás a társadalomtudományi és gazdasági irodalmakat is foglalkoztatván, megszületett a socialismus különböző tudományos elmélete. És habár „*Gracchus Babeuf* kommunista, *St. Simon, Louis Blanc* socialreformerek és *Proudhon* systémái feltűnté dacára ezek nem akadályozták meg, hogy a 3-ik és 4-ik évtizedben a nagyipar és nagytóke a közéletet teljesen uralta és ezek ezen uralmukat gondolkodás nélkül kihasználták,” (*Beckers Weltgeschichte*), a kapitalismus fészkeben, *Angliában* is antikapitalista írók: *Edmonds, Thompson, Hodgskin* stb., megindították elméleti harcaikat, — ezen és a nyomonkon fejlődő újabb sociális elméle-

tek mögött tömörültek a munkástársadalmak milliói. És miután a tudomány igazságait támogatta, a modern államelmélet általános demokratikus elvei, alkotmánya, többé nem állták útját az érvényesülésnek, — a munkás milliók polgárjogokat, az államéletbe beleszólást nyertek és szédítő gyors előrehaladással rövidesen a nyugati államok parlamentjeiben helyenkint elhatározó befolyáshoz jutottak.

Kezdetben nemzetközi szervezeteket igyekeztek létesíteni a socialista munkásvezérek. *Socialdemocrata kongresszusokat* tartottak. Németországban *Liebknecht* 1869-ben alapította a német socialdemokrata munkás-pártot. A *góthai socialdemokrata kongresszus Marx és Bebel* programjai alapján 1875-ben megszövegezte a *pártprogramot*: Minden munkaeszköz (föld, ingatlan, gépek, munkaeszközök, bányák, közlekedési eszközök) a socialis társadalom tulajdonaivá lesznek. A közös munka társaságilag szabályozva lesz a hozadék közhasznú felhasználásával és igazságos szétosztásával. A társadalom demokratizálása végett törekszik a párt a következőkre: törvényhozás a nép által, önkormányzat a birodalom, állam, tartomány, községben,— a bírónak a nép által való választása, néphonvédelem berendezése, ingyenes népoktatás, ingyenes orvosi és igazságügyi kiszolgálás, szabad egyesülési és gyülekezési szabadság, egyenlő, titkos és közvetlen választói jog minden választásnál, választói jog a nők részére. A vallás magánügy. 8 óras, normálmunkanap. Gyermekeket 14 éven alul nem szabad dolgoztatni. Éjjeli munka eltiltása (eltekintve bizonyos iparágaktól). Minden héten 36 órai szakadatlan munkaszünet.

E program kiegészült 1890-ben az *Erfurti pontokkal*, melyek még az előbbihez hozzáfűztek: Ingyenes orvosi segédlet és temetés, a nő egyenjogúsítása a férfival nyilván- és magánjogi vonatkozásban.

Mint látjuk e program a megoldandó socialis kérdéseket komolyan se fél nem fogta, sem azokhoz komoly alapokat nem képezett. Küzdelmi alapként azonban tényleg használtatott, sőt gyakorlatilag alkalmaztatott, ahol erre a romlott és enervált államvezetés módot nyújtott: Oroszországban és hazánkban. A *Marx* elmélet: a bolsevismus ez államodban időleges uralomra jutott. Minő eredményeket szült, láttuk. Nyomán járt az állami összeomlás és anarchia.

Az eleméletek hirdetői *Marx* és utóbb *Bebel*, ami nekik a legfontosabb volt, egyúttal a socialis tömegek vezéreiül csaptak föl — és e szertelenségeikhez uszályul tömegeket tudtak hozzákapcsolni. A „féltudós” *Marx*: A tőke körüli kritikái, általában *Ricardóból* és *Luis Blanc-hől* merített munkáival, amelyeket *Dühning*: Irr- und Wirrlehre-nek nevez, közismert lett úgy, hogy a program is az ő nevéhez fűződött, bár elméletének alapját képező többletérték, amellyel a munkás állítólag megrövidítették, ugyancsak mástól merítettet. *R. Meyery* Marxnak: Zur Kritik der politischen Ökonomie c. munkájáról írja, hogy kritikájának legnagyobb részét Rodbertus Közleményeiből merítette.

Itt megemlíjük, hogy *dr. Rodbertus* berlini birodalmi képviselő és később miniszter lett, ezzel rámutattunk azon komoly és a kormányzat által vállalt socialis munkásságra, mely a mai socialismus egyik jelszavát képező megrövidítési elmélet megalapozóját Rodbertust is felelős kormányzati polcra helyezte.

Az államvezetés tehát nyomban vállalta a tömegek érdekeinek képviselését. A szélsők, a tömegszenvedélyeket felkorbácsolók természetesen Marx-sal, Lassallal az élén, aki szintén Luis Blancból táplálkozott, további küzdelemre az ő programjukat propagálták. Lassal-t hivei pl. Pritzsche egy új socialista vallás Messiasaként a kereszténység alapítójával hasonlították össze, őt, akiről ugyancsak barátai állították,, hogy maga sem hitt programja megvalósítása lehetőségében.

Általuk a munkásság csak félrevezettetett, mert a socialismus helyes alapjai nekik meg nem jelöltettek. Inkább segített az államvezetés. Az államvezetés bölcsessége és a szélsőségesen vezetett tömegszenvedély két irányból vitték előre a socialismus eszméi, úgy hogy a socialismus, mely kezdetben az ú. n. polgári társadalmak körén kívül alakult meg és tagjai kizárólag a munkás-osztályból, jobbra az ipar munkásaiból kerültek ki és a haza polgáriassult, vagyis polgári jogok birtokában lévő társadalmainak számkivetettjeként, az elméletek káosza közepette, nemzetközi jelszavak és sokszor romboló elméletek hirdetésével, mint az államot veszélyeztető társadalmi tünet jelentkezett és ilyenként kezeltetett is, — a tisztult elméletek és ideák kialakulása után meghódította a középosztály jó részét és a modern államélet szükséges és elmellőzhetetlen elméletévé vált, amelynek tanai az állam egész szervezetének élő valóságává

teendők. Ugyanakkor a socializmus jegyében megmozdult társadalom polgárjogokhoz és az államélet irányításába befolyáshoz jutván, — az államokban hazát talált és a socializmus élő valósággá, nemzetivé vált.

Németországban nagy férfiak korán megbarátkoztak a socialis eszmékkal. *I. Vilmos* császár 1881—1883-ban az országgyűléshez intézett leirataiban szívére kötötte a képviselőknek, hogy a munkás jólétének előmozdítására fordítsák figyelmeiket, mert a császár egyik első kötelességének tartja a dolgozó társadalmak helyzetét előmozdítani és a munkástársadalmi osztályok érdekében semmi hatalmában álló alkalmat el nem mulasztani. *Bismarck* 1882. június 12-én, amidőn a dohánymonopólium tárgyalásánál *Bauberger*, *Barth* és társai szemére vetették, hogy socialista lett, kijelentette: „Nagyon sok rendszabályunk, amelyeket hazánk üdvére alkalmaztunk, socialis és valamivel több socializmusra meg kell, hogy szoktassa magát államunk... Ha önök gondolják, hogy a socializmus szóval valakiben félelmet keltenek, vagy szörnyeket idéznek elő, úgy oly állásponton vannak, amelyen én rég túl vagyok és a melyen az egész birodalmi törvényhozó testületnek túltennie magát felette szükséges.” 1884-ben így nyilatkozott: „Ha nem volna socialdemokratia és ha nagyon sok vagyonos osztálybeli nem félne tőle, — még azon mérsékelt előrehaladás sem léteznék, amelyet eddig a socialreformokban tettünk.” *Gustav Smoller* az 1881—89. években Németországban hozott socialis törvényeket a század legnagyobb socialis előrehaladásának mondja és *Bismarckot* ünnepli mint „Mózeset, aki botjával a kemény sziklára ütött és a socialis biztosításnak élő vizét bugyogtatta elő.” *Bismarck* szándéka volt még, törvényhozásilag rendezni a *Luis Blanc* elvét: „*jogot a munkához.*”

Ép úgy — mint *Proudhon* ajánlotta a gabonaárak fixrozását, amit még *Dühning* is jámbor kívánságnak nevezett, a világháború viszont megvalósította. *Gróf Pozadovszky* birodalmi belügyi államtitkár a német birodalmi gyűlésen 1902 december 12-én mondta: „Mi socialpolitikát üzünk,... mert egy rendezett állam erkölcsi kötelessége a szegény és gyenge néprétegekről gondoskodni. Ha beteges tünetek jelentkeztek az államéletben,... a belső okokat kikutatni a hazafiak kötelessége, . . . mert ne higgyék, hogy a social-demokrata mozgalom csak a vezetők agitációjának a következménye. . . Azt

kell kutatnunk, . . . mik az okai, hogy a rendezett Német államéletben egy 3 millió német szavazót képviselő socialdemokrata párt alakult.”

Németországban ilyen volt a kormányzat felfogása.

Viszont *Franciaországban* a sociálpolitika kibontakozásában a 4-ik osztály puccsok és lázadásokban látta helyzeté javításának egyedüli orvosságát. (Beckers Weltgeschichte.) Ott természetesen a munkások játékait már a Párizsban nagyranőtt nemzetközi tőke keverte zavarossá.

A német socialis munkálkodás hatásaként érdekes tünetként leszögezhetjük a tényt, hogy fokozatosan a német államvezetés socialis munkájával, mely a pénzügyi élet minden területén hatékonyan érvényesítette az állam és a nemzettagok millióinak socialis közös érdekeit, a nemzetközi tőke mindinkább háttérbe nyomult egész addig a fejlődési fokig, hogy a német államélet területéről mindinkább kiszorul. A frankfurti *Rotschild* ház, mint a nemzetközi tőke egyik tipikus képviselője, elhagyta a német földet. És fészket felütötte azon államokban, ahol a szabad mozgás még mindig lehető, ahol az államélet ily socialis kultúréréshez még nem jutott el. Így fészket felütötte a volt kettős monarchiában, melyben érvényesülése és fölénye a kettős monarchiát lakó népek természetes ellentéte és a fajok egymás elleni harca folytán és ennek a harcnak fenntartásával, sőt táplálásával, fokozott mértékben volt lehető. Ugyanakkor terjesztette a nemzetközi tőke a német államélet iránti igazságtalan gyűlöletet és előítéletet, — elnevezvén azt rendőrállamnak, ahol a népek zsarnoki elnyomás alatt élnek. Pedig a valóság az, hogy még államéletben a népek tömegeinek jóléte és boldogsága ily fokig sehol el nem éretett.

Angliában, miként az államélet egyéb többi jelenségei, a socialis küzdelem is sajátos tüneteket mutat. Ott e kérdésnél is számolni kell azon alapténnyel, hogy az angol szigetország, az anyaállam az ő 60 millió lakójával nagy arányokban úgy tekinthető, mint a nagy Angol birodalom 400 millió alattvalójának kiváltságosabb társadalma, amelynek az egész világ szállítja a gazdagságot és amely munkája produktumát az egész világra diktáló áron ráoktrojálhatta. Az angol munkás-

Programm ezen jobblakottság bélyegét viseli magán, amely-nem néz oly rideg számítással a kapitalizmus hasznaira és tultengéseire és a munkástársadalmak megrövidítéseire.

Pr. Paul Ernst (Zukunft, 1899 márc. 22.) a következő indokolását adja az angol socializmus más irányú kialakulásának: „Angliában Marx. nem sok hívőt szerzett. Alapja ennek, hogy ott gyakorlatilag más lehetőségek alakultak ki a modern társadalom problémájának alapvető megoldását illetőleg és a tekintetben, hogy az átmenetet egy magasabb társadalmi formához kiépítsék; e gyakorlati lehetőségek: a fogyasztók szervezete nagy szövetkezetekbe, a vállalkozók politikája, a hatóságok, mindenekelőtt az önkormányzatok sociálreform tevékenysége, továbbá bizonyos fokú termelési asszociáció létesülése, u. is a munkások megtakarításait azon gyári részvényekbe fektetik, ahol dolgoznak, (sok apró részvényes).” Általában a *Trade Uniók* újabban nagy jelentőségre tettek szert és *Conrad* szerint igen jótékony hatással.

Amerikában, a másik köztársasági demokratikus államban, ahol ép úgy uralkodik feltétlenül a nagy tőke, ugyancsak pang a munkás egyesülés. 1869-ben például a *Knights of Labor* alakult meg, mint munkás egyesülés. Ennek 1886-ban virágzása idején 750000 tagja volt. A 90-es években azonban teljes jelentéktelenségbe süllyedt. A lesüllyedés okai — írja *Conrad* — a vezetők ellenkező eljárásában keresendők, akik politikai pártokhoz csatlakoztak és azok alá rendelték magukat, cserélve hozzáállásukat egyszer a republikánusok, majd a demokratáknak.

Az amerikai kapitalizmus megtalálja útját és módját a munkás szervezkedés — ellensúlyozásának, és a vezetők megnyerésének.

Olaszországban a socializmus kevésbé fejlődött ki. Az földmivelő állam, népe az idegen forgalom aranyesője és a szelíd kék ég bubája által körül sugárzott, kevesebb igényű, munkakerüléshez szoktatott, tehát munkája megfelelő jutalmazását sem követeli oly eréllyel. *Antonio Labriola* tanár és *Enrico Ferri* ott a socializmus elméleti előharcosai. Az előbbi szerint: a modern proletariátus forradalmi tevékenységéből elháríthatatlanul a kommunizmusnak kell kialakulni. „Az államot, mint nélkülözhetlent és szükségessé állították oda, hogy semmi-

féle támadás áldozatául ne engedjék azok érdekeit, akiket védett, — hogy az uralkodó és birtokos osztályokat a birtokban és uralomban megtartsa, legyen az — erőszakkal vagy csalással, kiváltsággal vagy engedményekkel szerzett.” (Zukunft 1899).

Mint láthatjuk, az olasz elméleti szocialisták még erősen távol állanak a gyakorlati élet mozgást biztosító alapjaitól.

Mindez államokról azonban meg kell állapítanunk, hogy a szocializmus erősen előrehaladt, főleg az államhatalom szociális vitelében. A demokratikus államok berendezkedése: felelős kormány és parlament, szabad sajtó, általános iskoláztatás stb. a modern államélet elvei szerinti bevezetéssel a szocializmus egyetemes elültetéséhez ugyancsak sokban hozzájárult.

Mindezekből tényként megállapíthatjuk, hogy a szocializmus, mely a nyugati államokban diadalmaskodott és Németországban az államélet általános irányává vált, nemcsak békében biztosította az államélet rendjét és eredményezte az állam céljainak ideális és azelőtt még államéletben soha el nem ért arányokban való megvalósulását, de alkalmasnak bizonyult arra is, hogy a békés idők kultúreredményeit háborús viszonyok között fegyverrel védelmezze. E helyütt is jónak látjuk megemlíteni, hogy a *háború kérdésében* a szocialista háborúellenes elvek helyére — amelyek a természet törvényei ellen valók — harc van és lesz mindig minden élő lény közt, tehát az emberek között is, helyesebb és okosabb szociálisabb elvek helyezése. *Kizárni azt, hogy tőkespekuláció vagy gazdagodást vágyó háborús közvéleményt alkothasson.* Meghagyva tehát a fajok egymással való folytonos érvényesülési harcát, — kívánatos azon szociális elv törvényhozási biztosítása az államban, hogy háború esetén mindenki egyformán gyakorolja a honvédelemben az áldozathozatalt. Ez pedig elérhető azáltal, hogy *már békében hozott törvény elrendeli, hogy háború esetén az ország minden lakosa mozgósítva van, az előre neki kijelölt polgári vagy katonai munkakörbe tartozik bevonulni. Minden vagyon, vállalat, tőke a háború kitörése napján vagyoni zárlatot tartozik készíteni. Ez állapot illeti meg az államatot háború után is.* Vagyis a háború folyamán ne legyen lehető a gazdagodás. Mindenki mozgósítva lévén — csak az államnak dolgozik és mindaddig, míg a háború tart.

Ily elv keresztülvitelével a nemzetek csak existenciájukért fognak harcot indítani.

Valójában tehát, mi ellen irányult és irányul a szociális-küzdelem Európában és melyek annak helyes alapjai¹?

A szocializmus első sorban „a tőke” kizsákmányolása ellen tömörítette a munkástársadalmakat, mint látjuk tehát *a küzdelem teljes alapjaira nem helyezkedett. Küzdelmi programjába nem foglalta a munkások gazdasági tömörülését, a szövetkezetek propagálását, nem a bank és pénzügy és a kereskedelem visszaéléseinek megfogását. És nem helyeztek egyáltalában súlyt a nemzeten kívül élőknek a nemzeti jövedelmekből való vagyonszerzésével, akik a nemzet munkástömegei közmunkálkodásának gyümölcsseit learatják. Vagyis az üzérkedő nemzetközi tőkével. A tőke megrövidíti a munkást, hirdették általánosságban, értve alatta éppen az erkölcsös, a dolgozó tőkét. Pedig az újabb közgazdasági elméletek már különbséget tesznek a tőke nemzetgazdasági értelemben és a magántőke között. Ostromolva az iparban foglalkoztatott termelő tőkét és nem törődve a magántőkések — értékpapírok, hitelpapírok, államadóssági kötvények kuponvágó gazdagjaival, — keresték a maguk igazát az ipari tőkénél.*

Csak a szociális alap gondolat, hogy mindenki a munkája és csakis munkája valódi értéke szerint jutalmaztassék, volt modern és helyes.

Gróf Posadovszky birodalmi belügyminister, aki — amidőn konzervatív körök ajánlották a szociáldemokrácia veszedelmes kinövéséi legyőzése végett 10 évre minden szociálreform beállítását, — „hadd gondoskodjék Bebel a munkásokról,” — a birodalmi gyűlésen a többek közt mondta:.. . „A küzdelemnek ez a módja annyi, mint az állam leköszönése. Mi valójában nem Hinc vagy Kanc szép szeméért folytatunk szociálpolitikát, vagy hogy bizonyos pártok szavazatait megnyerjük, hanem mert *mi az állam kötelességeként ismerjük fel — az erők szabad játékát mérsékelni és mindenüvé enyhítőleg vagy szabályozólag beleavatkozni, ahol egyes államtagok, vagy egyes tömegek annak veszélyébe kerülnek, hogy a küzdelemben felmorzsoltsanak. Csakis ezért üzünk szociálreformpolitikát; és ez az egyedül aristokratikus politika: nem tenni magát közönséggé, magát pillanatnyi áramlatoktól el nem ragadtatni, az egyszer helyes-*

nek felismert után következetesen és nyugodtan elhamarkodás nélkül tovább haladni.” (Türmer 1903. 2.)

Egyébként a socialismus sok tévelygést és tömegfanatizmust, tömegterrort produkált, ami, a 4-ik társadalmi osztály küzdelmeiről lévén szó — természetes is. A tömeghez közel tudott férni a *demagógia*, a *szertelenség*, *önző* kihasználása a tömeg energiának, mely megnyilatkozásában erejének és nyersségének megfelelő.

Mindez természetszerűleg összefügg azon kérdéssel, hogy a tömeg a felsőbb társadalmak által magára hagyottan, nem tudja helyesen irányítani vágyait és élte folyását. S amidőn elméleti rajongók vagy önző demagógok és népkihasználók az emberi törekvések oly szilárd alapjairól kizökkentik őt mint a haza, hazaszeretet, vallás, erkölcs, Isten stb., — a helyes irányokat nem találja meg. A vallás derűs és megnyugvást nyújtó filozófiája pl. kiesvén gondolkodásköréből, önmaga alkotta új életfelfogásban tévelyeg, vagy a vallásos meggyőződés odaadásával és rajongásával szolgálatába szegődik az ő új vallásának: a pártprogramnak. Legyen a pártprogramm észszerűtlen, soha meg nem valósítható, ily ideák után fog rohanni soha be nem következő lelki nyugalommal, megleléssel, egyéni boldogsággal, amidőn még az otthon: a haza derűjét és boldogító valóságát sem élvezheti, mert a pártprogramm más iránt teszi fanatikussá!

A túlzók még nem jutottak el annak felismeréséhez, hogy nem az erkölcsi alapok, nem oly emberintézmények, mint vallás, állam, a rosszak, de gonoszak csak azon élősdiak, akik ezen intézményekkel visszaélnak és a tömegek kárára azokból élösködni akarnak. Minden intézményt ezektől mentesíteni, a sociális közmunkálkodásban álló nemzeti társadalmakban minden foglalkozási ágat bűnös törekvések elharapózásának lehetőségétől mentesíteni, csak az erkölcsi alapokon nyugvó igyekezeteknek biztosítani az érvényesülést, a visszaéléseket ridegen sújtani, — ez a feladata a sociális törekvéseknek. A modern állam kötelessége viszont a helyes fejlődési irányok szolgálatával a túlzásokat, kinövéseket, eltévelyedéseket ellen-súlyozni, ha kell *letörni* és a jövő fejlődési irányokat is az állam céljai felé hajlítottn tartani.

Fő feladatát képezi az államnak a sociális munkásmozgalmak jelszavaiból a nemzetköziséget értéktelennek bemutatni,

meggyőzni a munkástömegeket, hogy a nemzeti alap az egyedüli, amelyen minden küzdelem sikerrel mozoghat. Kellő felvilágosítás után erre rá kell jönni a socialismusnak, amint már emiítettük, jelentős részletében rá is jött.

A tőke ügyesen kihasználni és értékesíteni tudta és tudja a socialismus elméleti gyermekbetegségeit, túlzásait és eltévelyedéseit. Minél jobban fejlődik a szociális tudományos elmélet, annál jobban ragaszkodik a demagógia az eltévelyedésekhez. *Nyilvánvaló, hogy a demagóg vezetés vagy a tőke-e szolgálatában áll, vagy tudatlan, vagy tudatosan vezeti félre a tömegeket, hogy káprázatos elmélete révén a tömeg fantáziát annál könnyebben megfoghassa és saját vezéri céljaira lekötve tarthassa.*

A tőke ugyanis érzi a szociális mozgalmak rendkívüli erejét és jövőjét, valamint látja azon következményeket, amelyeket a socialismus térfoglalása maga után von. Tőkési uralmát és kiváltságait félti. Ezt magával a mozgalommal igyekszik ellensúlyozni. A tömeg erőt saját ereje megbénításával igyekszik hatástalanná tenni. Ha a socialismus nem mint modern államélet hódít tért az államokban, hanem a socialismus jelszó mögött magára az államra káros, azt aláásó mozgalom jelentkezik, akkor annak komoly következményeitől nem kell félnie, az ellen felsorakozik az állam minden polgáriasult eleme, élén az államfővel, a társadalmak egymás elleni harcát pedig páholyból ölbe tett kezekkel — a hasznokat éhesen tovább habzsolva — nézheti a tőke. Ezért annak az útja dolgoztatik meg megvásárolt népvézérek, sajtó, a tudományosság mezébe öltöztetett irodalom és jelszavak által, hogy a socialismus, az a socialismus, amelyet a néptömegek hirdetnek, nép, — munkás socialismus legyen, — tévedésekkel, túlzásokkal, romboló ideákkal telítten. A munkástömegek figyelmét főleg ezekre terelten tartják. Amíg a nemzeti élet kultúrában nem telítődött, míg művelt középosztály nagy arányokban ki nem fejlődött, míg a munkástársadalom is át nem művelődött, — ezt sikerrel előmozdítani képes. A munkás socialismus tanaiban és jelszavaiban uralkodó szertelenségeket és megvalósíthatatlan utópiákat e szempontból kell néznünk.

Nem az állam intézménye rossz és idejét múlt, csak a fejlődő viszonyok és változott feltételek közt újabb reformálásra szorul. Az állam épülete folyton építendő, ha kell újjáépítendő, de meg nem szüntethető, mert az emberiség hajlék nélkül marad.

Az állam egyedül képes sociális reformok megvalósítására. *Ily intézkedések lesznek:* Amiként a munkás keresetek minimumát a sociális fejlődés már területenként megállapította, amennyinél kevesebb munkásnak nem fizethető, — ép úgy megállapítandó a tőke hozadékának maximális határa, amely természetesen valódi értékének megfelelően minimumra leszorítandó. Különbség teendő oly tőke között, mely termelés céljaira alkalmaztatik és heverő tőkék között. A heverő tőke oly fokozatosan emelkedő adótételekkel sújtandó, hogy idővel megszűnése elérhető legyen, főleg fokozatosan alkalmazott örökösödési illetékek bevezetésével.

Megkülönböztetendő: a saját produktív munkával szerzett tőke azon tőkétől, amelyek oly államtagok birtokában vannak, akik produktív munkával rendszeresen nem foglalkoznak. Ily tőkék ugyancsak fokozatosan állami adózás révén igénybeveendőek. Általában a sociális fejlődés azt az állapotot fogja megközelíteni, hogy nagy vagyonok visszaélésekkel ne legyenek szerezhetők, a vagyonalakulás egyedüli forrása lesz a munka. Rendkívüli nagy vagyonok huzamos átöröklése nem lesz lehető, mert öröklési áthárításnál folyton csökkenni fog. A kérdés megoldásának nehézségét csak a múltban-szerzett nagy vagyontömegek fogják képezni, amelyek halmazata oly rendkívüli, hogy annak hozadékát az utódok elkölteni sem képesek.

Ily sociális megoldás abban is megtalálja indokolását, hogy még a legmorálisabban megszerzett vagyonok is *nem kizárólag az illető államtag testi, vagy szellemi munkája eredményei, de eredményei sok tekintetben az államszervezet felépítése összes konjunktúráinak.* E konjunktúrákat pedig nem az államtag teremtette, azokat az állam nyújtja, tehát az államnak a vagyonrészesedéshez annál nagyobb joga van, minél nagyobb — vagyonok voltak azok folytán megszerezhetők. Államélet nélkül, vagy azon kívül a vagyon megszerzhető nem volna — még annyira kiváló és munkás individuum által sem. Legfőlebb annyi, amennyit az ő fizikai hatásköre utolérni és megtartani képes volna. Államélet nélkül egy halom arany sem ér semmit, — amint nem volt értéke azoknak az indiánoknak a spanyol kalandorok megrohanása korában.

Hogy a tőkék eme közterhek alól ki ne vonhassák magukat, — az állam visszaélések esetén elkobzási jogával él-

hessen. Más adótárgyak ugyanis az ellenőrzés alól nem vonhatják ki magukat oly könnyedén, mint a pénz és érték.

A produktív termelés szempontjából *élődsi munkaterületek* alapos sociális szervezés alá veendőek. A pénz- és árukereskedelem, azok lebonyolítása, biztosítása, a termelés versenye, a jövedelmi területek védelme és propagálása ugyanis éppen a kevesebb munka avagy nem oly izom és ideg megfeszítő munkateljesítés révén — sok államtagot oda vonz, úgy hogy mindinkább szaporodik azok száma, akik produktív munka nélkül helyezkednek el az államéletben és rendezkednek be arra, hogy mások munkateljesítményei árán rendezzék be existenciájukat. E foglalkozási területek alapos reformjával, a gazdasági élet komplikáltságának rendezésével és egyszerűbbé tételével, a termelés egyszerűsítésével, a termelésben jelentkező túlproduktió és ezzel a verseny árdrágító intézményei megszüntetésével, szabályozásával, a termelvényeknek a fogyasztókhoz való eljutási útjának lehető egyszerű tételével és megrövidítésével, a kereskedelmi uzsora fogalmainak megállapítása val stb. — a modern államélet vezetés sokban hozzájárulni fog ahhoz, hogy ily élődsi társadalmak elszaporodását ellensúlyozza. Ezzel az államéletet erkölcsi alapjaira oly szilárdan visszahelyezi, hogy újból azzá válik, aminek lennie kell: az emberiség elhelyezkedési formája. A hajlék, mely egyedül nyújt védelmet és lehetőséget az embercélok betöltésére. Benno Jaroslaw a vállalkozó arisztokratia kialakulásától, a sociális arisztokratától, a kialakulandó egyéniség ideáloktól várja a sociális problémák megoldását.

Hazánkban a háborúig a socialismus halvány visszfényvel jelentkezett csak! Nálunk hiányzott annak művelt tömegtársadalma, mely ez elvek érvényesülését erővel propagálja. A socialismusnak az ipari élet nevel ahhoz való független, öntudatos, kellően kiművelt társadalmat. Nálunk az ipar gyermekkorát élvén, nagy tömegű, az államéletre elhatározó nyomást gyakorló munkástársadalom sem alakulhatott meg. Az állam mezőgazdasági jellege folytán a mezőgazdasági munkások lettek volna számbaveendőek. Ezek azonban eredményes társadalmi akcióra nehezen mozdíthatók meg és még nehezebben egyesíthetők. A mezőgazdasági munkást a föld gondolkodásilag konzervatívvá és a megtévesztések ellen józanná, a sorsban megnyugvóbbá teszi. Távol élvén a szellemi és küz-

delmi központoktól, városoktól — gondolkodása sem éri utól azt az érettséget, mely sorsa intézésében megdönthetlen elhatározásra vihetne, amellet szerteszörtan és nem nagy egy-séges tömegekben él, közvéleménye sem alakulhat ki. Egy Vröteljes közvélemény érdekében nehezen volt egyesíthető.

A mezőgazdasági munkástömegek mindezen okoknál fogva általában sociális küzdelmek bevezetésére és lefolytatására ke-lésbe alkalmasok.

A létező magyar ipar sociális munkástársadalma képvil-selte a sociálista törekvéseket. E munkástársadalom jobbára magára hagyott. Megfelelő középosztálybeli sociálistái nem voltak.

Törekvéseik ezért vagy a külföld utánzásában, vagy félrevezettetvén, a külföldön idejét múlt, a fejlődés által túl-haladott téves, vagy tendentiózus, ugrató elméletek jegyében összpontosultak. *Vezetők ugyanis nem sociális műveltséggel és igyekezettel telített osztályosok, hanem arra vállalkozó és jobbára abból élő alkalmi egyének voltak.* E sociálista vezetők a küzdelem helyes irányát megállapítani, az erőviszonyokat felismerni, a fejlődés fokozatosságához a kellő mérsékletet alkalmazni, általában a magyarországi sociálista munkástársadalom érdekeit helyesen szolgálni nem lévén képesek, — a munkások törekvéseinek iránya sem haladt azon a nyomon, mely részére a polgári társadalmak részéről a megérdemelt rokonszenvet és kapcsolódást megteremtette volna. Ennek is tulaj donithat ó, hogy hazánkban a socialismus kevésbé ismert és rokonszenves és térhódító volt, holott kapcsolatban és egy műveltségi irányban áll azokkal a nyugateurópai államokkal, amelyeknek tár-sadalmait már a sociális gondolkodás telítette.

Amidőn a nyugati sociálisták mindannyia, a töredékektől eltekintve, nemzeti alapra helyezkedett, hazánkban hirdették főtételként a nemzetköziséget, illetve a nemzeti eszme elleni ellenoégességet, amit már a stockholmi konferencián oly számal-masan elárultak. Annak az államszervezetnek, mely demokra-tikus alapelveiben nyugaton a sociális törekvések alkalmas bázisául bizonyult, — ellenségeiül mutatkoztak. *A tőke elleni Jküzdelem alsóbb rendűvé, majdnem háttérbe terelődött úgy, hogy a tőkének sok irányú visszaélése hazánkban meg sem állapított.* A nyugat sociálistamusa, mint más fejezetünkben láttuk, harci eredményekként pompás pénzügyi reformokat vonultathat fel,

amelyek élén volt a börze megrendszabályozása, a banki üzletek törvényi szabályozása, a pénzforgalom mind intenzívebb megadóztatása, az egész pénzügyi élet fölényességével szemben a tömegek megvédése és érdekeinek államhatalmi szolgálata, hazánkban a szociális jelszavak élén álltak a holtkéz vagyon, ingatlan nagy birtokok és hitbizományok. Nyugaton a közgazdasági élet hatalmas kihasználói ellen sorakozott a küzdelem, itthon a „klerikalizmus” elleni harc volt a leghangzatosabb. A nyugati szociálisták a társadalmi osztályok igazságos szociális osztozkodását követelték. Nálunk minden társadalmi osztály ellen felvonult az ellenséges gyűlölet. Úgy, hogy az ipari munkásság törekvése kizárólag saját át nem érzett, látszólagos érdekei körében maradt meg, vagy harcolt apró pillanatnyi hasznokért és azokat a szociális általános elveket, amelyek térhódítása kívánatos volt, nem, vagy csak fonákul képviselte.

Az alkalmatlan esetleg önző vezetők hatása alatt a munkástársadalmak szociális mozgolódása így nem vált a magyar államélet fejlődésének irányává. És a szakszervezetekben tömörült ipari munkások saját apró rész érdekeiken kívül az egész alsóbb társadalmi osztály szociális helyzetének javulását nem eredményezték. Ami a munkástársadalom helyzetének szabályozása és javítása érdekében történt, azt nem a szocialista mozgalom erőszakolta ki, hanem a szociális morzsák adattak a nyugati államok nagyarányú szociális reformjai hatása alatt, másrészt védekezésül, hogy azok révén a vezető társadalmak fölényes elhelyezkedése erőteljesebb szociális mozgolódással meg ne zavartassék.

A bolsevizmus jegyében történt rövid uralomrajutásával pedig csak kompromittálta magát, sőt több ellenszenvet váltott ki maga iránt a *munkásság*, mint amennyit tényleg megérdemel. Az a fővárosi munkásság, mely szociális műveltségével és szervezettségével oly fennen kérkedett, bizonyos rétegek vak eszközéül mutatta be magát, úgy, a hogy vitték és uszították! Ma a kommunisták ellen vonult ki utcai harcra, holnap kommunista lett (ami természetes, ha a Marx programját magáénak vallja). Mint kommunista közönséges büntetéseknél vezéri szerepet engedett. Kommunista uralma rémuralommá fajult, amidőn a magyar értelmiségnek látszott üzenni irtó hadjáratot. A magyar pénzértékek milliárdjait ugyanakkor engedte kiszállíttatni, hogy azok a háborús igény-

bevétel alól kivonhassák magukat. A gazdasági üzemeket és katonai frontokat ugyancsak tönkre tette. Ma is a socializmus főkérdésének és azzal egynek tekinti egy fajunktól idegen réteg uralmát és védelmét.

Hogy mi bírta rá a magyar socializmust a megtévelyedésre és elvei ily zavarossá tételére, — ezt csakis a vezetők rovására írhatjuk. A munkástársadalom vakon indult vezetői után. És ha a vezetők nem a helyes utakat mutatják, de természetes küzdelmi területeikül — oly területre irányítják a tömeg elégtelenségét, amelyeken hatékonyan eredmények nem biztosíthatók, sikert se a vezetők, se a munkástársadalmak nem remélhetnek. Csak ellenszenvet vetnek el a munkástársadalmak iránt, amelyeknek szenvedése, megrövidítése ugyan nyilvánvaló, de az út és eszközök, amelyeket követ, helytelenek. Becsületes és igazán socialista művelt magyar fajú vezetőkre igyekezzék először szert tenni a socialista munkásság.

E socializmusnak az egész területet kell megszállania.

A socialista jelszavak alapján azonban — lévén a socializmus modern közgazdasági munkálkodás uralta államok törekvéseinek iránya és sokban csak azok jóléte bőségében megoldható, nemzetünk *ma* át nem építhető. A socializmus csak a későbbi, esetleg közeli jövő ideálja marad. Fontos a kérdésben csak az, hogy a socializmus mozgalmi élére a nemzeti intelligens társadalmak álljanak. A mozgalom ugyanis annyira igaz alapokon nyugszik, hogy azt visszafajítani nem lehet. Ellene küzdelem helyét annak élére kell állni ép úgy, mint 1848-ban a jobbágyság felszabadítása élére tudott helyezkedni hazafias felső társadalmunk. Ha ezt nem teszik, népünk felett a vezetést idegenek, vagy önző érdekcsoportok nemzeti alapjaink rovására fogják átvenni.

III. Fogyasztási szövetkezetek,

Ugyancsak a socializmus fejezetének harmadik részleteként kissé részletesebben kell foglalkoznunk a socialista törekvéseknek elhanyagolt területével, a szövetkezetekkel, főleg a fogyasztási szövetkezetekkel.

A socializmus elméleti és elvi igazsága, mint láttuk, megnyerte az államok intelligens, modernül gondolkodó társadalmait is. Meggyőzte őket a munkástársadalmak törekvései

helyességéről és e rokonszenv folytán a socialismus elvi igazságait a gyakorlati életben szolgálni és közreműködésével előmozdítani késznek vállalkoztak. A socialismus nem munkásmozgalom lett, de a sociális állam államideál, mely felé vinni az államot államférfiúi bölcsesség és ambíció lett. A középkori állam modernné tétele utjául a sociális, vagyis az összes államtagek érdekeit szolgáló állampolitika lépett előtérbe, mint amely az emberiség kultúrfejlődését fejezi ki.

Amidőn ekép a sociális gondolkodás a modern kultúrember kiegészítő részévé vált, illetve az annak karakterisztikumát képezte, a szorosán vett munkássocialismusból kinőtt a modern socialismus, mely mondhatni mozgató erőként újabb lendületnek indította az összes modern államokat.

A socialismus ekép aszerint jelentkezik az egyes államokban, amennyire tért hódított a felsőbb társadalmakban. Ott, ahol rideg mrmkássocialismus maradt, ott iránya kifejezetten — a vagyonos társadalmak elleni harc — vagyonközösség iránt, tehát a termelési források: a tőke, a föld, munkaeszközök, gyárak birtokosai ellen, — ahol pedig az a művelt társadalmak modern gondolkodása révén állampolitikai kultúriránnyá vált, ott a socialismus nemcsak a termelés, de a javak forgalma és fogyasztási területein, vagyis az egész közgazdasági élet területén igyekszik a sociális igazság elveit gyakorlatilag megvalósítani. *Ez az egyetemesség, vagyis az összes társadalmakat, az egész közgazdasági életet átölelő reformtörekvése irány jellemzi a, modern socialismust* és az a tény, hogy abban harcosként a modern kultúrember sorakozik fel magasabb erkölcsi célok érdekében: a rideg egyéni, vagy osztályönzés területeiről az egyetemes érdek erkölcsi területére átcsoportosulással.

Ez a socialismus elvi meggyőződéssel gyakorlati eredmények biztosítására igyekszik. Nem rombolással, társadalmak megsemmisítésével, államok, az állam alapjai: vallás, erkölcs, áldozathozatal, család, erkölcsi javai és a tulajdon intézménye szétrombolásával, de a létező viszonyokból fokozatos érleléssel és kiépítéssel, ahoz a rendelkezésre álló és küzdelemre felsorakoztatható erők megfelelő csoportosításával.

Ez a modern socialismus vezetett el *a szövetkezetek* gondolatához. Mert mi adja meg a tőkéknek az ő fölényes erejüket?! és Tagy tömegük és szervezettségük. Ezzel szemben a kis emberek milliói szétszórtan gyenge parányokként állanak, — egyenet-

len küzdelemre kárhozottatott an, eleve a kihasználásnak, vagy önkénynek áldozatul dobva.

A parányok egyesüljenek. *Egyesülten ép oly erőssé tehetők, mint a tőkében összegyűjtött erők.* Ez a modern küzdelem újabb jelszava. Egyesülni társadalmi, gazdasági harci a is.

A modern socialismus vezetői munkából, áldozatokból is részt követelnek. A könnyű politikai sikereknek elébe helyezik a tömegek sociális és gazdasági helyzetén már a jelenben javítani, ennek érdekében társadalmi és gazdasági szövetségek létesítésével a kis ember helyzetét erőssé tenni. Amíg tehát politikai küzdelmeket folytat, ugyanakkor tömegjóléti intézmények tömegével veszi körül a kis embert, hogy addig is, míg politikai hatalmi befolyáshoz eljutni tud, — e hatalmi befolyásnak gyümölcseit élvezze társadalmi és gazdasági területeken.

A socialismus szorosan gazdasági küzdelem jellegét bírván, a társadalmi szövetkezés formáit és alakulatait itt mellőzzük és áttérünk a szorosan vett gazdasági szövetkezetekre. A szövetkezetek más formáiról, így a pénzügyi élet, hitel és bank szövetkezeteiről, továbbá a mezőgazdaság gazdasági szövetkezeteiről a megfelelő fejezetekben foglalkozunk.

Ha kiindulási tényként vesszük, hogy a termelés eszközei ma kevesek kezében tulajdonként összpontosulva vannak, amelyektől tehát függővé válnak a néptömegek, addig is, míg a termelési eszközök kedvezőbb eloszlását eredményként kiküzdriető a sociális állani, — marad tényként, hogy a *munka és a fogyasztás viszont a tömegeké.* Mindkettő gazdasági szervezkedésre szorul és szövetkezve a termelő eszközök tulajdonosai erőcsoportosulásával hasonló erőcsoportosulássá válik.

A gazdasági célok elérésére alakult munkás szövetkezesek nagy eredményeket értek el, habár a fogyasztás szövetkezési összeállása alig képezte jelszavát a socialistikus mozgalomnak. Pedig ez elérhető a politikai hatalom megszerzése nélkül és előtt is. Hatása kiszámíthatlan. Némely közgazdasági író ezt fontosabbnak tekinti, mint a termelés eszközei ellen indított harcot. Így dr. Paul *Ernst* szerint a fogyasztási szövetkezetek a „kapitali sinuson való elvi felülkerekedés lehetőségét tartalmazzák.” A munkás termelési és fogyasztási szövetkezetektől *Schulze-Delitzsch* a sociális kérdések megoldását várta. Főleg *Victor Aimé Hüber* propagálta elméletileg a gazdasági

és fogyasztási szövetkezetek eszméjét. Ez együttes munka eredményeiül *Conrad* megállapította, hogy a szövetkezetek a háború előtti évtizedekben különböző államokban addig sohasem sejtett virágzásnak indultak. Ipartermelési szövetkezet 1902-ben C. Crüger adatai szerint Németországban 323 volt. Ezek gyári vállalkozásokat létesítettek.

Rendkívüli fejlődésnek indultak a fogyasztási szövetkezetek. És ha a fogyasztási szövetkezetek révén a fogyasztás problémája belterjes megoldást és szabályozást nyer, úgy ahhoz a termelésnek is feltétlenül alkalmazkodnia kell. Így az irányító befolyást a fogyasztó tömegek gyakorolhatnák — a termelési eszközök mindenkori tulajdonosaira, akik a fogyasztók tekintetbe vételét egyáltalában el nem mellőzhetik. *Ernst Busch* „Die Lösung der socialen Frage” c. művében vetette fel ideáját a munkás fogy. szövetkezeteknek, abból indulva ki, hogy az évi termelés nagy része a munkások szükségletei fedezésére szolgál. Nekik tehát módjukban áll szövetkezés révén a szükségelt árukat közvetlenül a termelőktől beszerezve, azokat jelentékenyen olcsóbbá tenni. Ily módon az összes fogyasztók saját egyleteik útján szerezvén be szükségleteiket, kialakul a tényleges szükséglet, a termelés vak konkurrenciája megszűnik, ami a vevők költséges felkeresésével és megtartásával az árukat rendkívül drágítja, az egymással versenyző kis vállalatok helyett a munkamegosztás előnyeit jobban kihasználó nagy vállalatok alakulnak. *Dr. Paul Ernst* hivatkozása szerint socialdemokrata írók kiszámították, hogy a mai kapitalistikus — individuális termelési módszer mennyi tékozlást jelent és a sociális államban a munkás napi 4 órája elegendő volna a termelés mai mennyiségének előállítására. Például Amerikában a szesztröszt megalapítása után a szeszgyárak 90%-a bezárattott és az egész termelést az előző szeszgyárak $\frac{1}{10}$ -de állította elő.

Természetesen ily fejlődési fokon már az állam felügyelete szükséges: így a termelés maximálása és a fogyasztók egyletei útján ellenőrzése. Az árúk eképp a fogyasztás erejéig termeltetnének. Ennek további rendkívüli fontossága, hogy a termelés fojtó konkurrenciája szabályozást nyer, a fogyasztás által határok közt tartott termelés nem lesz kénytelen piacokat keresni a fogyasztók érdekei rovására esetleg háború árán is. Az iparállamok túltengése a modern háborúk egyik súlyos

oka. A nagy termelési vállalatok pénzüikkel és befolyásukkal piac-szerzés érdekeiért készek a népeket egymás ellen felfegyverezni. Erre kiáltó példa Amerika, mely egész múltjával szakítva néhány háborús tröszt érdekeiért, amelyek a termelésben érdekelve voltak, — a világháború borzalmait adták könnyen a néptömegeknek. Anglia pedig Németországban csak az ipari versenytársat igyekezett tönkretenni. Sok esetben pedig a külföldi piac megnyerése és biztosítása végett az árukat külföldi fogyasztónak olcsóbban adja, mint a belföldnek. A belföldi munkás tehát a külföldi javára dolgozik. Legfontosabb mégis, hogy a fogyasztók fogyasztási egyletekbe tömörülvén, e fogyasztási egyletek egymással központi kötelekbe lépven, lehetővé válik az áruk közvetlen beszerzése a termelőktől. Az áruk rendkívül drágulása ugyanis az áruk vándorlása alatt, azaz a termelőtől a fogyasztóig jutásáig — idéztetik elő. Az áru vándorol előbb a nagykereskedőhöz, onnan a közvetítő, — és a kis kereskedelemhez. Erről bővebben a kereskedelem című fejezetünkben elmélkedünk. Itt csak a fogy. egyletek fontossága kiemelése szempontjából hozunk fel egyes tényeket. A fogyasztók áruszükségletüket az esetek döntő tömegében, főleg a munkástársadalmak, a kiskereskedőknél szerzik be, még pedig a fogyasztók elszórva lakván — tömérdek kiskereskedőnél. A kiskereskedő az ő áruforgalmával egyéni jólétét igyekeztven biztosítani, csak az áruk rendkívüli drágításával képes saját existenciáját biztosítani. A fogyasztó viszont a körülmények, kényelem, hitel, megszokás révén a kiskereskedő üzletéhez hozzákapcsolódik, a magas árakat megszokja és azokat állandóan fizeti is. A kiskereskedelem eme árdragításához hozzászámítva a közvetítő- és nagy kereskedelem hasznaiból előálló árudragításokat, a fogyasztó az áru árában alapjában véve ne ni a termelő által használtatik ki, de a kereskedelem által, úgy hogy a Marx-féle értéktöbblet amellyel a munkás megrövidül, nem annyira a termelő mint a kereskedő zsebeibe megy és gazdagodására irható. *Netvyork* államban a munkás-statisztikai hivatal által 1899-ben közreadott adatok szerint a vizsgálat tárgyává tett iparvállalatok nyeresége 1.44% — 21.44% közt ingadozik, a főiparágakban (szappan, selyem, gép, gyapot, bőr, gyapjú, dohány) 4.97%—14%-ig, élelmiszerekben 3.86%. Ezzel szemben a kereskedelem nyeresége messze magasabb. 30%-on alul ritkán van és

bizonyos körülmények közt a 100%-ot meghaladja.” Akkor tehát, amidőn a fogyasztó és köztük a munkás nagy árakat fizet a fogyasztott árukért, mindezen árdragítási érték-többletet azért fizeti, mert a fogyasztást sociálisan nem szervezte. Szervezés révén jóval olcsóbban szerezvén be az árakat, sociális helyzete lényegesen javul, mert munkabérfővedelme tekintélyes részéi; megtakarítván, azt vagy sociális helyzete javítására: jobb létre, intenzívebb gyermeknevelésre, jobb lakás, jobb étkezésre, ruházkodásra, szórakozásra fordíthatja, vagy fölhasználhatja tőkegyűjtésre.

További eredménye a fogyasztók szövetkezésének, hogy maguk is *mint termelők fölléphetnek*, és a szükséges fogyasztás mérvéig maguk létesíthetnek termelési vállalatokat. Emuk szüksége főleg akkor merülne fel, ha a termelés a fogyasztók érdekeihez való hozzáalkalmazkodást elmulasztaná. Ily termelési vállalatok előnye volna még az, hogy a fogyasztók a termelés hasznaiban is részesednének; avagy előállhatna az a sociálisan vágyott ideál-állapot, hogy a munkás munkaereje egész értéke szerint kapna díjazást, mert a fogyasztók által fenntartott vállalkozásnak nem volna célja a termelésből való nyereség-húzás.

Fogyasztási szövetkezetek több államban sikerrel létesültek és virágoznak. Főleg azokban, ahol az állampolitika iránya sociális. Első helyütt *Svájcot* kell megemlítenünk. Alapítója Stefan Gschwind. Ezek „a termelési és fogyasztási egyletek” „a jövő” büszke mottóját viselik. Külön gyáraik vannak. A fogyasztási egyletek elsőrendű politikai befolyással bírnak. 1917-ben Svájcban 249 ilyen egylet volt 262.677 családdal. *Németországban* kezdetben a fogyasztási egyletekkel szemben a sociáldemokraták elutasító álláspontot foglaltak el; utóbb rájöttek annak fontosságára, de a politikai harcot előbbre helyezték, mert állítólag erőiket nem akarták szétforgácsolni. Fő okát azonban abban kell keresnünk, hogy a vezetők egyénileg a kereskedelemhez rokonszenzileg és érdekeik révén oda-kapcsolva voltak és vannak. A socialdemokrata szervezeteknek igen sok kiskereskedő, kereskedő, iparos, vendéglős, kimérő tagja van, akik korántsem szeretnék jólétük forrásait a socialista elvek, a munkás tömegek érdekei javára — áldozatul dobni. A kereskedők, vendéglősök, kimérők azokban bizonyára hangadó szóvivők is. Újabban Németországban is

jelentékeny előrehaladás észlelhető és főleg a középosztály szervezkedése állapítható meg. A beszerzési és gazdasági szövetkezetek 1906 január 1-én kiadott cím- és évkönyve szerint Németországban 1906-ban 1922 fogyasztási egylet volt közel 1 millió taggal. A német! fogyasztási egyletek és a német beszerzési és gazdasági szövetkezetek kötelékébe tartozó fogyasztási egyletek központi szövetségének 1905-ben 266 millió márká forgalma volt. Ebbe nincs bele foglalva a fogyasztási szövetkezetek részére nagyban bevásárló vételi szövetkezetek pénzforgalma. Tény, hogy a Schultze-Delitzseh-féle hitelszövetkezetek és a Raiffeisen-féle szövetkezetek erős szervezetei lettek a középosztálynak, parasztnak és kézművesnek. *Angliában* 1500 fogyasztási egylet van több mint 2 millió taggal 60 millió font (1500 millió korona) forgalommal, míg 1895-ben a forgalom csak 36.6 millió font volt, vagyis az emelkedés majdnem még egyszer akkora. Úgy Angliában, mint Németországban már évtizedek óta működnek „Áruház a hadsereg és haditengerészet részére”, „Áruház a német hivatalnokok részére”. (Dr. Borght: Handel und Handelspolitik). *Franciaországban* 1450 fogyasztási szövetkezet van.

A fogyasztási szövetkezeti — és általában a szövetkezeti mozgalomnak egyes gazdasági írók oly fontosságot tulajdonítanak, hogy a jövő államideált látják benne. A fogyasztási szövetkezeteknek mindeme eredményei csak egy kezdődő nagy evolucionak tekinthetők. Ezzé lesz a szociális jövő. Mert a fogyasztás megszervezése révén országoként megteremtetik a legbiztosabb óvszer a nemzetközi tőke rabló és zsákmányéhes vállalkozásai ellenében. A fogyasztási szövetségek elsősorban ugyanis mindig a hazai vállalkozásokat támogatják és elkerülnének oly termelőket és vállalkozásokat, amelyek a nemzeti élet kárára vannak.

Hazánkban ezek révén még a nemzeti ipar kifejlődését és támogatását lehet szolgálni, amihez párosul az a tény, hogy magángazdaságokat gazdálkodásra nevel akkor, amidőn minden fogyasztót és fogyasztók egyesülését fogyasztása számbavételére kényszerít.

Demokratia.

Az új Magyarország fejlődésének iránya a demokratia: a demokratia elveinek megvalósítása az államélet egész területén. A demokratia az állam oly irányú berendezkedése, mely a jogegyenlőség alapján az összes nemzettek közreműködésével az összes nemzettek érdekei szolgálatát az állam intézményeiben biztosítja. Ebből következik, hogy az összes államtagok érvényesülésének feltételei egyformán biztosíthatnak. Kiváltságosak, kiváltságos osztályok nincsenek. Az államtagok egyenlő feltételekkel és kilátással vonulván fel megélhetésük és érvényesülésük biztosítása végett az államélet egész területén, — a kiválás, kiemelkedés és érvényesülés csak a kiválóság vagy a szorgalom, vagy az alkalmazott munka jelentősége révén remélhető. „Ez a kultúra nagy törvénye” — mondja *Carlyle* — mindenkit hagyjátok lenni annak, amire képességgel bír.” „Szabad pályafutást minden képes embernek” — volt *Napoleon* elve.

Természetesen a demokratia jelenti modernül és mindenkoron az intelligencia, munka és morál feltétlen uralmát. A kiválás a kiválóság jegyében történvén, a nemzet felsőbb vezető társadalmainak társadalmi helyzetét a kiválóbbságuk ténye indokolja. Ugyanakkor azokat a vezető szerep beltöltésére feljogosítja, mert erre tényleg legalkalmasabbak. Az államélet vezetése így a legalkalmasabb kezekben összefutván, az államakarat létrehozásában a kiválók befolyása fog érvényesülni. Ugyanez az államakarat — a kiváló nemzettekben garantiákkal rendelkezvén, csakis a nemzet törekvései javára fog megnyilatkozni. Az állam vezetése az egész államszervezetben a kiválók vállaira hárulván, a nemzet valódi szükségletei felismertetnek, a nemzeti bajok orvosoltatnak és a modern állam célja, hogy az összes államtagok a nemzeti kultúra részesévé tétessenek és a nemzeti közmunkálkodásra akként sorakoztassanak fel, hogy az államtagok összes szükségleteit az állani kielégíteni képes legyen, — a legtökéletesebben biztosítatik.

Ez a demokratia létező viszonyaink közepette a nemzet gondolkodásának és összetételének, jelenlegi kultúrviszonyainak és jövő céljainak legjobban megfelel. Az ország ujjaszületési korszak kezdetén áll. Ha a magyar állam nem akar a szomszédos államok tartományává lesülyedni, ha ujjaszüle-

tési korszakát a fejlődés útján felfelé törésben akarja megfutni, úgy szükségszerűleg oly államjogi elvek alapján keil elhelyezkednie, amelyek a függetlenítés és fejlődés szempontjából a legalkalmasabbak.

Ma az államok folytonos gazdasági harcban állanak egymással. A hatalmasok diktálóan és érdekeik fölényességével akarnak elhelyezkedni. A kis államoknak, ha államként létezni, elismertetni, államtagjaiknak hasonló kultúrát és jólétet biztosítani akarnak, gondos körültekintéssel kell intézményeiket megalkotni, hogy a kis állam minden létező és felhasználható ereje és energiája működésbe helyeztessék. Csak akkor lehet az állam vérkeringése oly erővel teljes, hogy az az állani polgáraitól álló nemzettestnek lesz az erőforrása. És nem használják ki az állami vérkeringést a szomszéd nagy államok nagyarányú gazdasági nyomása. Ily kihasználás lehetősége mellett az államtagok szegénységben és a nagy államok kegyelméből függő alárendeltségben élhetnek csak.

A demokratia alapelveit az egész vonalon érvényesíteni kell. A magyar nemzetállam újjáépítéséről lévén szó, a magyar nemzeti jelleg ugyanakkor az egész vonalon megóvandó. A demokratikus magyar társadalmak a köz munkálkodás és verseny jegyében alakulván meg, a kiválók az állami, közgazdasági élet egész területén érvényesülni fognak. A demokratia kiválónak nyomása természetszerűleg az alsó társadalmi osztályból fog kialakulni. Vagyis a nemzet millióinak tömegeiből. Nem az egész socialis társadalom a maga tömegérdekeivel óhajtván érvényesülni, semmi oka sem lehet a felsőbb társadalmaknak, — a kiváló egyesek — vagy a ki vállal ók bárminő soka ellen védekezni. A védekezés céltalan is volna, mert a kiválók a versenyben csak akkor szoríttatnak vissza, ha még kiválóbb államtagokkal állanak szemben. A felsőbb társadalmak kiválói pedig a közös célok és törekvésekben segítő társakat látván, csak saját erősödésüket fogják megállapítani. A felsőbb társadalmakba került kiválók a nemzet nagy tömegének valódi érdekeit fogják képviselni és ezek irányában a felsőbb társadalmak akaratát is hajlékonyá tenni. A demokratia ez éhnek szabad érvényesülése mellett alakulhat ki egyedül a tiszta nemzetakarát, illetve alakulhatnak ki a nemzeti eszmények, amelyek szolgálatára az összes társadalmak felsorakoztathatók. Ez a demokratikus társadalom fogja tudni féken tartani a

külön érdekek és társadalmak önzését és azt mérsékelni fogja egész a közérdekek szempontjáig. Miután a nemzeti élet egész területe átépítésre szórni és ez átépítés minden irányú érdekeket sért, mely érdekek a múlt hibái, bűnei és mulasztásai révén helyenkint nagyra nőttek, — a kiválók hatása és felülkerekedése révén meg lesz állapítható az a józan mérték és az a bölcs egymásutánosság, amelyek mellett ez érdekek visszahúzódnak és a közös nemzeti érdekek alapjaira elhelyezkednek.

Az alsóbb társadalmi osztály helyzeténél fogva demokratikus társadalom. Ennek természetes vezetőjéül a középosztálynak kell demokratizálódnia. Ez a demokratikus gondolkodás a művelt középosztály értelmiségi fokánál fogva műveltségéből következik és annak csak azzal az elhatározással kell párosulnia, hogy a demokratia alapelvei érvényesülését saját társadalmában is követelje meg. Vagyis mindenki csak munkája révén érvényesülhessen és középosztálybeli hozzátartozóságánál fogva rendelkeznie kell a nemzeti és nyugateurópai kultúrgondolkodással. A midőn tehát e középosztály az alsóbb társadalmakból kiegészül, e társadalmakban való érvényesülés és elhelyezkedés csak úgy türendő meg, ha az új középosztálybeli a szükséges kultúrkellékekkel *tényleg* rendelkezik, vagyis gondos figyelemmel ügyeljen a demokratia követelte kiválóság és erkölcsi fölény előfeltételei fennforgására, így a nemzettel ellenséges, vagy félművelt erők, vagy erkölcstelen, tülekedő igyekeztek érvényesülésének gát vettetik. Valamint annak, hogy műveletlen elemek, vagy a nemzetegységbe be nem olvadt elemek, a nemzet irányításába a felsőbb társadalmak révén túlsúlyra kerüljenek.

Amennyire biztosítja a demokratia a kiválók érvényesülését, amely kiválóság általános feltételeit, irányait, ismérveit a modern államigazgatás megállapítja, — épúgy megköveteli, hogy a fejlődésre, munkára, magyar nemzeti államtagnaként való elhelyezkedésre, közerkölcsök gyakorlására alkalmatlan államtagnak az érvényesülés oly feltételeiből, amelyek túlsúlyra kerülésüket és hatásukat a nemzetéltre előidézhetnék, — eleve kirekesztessenek. Ez az ellenőrzés, ez a kiválogatás természetesen és morálisan csak oly felsőbb társadalmakat ily kiválósággal és tartalommal önmaguk rendelkeznek. Itt újtól előtérbe nyomul annak rendkívül fontossága, hogy a

felsőbb társadalmak folytonos felfrissülésre és kiegészülésre rendelkezésre álljanak. Mert ha ez nem történik meg és a felsőbb társadalmak ez elzárkózás folytán érvényesülési versenytől mentesítették, — szükség szerint vesztenek morális és felsőbb-ségi értékükből, — nem válnak arra sem alkalmasokká, hogy az alsóbb társadalmak felkerültjeinek végső Mérését, megfinomítását foganatosítsák. Kebelükben ugyanis az immoralitás talajt ver — úgy az egyéni, mint az állammorál elvei szerinti immoralitás. Ily immoralissá vált felsőbb társadalmak *hogyan gyakorolják azt* a .szükséges morális hatást, *amelyek* légkörében a felkerültek — felsőbb társadalmi rátermettségüknek kérését befejezhetik? Ellenkezőleg — a felsőbb társadalom immoralitása megfertőzi a felkerülteket. Ha egy nemzet, vezető felsőbb társadalma immoralis, úgy a hozzá felkerültek — ez általános immoralításban elmerülnek. Ha a felkerültek azt tapasztalják, hogy a felsőbb társadalmak léhák, erkölcstelenek, megvesztegethetők, pénz- és kéjhajhászok, a köz-, nemzeti érdekeket lemosolygók, kihasználók, — ők is olyanokká válnak. Ha csak a demokratia és a kultúra nem küld oly nagy tömegeket a felsőbb társadalmakba, amelyek saját súlyukkal és tömegükkel — egyszerre érvényesülnek. *Ily kiérem folyamat alatt értendő az a megnyugvást időszak, amely alatt az érvényesülési küzdelemben felcsapzott szenvedélyek, az azok hatása alatt alakult hamis és téves fogalmak elüledhetnek, míg megszabadul az előítéletektől és kialakul benne a tisztán látó és ítélő felsőbb társad-álobéli kultúremler.* Mert egy társadalmi osztály sem oly fekete, amilyennek a küzdelem viharában az elvakító szenvedelmek nyomása alatt alulról látszik, mindenik alatt van erkölcsi alap, illetve minden társadalomban — még az oly megromlottban is — van tekintélyes részlet, mely erkölcsi alapokon él és áll, amiről csak akkor bizonyosodhatik meg a felkerült alsóbbosztálybeli, ha vele megismerkedik, illetve már oda bekerült és hasonló nívóról szemlélheti a küzdő társadalmakat.

A demokrátiával tömeggel felszínre dobódnak *ideál-egyéniségek*. És nem lesz a történelem által fel jegyzendő rendkívüliség a puritán becsületesség a közéletben. Amidőn 1778-ban az amerikai függetlenségi harc idején az angol teljhatalmú megbízott Johnstone a szabadságharc egyik vezérét General Reed-et megvesztegetni akarta, ígérvén neki 10.000 font sterlinget és előkelő állást a kolóniában, ez azt válaszolta:

„ha olyan volnék, nem érném meg a vétel összeget; de aminő én vagyok, Anglia királya nem volna elég gazdag ahhoz, hogy engem megvegyen.” Amerika akkor alapozta meg ily egyéniségekkel demokratikus államéletét és függetlenségét. A demokratikus államélet ily egyéniségeket fog termelni az állam összes vezető polcaira. A demokratia képes egyedül az új Magyarország nagy átalakulását, a magyarságnak hatalmas arányokkal való kibontakozását megteremteni, mert csak ez biztosít a létező, egészséges, fejlődőképes összes nemzeterőknek szabad érvényesülést és csak a demokratia kiválóinak értelmi felülemelkedettsége és belátása — lépést tartva a nemzet fejlődésével — alapozhatja meg a jövő socialis állam egyetemes kultúráját és tömegjölétét. A demokratia kivirágásaiként jelentkező nemzeti zsenialitás fogja a nyomról-nyomra való fejlődés változó erőviszonyai közepette felismerni a nemzet mindenkori szükségleteit, az fog bevezetni további reformokat, fog alapítani kultúrberendezéseket, mindig ott és akkor, ahol és amidőn a nemzet fejlődése a szükséglet és a lehetőséget megteremtette. Csak a demokratia válthatja ki a nemzet tömegében hevei őszellem kincseket és kiválóságokat, amelyek a nemzeti feladatok betöltéséhez nélkülözhetetlenek.

A demokratia az állam szerkezeti szilárdsága, teljesítő képességének kiaknázzhatlan kincsesbányája, ereje, mely erőszomszédságában más erős demokratikus államoknak — a hosszú békés, fejlődő korszakok folyásának egyedüli garantiája és biztosítéka. *Kant* szerint „az út a világbékéhez a demokrátián át vezet.”

Ha a demokratia úrrá lesz az összes kultúrállamokban, a demokrata államok demokratikus népképviselőinek módjában lesz egymással érintkezéseket keresni és közös aktióra megállapodni oly területeken is, mint pld. a nemzetközi kapitalizmus visszaélései ellen való küzdelem.

Az államok így vállalván az államtagok millióinak védelmét nemzetközi kihasználása ellen, egyúttal megszüntetik a nemzetközi jelszavak hatását, a nemzetállamok gyűlöletét, általuk a nemzetállamok szétzüllesztését oly célokkal, hogy az államhatalom legyengítése útján a kapitalizmus annál könnyebben, felsőbbbbségesen és felelőtlenebbül használja ki a népek millióinak védtelen parányait. Amily kilátástalan a tőke túlhatalmasodásai ellen az egyén, vagy társadalom küzdelme,

ép annyira egyedül sikerrel kecsegtető vele szemben az egységes, erős, demokratikus modern nemzetállam közös akciója. A kapitalizmus túlkapásait utolérvén a demokratikus nemzetállam, — újabb szirtjeit építette meg a *maradandó békének*, mert a háború okai közül kirekesztette a kapitalizmus pénzsóvárságát, amelynek érdekeiért háborúkat indított.

Demokráciával minden utólérhető, mert az államélet demokráciája jelenti a legjobbak, tehát a kultúrfinomított szellemember felülkerekedését — a fékezetlen ösztönember fölé. Eszközei tehát a demokratikus államélet biztosításának a munkaeszköz és csak végszükségben a kard.

Közgazdaság.

A középkori állam csak a felsőbb társadalmak kultúr-szükségleteiről gondoskodott. A nemzeti munkálkodás eredményei a rendiség biztosította és merev keretekkel körülsáncolt ugyanazon felsőbb társadalmak és utódaik jólétének és fényűzésének biztosítására kihasználtattak. A nemzettagok tömegei, a nemzet a maguk nagy arányaiban sem a kultúra, sem a jólét, sem a saját munkájuk gyümölcseinek élvezőivé nem tétettek, vagy ha volt részesedés, ez aránytalanul igazságtalan volt. A középkori állam e rikító és emberietlen igazságtalanságait igyekezett megszüntetni a modern államélet diadalra jutása. A demokratikus eszmék egyforma államtagokat ismernek, akik mindenikének egyenlő joga van a nemzeti kultúra és jólét élvezésére. Minden nemzettag kultúrigénnyel felruházott, amelyet az állam minden tagjával szemben kielégíteni tartozik, ha az államtag ez irányban közremunkálkodik. Ez igények kielégíthetése végett az összes nemzettagok mint munkástársadalmak felsorakoztak. A tömegszükséglet óriási méreteket öltvén, megindult a tömegszükségleteknek — nagyarányú tömegmunkálkodással való kielégítése és biztosítása. Az igények megszületése, másrészt az igények kielégítésének lehetősége munkaigyekezettel — a munkaigyekezeteket az összes nemzettagokban életrekelte. Megindult a modern államban a közmunkálkodás, a belterjes közgazdasági életfolyamat. Minden állampolgár teljes, fizikai és értelmi erejét működésbe hozta, hogy önmagának tisztességes megélhetést, jólétet, sőt

gazdagságot teremtsen. Az összes kihasználható munkaterületeket e munkás igyekezetek megszállották.

A modern állam az államtagok mindennemű szükségleteit kielégíteni akarván, a közgazdasági élet minden területe megmunkálás alá került. A mezőgazdaság nyújtotta termékek a szükségletnek és igényeknek megfelelően feldolgoztattak és az államtagokhoz eljuttattak. Nagy arányokban kialakult éhez az ipar és a kereskedelem. Ezzel a modern nyugat-európai államok középkori mezőgazdasági jellege megszűnt. A nemzettagok munkásigyekezete nem csak saját szükségleteit, de termékeiben más államok polgárainak szükségleteit is kielégíteni képes volt. A több produktum elhelyezéséről gondoskodott az állami közgazdasági külpolitikája. A munkás igyekezetek kellő jutalmazásáról és a munkás nemzettagok kihasználásának szabályozásáról pedig gondoskodott, mint említettük, a socialis-tikus szervezkedés, illetve az államszervezet.

Általános tényként megállapíthatjuk, hogy a modern államélet tudta csak a nemzettagok millióit teljes munkakifejtésre felsorakoztatni, csak e milliók munkaigyekezete teremtette meg azt a közgazdasági vérkeringést, mely a nemzettagok megnyílt igényei folytán a tömegek megélhetését, jólétet, annak révén az állam gazdagságát eredményezte. „Minden nemzetnek évi munkája a forrás, mely őt az élet szükségleteivel és kellemetességeivel ellátja” — kezdi *Smith* az ő híres könyvét. „Minden a világon munkáért vásároltatik — mondja *Hume* — és a mi szükségleteink a tulajdonképeni okai a munkának.”

A demokratikus államberendezkedésnek a munkásfelvonulást, e gazdasági vérkeringés megindulását Kellott volna nálunk is eredményeznie. És eredményezte volna, ha a nemzet Ausztria közgazdasági érdekei körébe be nem vonatott volna és ha a nemzet intézői, vezető társadalmi, e munkásfelsorakozásra, annak megszervezésére alkalmasok lettek volna. E két tényező közrehatása folytán demokratikus államformánk is visszafejlesztetvén, — közgazdasági életünk sem bontakozott ki a maga várható és szükséges arányaiban. Ausztria közgazdasági életfolyamatának része maradtunk, mondhatni teljes függésben, alárendeltségben, ami ebből folyik teljes kihasználásban! Közgazdaságunk mezőgazdasági jellege — támogatva a nagybirtokosok önzése által, főirányként megmaradt. Pedig „a magasabb foglalkozási ágak, az iparhoz hozzákap-

csolt erők fokozása az egész nemzet gazdagságának megnevelését vonja maga után, amely a nemzetet egy magasabb rangsorba helyezi és az ő abszolút és relatív hatalmát növeli,” írja *dr. Eugen Dühring*, a jelenkor legnagyobb német nemzetgazdásza (*Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus*). Az „alsóbb rendű, ki nem fejlődött és saját ipar nélkül ki sem fejleszthető mezőgazdasági állapothoz való ragaszkodás a nemzetgazdaságnak ezen megnevelését teszi lehetetlenné.” *Carey Friedrich List*-tel azon igazság alapján állott, hogy az ipar kifejlődése után következik csak a megjavított mezőgazdaság. *List* írja: „Egy mezőgazdaságból és magasabb fokú iparból álló közgazdaság több ellátási erőt fejleszt ki és több existentialis lehetőséget nyújt, mint egy kizárólagos és ezáltal mindig nyereségre utalt mezőgazdasági állam. Az ipar által a lakosság szabadon kifejlesztheti erőit és jelentékenyen megszorodik.” „A mezőgazdasági állam alaptétele — mondja még *Dühring* — sokat adni és keveset kapni.”

Hazánkban a mezőgazdasági irány szolgálata vált kívánatos jelszavává, úrnak — parasztnak egyaránt. A nagybirtokosok egyéni önzésből, a nép hagyományból és ily nevelési irányzata folytán. Ez az a néplélek, amelyről azt hirdették, hogy a magyar földművelőnép, csak a földet szereti

A közgazdasági gondolkodás, mondhatjuk korunk közgazdasági műveltsége mezőgazdasági érdekkör javára fejlesztett és alakult ki. Ihletve, hogy a mezőgazdasági érdekkör meg ne zavartassék, arra igyekeztek a nemzet intézői, hogy a nemzet *közgazdasági tudatlanságban maradjon, vagy legalább is oly homályban, hogy a nemzet érdekeinek valódi és helyes iránya ki ne alakulhasson.*

Jelszavá vált az országban, hogy a közgazdasági kérdések annyira komplikált és annyira specialis szakismereteket igényelnek, hogy azokhoz szakavatottan csak azok szólhatnak hozzá, akik éppen az önző nagy tőkepolitika gazdasági hasznában ültek. Minden más közgazdasági gondolat, vagy megnyilatkozás lemosolyogtatott és lehurrogatott éppen ezen hatalomban, gazdagságban levő hatalmasok uralta közvélemény által. Viszont bárki, aki a tőke és nagybirtok intéző polcaira vagy érdekkörébe került, nyomban közgazdasági szaktekintélyként elismertetett és mint ilyen kolportáltatott. Ily csapásokon

haladt közgazdasági kolportázs szakirodalmunk is. *Dühring*, aki éles kritikai bonckés alá vette az átmeneti korszakok gazdasági irodalmát, így nyilatkozik: „Mindig különösnek tetszik, ha egy léha és szemérem nélküli író, aki még a régi társadalom csekély erkölcsi tartalmát sem gyakorolja, az ő korrupsztát egy új társadalom Normáljául felállítani akarja.” Háború előtti korszakunk *gazdasági irodalma azon érdekeltségek érdekei szolgálatánáak jellegét viseli, amelyek vagyoniilag előretörni igyekeztek*, — ezért is írtak. *Fritz Karl Mann*, *Marschall Vauban und die Volkswirtschaftlehre des absolutismus* című könyvében a múlt gazdasági irodalma szemléleténél írja: „Már a könyvcímek elárulják, hogy az írók arra szorítkoznak, hogy a gyakorlati problémák különféleségeiből azokat válogassák és emeljék ki, amelyek az ország, az illető foglalkozási ág vagy osztály érdekei szem előtt tartásával Íróinknak legjobban a szívükön fekszenek, vagy amelyek fokozottabb értékelését a többi mellett szakszerűnek látják.” „Az objektivitás és abstractió álarca választatik csak azért, hogy az olvasó elől az egoista — reálpolitikai célok elrejtessenek.”

E tekintetben hazánk tehát nem haladt új csapásokon. Ez a külföldökön bevált, kipróbált és az új korszakok kihazsnáló társadalmainak kihazsnált módszere volt, amelyet itthon is alkalmaztak. Nálunk azonban a mi felsőbb osztályunk közgazdasági tudatlansága következtében a csalhatatlan fölényesség tekintélyével hirdették e gazdasági elveket, amelyekhez nyúlni egynek hirdették a tudatlansággal. Mert ők a modern és megdönthetlen gazdasági elvek alapján állottak! Ezt hirdették ők. *Dühring* könyve elején viszont beismeri: „Amint ma a dolgok állanak, nincs még egy általánosan elismert módszer, sőt még a nézetek egy gerince sem, amely minden megszorítás nélkül mindenkire kötelező volna.” „Az író individuális egyéni karaktere és erkölcsi értéke nagy befolyással van főleg oly kérdések mikénti tárgyalására, amelyek társadalmi reformokkal és sőt társadalmi átalakítással foglalkoznak” főleg gazdasági téren. Aki a közgazdaság üzemét a bankügy álláspontjából szemléli, túlnyomóan más nézetekhez fog eljutni, mint aki a mezőgazdaságból vagy iparból foglal állást. *Oppenheimer* önmaga beismeri, hogy az „osztálypolitika és osztályérdek nagyon szívesen a tudomány takarójával takarózik,” melynek sajnos gyakran a szolgáló és nem a parancsoló

úrnő szerepét kell játszania. „Az osztályakarát és érdek, — amelyhez minden ember hozzátartozik, — az ő lakáját, az intellektuelt kényszeríti, hogy neki indokokat szállítson, amilyenekre neki szüksége van, hogy az osztály harcban érdekei védelmére véd- és dacsövetségként fegyverek birtokában legyen.” *Gróf Tolstoj Leó* így elmélkedik: „Ilyen napjainkban a nemzetgazdaság. A sok írott könyv és előadás ép oly ködös és értelmetlen ... az uralkodó rendszernek egy oly magyarázatot adnak, amely az egyik embernek a lehetőséget adja nyugodtan henyélni és más emberek munkáját élvezni.”

Az elmúlt gazdasági korszakok gazdasági irodalma valóban ennek bélyegét erősen magánhordozza. Addig, míg az államok középkori államéletben éltek, tudományos indokolásra szükség alig volt. Az élvező és a feltétlen jogok birtokában levő rendi társadalom politikai hatalma elegendő volt érdekei védelmére. Csak amidőn a demokratikus államéletek megnyíltak, a nép öntudatra ébredezni kezdett, ő is nemcsak dolgozni, — de munkája gyümölcsseit is élvezni akarta, — akkor vált felette sürgőssé és szükségessé a kiváltságos társadalmak fölényes gazdasági elhelyezkedését tudományosan indokolni. A létező kiváltságokat — olyanokként feltüntetni, mint amelyek a nagy arányaiban megindult gazdasági élet törvényszerűségei. Gazdasági törvényeket kerestek helyzetük indokolásához és — hála az ő íróiknak — találtak is. Találtak Írókat a nagybirtokosok, de *főleg a kereskedelem és nagy tőke*, mely éppen e korszakban rendkívüli hasznokat élvezett és a nemzeti jövedelmek tekintélyes részét vágta zsebre. E vagyonszerzésekhez kellett tudományos indokolás. És hogy ezek elültetessenek, — egyetemeken mint közgazdasági tantételek — törvények taníttassanak, — erről gondoskodott az uralkodó és a gazdagodó új társadalom. Ez annál könnyebben volt tehető, mert a hirtelen nagyranőtt kapitalizmus hamar elsajátította a régi rendi társadalom azon politikai stratégiáját, hogy a hangosabb, tehetségesebb támadókat, amíg azok még kellő tekintélyre nem tettek szert, míg elveikkel nem lettek túl népszerűek, a maga javára megszerezni, vagy megnyerni igyekezett, így születtek meg a közgazdasági szaktekintélyek, akik eszközket immár arra fordították, hogy az uralkodó közgazdasági alanyok gazdasági érdekeihez teremtsenek megfelelő elméleteket.

A demokratikus korok megindulásakor a közgazdaságtan

meglehetősen új terület is volt, annál könnyebb volt ily részérdekkel belecsempészése. A tömegek, a más irányú szakismeretekkel bíró középosztály gazdasági műveltsége pedig csekély volt ahoz, hogy a tendenciákat utólrni képes lett volna. A modern áUamélet elvei magasságában irt gazdasági elméletek pedig nem váltak népszerűvé, sőt ellenszenvenessé tétettek, amiről ugyancsak gondoskodott az uralkodó társadalom, mely a közvéleményt is uralta saját szervei által.

Az uralkodó társadalmak gazdasági szószólói megindították a gazdasági szakirodalmat. *Quesnay*-vei élén a physiokraták a nagybirtokosoknak, *Smith* a hirtelen fejlődő nagyiparnak, *Ricardo* az uralomra kerülő nagytőkének voltak osztályszószólói.

Aszerint, amint elméleteiknek kedvezett és annak a fennálló államhatalmi elhelyezkedés nem kedvezett, — természet-szerűen megindult a támadás a fennálló államszervezet ellen. Indokolás volt a gazdasági érdek. Annak volt kedvezőtlen a fennálló politikai szervezet. Ahelyett, hogy az állam politikai felépítésének reformjával foglalkozni igyekeztek volna, amelyhez nem is voltak állampolitikusok, — mint közgazdászok csak az általuk képviselt gazdasági érdekelttség szempontjait igyekeztek szolgálni. *Smith* függetleníteni akarta elméleteivel a gazdasági társadalmat, amelynek saját törvényei, szerinti igazodását hirdette, — az állami zsarnokság kényszerítő hatalmától. Ő az államot arra szerette volna a közgazdasági élet területeiről visszaszorítani, hogy az az ő kényszerítő erejével csak a bűncselekményeket sújthatta volna. Ő az államférfiút mint egy fondorlatos, alattomos állatot jelölte meg és tekintette. Ez alapvető tétele, mint látjuk a fejlődés folyamán egyáltalában nem vált be, mert az állam az ő szociális és modern államéleti feladatkörében mind sűrűbben és hatékonyabban avatkozik be a gazdasági életbe és irányítja azt, amint az egyes közgazdasági ágak önzése és harcai közepette egyedül rendelkezésre álló közhatalmi szerv, amely az összesség közérdekei megóvására és a szociális együttélés biztosítására alkalmas és képes az alsóbb társadalmak megvédésére az önző kihasználás ellenében. A világháborúban pedig láttuk, alkalmasnak bizonyult az egész közgazdasági élet vitelére is.

A különböző elméletek szemlélete után helyes *Dühring* megállapítása, hogy „a közgazdasági felfogások természetes és

szükséges fejlődési menetének kiindulási pontját az üzletemberek és az államférfiak gyakorlatában bírja.”

Amidőn *hazánkban* a demokratikus államéletre való átmenetünk korszakában a hatalom tényleg a nagybirtokosok kezében összpontosult, a nemzetközi nagy tőke pedig e fiatal állam fejlődési hasznai letárolására hazánkban elhelyezkedett, amidőn népünk annyira tudatlan, felsőbb osztályainak annyira könnyelműek és gondtalanok, mondjuk gavallérok voltak, remélhettük itt benn hazánkban helyes nemzetgazdasági irányok és elvek meggyökerezését? Már *Vauban* hirdette: „Mindennütt, a hol a közgazdasági életben egy lépést kell előre tenni, a lökésnek éhez a kormányzat és törvényhozástól kell jönnie. Mi ezt a lökést nem kaphattuk meg.

Ugyanakkor Ausztria is minden hatalmi befolyással közrehatott a tekintetben, hogy Magyarországon csak oly közgazdasági irányt hirdessen és szolgáljon a közhatalom, — melynek tagjai éppen a nagybirtok és nagy tőke tartozékai közül válogattattak ki, — amely Ausztria közgazdasági érdekeinek megfelelő. E közgazdasági alpból nőtt ki a korrupció. Ez, — az önző részérdekek, az összeverődött klikkek érdekeinek szolgálata eredményezték, hogy a közgazdasági élet minden ágának jövedelme — a nemzet közgazdasági életének jövedelem tömege — Ausztriába és az itthon érvényesülő töredékek zsebeibe vándorolt. A nemzettagok milliói közt socialisan el nem oszlott.

Modern államéletek vezetői nagy súlyt helyeznek a tömegek helyes politikai és gazdasági felvilágosítására. E tekintetben *Dühring* szerint Amerika el ől jár annyira, hogy az amerikai lakosság, gazdasági kiművelése össze sem hasonlítható azzal a kiműveléssel, amelylyel nálunk a lakosság csak egy csekély részletét tájékoztatják. Prof. D. J. *Conrad* tanításai szerint három feladata van az államnak: szolgálni az ő hatalmi, jogi, és jóléti-céljait, — ez utóbbi feladata két irányú: a szellemi és anyagi jólét biztosítása. Ő feltétlenül szükségesnek tartja a nép gazdasági kiművelését „a kiképzésnek pedig az állam gazdasági feladataihoz kell alkalmazkodnia.”

Hazai viszonyaink ez érdekszövetsége hatásaként és következetesen kiépített közgazdasági berendezkedése révén, a nemzettagok milliói érdekeikben a demokratikus államforma dacára nem szolgáltattak, — e milliók közmunkálkodásra fel

nem sorakozhattak, a nemzet közgazdasági önálló vérkeringése meg nem indulhatott és a nagy tömegek továbbra is önzően kihasználattak, vagy amennyiben a kihasználás elől az egyes kitérni és önmagának valamelyes megélhetést biztosítani, v. vagy a fokozódó közterheknek megfelelni akart, — kénytelen volt más országokban munkát keresni és kivándorolni Romániába, Ausztriába, Németországba és Amerikába. Ausztria-Magyarországból 1901—1905 közt az amerikai statisztikai hivatal adatai szerint 744.239 kivándorló érkezett É. Amerikába.

A jövő Magyarországot ily alapokon tovább vezetni nem szabad. A hatalmasok önzésének gátat kell vetni. Az államhatalomnak nem a nagybirtokot és nagytőkét kell támogatni, de a nemzettagok milliőről kell gondoskodnia. A demokratikus államforma előnye éppen az, hogy a közgazdasági élet egyetemessége mellett minden foglalkozási terület egyforma gondossága tárgyát képezi és az államhatalom éppen azokon a területeken lép fel segítően, támogatóan, ahol a közgazdasági életerő még meg nem erősödött. Mindég a gyengébbeket kell támogatni az erősek kihasználása ellenében is.

A közgazdasági ismeretek megszervezését minden nevelési irányú intézményben biztosítani kell. Gazdasági gondolkodást kell csepegtetni az államtagokba. A gazdasági élet területei világosan beállítandók. Az államférfiak ne arra fordítsák minden tudásukat és befolyásukat, hogy a nemzet gazdasági érdekeit illetőleg homályban tartassék, de minden megnyilatkozásuk a felelős állásukban, a parlamentben legyen világos, nyílt és őszinte. Ha az államhatalom megnyilatkozásában és gazdasági politikájában őszinte lesz, akkor egyszerre megnyílnak a gazdasági kérdések labirintusai és a legegyszerűbb közgazdasági kérdés is nem lesz talány, amelyet csak a hatalomban és vagyonban élők tudhatnak megfejteni.

A Malthus-Ricardo-féle gazdasági iskola, a francia úgynevezett közgazdászom uralma, amelyekkel az ő „spekulációkat kifejlesztették,” — „az ő -leghíresebb dogmáik, mint teljesen idejét múltak, lejártak és csakhamar a fejlődéstörténet eltévelyedései lesznek”, — a St. Simonismus — St. Simonnal az élén Fourier, Owen stb. — marad, ami valójában volt, egy töredék „üzlete belekeverve bankgsefttel, — a közgazdasági elméleteket újabb, modernebb, önzetlenebb, socialisabb szellemek szolgáltatják, akik nem bankigazgatói külön szobákból

100.000-es jövedelmekkel, mi ut Sombart és sok milliomom elődje, nem a börzék világában megszerzett aranyhegyeik te-
tejéről, mint a megmilliomosodott alapvető Ricardo, nein
egy faji fanatizmus papjaként, mint Oppenheimer, hirdetik el-
veiket, mint a közgazdasági élet csalhatatlan igazságait, való-
jában pedig tudományos agitátorai saját kapitalistikus, vagy
részérdekeiknek, — hanem, akik a modern államélet nagy
feladatai által ihletetten a nemzetek tömegeinek érdekeit ke-
resik és azok szolgálatához keresik a szabályokat, a gazdasági
élet törvényszerűségeit. Ezek oly elméleteket alapoznak meg,
amelyek alapján nem az egyes magángazdaságok gazdasági
érdekei nyernek kielégülést, nem az kerestetik, mi gazdagítja
az egyest, avagy egy foglalkozási ágat, főleg a múlt gazda-
sági írói által annyira propagált kereskedelmet és pénzüzetet,
— de keresnek oly gazdasági alapokat, amelyeken az összes
foglalkozási ágak egyaránt boldogulnak, a tömegek egyik ál-
tal sem használtatnak ki s csak a valóban teljesített munka-
nyeri meg a maga gazdasági jutalmát.

A gazdasági elméleteknek ez a modern Mérési folyamata.
Míg a középkori gazdasági elméletek — az akkori államéletek
viszonyainak megfelelően — a nemzet egészének, a tömegek-
nek jólétével egyáltalában nem törődtek, Colbert merkanti-
lismusa csupán a francia Bourgeoisie hatalmi alapjait rakta
meg, — a modern államéletek fejlődött gazdasági irodalma
a modern államélet céljainak megfelelő elméletek felkutatásá-
ban keresi ambícióját.

Angliában *David Hume*, Amerikában *Alexander Hamil-
ton*, utóbb *Carey*, Németországban *Friedrich List* indítói e tisz-
tultabb, becsületesebb és modernebb felfogásoknak. Főleg Fried-
rich Listet illeti e téren az emberiség hálája, *ő állította szembe a
koszopolita közgazdasággal a nemzeti közgazdaságot*. A világ-
gazdaság, hirdette ő, ha ilyenről egyáltalában beszélni lehet,
nem magángazdaságokból áll közvetlenül, de nemzetgazdaságok-
ból, amelyek organikus közvetítése dönt az egyesek kosmo-
polita vonatkozása fölött. Vagyis, *nem az egyén, vagy egyes
foglalkozási ág haszna legyen döntő az állam gazdasági politi-
kájában, de a nemzeti szempont*. A világon nemzetközileg
bolygó pénzkufár, bankár, és kereskedő szabad mozgási igye-
kezete, ezt igazoló koszopolita gazdasági elvek helyet, amelyek
az államokat magokat eltüntetni, mint alkalmatlant, rosszat,

károsat beállítani igyekeztek, — előtérbe került *a nemzeti gazdaságtan*. Az állam közgazdasági szempontból is egy szükséges keret, hirdette *List*, „Ahol nincsen szerv és semmi érdek nincs jelen, amely által az egész és a nemzet jövője, mint ilyen képviseltetik, ott sohasem lehet egy gazdasági szolidaritás jelenlétére számítani.” A modern socialistikus közgazdasági elméletek uralják a jelent és egyengetik útjait a jövő fejlődésnek. A mi vezető hatalmasaink se nézhetik az új korszakban oly közömbös szemmel a népsz szenvedéseket. Ne lássanak a kívándorlás lebonyolításában egyeseknek juttatott kereseti alkalmat, de gondoljanak arra, hogy az államtagok tömegeinek érdekét kell elsősorban gondosságuk tárgyává tenni. Mert a gazdasági harc folyton folyik következetesen és a nemzetek, fajok közt is és feltétlenül alárendeltségbe, gazdasági kihasználásba kerül a gyengébb.

Mezőgazdaság.

A mezőgazdaság, mint közgazdasági főirány, modern államélet és kultúra eredményei közepette is állandó jelentőséggel bír. *Conrad* a mezőgazdaságot a nemzetgazdaság főtámaszának tekinti, habár a kultúra terjedésével a lakosság mind kevesebb részlete foglalkozik vele. A nyers termékek az elsőrendű szükségletek kielégítését biztosítván, e közgazdasági ág elsőbbségét és fontosságát maradandóvá teszi. A kultúra részesévé tett államtagoknál azonban az elsőrendű szükségletek erejével jelentkezik azoknak a szükségleteknek is kielégítése, amelyeket az ipar termékei biztosítanak. Sőt a nemzetek nemzetközi viszonylata, érintkezése mellett ipartermékek révén nagy mezőgazdasági területekkel rendelkező államokból a nyerstermékek megszerezhetők, másrészt a nyerstermékek mindinkább ipari feldolgozást igényelnek, mielőtt a szükségletek kielégítésére fordíthatnának és ez iparágak fejlődése is a kultúra előrehaladása mellett mindinkább kibontakozik, — a mezőgazdaság kiváltsága csökken egészen az ipar közgazdasági jelentősége határáig. A mezőgazdaság a nemzet közgazdasági életének egyik ágává válik, mely ugyan mindenkor alapja, de egyúttal támogatója és kiegészítője a többi

közgazdasági életfolyamatnak. Az az állam szerencsés közgazdasági viszonyok között van, amelynek mezőgazdasága oly erőteljes, hogy az a nemzettagok szükségleteihez a nyers-termékeket nyújtani képes. Illette csak ily állam lehet valóban független. És amennyiben az állam hódító politikát nem folytat, vagyis a mezőgazdaság területei ugyanazonosak maradnak, az állam fejlődését — a megnyílt újabb igények kielégíthetése végett — követni kell a mezőgazdaságnak is — belterjes műveléssel és a föld teljes kihasználásával. Amidőn tehát a nemzeti kultúra és avval a jólét emelkedik, a nemzettagok mindinkább nagyobb tömegekben kultúréletre berendezkednek, mind többen és többen élnek jól és vállnak a mezőgazdaság és ipar termékeinek felhasználóivá, ugyanakkor a mezőgazdaságnak e több termékek előállítását eredményezni kell. Ilyenkor a mezőgazdaság felhagy a külterjes művelési módokkal. A művelés alá nem vett, vagy nem teljesen kihasznált területek intenzív művelés alá kerülnek, a belterjes mezőgazdasági művelésre alkalmatlan birtoktestek szétesnek, vagy a gépekkel való művelés hódít tért. A művelési módok megváltoznak egész a kerti művelési módok kifejlődéséig.

Természetesen, mint kifejtettük, egy állam, mely kultúréletet akar élni, kizárólag mezőgazdaságra be nem rendezkedhetik, mert ez jelentené a kultúrátlanságot és a szegénységet. A földbirtokosokon kívül álló népmilliók szegények maradnának. A földbirtok ugyanis állandó és jól díjazott munkát biztosítani nem tud. Az ipar munkabéreiből nem versenyezhet. Csak bizonyos időszakokban és csak bizonyos számú munkásnak nyújtván keresetet, a többi nemzettagok nélkülözni volnának kénytelenek. A fizetett munkabérből is egy család megélhetése, jóléte, sőt gazdagodása nem lehetséges. A mezőgazdaság összes közgazdasági jövedelme pedig ugyanakkor iparcikkeként, külföldre kénytelen kiözönlenni, lehetetlenné téve az ország meggazdagodását.

Az ország mezőgazdasági életének hatalmasságai a múltban az ország mezőgazdasági irányát szolgálták és forszírozták. Ehhez hozzászerveztek. Ehhez a kiváltságokat biztosították és ehhez szerezték meg az állam támogatását és vették igénybe az állam anyagi erejét a különböző premiumok révén

A nagybirtokosok ez önzése felsőbb elhelyezkedésükből és történelmi múltjukból folyó volt. Természetellenes volt azon-

ban a mezőgazdaság többi tartozékának e közgazdasági politikához való hozzáalkalmazkodása. A nagybirtokosok ugyanis, hogy érdekeiknek sült és nemzeti tartalmat kölcsönözzenek, megszervezték a közép- és kisbirtokosokat és őket saját politikájuk uszályaként oda függesztették. Már pedig a közép- és kisbirtokos érdekei nem lehetnek azonosak a nagybirtokosok érdekeivel. Nekik a nagybirtokosok e közgazdasági irányával — szemben lett volna érdekük külön szervezkedni. A kisbirtokos, sőt a középbirtokos is, családjának és utódainak jólétét, gazdagodását biztosítani nem képes. Érdeke tehát az, hogy a birtok által nem foglalkoztatott és fölösseé vált, vagy a hajlamok által onnan elszakadt nemzettagok a közgazdasági élet más területein elhelyezést nyerhessenek. Vagyis az ipar területeire csoportosulhassanak. A kisebb birtok-existenciákat egész fejlődési expansivitásuk szorítólag a többi közgazdasági ágak felé tereli. Az által, hogy politikájukat a nagybirtokosok politikájával kapcsolatba hozták és a mezőgazdaság területein kerestek kizárólagos megélhetést és utódaikban boldogulást, csak nemzeti csapásokként jelentkező tüneteket eredményeztek. A birtokok elapróztattak annyira, hogy egy család existenciájának biztosítására sem voltak alkalmasak. Vagy pedig a gyermekáldást igyekeztek elkerülni, hogy a birtokok el ne daraboltassanak. És az egygyermekrendszer meghonosodott. Általában pedig a fölös és a mezőgazdaság által nem foglalkoztatott nemzettagok kivándorolni kényszerültek.

Saját érdekeik ellenére a kis- és középbirtokosoknak a nagybirtokosokkal való szövetkezése — a tájékozatlanság és közgazdasági érzék hiánya és ennek ez utóbbiak által való kihasználása volt. A kisbirtokosok és középbirtokosoknak külön és eltérő gazdasági politikát kell ülniük, önálló szövetkezésük szükséges, hogy saját külön érdekeiket áttekintően szolgálhassák. E fölényes áttekintéssel a nagybirtokok hatalmasságai egyedeikben is fölösen rendelkeznek.

A modern államfejlődés szükségszerűleg kényszeríti a mezőgazdaságot a legbelterjesebb művelési mód alkalmazására. És miután a nagybirtoktestek tömérdek művelési területet fényűzési célokra lekötve tartanak, a nemzeti kultúrélet kibontakozását nagy területeken megakadályozzák, azért mindenkor a fejlődés útjában állanak. A *nagybirtokoknak* sok irányban kedvezőtlen közgazdasági hatásuk van, ezért az újabb

közgazdasági elméletek erős támadás tárgyává teszik azokat. *Smith* szerint Európában az elsősülöttség és hitbizomány minden fajtája megakadályozzák a nagybirtokok szétosztását és ezzel azoknak belterjes művelés alá vételét a kisbirtokosok által. *Locke* filosofus szerint : „A természet törvénye meghatározza a tulajdon nagyságát is, amelyet a mi birtokunkba adott -, amennyit valaki saját élete hasznára felhasználhat, csak annyit különíthet ki magának munkája által tulajdonként. *V. d. Goltz* írta 1874-ben: „A nagy birtokok terjedelmével párhuzamosan és a paraszt birtokok terjedelmével fordított arányban folyik a kivándorlás.

A nagybirtokok elnéptelenítő hatását Németországba n lehet legvilágosabban megállapítani, ez állam lakossága ugyanis állandó szaporodásban volt, a szaporulat elhelyezkedése igazolja a törvényt. Mig a sűrű parasztbirtokokkal tele déli és nyugati országokban 1885. és 1890. között a lakosság természetes szaporulatának csak 13%-át adta le az ipar részére, a nagy birtoktestekkel teli keleten annak 75%-át. A kivándorlás is 4—5-ször nagyobb a nagybirtoktestek vidékeiről. A XIX. század folyamán 20 millió kivándorló ment Európából Észak-Amerikába, túlnyomóan azon államokból, ahol a nagybirtokok uralkodnak, legkevesebb Franciaországból, Svájc-, Dániából, ahol a parasztbirtokok túlnyomóak. *Adolf Wagner* és sok író elismeri a nagybirtokok káros hatását. Habár ő azok megszüntetését politikai szempontból nemzeti szerencsétlenségnek tartotta, amellet a nagyüzemet a mezőgazdasági technika kifejlődéséhez nélkülözhetetlennek gondolta. *Prof. Conrad* szerint: „Ahol különös okok a földtulajdon egyesítésére fenn nem forognak és ilyenek nem igazolhatók, a nagybirtok többé-kevésbé károsnak tekintendő és az állam feladata annak ellene működni.” A legerőteljesebb támadást a nagybirtok ellen *Oppenheimer* intézte. Szerinte egyedül a nagybirtok tette jogtalaná' a tömeget. „Keletkezésüket köszönik az emberek erőszakos leigázásának, ingyenes munkára kényszerítésének, munkaeredményeik eltulajdonításának, tehát nem gazdasági, de politikai eszközöknek. „Freier Boden — freies Volk” — a jel-szava. Ő úgy véli, hogy „belátható időn belül a kritikus idő elérkezvén a nagybirtokok a parasztok és paraszt szervezetek tulajdonába kell, hogy átcsoportosuljanak.” „Azért fog megszűnni a nagybirtok, mert a folyton emelkedő munkabéreket

el nem bírja, jelzálogterheit nem fogja tudni fizetni és a nagybirtok nem fog jövedelmezni.”

Erőszakos tulajdonmegszüntetésekkel a nagy birtoktestek socialis problémáját megoldani nem fog sikerülni. Azt hisszük, az állam socialis adópolitikája, az összes kiváltságok megszüntetése után inkább gazdasági okok fognak közrehatni azok megszüntetése terén. Mint látjuk ugyanis a kultúra fejlődésével mindinkább nagyobb tömegek özönlenek a városok felé. A földet minden munkáskéz elhagyni igyekeznek, először, mert a föld nem ad állandó és jól fizetett munkát a munkásnak oly fokig, mint más foglalkozási ág munkásának a közgazdasági terület többi ága. Másodsor azért, mert a földmunka a legnehezebb foglalkozások egyike. Megfelelő időszakokban napkeltétől-napnyugtáig való nehéz munka végzését igényli. Mezőgazdaságban socialis megkönnyítések, pl. 8 órás munkaidő nem vihetők keresztül. A földmunkának ez a rendkívüli nehézsége, mely egyedül valósítja meg azt a gondolatot, hogy verejtékkel keresi meg mindennapi kenyerét, a múltakban oda vezetett, hogy a föld megművelésére a leigázott népeket kényszerítették. Tehát csak a nyers erő, a hatalom szava volt képes munkásokat a föld művelésére rászorítani. „Már a pásztornépek kultúrfokán — írja dr. Richard *Hildebrand* gráci közgazdasági professor (Recht und Sitte auf den verschiedenen wirtschaftlichen Kulturstufen) alakultak cselédek, akik elszegényedett törzsbeliek voltak, ritkábban hadifoglyok és alávetett törzsek.” így van ez ma is a Kalmückerknél, mongoloknál, kirgizeknél, beduinok, damarák, hottentotáknál. E tény megállapításában *Preckewalsky, Badloff, Wood, Burkhardt, Anderson, Fritsch* stb. ugyancsak megegyeznek. *Ratzel* szerint az ókori és a jelen természetes ősnépeinél a mezőgazdasággal foglalkozó népeket leigázták és ezeket uralták a vadász és pásztor népek, mert tömeges mozgásban megszokták a szervezettséget és fegyverforgatást, megteremtették tehát az államszervezetet és annak védelmét. A legalsóbb kultúrfokokon tehát a leigázottság, mondjuk a rabszolgasors intézményezése biztosította csak a föld megmunkálásának kellő munkaerejét. Ezt igazolják a hivatkozott kultúrnívójú népek mai példája és a közgazdasági élet adatai a jelenleg élő kultúrnépeknél. Az ókorban a rabszolga volt a föld megmunkálója. A középkorban, mint ismeretes, a jobbágyság intézménye teremtett csak meg kellő földmunkáló

munkástársadalmat, a melyet középkori eszközökkel kellett a földhöz láncolni és kényszeríteni. E módszer is a földek elnéptelenedését idézte elő. „A földet a maga értékébe visszahelyezendő, — írja ezzel kapcsolatban *Taine* — azt tulajdonul kell átengedni. Semmi más eszköz nincs ahhoz, hogy az embert a földhöz láncoljuk.” A megnyílt modern korban, mint látjuk, a haladás iránya az, hogy a föld népe a városok felé tóiu, könnyebb munkaalkalmak és jobb megélhetési módok után.

Be fog következni az az állapot, hogy a föld munkáskezeket nem fog kapni, illetve csak az a föld kap munkáskezeket, amelyet a tulajdonos maga művel. Hiába lesz tehát nagy birtok, munkáskéz hián vagy parlagon fog hevertetni és akkor a terheket el nem bírja, vagy felapróztatik.

A nagybirtokok megszüntetését propagálni fogja továbbá ii nemzet socialis közvéleménye és pedig annál erőteljesebben, minél inkább áll útjába a socialis haladásnak és a modern államélet kiépítésének. *A nagybirtok és általában a nagy vagyontömegek helyzetüknek türelmi bázist csak úgy teremthetnek, ha a nemzeti ambíciók és ideálok szolgálatának élére állanak.* Ez a legbiztosabb és egyedüli mentsvárunk. Mihelyst egyszer a nemzet felvilágosodott tömegei tudatára ébrednek annak, hogy a nagyobb vagyontömegek összes politikai és gazdasági befolyásukat arra játsszák ki, hogy amúgy is fölényes helyzetüket még kiváltságokkal erősítsék, és politikai harcaikban saját kiváltságos érdekeik hordozóik, ahelyett, hogy a nemzettagok összessége érdekeinek harmonikus szolgálatába sorakoznának, — a támadás és a harc éle ellenük összpontosul.

A nagybirtokosoknak továbbá saját érdekeikben nem szabad a nemzetközi tőke érdekeit szolgálniuk. E tekintetben a socialis harcot az összes nemzettagokkal felvenni legcélszerűbb. Ők — ugyan socialis szempontból aránytalan bőséggel ellátottan, de nemzeti társadalmat alkotnak, ők a haza részletei, támaszai, a föld oda kötöttségénél fogva is —, ez aránytalanságot csakis .okozott nemzeti munkálkodással ellensúlyozhatják. Erre a legalkalmasabb társadalmat képezik, mert a föld megadja az állandóságot, a maradandóságot, az ideálisabb élet-felfogást a hazához láncoltan, ami pedig egy államélet vitele szempontjából pótolhatlan szükségességet képez. Elsőrendűen fontos *az ideálisabb életfelfogás*, amely még osztályönzés és kiváltságok keresése esetében sem terjed az önzés és üzleti haszon oly fokáig

mint az az ipar és kereskedelem megfelelő társadalmában a foglalkozásból természetesen folyó. A föld produktója korlátozott keretekben mozoghat. Hirtelen zökkenések és szédítő jövedelem-emelkedések a földbirtoknál elő nem fordulnak. A földbirtokos rendkívüli jövedelmek és üzleti hasznok forszírozására nem is rendezkedik be.

Ellenkezőleg áll az ipar és kereskedelem tőkegazdagja. Az folytonosan forgatja pénzét, hajszolja a konjunktúrákat és a nagyobb üzleti eredményeket. E természetes tulajdonságok az államvezetés vállalásánál sem tüntethetők el. A legfelsőbb társadalmi és politikai hatalmi polcra felkerült iparos, kereskedő — az államkormányzat vitelénél sem tudja magát üzleti gondolkodásától úgy mentesíteni, hogy tetteit az az ideális alaprugó, a köz iránti szolgálat önzetlensége — irányítsa, mint aminő alapokon mozog az osztályérdekeitől lehetőleg mentesült modern földbirtokos államtag. Ezt az államok példája elég élesen megvilágítja.

Az annyi gúnnnyal és a tobzódni vágyó tőke reklamírozásával annyi gyűlölettel és igazságtalan váddal illetett *német* földbirtokostársadalom a politikai hatalom birtokában — az államot a socialis fejlődés és kultúrjólét soha nem látott ideális magasságába és erejébe emelte, az állampolgárokat ideális közszellemmel és morális érzéssel telítvén. Élén a zseniális dynasziával. *Angliában* az angol kereskedők és iparosok az államvezetést korán magukhoz rántották. Az államkormányzata az üzleti haszon és vállalkozói nyereség forszírozásában — idegen népek százmillióinak kizsákmányolására és elnyomására használtatott ki. Az állampolgárok gondolkodásának alapja, karaktere és tartalma a busines, az üzlet és mindig üzlet. *Amerika* és *Franciaország* hasonló tünetek közt a nagy szédelgések, visszaélések és korrupció államainak tekinthetők. Ott is az üzlet irányítja a kormányzat és az egyedek gondolkodását. A földbirtokos junkerek nagygyá, hatalmassá, gazdaggá tették Németországot, a francia üzletemberek degenerálták a nemzetet.

Ezért fontos az állam kultúrélete szempontjából egy üzleti érdekek által nem irányított, az üzletek gőzéből kiszakítottan, elvonatkozottan élő művelt, jómódú társadalom jelenléte, amely egyúttal állandósága által erősíti és lehetővé teszi az államélet nyugodt, zavartalan vitelét. Mert fontos, hogy ne folyton új, változó, kiforratlan, újabb küzdő társadalmak

cserélődjenek az államélet vitelében az államélet szempontjából rendkívül rövid időközökben, de legyen egy állandó szirt „társadalom, mely a maga jólétében — mentesítetten a létérti küzdelem szenvedelmétől, üzleti nyereségek éhségétől, lehiggadnan, kultúrfőlényességgel képezze mindenkori magát az államélet sorsa, intézőségének. A tőkés társadalom ezt a társadalmat sohasem pótolhatja, mert az folyton üzletekben forog, haszon után szalad, konjunktúrákat hajszol, szóval a nemzet politikája intézésénél saját üzleti érdekei nyomásától nem mentesül. Bármennyire igyekszik a nagytőke sorsát a nagybirtokkal összekötni, — a nemzeti elem a nemzetközivel, — ez saját és az állam érdekében nem kötheti magát össze vele. Ha ezt teszi, csak önmagának árt, anélkül, hogy helyzetét erősítené. A földbirtokos társadalom fenntartása eképp állampolitikai szempontból volna kívánatos, ami azonban nem szünteti meg a nagy birtok testek előbb vázolt gazdasági hátrányait.

Hazánkban a nagybirtokok ez általános jelenségeihez még további bajként hozzájárul a *nagy birtoktestek lekötöttsége*. A nagy birtokok jórésze *hitbizomány és holtkéz vagyon*. Ez intézmények összes közgazdasági hátrányaival, minden nemzeti fejlődés követelte átalakulást eleve kizárva. Mindaddig, míg a nemzeti élet fejlődése a holtkéz és hitbizomány c jellegét meg nem szünteti, azok elhelyezkedése nemzeti életünkben rendezendő. E birtoktestek fölött az államakaratot érvényesíteni kell. A kultúrélet feltételei az ott élő nemzettagok részére biztosítandó. Ez ingatlanok haszonélvezői kötelezendők, hogy a birtoktest terjedelme és népességének megfelelően azokon — az állam hasonló területein levő — összes kultúrberendezések létesíttessenek, ilyeneknek az állam által létesítését tűrni tartoznak. Iskolák, esetleg középiskolák, közegészségügyi, kultúrintézmények, úthálózatok, szóval az államtagok kultúrélete e holt pontokon is biztosítandó. Adózási erejük igénybeveendő a közelségükbe eső községek által is. A nagybirtokok önálló pusztát ne alkothassanak, de a községek köteleibe bevonandók, ahol a községek terheihez hozzájárulni tartozzanak.

E nagy birtoktestek hatásos reformja az állam szempontjából erkölcsös, indokolt és modern, mert a középkori államéletben a nagy birtoktestek nem gazdasági munkával szereztek, de nagyobbára adományoztattak — közvagyonokból. Az adományozásnak — az államélet fenntartásának

ilyenmő garantái mellett — az a célzata volt, hogy abból a honvédelem elláttassák, utóbb, hogy hatalmas anyagi érdekeltség örkődjék a trón és állam felett. A modern államéletre áttéréssel — a kiváltságok révén fennmaradt nagybirtok honvédelmi terheitől megszabadult. A terhet vállalták helyette a nemzettagok. Az állam lételet pedig egyedől a nép garantálhatja. A nagybirtok tehát teljes joggal kiváltságaitól megszabadítandó.

Conrad szerint, miután a jelenben a vagyon tőkékben és őgy megővható, mint a földbirtok és gazdasági és politikai jelentősége még nagyobb lehet, semmi ok sem forog fenn arra, hogy egy család biztosítását földben keressők. *Poroszországban* az állam politikája a hitbizományok ellen alakul ki. Űj hitbizomány létesítése esetén például az egész vagyonérték után 3% fizetendő. *Angliában* a hitbizomány (Entail) az 1882. augusztus 10-iki törvény életbelépte óta régi kiváltságaitól — korlátozásaitól mentesítettet. A fejlődés iránya mindenesetre a középkori kiváltságok teljes megsőntetése.

Ha a mezőgazdaság e középkori intézményei megsőnnek, vagy legalább államakarral a fejlődés és a nemzet érdekében megfogatnak, — akkor lesz csak a magyar mezőgazdaság iránya a fejlődés. Mert amint „egész a XVIII. sz. derekáig a földmővelésnél használatos eszközök, szerszámok, gépek javítása terén alig történt haladás s az ember a középkorban ugyanolyan vagy legalább igen kevéső javított ekével, borona val, ásóval, kapával, sarlóval dolgozott, mint évezredekkel azelőtt,” — egész a legőjabb évtizedekig a modern gazdálkodás belterjes megteremtése terén kevés előrehaladás történt. Dr. Emil *Popovitz* (Illustrierte Landwirthzeitung 1913.) adatai szerint ugyanis még 1906—10-ig egy hektár búza-földön arattak Magyarországon 11.60 mm., Németországban 19.9 mm. Hasonló volt az arány rozs, zab, gabonában. Ugyanakkor Angliában 21.8, Belgiumban 24 mm. termett.

Ha a nagy birtoktestek széttagozódnak, a birtokok alkalmas kezekbe és vezetés alá kerülnek, ez lesz csak egyedőli lehetősége a mezőgazdasági élet virágzásának és belterjessé tételének. A dolgozó nemzet virágos és veteményes kertje lesz a mezőgazdaság és nem, a mi ma, a szegénység, a tömegeiégőletlenség és elmaradottság.

Az államnak gondoskodni kell a mezőgazdaság megfelelő fejlesztéséről. A népnek földéhségét, ami szerencsés tulajdon-

ság egy fajnál, ki kell elégíteni. A birtok-cserékbe az állani hatásosan nyúljon bele. Számításba kell vennie azt, hogy a magyar nép szervezetlen, nincs még érte dolgozó középosztálya, értelmisége, és tapasztalatok nélküli. Az ő földimádatát ki-uzsorázásnak ne engedje martalékul esni. A *parcellázás* Magyarországon milliók szerzésének alkalma volt. A nép verejtékezett Amerikában, küldte haza a kereseteket, hon szeretetéből hajtottan hazajött, itt tőkére ráfeküdt a spekuláció. A nép horribilis áron vásárolt a közvetítőktől. Míg ha az állam adminisztrációja révén foglalkozni a néppel jónak látta volna, a nép a spekuláció könyörtelen játékaul fel nem használtatott volna. Ehez kissé szeretni kellett volna a népet és szolgálni az ő érdekeit. Ami folyton fennálló kötelessége az államhatalomnak. A tömeges birtokcserékre és aprózásokra figyelemmel kívánatos volna egy birtokeladási hivatal felállítása, mely szolid földvéitelhez és eladáshoz az adatokat szolgáltatná. *Poppe* a német-mezőgazdasági társaságnál e célból egy eladási osztály felállítását ajánlotta. (Jahres-Bericht über die Erfahrungen und Fortschritte auf dem Gesamtgebiete der Landwirtschaft. 1913. Prof. Max Hoffmann.) *Ernst Benedek* (Landwirtschaftliche Monatshefte, Wien 1913.) még tovább megy e kérdés körül. Ő ajánlja, hogy az állam a parcellázások tekintetében éljen a kisajátítás jogával. Mert azok visszaélések, amelyek a földek túlfizetéséből állanak elő. Annál erkölcstelenebb ez, mert nem a gazdagok fizetik az előszereteti árt, de a szegény paraszt, aki a maga keservesen összekuporgatott garasaival duzzasztja a bankszerűleg szervezett földparcellázások tröstjének erszéneyeit. „Uzszorát tilos szedni, de a földéhes parasztot minden pénzből kiforgatni és őket mindenféle kölcsönző intézetek rabszolgája tenni, megengedett.”

Segíteni lehetne központi hitelbank létesítésével állami felügyelet és támogatás mellett, aminő a porosz „Preussenbank.” Ez a gazdasági szövetkezetek részére működik. A paraszt földje pedig tehermentesíthető, ha az ő földjét terhelő amortizációs kölcsönök összeköttenek életbiztosítással.

Az állam, mint vagyoni jogi testület tulajdonában levő és mezőgazdasági célra alkalmas földbirtokainak — állami kezelésére szükség nincsen. Az átmenetileg megkötött a magyarság vásárló kirajzásainál értékesíthető. De nem szivárgó egyeseknek, de nyomban községek, avagy városok megalapításával.

Az egész birtoktestnek területe közigazgatásilag felosztandó, a helység megtervezendő, úthálózat, közintézmények — és a mérnöki kész munkálatok után — az egész területrészt benépesítendő. Ugyanily eljárás követendő az állam beavatkozása folytán gazdát cserélt nagybirtokokkal.

Kellő értelmiségi, társadalmi és kulturális nivóra emelendő a mezőgazdasággal foglalkozó államtagnak. Az már gazdasági irodalmunk alapvető hibája, hogy a mezőgazdasággal foglalkozók szellemi és fizikai teljesítményeit nem látják és méltatták azon fokon állónak, mint a minőt az valójában megérdemel. Uralkodik az a középkori felfogás, mely a föld megművelőjét a rendi úrral szembe állítva parasztnak állította oda. Ezt oly alacsony nivóként kezeli a közvélemény, sőt a gazdasági irodalom jelentékeny része, amely alatta van más foglalkozási ágak néprészleteinek is, tehát az ipari munkásnak, a kiskereskedőnek, a kisiparosnak, stb. *List* Ferenc kiemeli a mezőgazdasági munkásnak sokoldalúságát, ő kellő magasságban kereste a földművelő helyzetét. Szerinte a legtöbb oldalú szellemi munkálkodást igényel a földmegművelés.

Ezért első helyre kell tennünk, amint modern államban *a kellő kiképzés és felvilágosítás* alapja mindennek, a nép gazdasági kinevelését. E célból megfelelő szakiskolák volnának állítandók a mezőgazdaság által belterjesebben uralt területeken. Ott, ahova még a szakoktatás iskolák állításával el nem juthatott, vándor szaktanítók alkalmazandók. Ezek vagy állandóan, vagy a téli hónapokban működnének. Ugyancsak a téli hónapokban vándor szakoktatók által a fa- és ércmunkák háziipari oktatása bevezetendő volna. A japán művészi házi ipar így fejlődött ki. Ily intézményeket a német 759.136 parasztgazdaság részére profeszoraik is ajánlanak. Dr. Ernst *Laur* a mezőgazdasági könyvvezetést is, amint az a „svájci parasztgazdaságokban bevezetve van. A szakkiképzés későbbi módja lehet: megbízni egyes vállalkozó parasztgazdákat, hogy községeikben bizonyos számú paraszttanoncot vagy gazdát alaposan kiképezzenek. Ezeket vagy kedvezményben, vagy jutalomban lehet részesíteni. A kiképzés keretébe tartozik *a népnek a modern mezőgazdasági gépekkel való megismertetése*. E tekintetben rendkívüli a fejlődés és előrehaladás, amelyet mezőgazdaságunk, főleg népünk alig értékesített és használt eddig. Miután egy törpe parasztbirtok bizonyos gépek beszerzését el

nem bírja s arra nincs is szüksége, — a népnek gépekkel való ellátása a szövetkezetek keretében volna kivihető. Ma már mindennemű gáz, villám- és más erőgépek, állanak a mezőgazdaság rendelkezésére. Motorok, burgonya ültető-, szedő gépek, trágyaszóró, tejfeldolgozó gépek stb., stb. Egy-egy falusi szövetkezet ily gépek birtokában a közösség földjét dolgozná meg. Illetve több kis gazda állhatna össze közös gépek szerzésére és tartására. E tekintetben az állam a szövetkezetek útján nyújtaná a szakszerű és gyakorlati adatokat.

A mezőgazdasági nép értelmi és socialis helyzetének emelésére rendkívüli fontossággal bírnak a *szövetkezetek és egyesületek*. Ezek keretében lehet csak gondoskodni a nép kellő szellemi ellátásáról, szakirodalom, népies előadások, népies sajtó — és folyóiratok bevezetésével. Az iskolaszerű képzés után csakis a szövetkezeti és egyesületi élet tetőzheti be a nép fölötti gondoskodást. És újból hangsúlyozzuk, ez főleg a mezőgazdasági néppel szemben kötelessége az államhatalomnak, mert az ipari munkásnép és kiséxistentia a városok fejlettebb kultúréletében és sűrű viszonylatában a középosztállyal és a kultúreredményekkel, önmaga válhatik és válik csakhamar sorsa intézőjévé.

Német-Poroszországban *Raiffeisen* szervezte a vidéki gazdasági szövetkezeteket. Jelenleg a központi szövetségbe tartozik 5300 szövetkezet, köztök 4400 kölcsönszövetkezet. 1900-ban 4165 kölcsönszövetkezete volt 1293 millió márka forgalommal. Ezek betétje 564 millió M. volt, kölcsönt nyújtottak 478 milliót, az évi tiszta nyereség 2 millió. Tartalék tőke: 20 millió. Bajorországban hasonló eredmények állapíthatók meg. *Conrad* a szövetkezetek rendkívüli fejlődéséről és virágzásáról számot adva a szövetkezetek tömérdek fajtáját sorolja fel. Mezőgazdák a legkülönbözőbb célokra állanak össze. *Észak-Amerikában* a szomszédos farmerek cséplőgépek használatára, vizek levezetésére, utak építésére stb. lépnek szövetségbe, mely szövetkezések a cél eléréséig fennállanak. Szövetkezetek alakulnak mezőgazdasági hitelszerzésre, a legegyképezhetőbb anyagok beszerzésére, talajjavításra, üzemi eszközök és gépek közös beszerzésére és használatára, közös tenyészállatok beszerzésére és tartására. *Svédország* és *Dániában*, *Franciaország* és *Németországban* különféle tej-szövetkezetek működnek nagy eredménnyel. 1899-ben Németországban 1704 tejszövetkezet volt. Ugyancsak gyümölcsértékesítésre alakul-

tak szövetkezetek, aszalt, konzervgyümölcsökre és gyümölcsborokra. Például Frankfurtban van a gyümölcs vétel és eladás központi helye, amely díjtalanul közvetíti ezt. Vannak továbbá gabona, állat és állati termékeket értékesítő” szövetkezetek. *A gabonaértékesítő szövetkezeteknek* egyedül Bajorországban 1901-ben 76 árúraktára volt. Nagy gabonaraktár Németországban 53 van. Ezekre nézve szabályozó intézkedéseket az 1896. és 1897. évi június 8-iki törvények tartalmazzák. *Állatellátási szövetkezet* Németország egész területére hatáskörrel Berlinben 1899-ben alakult. *A tehénbiztosítási szövetkezetek* gondoskodnak arról, hogy állatok elhullása esetén a károsultat teljesen kártalanítsák. *A szárnyasok tenyésztésére alakult szövetkezetek* működése azt a fejlődést teremtette meg, hogy pl. Belgium és Franciaországban csak 3—4 tyúkfajta vezetett be, ami a szövetkezeti értesítést lehetővé teszi. Van még malom, pék, pálinkafőzés, raktárház, pálinkaeladási, borpince, konzervgyár, savanyúkáposzta, cukorgyár, keményítő, mészárszék, dohányeladási, téglagyár, villamüzem, iparvasút, vízvezeték, trágyázó, építő, gőzeke és gőzgép, legelő, tojáseladási és más szövetkezetek. 1903-ban Németországban 17,162 vidéki szövetkezet működött, amelyeknek közel 1 millió önálló gazda tagja volt, a rohamos fejlődést igazolja, hogy 1890-ben a szövetkezetek száma csak 3006 volt. 1872-ben megalakult a központi mezőgazdasági tanács, mely Berlinben székel és évente az összes szövetkezetek delegátusaival gyűlést tart és programját a fejlesztésnek megállapítja.

Mindeme szövetkezetek legtöbb esetben az állam felügyelete és támogatása mellett működnek, olcsó kölcsönök és előlegek nyújtásával. Takarékpénztári szövetkezetekkel összekötve fogantatosítatik Németországban a mezőgazdasági munkások rokkantsági és öregségi biztosítása. Sőt ez össze van kötve a biztosítottaknak mezőgazdasági munkaházak építésére nyújtott kölcsönökkel, hogy a mezőgazdasági munkások is öreg napjaikra saját házaikhoz jussanak. Ilyen van Északnémetország egyes államaiban Schleswig, Holstein, Sziléza, Nassau, Poroszországban. A parasztnőknek egyesületekbe tömörítése állami ellenőrzés és támogatás mellett ugyancsak a modern államélet alkotása. Ennek célja, hogy a nők háztartási ismereteit fejlessze, őket a kellő hygieniában és észszerű táplálkozásban kioktassa, praktikus ismeretekkel lássa el az öltözködés, fűtés, világítás

kérdéseiben. Útmutatást nyújtson a helyes gyermeknevelés elveit illetőleg. Mindez együtt szolgálja az egész lakosság erkölcsi és testi mivolta emelését. Ezekkel kapcsolatban létesíthetők parasztszövetségek és klubbok. Ilyenek vannak Kanadában, 799 egyesületnek 20,861 tagja volt 1912-ben. 10,041 előadást tartottak 177,342 egyén jelenlétében. Belgiumban 183 egyesület él 21,461 taggal. Németországban kifejlődött továbbá a hatóságok felügyelete, sőt kedvezményezése mellett *a kis parasztbirtokok előmozdítása*. Épúgy Angliában. Kívánatos volna minden vidéken a talajnak szakértő vizsgálata s azok alapján népszerű közlemények útján az illető vidék lakosságának figyelmét ráterelni *a helyes trágyázási módokra* és a megfelelő tenyészetek alkalmazására. Ezzel összefüggésben a tenyészállatok, haszonállatok tenyésztése, bizonyos fajták propagálása, bevezetése és elterjesztése párhuzamosan fogantatható volna.

A parasztgazdaságok érdekeit szolgálná *a helyes statisztikai adatgyűjtés*. Megállapítása a parasztgazdaság munkajövedelmeinek, terheinek, tiszta hozadékának stb. Amerikában például 600-as csoportokban készítettek különböző vidékeken adatgyűjtéseket. Megállapították a nyers bevételt, az összekiadásokat minden egyes gazdaságra nézve, levonták a befektetett tőke kamatait és a dolgozó családtagok ki nem fizetett munkabéreit, így jött ki a tiszta munkajövedelem. így állapították meg, hogy a parasztbirtok jól jövedelmező és a birtok nagyságával fokozatosan nő. *Dr. Paul Kirschner* adózási statisztikai adatokat állított össze. E szerint egy westfalai parasztnak 1100 M. adóköteles jövedelme volt, ebből 11.5%-ot, azaz 127.91 M.-t fizetett adóban. Szemben ezzel egy vasúti munkás ugyanakkor csak jövedelme 2.4%-t fizette adóba. Ily számítások alapján a közteher viselése terhe socialisan elosztható. *A mezőgazdasági munkások* helyzete ugyancsak gondos rendezést igényel. Rokkantsági és öregség biztosítás mellett kell azok betegségbiztosítása. Németországban az 1911. július 19-iki szabályzat rendezi a német birodalom munkásbiztosítását. A munkásház építési biztosításáról már említést tettünk. *A munkás közvetítés* modern alapokra fektetendő. Németországban „Die deutsche Arbeit-zentrale” látja ezt el. *A mezőgazdasági munkabérek tekintetében a minimum törvényileg socialisan megállapítandó.* A mi békebeli munkabéreinck a kül-

földivel össze sem hasonlíthatók. így dr. Leopold Freih.von *Hennet* (Die ländl. Arbeiterfragen in Frankreich) adatai szerint Franciaországban a férfi mezőgazdasági munkás bére lakás és ellátáson kívül átlagban 350 — 650 Fr., a női munkásoké 200-300 Fr., a fiataloké 200-350 Fr. volt évenként. Rendes napszám aratási időn kívül, amidőn nagyobb bér fizettetett 2.50-3.50 Fr., nőnél 1.25-2.50 Fr. Belterjesebb kultúrtermeteken az átlagbér 1200 Fr. Előmunkás lakás és ellátásán kívül 800—1200 Fr.-t, házaspár koszt nélkül 1800—2500 Frt.-t kapott. A munkás munkakedvének fokozására kiválóbb munkaeredményeknél jutalmak bevezetése bevált, még jobban az akkordmunkák. Igen nagy jelentőséggel bírna továbbá az *alkohol fokozatos kivonása a munkás illetményeiből*. Egyelőre az égetett szeszes italok Tolnának feltétlenül kivonandók. Pálinka helyett sör-, bor-illetmény, utóbb az alkohol törvényileg megtiltandó volna.

A mezőgazdasági néposztály szellemi látóköre kiterjesztése végett kívánatos volna *tanulmányi kirándulások szervezése és rendszeresítése*

A mezőgazdasági nép szociális jólétének fokozása, általában mezőgazdasági érdekei helyes reformintézményekkel ugyancsak kiválóan szolgálhatók. Legjelentősebb sérelme a mezőgazdaságnak, hogy „*a gabonatermelő befolyása a gabona áralakulásánál a gabonakereskedelem mai szervezete mellett majdnem teljesen kiszorítva van.*” (Dr. *Borgh*t). Ezen a bajon, sőt vizzásságon csakis a mezőgazdaság érdekeltiségének szervekedése által lehet segíteni, E tekintetben a külföldön igen bevált intézmények virágoznak. Ezek célja, hogy, a mezőgazdaság a kereskedelemtől teljesen függetlenítse magát. E célból maguk a termelők szövetkezetekbe, trösztökbe összeállanak és saját kereskedőik útján juttatják el termelvényeiket a fogyasztókhoz. Ép úgy alakultak fogyasztási, illetve beszerzési egyletek, amelyek bizonyos nyers- és segédanyagok, de más árúk beszerzéséről is gondoskodnak a mezőgazdasági tagok részére. A német mezőgazdasági szövetkezetek tagjai 1903-ban 44 y_2 millió márkáért szereztek be árúkat (mag, trágya, takarmány). *Amerikában* a gabonatermelők termelvényeiket a kis kereskedelem közvetítése nélkül egy közeli magtárba gyűjtik össze, egy Country elevator-ba, amilyenek minden vasúti állomáson, vagy vízi utak mentén vannak. Onnan elevatorokba gyűjtet-

nek össze. Oroszországban állami elevátorok vannak. *Németországban* állami támogatás mellett a gabona áruház szövetkezeteknek egész hálózata működik. Ez áruházak az egyes gazdáktól átveszik a termést s azokat a nagy fogyasztóknak (katonaság) vagy a nagy kereskedőknek értékesítik. Ugyanily szövetkezetek állanak fen állat-, gyümölcs-, tojás-, zöldség-félék stb. mezőgazdasági termelvényekre. A tej szövetkezetek nagy eredménnyel működnek. 1903-ban a tejszövetkezetek 50 ½ millió kg. vaját és 67.5 millió liter tejet adtak el. A mezőgazdaság érdekeit szolgálják a *különleges vásárok*, amelyek célja, hogy a szétszórt termelési tömegeket a közvetítő kereskedelem kirekesztésével jutassák el a nagykereskedelemhez^ így vannak marha, gyapjú, komló, kender, mag, toll stb. vásárok. *Angliában* az „Agricultural productive Associations” címén kis takarékbetétekkel *részvény társaságok* alakultak mezőgazdákból, akik közösen egy birtokot vettek és azt bér ellenében egyes tagjaik által megdolgoztatták. *Californiában* közös üzemre állanak össze a mezőgazdaságban, az egyik például gyümölcsültetvényeket ültet, a másik az elpakkolással és a birtok kereskedelmi részével foglalkozik. Olaszországban. Societa dei braccianti néven *munkásszövetkezetek* alakulnak, ezek közvetlenül átvesznek földmunkára megrendeléseket a város, államvasutak, állam részéről. Ez intézmény főleg összes állami üzemeinkben és az államvasutaknál volna bevezetendő, hogy a földmunkás ne adozzon még a közvetítőknek és vállalkozóknak.

A mezőgazdaság, főleg a mezőgazdasági kis existenciák érdekeinek védelme általában a mezőgazdasági termelésnek modernné és belterjessé tétele körül, mint látjuk, számos terület mutatkozik, ahova a modern államigazgatásnak eredményesen beleavatkozni kötelessége.

Kereskedelem.

James Watt a gőzgép szerkezetének használható formáját feltalálván, az ipar rendkívüli kifejlődése lehetővé vált, a gőz- és elektromosság a forgalom teljesítő képességének az eddigi lehetőségekhez viszonyítva szédítő arányait fejlesztette ki, ugyanakkor a tömegek öntudatra ébredése kultúréletük beren-

dezhetését a tömegek részére lehetővé tette, mindez együtt nagy jelentőségre emelte a kereskedelmet. A kereskedelem gondoskodott arról, hogy a nyerstermények a fogyasztókhoz és az iparvállalatokhoz, az ipartermékek a fogyasztó tömegekhez eljuttassanak. A modern kultúrállam nagytömegű fogyasztóival szemben, amidőn az összes nemzettagok kultúrszükségeit kellett kiszolgálni, ez az eljuttatás körültekintő és nagy jelentőséggel bíró szervezetet és a középkori államélet berendezkedései után más alapokat kívánt. Főirányát a demokratikus átmeneti korok *szabadság jelszava* alapján a lehető szabad mozgásra való törekvés jelezte, amit a kereskedelem elősorban a maga anyagi érdekében kihasználni igyekezett. A középkori *céh-rendszer* megkötöttsége és nehézkessége, de puritán szabályai, merev ellenőrzése és gyámkodása után, mely a kiskereskedelem területeit is uralma alatt tartotta, amidőn a céhek maguk árusították termékeiket, amidőn a tisztességes versenyt ezer körülírással körülbástyázni igyekeztek, az áruk jóságáért a céh hírneve szavatolt, a céh-mester egyébként is szavatossággal tartozott, — a fogyasztók bár nehézkes szervezet útján, de annak biztonságában szerezték be szükségletüket, hogy az egyéni és céh-becsület garantálja az ő érdekeinek épségét is, a *szabadkereskedelem* kora minden akadályt ledöntött, mely az áruk jósága, az árak szolidsága tekintetében a középkor intézményeiben garantiát képezett. A kereskedelmet új rendkívüli feladat és fontosság körében a modern államok sokáig nem rendszabályozták, így a kereskedelem teljes szabadságában hosszú ideig rendkívüli kiváltságos helyzetet élvezett és rendkívüli gazdagság tömegekre tett szert. A nagy tömegű fogyasztási cikkek beszerzési árai és valódi értéke tekintetében teljesen tájékozatlan fogyasztó tömegek — a kereskedőknek teljesen kiszolgáltatottan éltek.

A kereskedelem tudvalevőleg általában *luxus* cikkekkel *iw-du.lt* meg. A luxus cikkek fogyasztói a gazdag rendiek gyér társadalma volt. Luxus cikkek cserélődtek — víziutak mentén élelmiszerek ellenében, a fogyasztó társadalom pedig rendkívül csekély volt. Mindebből következik: a kereskedelem egyszerű tevékenység volt, szűk keretek közt mozgott és kevés embernek nyújtott megélhetést. A nemzeti társadalmak nagy tömegeinek beavatkozását nem igényelte, elláthatták tehát a nemzeti társadalmon kívül álló idegenek is. A modern új kor-

ban az összes áruk forgalma, az összes nemzettagok javára megindult. Hatalmas nemzeti társadalmaknak nyújtott feladatot és biztosított megélhetést és általában a kereskedelem a nemzet gazdasági életének fontos ágává, a bel- és külkereskedelem ellátása fontos nemzeti feladattá vált. Hiszen pl. 1910-ben Franciaország behozatala volt 5408 millió M., kivitele 4804 millió M., Németország behozatala volt 9535,1 millió M., kivitele 8079.7 millió M.

A kereskedelmi feladat betöltése mindinkább több és kiválóbb egyént, mind nagyobb látókörű és művelt nemzettagot igényelvén, a kereskedelem területeit lassanként nagy műveltségű, sok ismerettel bíró nemzettagok népesítették be, mert a verseny érvényesülvén, a mezőgazdaság és ipar termékei elhelyezést, a jelentkező szükségletek kielégülést követelvén, e feladatokra csak ily államtagok voltak alkalmasak. És csak a széles ismeretkör, művelt felülhelyezkedés képesítette a kereskedőket arra, hogy nemzetük túltermeléseinek külföldi piacokat megszerezhessenek. És hogy e piacok versenyképesen és maradandóan biztosíttassanak, a kereskedelemnek a legszolidabb bázisokon kellett felépülnie. Főleg, amidőn több nemzet hasonló célú kereskedelme ugyanazon piacokon találkozott. A jobb és olcsóbb, tehát a legbecsületesebb, a legszolidabb, érvényesült. Ez a nagykereskedelem e cél érdekében kiszorította kebeléből a tehetségteleneket és a szédelgőket, mert ezek rontották a nemzet gazdasági hírnevét, amire pedig minden nemzetnek termékei elhelyezhetése érdekében szüksége van. E nagy látókörű és a nemzet közgazdasági életének előretolt hódító őrszerű szereplő kereskedők adtak lökést és újabb lendületet a nemzeti közgazdasági életnek, mert új piacok felkeresése, a kereskedői zsenialitás odahaza a nemzetben újabb megrendelésekkel, munkákkal, munkabérekkel és a befolyó vételárakkal gazdagította a nemzettagokat.

A nemzettagok nagy száma csoportosult tehát a szokatlan lendületnek indult közgazdasági ágazatra. Németországban például 2,939.620 egyén találja a kereskedelemben az ő kereseti forrását, ez az összes keresők 5.68%-a. Ausztriában az egész lakosság 4.4% él a kereskedelemből. Magyarországon 1900-ban 225.213 hivatásos kereső volt a kereskedelmi és pénzületi pályáin (a biztosítást kivéve.)

Ugyanakkor a kereskedelem tagozatokba osztott dr. E.

van der *Bor gilt* (Handel und Handelspolitik) 3 fő csoportot különböztet meg: áru, könyv, újság, pénz és hitel kereskedelmet. A kereskedők lettek általában kis és nagy kereskedők. Kereskedelem a termelőkkel és kereskedőkkel: a nagy kereskedelem (commerce en gros), kereskedelem a fogyasztókkal: a kiskereskedelem (commerce en détail). Gustav *Cohn* szerint (National Ökonomie des Handels) nagykereskedelem: szakemberek között, „kiskereskedelem: a szakemberek és a nem szakemberek közt. A kereskedelmi élet hordozója, annak szellemi intézője lett a nagykereskedő. Hogy e hirtelen lendület és gazdagodási lehetőség tömérdek oda nem való elemet is oda vont e pályára, aminek oka az is volt, hogy a kereskedői hivatáshoz szükséges követelményeket lekicsinyelték, a tényleges nehézségeket nem ismerték és sok elemet teljesen elégtelen előképzettséggel és képességgel a kereskedelem terére felvonultattak; akik más foglalkozási területen hiába kíséreltek, mint mentő eszköz, egy kis üzlet megnyitásához nyúltak, a kellő tőke hiányát és a hivatás teljes tudatlanságát hozva csak magukkal, — mindez «sak azt eredményezte, hogy ily elemek versenyképtelenek s közgazdasági szempontból ily „kiskereskedők” kiirtása kívánatos.

A nagy kultúrnemzetek kereskedelmi élete mellett minő szerepkört töltött be nálunk a kereskedelem? Ausztriával való gazdasági közösségünk és követett gazdasági politikánk folytán, mint előzőkben jeleztük, teljes gazdasági alárendeltségbe kerültünk Ausztriával. Magyar közgazdasági politika nem volt, legfőlegb mezőgazdaságunk igyekezett önmagának személyes előnyt biztosítani. Úgy, hogy a kettős monarchiának gazdasági feladatait az osztrák kereskedők töltötték be. Ők kerestek az osztrák iparnak piacot nálunk és másutt. A magyar kereskedelemnek mennyi mozgási területe maradt! A mi nyersterményeinket kellett főleg a kettős monarchia határai közt a szükségleteknek megfelelően kínálatba hozni és az Ausztriából ránk oktrojált (mert a vámkülföldi áruk a nagy vámok folytán a versenyből kirekesztettek) iparcikkeket nálunk a fogyasztókhoz eljuttatni. E feladat nagyobb fokú szellemi tevékenységet, kereskedői zsenialitást kevésbé igényelt. A vámkülfölddel kötött kereskedelmi szerződéseink a nyerstermények árait a külföldi tőzsdék árhullámzásaitól függően kialakították anélkül, hogy a magyar kereskedelem ez áralakulásokba beleavatkozhatott

volna. Az osztrák ipar pedig védetten saját érdekében alkotott vámtarifákkal saját árait a hitelezés révén diktálta az országnak. A magyar kereskedőknek — általában az áru kereskedelemről beszélünk — nem maradt más szerepkör, mint a fogyasztási cikkekét ugyanazon forrásokból beszerezni és azokat ugyanazon, fogyasztó tömegeknek kínálatba hozni. Ezért nagyobbára csak igen nagy tömegű kiskereskedelem fejlődhetett ki. Ez az ár-alakulásra csak kedvezőtlenül gyakorolt hatást. Tág tere nyílt meg ugyanis annak a kereskedelemnek, mely a kereskedői élelmességet és zsenialitást a fogyasztók minél nagyobb megtévesztésében látta kicsúcsosodni. A magyar áru-kereskedő abban lett zseniális, érvényesült és gazdagodott, hogy minél eredményesebben tudta a vásárlóval elhitetni, hogy a silány osztrák portéka jó portéka, másrészt kihasználva a vásárló közönség járatlanságát, a valódi értéket minél inkább túlhaladó túlfizetéseket, drágább árakat tudott biztosítani. Egyrészt tehát közgazdasági- életünk alárendelt volt, mely kereskedői szakképzettséget nem igényelt, a magyar kereskedelemnek csak teljesen korlátolt mozgását tette lehetővé, másrésztől a modern kereskedelem elvei ellenére oly tulajdonok érvényesülését tette lehetővé, melyet művelt nyugateurópai fejlettség és verseny nem alkalmaz. E kettős tényező közre játszása eredményeképp *a magyar kereskedelem területeire modern állam-életünk megnyíltá idején oda nem való, műveletlen, vagy félművelt nemzettagok nagy tömeggel nyomulhattál*. Magyar kereskedő lehetett bárki, megfelelő tőke, képesség és képzettség nélkül. E hivatlan elemek csak romlást idéztek elő a magyar kereskedelem közgazdasági szerepkörében. Ezeknek kereskedelmi alapelve volt a minden irányú megtévesztés. És miután nyugateurópai értelemben vett szolid kereskedelem az ország egész területére kiterjedőleg hosszú ideig nem alakult ki, ez idő kereskedelmi élete, a nemzet gazdasági életének erősödése szempontjából annak közgazdasági jelentősége erejéig számbaveendőnek nem mutatkozott. Sőt a kereskedelmi foglalkozás nem vívta ki a társadalmak elismerését. Azt egyenrangúnak tekintette a megtévesztéssel és a csalással. Ez átmeneti idők számlájára írható azon tünetek is, hogy e kereskedők üzleti alapként alkalmazták a csődöt. Tömeges bukások jelentették a vállalkozás egészségtelenségét, vagy azt a törekvést, hogy a bukás révén csalással megmentett vagyon az üzlet megalapozásához

biztosíttassék. Ennek további következő menye volt, hogy a magyar kereskedő hitele annyira megromlott külföldön, hogy a csődöket üzleti rizikóként kénytelenek voltak számba venni és a magyar kereskedő e rizikó üzleti számításba vételével, e plussal kapott csak árat. Vagyis az unszolid és szédelő kereskedelem okozta károkat is a magyar fogyasztónak kellett drágább árakban megfizetni. Az osztrák és külföldi ipar szemben találván magát e tünetekkel, amely ellen a magyar törvényhozás védelmet nem nyújtott, mert csőd esetén a hitelező még azt a maradványt is elvesztette, amely a csődtömegbe került, e körülményt üzleti rizikójába elkönyvelvén, a drágább árakon felül keresni kényszerült módokat, hogy biztosítsa magát. A magyar kereskedők tömegével utóbb szóba nem állottak, de a forgalmi helyeken kiválasztottak — hosszú rombolási előzmények után kialakult — megbízható kereskedőket, akik azután mint az árúk árát újból drágító közvetítő kereskedők szerepeltek. Ezek jobban ismerték a saját területükbe utalt kereskedőket és az ő feladatukat képezte azokat fékentartani és az üzleti szédeléseket akadályozni. E közvetítő, megbízott kereskedők, akik mint nagykereskedők szerepeltek, hitel nyújtással biztosították és tették lehetővé a kereskedői vállalkozásokat, amelyek műveletlen és teljesen vagyon nélküli elemekből alakultak és a nyújtott hitellel egyúttal biztosították is az állandó üzleti összeköttetést. Ez összeköttetés szálait tehát nem képezte, mint más kultúrállam kereskedő világában: a jó és olcsóbb áru keresése és szállítása, de kizárólag a hitelezés ténye. E hitelezés kockázatait is a nagykereskedő a vele üzleti összeköttetésben álló kiskereskedők részére közvetített áruk drágább áraiban számította meg, mely drágább árakat a kiskereskedők — másutt hitelt nem kapván — elfogadni voltak kénytelenek. Ha egy üzletágban több ily közvetítő kereskedői vállalkozás alakult, azok egymással kartelt alkottak és a területen megosztzkodtak. E kartelbelépés folytán csökkentett üzleti kör elmaradó hasznát újból drágább ármegállapításokkal igyekeztek ellensúlyozni. A kiskereskedő ugyancsak hitelnyújtással édesgette magához a vevő közönséget.

E láncolat révén a magyar fogyasztó a megvásárolt árukban megfizette a tisztességes és fejlett kereskedelem erkölcsös közgazdasági nyereségén felül — az osztrák ipar rizikóját, a magyarországi unszolid kereskedők által okozott károkat, a

szükségszerűen beiktatni kényszerült közvetítő kereskedelmi szervezetek üzleti és kartell nyereségeit, a diktáló árakban véghezvitt drágulást, a közvetítő kereskedelmek kockázatait, a kiskereskedőknek a hitelbe vásárlók révéti ellőálló kockázatait és ugyanezek diktáló árait ha, amint ez tényleg szokásban volt, azok is egymással kartellbe léptek. Ez áremelés megakadályozására az egységes verseny hosszú ideig ki nem alakult és általában csak ki fog alakulni, ha az egész ország területén a kereskedelem nyugateurópai elvek szerint megalakul, amihez megfelelő törvényi beavatkozás szükséges és az állam a kartellek és visszaélések ellen hatásosan beavatkozik. Hogy e kereskedői berendezkedés mivé fajult el a *háború folyamán*, hogy amidőn minden társadalom vagyonban és vérben áldozni kényszerült, az őstermelők áruai elrequiráltattak, — a kereskedelem ugyanakkor szabad mozgás jogcímén az árdrágítás féktelenségében tobzódott, munka nélkül milliárdokat keresett, mindéhez idézzük a *Nasch Wjek XII. 16 (29)* 1917 számában hozott kritikáját: „Oroszországot kivéve az összes harcoló államok egyikében sincs oly féktelen bacchanáliája a spekulációknak és a fogyasztók oly kirablása, mint Ausztria-Magyarországon. ”

Hogy az országnak e korszakon át is tekintélyes, művelt és modern kereskedői voltak, akik közgazdasági feladatukat az árukereskedelemben méltóan betöltötték, — azt felesleges megemlítenünk és azt, hogy ezek száma mindig emelkedőben volt. Hogy mind e tünetek hosszú átmeneti korszakon át uralkodók voltak, azt kuszált politikai és gazdasági viszonyaink közepette *kormányzatunk tehetetlenségének tulajdoníthatjuk*.

Ami a kereskedői foglalkozást illeti, az általában mindeütt szabad foglalkozás. E tekintetben tehát nálunk is az alapelv helyes volt. Egyes területekre azonban jelentékeny megszorítások vannak. *Németország-ban*, ahol a szabad kereskedelem elve domináló, a szesz, robbanó anyagok ki vannak véve a szabad kereskedelemből. A hatóság továbbá bizonyos előzmények után *megtilthatja a kereskedés üzését*, ha oly ténykörülmények forognak fenn, melyek a kereskedést üző megbízhatatlanságát igazolják. Ilyenek az ószeres, a használt holmik, ruhák, ércedény árusítói, továbbá a vászon, selyem, pamutáru rőföskereskedők, a sorsjegy- és marhakereskedők. Továbbá a sörkiskereskedelem, a drogériák. A kémiai prepa-

ratumokkal kereskedők (úgy a nagy- mint kiskereskedők), ha életet és egészséget veszélyeztető ténykedést követek el. A dénaturait *szesz* árusítása is kiskereskedőnél betiltható. „Mind-ezeknél az a cél, hogy *oly elemek kirekesztessenek, amelyek az orgazdaságot előmozdíthatják, az eltitkolást gyakorolják, a lakosságot játéokra csábítják, vagy tisztességtelen eszközökhöz nyúlnak.* Irányadók tehát a közbiztonsági és népjóléti szempontok.” Élelmi szerekre általában mindenütt szigorú *hatósági ellenőrzés* van bevezetve. *Angliában külön* hivatalok működnek e célból. *Németországban* a visszaélésekre börtön, sőt 10 évi, életfogytig tartó fegyház van kiróva. Hasonló intézkedések *Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban, Amerikában.*

Általában azonban mégis mondhatjuk, hogy az államélet hosszú ideig a kereskedelem visszaéléseit, főleg socialelleses jövedelmeit nem tette különösebb figyelme tárgyává és nem nyúlt radikális szabályozásához hozzá. Amint látjuk a socialis harc ma sem jutott el ahoz a fejtődési fokhoz, hogy a kereskedelem területén felismerje az összes visszaéléseket, amelyek révén a dolgozó tömegek megrövidítetnek az által, hogy a kereskedelem munkája és közgazdasági jelentősége által nem indokolt rendkívüli haszonnal működhetik. E révén oly va~#gyón halmozódások alakulnak a kereskedők foglalkozási területein, amelyek a modern állam gazdasági elvei által nem volnának indokolhatók. Világosabban: a kereskedelemmel foglalkozó társadalom — mint a nemzet közgazdasági ága — a modern államélet megindítása korától kezdődően *a nemzeti jövedelmekben sokkal nagyobb arányban részesült, mint amennyi őt munkája révén megillette volna.* Ennek okát mint említettük abban kell látnunk, hogy az állam e hirtelen nagy lendületnek indult foglalkozási területet kellő szabályozás alá nem vette. Azok visszaélései megszüntetéséről nyomban nem gondoskodott.

Főleg e területen érvényesült a politikai és egyéni szabadság mintájára a *kereskedelem szabadságának* elveként az ellenőrzési és szabályozási megszorítások félretétele.

Pedig a legmesszebb korszakok igyekeztek e foglalkozási ág lehető visszaélései megfogására. Már az *indusok*, Manu-törvényei rendezték a bevásárlási és eladási árakat s nem bízták azok megállapítását a kereskedelemre. A régi *Kínában* is a szabad konkurrentia korlátozását és a monopólium tilalmát

találhatjuk fel. *Salamon* mondásai a mérték és súlyban való igazságosságot dicsérik. A kereskedelemben az igazságot keresik a zsidó próféták: „Ti a ti igazágtalan kereskedelmekkel elrontottátok a ti üdvösségeteket.” írja az ótestamentum. A római jog megvizsgálta a vételi szerződéseket, hogy azok az igazságos vételárakkal összhangban vannak-e és *laesio enormis* esetében (ha kétszeres volt az ár) azok semmiesek voltak. A *justum praetium* elvként élt s szigorú árszabályozásra törekedtek.

A középkori államélet *céhrendszer-intézménye* tartotta szigorú előírásai béklyóiban főleg a kiskereskedelmet, mely előírások kellő biztosítékot nyújtottak az áruk túlságos drágítása ellenében. A kereskedő, aki az áru minőségét és értékét illetőleg megtévesztette a vevőt, szigorúan büntetett. A «éhek örködtek tisztességük és hírnevük fölött. Innen van, hogy egész a XVII. sz. végéig, a francia forradalomig a pénzügyi üzletek és kereskedelmi hasznok nem vettek nagy arányokat. *Gregory King* (J. Goldstein fordítása, *Berufsgliederung und Beichtum* 1897), számításai szerint a XVII. században egy tengerentúli nagykereskedőnek átlagos bevétele 400 font, szárazföldi nagykereskedőé 200 font. Ily kereskedők számát 2000-e teszi, illetve 8000-re. Ugyanakkor a Lordok évi bevétele 2800 font volt. A kereskedelem azonban folyton gyarapította kiváltságait. Nemzetközi mozgása és a területet benépesítő nemzetközi elemek együttes agitációja — a szabad mozgást és kiváltságokat kieroszakolta, vagy kipanamázt. Pedig már *Marschall Vauban* a merkantilizmus virágzása idejében hirdette: „A hasznos kereskedelem az állam által támogatassék és elősegítettessék, a káros kereskedelem azonban lehetőleg akadályoztassék meg. „A középkori mezőgazdasági osztályuralom vezető társadalmának azonban anyagi érdekeit szolgálta, ha az ő nyerstermékeit értékesítő kereskedő minél nagyobb mozgási szabadsággal rendelkezik, az áruit értékesítő kereskedő minél szabadabb mozgását maga is szolgálni igyekezett, hogy az ő áruinak mennél jobb árakat biztosíthasson.

Ezért engedte uralkodni sokáig a *merkantilista elméleti* felfogást. Ez a kedvező kereskedelmi mérleg elve, amely egyrészt az arany túlértékelésében lelte indokolását. Miután ugyanis Nyugateurópának *Oppenheimer* szerint nem voltak saját

arany és ezüst bányái, ezeket csak áruk ellenében vagy kölcsönökben lehetett szerezni, a jelszó volt: több árut kivinni, mint behozni, hogy a feleslegért arany hozassék be. Minél több pénz jön be, annál gazdagabb az állam.

E merkantilista elmélet lényegben, melynek tudományos indokolását *Smith—Ricardo* alapozta meg, az angol kereskedelem és a fejlődésnek indult kiviteli ipar érdekeit szolgálta. Ezért ezt *Sumner* angolnak nevezte (le mercantilisme est anglais); az angol kiviteli nagy ipar és az angol kereskedelem ez elv alapján az állam politikáját érdekei szolgálata felé irányíthatta. *Smith* *Wealth of nations* című műve 4-ik könyvében a politikai közgazdaságtan systémái tárgyalásánál állítja fel a tételt: . . . „to heap up gold und silver in any country is supposed to be the readiest way to enrich it.” Ez elv volt az angol közgazdaság uralkodó elve, mert Anglia már 1856-ban 2210 gyapotgyárral rendelkezett, mely termékeit az egész világba szertehordozta. 1900-ban 2538 posztógyárában 14.7 millió angol mázsa gyapotot dolgozott fel. A merkantilista elv kedvezett azonban a nagybirtokosoknak is, mert az állam gazdasági politikája az ő termékkivitelük fokozására irányult, ami természetesen az ő jövedelmeik forrása lett. Éhez megfelelő volt a kereskedelem szabad mozgási lehetősége és ennek politikai biztosítása. Úgy, hogy *Dühring* szerint „ma is általános értelemben mercantilismusról beszélünk, ha egy irányt jelölünk meg, mely az ő kiindulását kizárólag a kereskedelem területén bírja és ennek érdekeit egyoldalúlag érvényesíteni akarja anélkül, hogy a többi foglalkozási ágnek őt megillető érdekeit tekintetbe venné”. A keletporoszországi nagybirtokosok ez okból egész 1876-ig a szabad kereskedelem hívei voltak, mint minden gabona kiviteli nagybirtokosok.

A merkantilista, ez angol gazdasági érdekű elvet — mint a modern haladás elvét hordozták körül Európában. Propagálói voltak mindenütt — a kereskedésben és a kivitelre dolgozó más államok politikai és gazdasági elmaradottságából busás hasznokat kereső, kereskedelmi vállalkozások érdekeltségei. Sőt ez elvet, mint a modern államélet elvét hirdették. *Muns* könyvének címe: *Englands Treasure in Foreign Trade* — nemcsak Anglia politikai közgazdaságának vált alaptételévé, de az összes kereskedelmi államnak” — írja *Fritz Karl Mann*. *John Stuart Mill* később *Smith* merkantil tanát egy éretlen gyermek

képzetéhez hasonlította; oly ésszerűtlennek találta, hogy az komoly felfogásként értékeltessék.

A modern államélet megindítási korában a közgazdasági tájékozatlanság és a nagybirtokosok uralkodván a kereskedő teljes szabadságát szolgálni az államok is érdekükben állónak gondolták. Sőt a kereskedelem rendkívüli hasznaival, visszaéléseivel sem törődtek, mert a kereskedelemmel kevesen foglalkoztak, az amúgy is jóformán lenézett, vagy legalább is nem előkelő foglalkozási terület volt. Ezért látjuk a szabad kereskedelem elvét az egyes államokban általánosan érvényesülni és kiindulni a nagy világkereskedő államból Angliából, mely, első sorban a világ fuvarosa volt, utóbb pedig ipara révén annak termékei hordozója. Angliában mezőgazdasággal, halászattal a lakosságnak csak 13%-a foglalkozik, míg a kereskedelem és forgalom 21%-ot, az ipar 45.8%-ot foglalkoztat. Más államokban, amelyek más feltételek közt élnek közgazdasági-életüket, az elv a modern államélet elveként nem alkalmazható. Ennek adott tudományos indokolást *Friedrich List*, aki a tényleges viszonyok és szükségletekre terelte a figyelmet, az illető nemzet politikai és gazdasági existenciális érdekeinek számításbavételére. A modern államélet kiegészíti ezt oly sociális törekvéssel, hogy a kereskedelmet, mint foglalkozási területet aképp szabályozza, hogy az azon való mozgás, érvényesülés és gazdagodási lehetőség ép oly morális követelményektől tétessék függővé, mint az általa szabályozott más foglalkozási területeken. Ez állami beavatkozástól és szabályozástól függ a kereskedelmi foglalkozás érvényesülési és gazdagodási lehetősége és *a megvont határok* közt a kereskedelemben kialakult verseny szabályozó ereje és az a nívós elhelyezkedés, mely a kereskedelmet oly intézményekkel építi ki, amely azt szoliddá, tisztességesse, jelentőssé és modernné teszi. A fejlődés ép oly nyomokon halad, mint az ipar és mezőgazdaság, a belterjes művelés felé, mely minden felesleges kiadást, felesleges berendezést kiküszöbölni igyekszik. A kereskedelem területein ezzel szemben rendkívül külterjes berendezések foglalnak helyet, amelyek rengeteg munkaerőt hevertetnek improduktíve. *A kereskedelemmel sokkal több államtág sokkal nagyobb igényekkel és berendezésekkel foglalkozik, mint amennyire a nemzetgazdaságnak e foglalkozási ág szerepkörét illetőleg szüksége volna.* Ennek révén a kereskedelem sokkal többet von el saját tagjai részére a nemzeti jöve-

delmekből, mint amennyi megilletné. Ami természetesen a fogyasztó tömegek zsebére és rovására történik és maga után von rendkívüli áru drágulást. E terület rendezése az államhatalom által szükséges. Annyival szükségesebb ez, mert a rendezés a tisztességes kereskedelemnek válik főleg érdekévé. Néha lépésről-lépésre meg lehet figyelni, hogyan lesz korrumpálva egy egész üzletág erkölcsileg értéktelen elemek beszivárgása által” — írja *Benno Jaroslav*. (Ideal und Geschäft. Jena 1912), — mint kerül a tisztességes kereskedő annak veszélyébe, hogy elessék az erkölcstelen vállalkozások elleni harcban, amelyek „modern üzletelvek” jelszavával előnyomulnak.” A modern államokban tehát összes kialakult intézményeiben más képet mutat a kereskedelem, mint a civilizálatlan, avagy még a középkori államélet viszonyai között. Ez a különbség jelentkezik minden részletében. Az áru-, pénzkereskedésben általában és nagy- vagy kis üzemben való üzési módozatainál, a kereskedők képzettségében, a kereskedelmi üzletek kötésében, azok gyűjtésében, a hitelezésben stb.

Ami a *kereskedelem hasznait* illeti, azt kell megállapítanunk, hogy magasabb kultúrájú államokban a kereskedő szabályszerűen szerényebb nyereséggel kénytelen megelégedni s csak kivételesen van nagy haszna. Ilyen esetek: a természetes piacviszonyoknak különleges elváltozása, mely átmenetileg a kereskedőnek *monopol* helyzetet biztosít, vagy spekulációknak' *Corners-, Ringekbe* állása, hogy a piac természetes ellátását mesterségesen a nagy spekuláció érdekében megakadályozzák. Kulturálatlan viszonyú államokban a kereskedelem nyeresége majdnem korlátlan. A kereskedő *monopol* helyzetet teremt magának és diktál árakat. A középkori államélet e tekintetben érdekes példákat mutat, mint helyezkedett el a kereskedő a népek fölött és írta elő az ő árait. Josef *Kulischer* (Jahrbüchern für Nationalökonomie und Statistik) e kereskedői nyereségeket a következő adatokkal jellemzi: A spanyol kereskedők a 16. században Amerikai kereskedelmi forgalmukban gyakran 100—400% haszonnal dolgoztak, a hollandiai keleti társaság 1000%-al, az angol keletindiai társaság első 8 expedíciójánál 171%, az angol Hudsonbai társaság a 18. sz. elején a civilizálatlan vadakkal 2000% nyereséggel kereskedett. Modern viszonyok között a kereskedelem nyeresége jelentékenyen kisebb, de még mindig felette magas és csak a soci-

ális fejlődés és belterjesebb államhatalmi szabályozás fogja majd visszaszorítani a kellő és közgazdasági szerepköre által indokolt határok közé. Az Amerikában eszközölt kiszámítások szerint is a kereskedelem haszna ritkán van 30% alul. A német kereskedelem adatai a nagy kereskedelmet illetőleg sokkal kedvezőbbek, amiből versenyképességének rendkívüli emelkedettségére is következtetést vonhatunk. A *hannoveri kereskedelmi kamara* 1899, 1900. évben közölt vizsgálati adatai szerint a kiskereskedelem 5 — 400%-ig, a nagykereskedelem 2.5 — 25%-ig drágítja az árukat. Általában Németországban a kereskedelem jobban, mint bárhol a világon, kellő állami rendszabályozást nyert. És éppen ezzel biztosított annak oly versenyképessége, hogy az összes szabad kereskedelmi elvek alapján mozgó államok kereskedőit versenyben legyőzni képes. A német elv tehát itt is diadalmaskodott. A német kereskedő a legmodernebb, mert a legversenyképesebb. Ezt az állami rendszabályozásnak köszönheti. Hogy az angol mennyire visszaszoríttatja a kereskedelemben, erre csak egy adatot közlünk. A Szuez kanálison átmenő tonnatartalomról még 1891-ben angol volt 87%, 1895-ben csak 71%, és ez mindig csökkent a német javára.

A modern államokban főleg a kis kereskedelem az, amely ellen kellő rendszabályok alkalmazása indokoltnak mutatkozik. „A kiskereskedelem ugyanis oly árakat enged meg magának, amelyek sem a teljesített szolgálattal, sem az áruk beszerzésével arányban nincsenek.” A kiskereskedelem sok tényező közrejátszása révén annyira kedvezőtlenül befolyásolja a fogyasztók által vásárolt cikkek árát, hogy azok lehető kiszorítása illetve csökkentése a modern államélet egyik legkívánatosabb fejlődési eredményeként kívánatos, amint az a nyugati államokban erőteljesen folyamatban van. A kiskereskedelem eme rendkívüli árrágító hatását a modern gazdasági fejlődés is lehetőleg megelőzni igyekszik. Ez vezetett a kis kereskedelem nagy üzeméhez: a *nagy áruházakhoz*. Ennek nagy forgalma a bele fektetett tőkét gyorsabban megforgatja, mint a törpe kiskereskedőnél, üzemköltségei is ennek következtében jóval csekélyebbek. Ily áruházak forgalmi adatai érdekes számokat mutatnak. A párizsi Au bon Marché áruháznak például 1903-ban 190 millió, a Grands Magasins du Louvrenak 155 millió Frank forgalma volt, a berlini Wertheim áruháznak

pedig 1898-ban 30 millió Márka. Az erősebb tőkeegyesítésnek hatása a kereskedelemben világosan előtérbe lép. Ép úgy mint a fogyasztók egyesülésének is, amint azt más fejezetünkben kimutatni igyekeztünk. Ugyancsak a kiskereskedelem árdrágulásai elleni módszerként Németországban a gyárak maguk nagyobb számú kiselárusító helyet létesítenek, így a közvetítő kereskedelmek és a kiskereskedelmek hasznait teljesen kiküszöbölhetik és ezzel az áruk drágítását. A kiskereskedelem káros hatása elleni hatékony intézkedéseket alakított ki a modern gazdasági élet a *hitelezés* terén is. A könnyelmű hitelezés ugyanis elsősorban teszi lehetővé, hogy teljesen elégtelen eszközökkel és ismeretekkel újabb kereskedelmi vállalkozások alakuljanak. Ezért Németországban a nagykereskedők területenként megállapodtak, hogy csak bizonyos ideig hiteleznek. *Oexmann* szerint a gyarmatárakra általában 2 havi határidő van, más árukra 30 nap. Lényeges súly helyeztetik a kiskereskedő árukészletére és saját személyi fogyasztására nyújtott hitelezés különbözőségére. A fogyasztóknak nyújtott hitelezés is lehető szabályozás felé érleltetik. A fogyasztó részéről igénybe vett hitel oka csak a saját jövedelme által indokolt határoknak könnyelmű és megszokott túllépéséből ered. „Ehez a szerényebb anyagi viszonyok közt élő fogyasztó hozzászokik, avagy a kiskereskedő által hozzászoktattatik, hogy a hitelezett összeg révén mint vevő lekötve tartassék, avagy a hitel nyújtással új vevő odacsalogtassék.”

Nálunk fejlődés, kialakulás és tökéletesülés csak a jövőtől várható. Amidőn gazdasági politikánkkal kapcsolatosan és földrajzi fekvésünkből folyóan a magyar kereskedelem érvényesülési területei is megnyílnak, amidőn a legkiválóbb kereskedelmi erényekre lesz szükség, hogy közgazdasági életünk rokonszenvesen és versenyképesen felvonulhasson a világ piacára és közvetítse kelet és nyugat áruforgalmát. Ekkor fog csak nyugateurópai értelemben kialakulni egész arányaiban a magyar kereskedelem, mely egész szervezeti felépítésében közgazdasági súllyal fog bírni. Ennek élén fog haladni a magyar nagykereskedelem, mely *követelni* fogja a helyes kereskedelmi, vasúti, hajózási, forgalmi politikát, egyszerűsítést, kiépítést az egész vonalon. Ok építtetnek újabb utakat, követelnek a mezőgazdaságtól belterjesebb művelést, az ipartól jobb munkaeredményeket, tökéletesebb berendezkedéseket, mert a magyar

kereskedők csak így biztosíthatják a gazdasági termékek elhelyezését. E kis nemzetnek — a nagy államokkal kell versenyt tartania. Csak a magasságig emelt közgazdasági élet állhatja ezek versenyét. E kereskedők kiirtják önmaguk a szédelgést a magyar kereskedelemről. *Kiirtják az indokolatlan pénzhajhászást, a hivatlan és műveletlen elemeket.* Mert a magyar kereskedelemnek *szolidásban* versenyezni kell a külföldivel.

Ezt a kereskedői társadalmat a magyar államnak kell megteremtenie és megteremti maga a lüktető gazdasági élet is. Ugyanez azt az egészségtelen túltengést, ami kereskedelmi életünkben jelentkezett, megfogja szüntetni.

A kereskedelem szellemi nívója is általában emelendő. Németország, Anglia, Japán, Amerikában, Svájcban van kereskedelmi nép-, közép- és felső-iskola. Németországban 14—18 éves korig minden kereskedelmi tanonc, segéd továbbképző kereskedelmi népiskolát látogatni köteles. Hazánkban is az államnak gondoskodnia kell arról, hogy megfelelő számú szakiskolák elhelyezésével és felállításával a szakismeretek megszerzése lehető legyen. Ha az államtagok bizonyos társadalmi keretben kereskedelmi haljam intenzívebben él, az helyes irányba terelve kihasználható. A székelyek előszeretettel kereskedők. Az alföld magyar kereskedői ugyancsak további magját képezhetik a nagy magyar kereskedelemnek. A kereskedelmi visszaélések, amelyek a múltban tünetként jelentkeztek, megszüntetendők helyes *törvényhozási reformokkal.* Az összes kereskedők kötelezően *kereskedelmi kamarákba* tömörítendők. Azoknak a kereskedői testület modernsége és nívója feletti felügyeleti hatáskör berendezendő. Minden kereskedelmi kamarához állami alkalmazottak kinevezendők, akiknek a törvények és szabályok betartása fölött őrködni legyen kötelességük. E téren ugyan már rendezés történt. Gondoskodjék az állam arról is, hogy a fogyasztóközönség teljes homályban u. szükségleti cikkek árait illetőleg ne hagyassék, főleg a kulturailag elmaradt vidékeken és falvakban. Erre azon további átmeneti idő alatt van szükség, míg a szolid kereskedelem az egész vonalon kialakul. A fogyasztók kihasználására alakult kereskedői összejárásokat, szövetkezéseket érje utóbi megfelelő intézményekkel.

Megállapítandó a kereskedelmi uzsora tényálladéka mégpedig árucsoportok szerinti széttagozásban. Élelmi- és ruház-

kodási cikkek kereskedelmi nyereségének maximális határa úgy állapítandó meg, hogy az elsőrendű szükségleti cikkeknek a fogyasztók tömegeit sújtó megdrágítását elő ne idézhesse. A verseny csak e maximumon alul fog kialakítani árakat. Élvezeti, luxuscikkeknél a maximális határ vagy magasabban volna megállapítandó, vagy ezek áralakulásába az állam be nem avatkoznék, ezeket ugyanis a jobbmódú, tehát a kényesertől nem hajtott és intelligensebb fogyasztók vásárolják, ezek megtévesztése és kijátszása nem oly könnyű. *A megállapított maximális percenten túl szedett kereskedelmi nyereség uzsorának tekintendő és akként büntetendő.* Árjegyzékterifákkal védték a céhek korában a fogyasztók érdekeit. Ezeket a francia forradalom távolította el, a császárság újra behozta és az Franciaországban egész 1862-ig tartotta magát. Prof. *Conrad* ugyan az ártaxálást keresztül vihetőnek nem tartja, de e modern gazdasági elvnek is életrevalóságát úgy látszik a világháború igazolta be.

A kereskedelem saját természetrajza szerint is kevésbé megkötött, mozgékony, önmagának könnyen tud előnyös helyzeteket biztosítani, — vele szemben nem helyezkedhetik tehát az állani azon forradalmi individuális szabadság elvre, amellyel az ez irányú korszellem az egyén minden mozgását megalapozni igyekszik. Inkább a szabadosságok megkötését igényli az államtól a modern államélet. A kereskedő ugyanis munkaerejét és tőkét ott igyekszik értékesíteni, ahol az neki legelőnyösebb. Szaktudása és befektetési berendezése nem köti nyg a helyhez, mint az iparost, mezőgazdát. E fokozottabb mozgási szabadságért lelkesedik is a kereskedelem, ezt keresi, amíg az érdekében áll. Amidőn azonban az állam szabályozóan baleavatkozott, a visszaélések és a tájékozatlan tömeg kihasználásának lehetőségeit a legkisebbre csökkentette, a tisztességes és versenyképességre berendezkedő *kereskedelem maga fogja kényszeríteni az államhatalmat, hogy szabályozó intenciéit következetesen keresztül vigye* és ne csak a fogyasztó közönséget, de őt is, a *tisztességes kereskedelmet, a tisztességtelen verseny visszaéléseitől megszabadítsa.* A mozgási szabadságot ő maga igyekezni fog korlátoztatni, mert ha ezt nem tenné, önmíga versenyképtelenné válnék, mert a morális elvek és szabályozások szerint élő és berendezkedő államtág hátrányban él versenyképesség szempontjából az erkölctelennel, ha annak er-

kölctelen visszaélése az állam által meg nem toroltatik. *Németországban* az 1897. évi keresk. törvény 38. §-a szerint a kereskedő tartozik könyveket vezetni és ebbe az ő ügyleit és vagyoni helyzetét a rendes könyvvitel szabályai szerint láthatóvá tenni. Az 1893. évi csódtörvény szerint, ha a könyvvitel nem volt szabályszerű *akkor is börtönnel büntetetik, ha a hitelező rovására rossz szándék fenn nem forog*. Ellen esetben fegyház büntetés jár. *A tisztességtelen versenyt*, ilyen a konkurrencia visszaszorítása érdekében a vásárló közönség szándékos tévútra vezetése, a konkurrens jogai, üzleti titkainak elsajátítása stb., — általában magánjogi kárkeresettel igyekeznek utóíerni Anglia, Franciaország, Belgium, Olaszország. Németországban igen modernül előtérbe helyeztetik a vásárló közönség megvédése a tisztességtelen verseny megtévesztése ellenében. E tekintetben számos törvény intézkedik. Az áruk elnevezése és megjelölésénél megtévesztések szigorúan büntetnek. Az árukat csak a *törvényes súly és mérték szerinti* mennyiségben szabad kínálatba hozni és árusítani. Az 1900 november 20., illetve 1901 december 4. törvény kötelezi a kiskereskedőket, hogy pamut, vászon rövidárukat, gyertyákat csak bizonyos súly egységekben és annak megadása mellett bocsáthatnak kínálatba és árusíthatnak. Egy évi börtönnel és 1500 K pénzbüntetéssel büntetetik, aki legjobb tudása ellenére más üzletéről másnak valótlán állítást mond, mely annak üzleti forgalmát károsíthatja. Mindeme és sok más megszorításnak a célja a tisztességes kiskereskedelem existenciáját — a tisztességtelen versennyel és a nagy kereskedelemmel szemben is lehetővé tenni.

A *kereskedelmi utazók* mozgási szabadsága rendkívül meg van szorítva. *Németországban* az 1896. évi törvény értelmében az utazó csak akkor mehet el a nem kereskedő fogyasztóhoz, ha erre attól meghívást kapott. Ellen esetben *házaló könyvet* kell váltania és ekkor a házalókra előirt szigorú szabályok irányadók reá nézve. Ausztriában az 1902. évi február hó 25-iki törvény tartalmaz megszorító rendelkezéseket. A házalókat *Franciaországban, Angliában* rendészeti, közegészségi, erkölcsrendészeti és adózási szempontokból szabályozzák. Németországban az 1883. és 1891., 1896. és 1900. évi törvények messzenő korlátozásokat állítanak fel. Ausztriában, Svájcban ugyancsak szigorú szabályok kötik meg a házalót. A házalás fogalma

alá van vonva a vándor vásári bódék kereskedelmi tevékenysége is. Nálunk a Bachkorszakbeli házalási nyílt parancs tartalmaz csak némelyes szabályokat a házalást illetően.

A *részletfizetésekkel* üzött visszaélések ugyancsak szabályozást nyertek. Oly középkori intézkedés, hogy egy részlet elmulasztása esetén az egész esedékes, vagy hogy a tulajdon visszaszáll az eladóra és az összes befizetések elvesznek, nem nyerhet alkalmazást. Az 1894. évi május hó 16-iki *német* törvény ugyan nem törli el az esedékességi klauzulát, de az csak az esetben alkalmazható, ha a vevő legalább 2 részlettel hátralékban maradt és a hátralékos részösszeg legalább $\frac{1}{10}$ -e az összegnek. Az áruvisszavételi jog fenntartható ugyan, de a befizetett részletek nem esnek az eladó javára. *Hazánkban a részletfizetések még sokkal messzebbmenő szabályozást igényelnek*, így megállapítandó azon maximális határ, ameddig az áru ára forgalmi értéke fölött részletfizetés esetén felemelhető. Ha a forgalmi rendes kereskedelmi érték és a részletfizetésben megjelölt összeg közt nagy az eltérés, — az uzsora esete fennforgónak kimondandó. A részletfizetéses ügyletek megkötésénél minden megtévesztő rábeszélés, főleg tanulatlan néppel szemben, csalásként üldözendő. Falvakban a részletfizetési ügylet csakis a községi elöljáróság közre vonása val volna megköthető.

Mint látjuk, tömérdek beavatkozási területet tár fel a kereskedelem. Mindezek célja a kereskedelem visszaéléseivel szemben a nagy közönség érdekeit lehetőleg védelmezni. E beavatkozások, kényszerítik azután a kereskedelmet csakis versenyképes alakulásokat létesíteni. Versenyképesen pedig — a mellett sociálisan — a nagyobb üzem állhatja meg a helyét. A szakember vezetése mellett minden konjunktúráját a piacoknak kihasználhatja. Minden' egyes cikknél a legjobb és az ő céljainak legmegfelelőbb bevásárlási alkalmat és időt keresheti, keresheti a legcélszerűbb fizetési, szállítási, fuvarozási feltételeket, a célszerű csomagolási számítást, annak legelőnyösebb felszámítását, a megromlott vagy megkárosult áruk kárának megtérítését, az áruk biztosítási és tartási költségeit stb. stb. Ennek „szükségessége fejlesztette ki mint láttuk a modern államéletek *kereskedelmének modern alakjait*. A törpe kis kereskedelem lehető háttérbe szorítása mellett a kiskereskedelem nagy üzemét az árúházakat, a speciális üzleteket

és a *fogyasztási egyleteket*. Mindeme alakulásoknak az a rendkívüli előnye, hogy árúikat közvetlenül a termelőktől szerezhetik be. *A közvetítő kereskedelmet tehát kiküszöbölhetik.*

Mint megállapíthatjuk: hazánkban e téren még kevés fejlődés történt. A fogyasztóközönség érdekei meg nem védettek, a modern kereskedelmi élet ki nem alakult. Ennek kifejlődése fogja csak a versenyképtelen kiskereskedelmi existenciákat és a teljesen felesleges közvetítő kereskedelmi tagozatokat teljesen kiküszöbölni.

Az államnak továbbá feladataivá válik a kereskedelemben foglalkoztatott *nagy számú alkalmazott socialis érdekei védelméről gondoskodni.*

E tekintetben is Németország az emberiség élén halad. Ide tartozik a kereskedelmi alkalmazottak továbbképzése, fizetése, szolgálati viszonyai, testi, erkölcsi épsége feletti felügyelet, a kellő munkaszünet, felmondási idő, nyílt üzleteknél kellő ülőhelyek biztosításáról gondoskodás stb. Kellő államhatalmi szabályozás mellett a kereskedelem foglalkozási területe is kellő számban fogja gazdagítani a nemzet közép- és felső társadalmi osztályait.

E fejezethez még befejezésül hazánk *kereskedelmi politikája* némely irányairól emlékezünk meg röviden, kereskedelmi politika alatt értve azon rendszabályokat, amelyekkel az állam védelmezi a köz érdekeit a kereskedelem területein. Mint az előzményekben láttuk, célja a tisztességes kereskedelem megvédése is a fogyasztó államtagok érdekei mellett. Az országkereskedelmi politikája ezen túl az árúk kereskedelmi forgalma azon fázisainak szabályozásában jelentkezik, amelyet az árúk behozatalával, kivitelével és az áruknak az országban való átmenetelével fejezünk ki. Ennek a kereskedelmi politikának a nemzet érdekei szempontjából rendkívüli jelentősége van, még pedig annál szembeszökkenőbb jelentősége, minél inkább választjuk ketté a nemzet tömegeinek érdekeit a kereskedelmet lebonyolító nagykereskedelem, illetve egyes résztársadalmak érdekeitől. A helyes állampolitikának ugyanis, ha az modern és modernül socialis akar lenni, minden közhatalmi ténykedésben a nemzet tömegeinek összérdekeit kell szolgálni — igen sokszor szemben — egyes gazdasági csoportosulások különleges érdekeivel. Erre a nemzetgazdaságot is csak a fejlődő politikai felfogás vezette rá. Ami természetes is. Ameddig az államot

kevesen kisajátították önmaguk részére abban a meggyőződésben, hogy az állam miattok és az ő gazdasági jólétük érdekében áll fenn, az ország gazdasági — köztök kereskedelmi — politikája az ő anyagi érdekeiket szolgálta. Ez volt a zsinórmérték. A modern államélet ezt a köz- és egyetemes nemzetérdek szolgálatával helyettesítette.

E szempont szerint bírálendő el a szabad kereskedelmi elv is. Törekednie kell az államoknak volt általában mint láttuk a jelszó, kedvező kereskedelmi mérleg elérésére. A *Smith* Ádám felállította merkantilsistem szerint akkor kedvező a kereskedelmi mérleg, ha a kivitel túlszárnyalja a behozatalt, mert ez esetben a külföld készpénzzel fizet. „Vájjon a behozatal és kivitel többlete kedvező vagy kedvezőtlen tünetnek tekintendő, az azon okoktól függ, amelyre ama jelenség visszavezethető” írja ezzel szemben *dr. Borght*. Mert sokszor technikai ok idézhetnek elő kedvezőtlen mérleget. Németországban például az 1879. július 20-iki törvény rendelkezései alapján véghezvitt kereskedelmi statisztika a német kereskedelem nagyon kedvezőtlen mérlegét kedvezővé változtatta. „Nem egy kedvező kereskedelmi mérleg elérése kell legyen a legközelebbi célja a nemzet nemzetközi kereskedelmi politikájának, de a külfölddel szemben fenálló összes követelések és tartozásokra nézve egy állandó, kedvező mérleg teremtése.” Mert „élesen kell kiemelni, hogy oly felfogásnak ellent kell mondani, mintha a nemzet gazdasági érdekei a nemzetközi áruforgalom lehető megkönnyítése és szabaddá tétele által szolgálva volnának.” „Korlátlan forgalomnál egy ország hátrányt szenved, a másik előnyt élvez ebből.” Hogy a hátrány és előny az állam tömegei anyagi érdekei védelmében megfelelően kiegyenlítsessék, erre kell törekedni a helyes kereskedelmi politikának. És ezt szolgálja vámpolitikájával, a kereskedelmi szerződés politikájával és forgalmi politikájával. A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy az állam, amennyiben államélete nem modern, oly kereskedelmi politikát folytathat, amely a nemzet érdekei szempontjából káros, a nemzettagok tömegeit más állam vagy a kereskedelem által való kizsákmányolásra állandóan kiszolgáltatja azon önző és ü nemzet tömegeit megkárosító érdekből, hogy egyes gazdasági területek érdekei annál ríkítóbban szolgáltatassanak. Ennek egyik «sete, amidőn erre egy állam kormányzata egy másik állam által reakényszerítettik. Ez oly esetben lehetséges, ha az

egyik állam nem élvez teljes politikai függetlenséget s ennek következtében a másik állam által középkori értelemben gyarmatként kihasználják. Csakis középkori értelemben, mert modern kultúrviszonyok közt a művelt, modern államok az érdekeik körébe vont, vagy politikai függésbe hozott államoknak állandó gazdasági kizsákmányolására nem törekednek, de inkább arra, hogy az illető állam gazdasági érdekei is megszólamláshoz jussanak s a kielégített gazdasági érdekek kapcsolásával tartásuk fel az összeköttetést, vagy államkapcsolatot. Mert e kapcsolat csak úgy lehet erős, ha annak révén a néptömegek jóléte virulóvá tehető, mert az esetben, a néptömegek anyagi jóléte és megelégedettsége örökös a közös érdekek vagy kapcsolatok megtartása fölött. Ellenkezőleg az csak gyűlölség és elkeseredés alapoka, mely széthúzáshoz, állandó harchoz és ellenségeskedéshez vezet. Még szomorúbb esete egy ország rossz kereskedelmi politikájának, ha az a nemzet tömegek érdekei rovására intéztetik ugyanazon célból, hogy ez által egyes részérdekek kizárólagos érdekei szolgáltassanak, vagy legalább is megkülönböztetöbben szolgáltassanak. Ez az illető állam középkori jellegét jelenti, avagy jelenti az illető állam oly kiépítettségét, mely a korrupciónak és az önző egyéni és osztályérdekek szolgálatának tág lehetőséget biztosít.

Nemzeti jövőnk megalapozása érdekében minő irányelvek felülkerekedése kívánatos?

A nemzetben rejlő minden erő felsorakoztatására van szükség, hogy gazdasági érdekeink a hatalmas gazdasági erőcsoportosulásokkal szemben figyelembe vételessenek. A sétatálcás urak rendszerének, amidőn gazdasági szerződéseink tárgyalására egy kis kézitáskával, sétatálcával és üres fejet jelentő önbizalommal ment el érdekeink képviselője, végleg meg kell szűnnie. Sokkal okosabbak, furfangosabbak, nagyobb látókörű, zseniálisabb szakemberek a művelt államok gazdasági érdekeinek államhatalmi hordozói, semhogy velők szemben ne volna szükségünk nemzetünk zsenialitásának teljes kifejtésére. Csak minden gazdasági kérdés és ügy szakembere, e szakemberek kiválóinak gyülekezete, csoportja lehet alkalmas arra a nagy és nehéz feladatra, amely elé hazánk érdekeinek szolgálata állítja őket.

Rendkívül fontossággal lépnek előtérbe a nemzetek gazdasági érdekei védelménél a *védővámok*. A legtöbb kultúrállam

védővám politikát folytat. Legkifejezettebben Amerika és Oroszország. Sőt Anglia is az újabb évtizedekben letért a szabad kereskedelem elvi álláspontjáról, ott is a védővámpolitika előtérbe lépett. Igazolva ezzel, hogy nem elméleti tanok, de gyakorlati szükségletek szerint kell egy állam politikájának — minden területen — igazodnia. Védővámokra van szüksége egy oly államnak, mely ipart akar teremteni, vagy fejlődő iparát a versenyző államok fejlett iparával szemben védelmezi. A kifejlődött ipar ugyanis mindég előnyt élvez a kezdődő vagy még meg nem állapodott iparral szemben. Ezt az előnyt kell megfelelő számtételekkel kiegyenlíteni. Az állam kormánya gondoskodni köteles ugyanakkor arról, hogy az új, vagy vámtételekkel védett iparvállalatok ezt a védett állapotot ne saját üzleti nyereségeiknek a fogyasztók zsebeire történt nagyobbítására használják ki, de arra, a miért intézményeztetett, az iparvállalatok megerősítésére, hogy az átmeneti idő eltelte után védővámok nélkül is versenyképesek legyenek.

Hogy jövőben minő befolyásunk érvényesül a védővámok alkotásánál, az államéletünk erejétől és államvezetésünknek a részérdekektől függetlenségétől és szakképzettségétől függ. Mindenesetre a fokozatos fejlesztés politikája üzhető észszerűen. Oly iparvállalatok létesítendőek, amelyek hazai konjunktúrái kedvezőek. Ez fokozatosan addig az ideális fokig fejlesztendő volna, míg saját fogyasztásunk döntő tömegét saját iparunk állítja elő. Hogy bizonyos iparcikkekben, amelyek előállítására éghajlati és természeti okokból helyhezkött, mindig bevételre szorul minden állam, az természetes. A védővámok keretében alkalmazott azon vámpolitikai eljárás, hogy *vámvisszatérítések* (esetleg adó visszatérítések) alkalmaztattak oly behozott árukra nézve, amelyek ugyanoly alakban vagy átdolgozva visszavitetnek, csak fejlett iparú oly államokban bír jelentőséggel, amelyek félgyártmányokat vagy nyersterményeket becsalogatni akarnak. Ilyen található Franciaország, Németország, Amerikában.

A *kiviteli premiumok* rendszere a legigazságtalanabb és főleg igazságtalan az élelmi cikkekre, mert sújtja a belföldi fogyasztást a külföldi fogyasztó előnyére. Ezért szüntették is meg minden socialisabban előrehaladott államban. Hazánkat pl. az 1902. március 5-én kötött egyezmény kötelezte, hogy a cukorra nézve nálunk fennállott prémiumrendszert megszüntesse.

Fontos szolgálatokat tehet nekünk *hajózási és vasútfuvarozási politikánk*, amennyiben ennek intézése kezünkben marad. Ennek jelentősége annyival inkább fokozódott, mert hazánk a kelet és nyugat között feküdvén, mintegy természetből utalt a közvetítő kereskedelemre, arra, hogy a nyugat áruí a mi testünkön át vándoroljanak a kelet végtelen terjedelmű piacai felé. Ha nemzeti követeléseink a gazdasági szerződések kötésénél nem honoráltatnak, úgy előnyeinket forgalmi politikával fogjuk megszerezhetni és biztosíthatni. Ezért egész vasúti és hajózási intézményünket kiválóan modernné, a vezetést elsősorúen szakszerűvé tenni rendkívüli érdekeinket képezi. Ennek az átmenő forgalomnak lehet modern intézményekkel segítségére lenni: szabad raktárak állítása, avagy kikötők építése által. Az egész dunai forgalom súlypontja hazánkba átterelhető. Ez átfutó forgalom rendkívüli hasznokat jelenthet az országnak, ha azt kellő szakértelemmel hasznunkra fordítani tudjuk.

Végül még meg kell említenünk, hogy a helyes gazdasági politikának nélkülözhetlen segítője a *kereskedelmi statisztika*. *Németországban* a „deutsche Handelsarchiv” a birodalmi belügyi hivatal által adatik ki. Ez külön olcsó kiadványokban terjesztetik. („Bericht über» Handel und Industrie”). Ugyanaz adja ki a Nachrichten für Handel und Industrie, mely arra szolgál, hogy fontos adatok lehetőleg gyorsan az érdekelt körök rendelkezésére bocsáttassanak. Sürgetik továbbá a kereskedelmi világra fontos hírszolgálat ellátására birodalmi hivatal' felállítását. A parlament el is fogadta egy központi hivatal támogatását, „einer Zentralauskunft s stelle für Fragen der Landwirtschaft, der Industrie, des Handels und <Jes Gewerbes.” Ilyenek már működnek: a Commercial Bureau Philadelphiiában, az Office national du commerce extérieur Párizsban, a Commercial Intelligence department of the board of trade Londonban.

A statisztika rendkívüli pontosságát a modern gazdasági élet kiváló gondosság tárgyává tette. *Dr. Conrad* adatai szerint (Grundriss zum Studium des politischen Ökonomie-Statistik) az első statisztikai megállapítások Egyiptomban 3050-ben Kr. e. történtek a pyramisok építésének megszervezése végett. Alkalmazták azt Chinában, Perzsiában, Görögországban, a római birodalomban. *Poroszországban* I. Frigyes Vilmos 1722. október 20-iki rendeletével rendelte el a hivatalos népességi statisztika-

kák készítését. Az e célra készített űrlap 25 rubrikát tartalmazott. Ezek alapján az ú. n. „Populationstabellen”, „Historische Tabellen” készültek. Nagy Frigyes ezekből fejlesztette ki a közgazdasági statisztikákat, már 460 kérdés iránt érdeklődve. Ugyanakkor tudós professorok: Conring, Schmeitzel, Johan Péter Aucherson, Süßmilch, Quetelet, Wappäus, Dufau William Farr stb. a statisztikát a tudomány magaslatára emelték. Az 1872-ben létesített császári statisztikai hivatal feldolgozza a statisztika anyagát, a bűnügy, csőd, választás, strájk, árúforgalom, betegségbiztosítás, a belső hajózás, vámok, adók, népességi viszonyok, népmozgalom, agrárstatisztika, foglalkozási, iparstatisztika terén. Mindezek alapján készül a „Statistik des deutschen Reiches.” Ehez havonta és negyedévenként külön kiadványok adatnak ki, főleg kereskedelmi és árústatistika, tovább á speciális kérdésekről. Mellette 35 statisztikai hivatal működik, amelyek az egészségügy, szegény ügy, munkásügy, építészet, lakáskérdés, árak, forgalmi intézmények és pénzügyi viszonyok tekintetében nyújtanak adatokat. Vanak még városi statisztikai hivatalok, 1890 óta „Statistischen Jahrbücher deutscher Städte.”

Hazánkban a magyar statisztikai évkönyv jelenik meg és 1893. óta a statisztikai közlemények. Fejlesztés e téren is kívánatos. Kívánatos azonban más irányú reform is. A statisztikai törvény 1897. évi XXXV. törvénycikk rendelkezései szerint a munkatervbe *nem* vehető fel oly adatgyűjtés, *amelyei: a magánosok jövedelménél vagy vagyonának összegére, vagy ezek külsőleg nem nyilvánuló alkatrészeire, vagy végül az egyén családi, társadalmi, erkölcsi életének belső viszonyaira vonatkoznak.* A törvény ez intézkedése merően insocialis és lehetlenné teszi az államhatalomnak, hogy támogató adatok hián vagyonelosztási és erkölcsi kérdések rendezésébe befogjon, vagy azokat akár csak jelenséggként megállapítsa, amelyek egész a nemzeti lét érdekei kérdéseivé válhatnak. Amint fejezeteink során indokoltuk, a modern fejlődésnek éppen ez irányban kell kialakulnia.

Nálunk a kereskedelmi kamarák gyűjtik a statisztikai adatokat és azok tesznek jelentéseket a kormányszatnak, ők informálják a minisztert. Ez egész feje tetejére állított berendezés, amellyel a kormányzat a kereskedelmi érdekeltségek egyszerű eszközévé válik.

Börze.

Elmélet szerint a nemzet közgazdasági életének összes idegei a börzén futnak össze. Modern kultúrállamok börzéje mint a közgazdasági vérkeringés tükre nagy jelentőséggel bír. És mint az üzleti élet központja a közgazdasági élet minderi változásai iránt elsősorban érzékenységgel bírván, a nemzet közgazdaságának minden tünete a börzén kifejezésre jut. Nagy nemzeteknek, melyek az egész világ piacain árúikkal érdekelve vannak, tőzsdéi is főleg a világ áralakulásaira befolyást tudnak gyakorolni annál a hatáznál fogva, amelyet a nagy nemzetek közgazdasági élete az egész világ közgazdasági életére gyakorol. Mondjuk a londoni, newyorki tőzsde áralakulásai, illetve az amerikai, angol közgazdasági életfolyamat változóságainak kifejezése, visszatükrözése a tőzsde áraiban, mindazon cikkekben, amelyeket a londoni, amerikai kereskedelem szállítani tud, — az egész világ árait befolyással vannak. És minél szűkebb teritorialis határok közé szorul az illető nemzet közgazdasági élete, börzéje a világ közgazdasági életére annál kisebb hatással lesz, hacsak nem oly specialis értékekről van szó, amelyekben az illető börze irányadó. Az illető nemzet közgazdasági életének azonban mindenkor kifejezője és tükre. Mert a gazdasági vállalkozások értékének és az állam belső viszonyai rendezettségének hű kifejezése fölött ezer és ezer kötés körültekintő és haszonéhes szellemi erő kifejtése örökdik. A tévedések nagy veszteségeket, másrészt nagy nyereségeket — jelentenek.

Tájékoztatóul adjuk itt dr. B. van der *Borgh*t (Handel und Handelspolitik) meghatározását a börzét illetőleg. „A börze mai értelemben egy bizonyos helyen meghatározott időben közvetlenül, vagy közvetve a kereskedelemmel foglalkozó személyek szabályszerűen összeült gyülekezete azon főcélal, hogy előirt szabályok értelmében bizonyos meghatározott típusú, közforgalom tárgyát képező, nem a helyszínére hozott, helyettesíthető, kereskedelem tárgyát képező anyagtömegekre nézve a közvetlen, vagy közvetett szükséglet erejéig kereskedelmi ügyleteket kössenek, amelyek másutt és más időben teljesítendőek.” Természetesen még vannak a börzén köthető némely más ügyletek is, mint a biztosítás, teheráru fuvarozási és raktárügyletek stb. Dr. *Heilfron* (Geld-, Bank- und Börsen-

recht) a börze meghatározását a következőkben adja: „Börzéről szó van, ha a kereskedők egy meghatározott köre, vagy az ő helyetteseik és segédek rövid időközökben rendszeresen egy meghatározott helyen összejönnek, hogy nem helyben levő, fajta szerinti, helyettesíthető és a nagykereskedelmi forgalom tárgyát képező dolgokra nézve üzleteket kössenek.” E meghatározást a porosz közigazgatási legfelsőbb bíróságnak 1898. november 26-iki ítélete alapján adja, Németországban ugyanis a börze engedélyezésétől függvén, — a nem engedélyezett börze-gyülekezetek, mint zugbörzék a börze-törvény értelmében rendőrhatalósággal betilthatók. Ugyancsak további tájékozásul közöljük *Max Nordau* „Die konventionellen Lügen der Kulturmenschheit c. könyvét, melyben a börzét rablóbarlangnak mondja, amelyben a középkori rablólovagok modern utódai székelnék és az átmenőknek a torkát lemetszik.”

A börze fontosságának, jelentőségének és szerepének óriási túlértékelése mindenesetre a mai tőkésuralomból folyik.

A magyar tőzsde az ország eddigi alárendelt gazdasági helyzeténél fogva természetesen csak alárendelt jelentőséggel bírhatott. Bécs intézvé az egész kettős birodalom gazdasági vérkeringését, azt kifejezni is a bécsi tőzsde volt hivatott mindazon áruk és értékekben, amelyek a kettős birodalom területét érintették. A magyar tőzsde saját felfogása és értékelése csak kizárólag Magyarország területét érintő áruk és cikkekre nézve érvényesülhetett. A magyar tőzsdének tehát Béctől való szükségszerű függési viszonylatban nagy közgazdasági súlya és jelentősége nem lehetett. A budapesti tőzsde árvibrációi inkább a tőzsdejátékosokat foglalkoztatták, anélkül, hogy a magyar közgazdasági élet folyamatának lennének kifejezői, avagy kifejeznék azt a törekvést, amit a tőzsdék biztosítani igyekeznek, t. i. a leghűbben kövessék a közgazdasági élet hullámzásait. A magyar tőzsde érvényesülési területet keresett és azt meg is találta a játékban, a határidő üzletekben. A játékosok csoportosultak és felvonultak. Nem játékkártyák szerepeltek, de a nemzet összes gazdasági értékei. A budapesti tőzsde játékarlanguvá alakult át, ahol rövid idő alatt vagyonoikat lehetett nyerni és elveszteni. A legvakmerőbb játékosokból kerültek ki a magyar börze félelmetes hősei. A magyar államhatalom pedig a tőzsdét szabadjára engedte. Hogyan lehetett volna oly középkori gondolatot megvalósítani, a tőzs-

dét rendszabályoznia — alakult ki a félelmetes közvélemény. Az egész világon szabad a tőzsde, harsogták a sajtóban. Hogy mennyire, azt meglátjuk. A magyar tőzsde élvezte a kormányzat hibái folytán a szabad csapongás kiváltságait. Törvényi rendezés hián a tőzsde alapszabályai voltak azon jogalap, amelyen ez intézmény nyugodott. A tőzsde alapszabályai — jóváhagyva az 1897. évi 38503. K. M. B.-tel — kimondják, hogy a tőzsde „testületi és önkormányzati jogokkal bíró intézmény” (*Nagy F. Magyar Keresk...jog.*) A kereskedelmi miniszter felügyelete alatt él. Az általa kinevezett tőzsdebiztos minden oly határozat végrehajtását felfüggesztheti, mely a fennálló törvényekbe, vagy a tőzsde alapszabályaiba ütközik. Ez inkább humor volt, mint állami ellenőrzés. Minő törvénybe ütköző visszaélést lehetett ott a tőzsdebiztos, amidőn tőzsdetörvény nincs és a terület törvényileg szabályozva nincs? Talán, hogy nem-e ütközik valamelyik tőzsdecselekmény a halászlé törvénybe, vagy a nyers büntető törvénykönyv §§-aiba. Ez azonban a Liberalismus jelszó politikájához hozzátartozott. Sőt a tőzsdeszokások (amelyek kialakulásához pedig az államhatalomnak igazán semmi befolyása nem volt) is jogilag elismertettek.

A nagy és független nemzetek tőzsdéi a létező és forrongó vagy hatalmas arányaiban uralkodó közgazdasági élet erezein tartván a kezüket, bizonyos szabadságuk némely államban a történeti fejlődés eredményei s a kellő szabadsággal való vissza nem élés garantiái önmaguktól bennök kialakultak. Nálunk a börzejátékosok képviselték a börzei zsenialitást! Mit tudunk mi ebben a középkori államban produkálni! Sokpénzt szereztek — igazuk volt. Ha egy kitorpte a nyakát, a börze azért tovább virult.

A magyar tőzsdének azonban nem is lehetett önálló értékelési akarata. A börze élete ezt nem fejezhette ki. Ügyletei csali az ügyletkötők egyéni vállalkozása volt, azoknak a közgazdasági életre gyakorolt lendítő ereje nélkül és a magyar közgazdasági életre némely esetben csak rontó hatással, mert a börzét, mint veszedelmes játékszenvedély területét félelmetessé tették. A főcél volt a játékszenvedelem kielégítése. Nem a magyar közgazdasági élet mozgató hatalmasságai gyülekező helye volt, mert ezek Bécs, Berlin tőzsdéjén tartották fülüket, hanem inkább azok csoportosultak, akik a tőzsde határidő

üzleteiből másunnal kiszorulván, itt elégitették ki meggazdagodni akaró játékszenvedélyüket. Mert amidőn a határidő különbözeti üzletek kereshetőségét a néniét polgári törvénykönyv kifejezetten kizárja, sőt az 1908. évi tőzsdenovella, még az 1903. évi osztrák tőzsdetörvény is a különbözeti ügyleteket, illetve a tiltott határidő üzleteket semmiseknek nyilvánították, a X. magyar jogászggyűlés — a liberalismus jelszavát hordozva, a kereshetőség megtagadása ellen határozottan állást foglalt.

Az 1896/97-ben a tőzsdereform tárgyában tartott szakértekezleten is csak tanácskoztak róla.

A határidő ügyletek nálunk nincsenek eltiltva. Tőzsdéink azonban megszorították. Az 1892. évi 33550. K. M. E. rendelet alapján a fiumei és 1908-ban a 83061/97 sz. K. M. E. alapján a miskolci tőzsde nyitotta meg liberális csarnokait. A tőzsdejáték vígan folyhatott Magyarországon. A tőzsde spekuláció két irányban csúcsosodott ki. Időleges mesterséges árleszorításokat alkalmaztak a spekulánsok megfelelő időszakokban, amidőn például a mezőgazdasági termékeknek a termelőktől való beszerzése folyamatban volt, árleszorítás különbözeteivel a termelőket megkárosítva. Ami a mezőgazdasági körök állandó panaszát képezte.

Professor Dr. Friedrich *Kleinwächter* (Getreideterminhandel. Die Zukunft 1900. XI. 17.) a gabonatőzsde e manővere ellen, amelyet a spekuláció a „papiros búza” piacra dobálásával és a kötést képező gabona-typusok lehető alacsony leszorításával igyekszik elérni, a mezőgazdák szövetkezését látja egyedüli hatékony eszköznek és a börze ügyletek alapjául lehetőleg többféle typus megállapítását. Ha a typus ugyanis alacsony, akkor annak ára nem fejezi ki a magyar gabona valódi értékét, lévén a magyar búza — gabona a világ egyik legjobb fajtája. A különbözet tehát jelentős hasznot jelent a spekulánsnak, amikor a silányabb typus börze árán, azaz olcsón vesz a mezőgazdától és amikor a jobb árut természetesen drágábban eladja a külföldnek vagy a malmoknak. A német börzétörvény a mezőgazdák köteles képviselőjével és büntető rendelkezésekkel oldotta meg a kérdést.

A másik irány volt — mint említettük — a kizárólagos — áruk szállítását sem igénylő — tiszta határidő üzlet oly árukra, értékpapírokra is, amelyek áralakulására ők be sem folyhattak. Ez üzletek képezték a tőzsde főforgalmát. És előidézett tömér-

dek vagyonalakulást, jövedelmet. És amidőn a magyar állam minden finánca éhesen szaglászta a jövedelmek filléreit, amelyeket megadóztathat, e tőzsde-jövedelmeket és vagyon alak illatokat a liberalismus jelszava megadóztatni sem engedte.

Hogy a szerencse játékot szabályozta volna, annak említése is a legsötétebb reakció fogalma alá tartozott.

Keressünk csak Dr. Borght nyomán egy kis betekintést a művelt nyugat börzéli életére. Hogy a börze szabadjára van hagyva, vagy az állam gyakorolja-e fölötte a szükséges befolyást és ellenőrzést, az az illető állam kulturális, politikai, gazdasági és socialis viszonyaitól függ. „A tapasztalat mutatta, hogy a *hatósági befolyás és ellenőrzés a börze mozgási szabadságát ép oly kevéssé zárja ki, mint erős kinövések és visszaélések jelentkezését.*” Szabad egyesülés a börze *Londonban és Amerikában.* E két tipikus kereskedelmi államban, amelyek államéletér a világkereskedelmet lebonyolító nagykereskedelmi arisztokratia túlsúllyal és fölnynnyel uralja. E politikai és történelmi kialakulás folyamánya tehát a börze szabadsága, továbbá azon sajátos államélet alapelv, amely az államokban uralkodó; a pénz és a gazdagok feltétlen uralma az államéletben a tömegek érdekei lábball tiprása árán is. Dacára azonban az élvezett szabadságnak, maguk e börzék tagjaikat igen szigorú szabályok betartására kényszeríthetik. A londoni tőzsde rendkívül szigorú feltételekhez köti a tagságot és a tisztességes működést kizárással és az ajánló tagok vagyoni felelőségével garantálja. Ép úgy az amerikai börzék. Európában az állami befolyás és ellenőrzés általános. A *párizsi tőzsde* rendszetét állami közegek látják el. A 7 legfőbb borzén Párizs, Bordeaux Lille, Lyon, Marseille, Nantis és Toulouseban a minisztérium által alkalmazott hivatalos Makler-eknek van meg a kizárólagos joguk állampapírokkal és más kurzussal bíró papírokkal ügyleteket közvetíteni és az árfolyamokat megállapítani. Ez azért intézményeztetett, hogy a papírok hitelrontása megakadályoztassék. A párizsi börzét a háború alatt 1917-ben erősen megrendszabályozták. *Németországban* erős állami befolyás és ellenőrzés érvényesül, ami ez állam socialis kiépítésének emelkedettségét e tekintetben is erősen előtérbe helyezi. Az 1896. június hó 22-iki birodalmi börze-törvény még fokozta azt. A kormányzat állami komissáriusokat állit a börzékhez. Ezek a börze egész forgalmát ellenőrizni tartoznak, hogy a törvények

és előírások betartassanak, a börze tanácskozásukon résztvesznek, a börze hivatalos közegeit a visszaélésekre figyelmeztetni tartoznak és az orvoslásról is gondoskodnak. A kormányzat a börzék szabályzataiba bizonyos előírások felvételét elrendelheti főleg, hogy az árutőzsde vezetőségébe a *mezőgazdaság, a mezőgazdasági ipar és a malomipar megfelelő képviselőket találjon*. Az alapszabályok más lényeges tartalmi kellékeit is a törvény imperatívus előírja. Előírja a törvény *becsületbíróságok* felállítását, amelyek a börzelátogatókat felelősségre vonják, ha azok börzetevékenységükkel összefüggésben vétkeznek a becsület és a kereskedővel szemben igényelhető bizalom ellen. Az egész becsületügyi eljárást a törvény szabályozza. A börze szabályzata kizárja azokat is, akik a hitelezőknek egyezségi ajánlatot tesznek. A börzetörvény szigorú rendelkezéseket tartalmaz továbbá magánérték-papíroknak tőzsdei jegyzés alá bocsáthatásáról. Ezek célja, hogy a közönség érdekei megtévesztéssel kárt ne szenvedjenek, illetve a közönség pontos és megbízható tájékoztatást szerezhessen. *Franciaországban* a pénzügyminiszter külföldi értékpapírok jegyzését mindig betilthatja. Ausztriában a pénzügyminiszter a börzetanács meghallgatása után megállapítja, hogy mely értékpapírok kezeltessenek és jegyeztessenek hivatalosan a börzén.

A határidő ügyletek bő szabályozást nyernek az összes börzéken és igyekeznek a tiszta határidő üzleteket kiküszöbölni. *Tiszta határidő üzleteli* tudvalevőleg oly üzletek, ha az áruk és értékpapírok szállítása szerződésileg kizárva van. Ez a legtöbb esetben nehezen állapítható meg és érhető utól, mert a szerződő felek a tiszta határidő-üzletet oly külső formában köthetik, amelyek annak felismerését elrejtik. A kijátszás és visszaélésnek tehát tág tere van. Ezt azután egyes intézkedésekkel utólag igyekeznek megakadályozni. *Newyork* és *Chicagóban* az értéktőzsdén azok, akik színleges ügyleteket, vagy tiszta határidő ügyleteket kötnek, a tőzsdéről időlegesen kizáratnak. *Franciaországban, Ausztriában, Németországban* panasszal megtámadhatók. Ausztriában az 1903. jan. 1. törvény értelmében a börze határidőüzlet gabona és malomipar áruban tilos.

Németországban a börze, mint említettük, engedélyezéstől függ. A tartományi kormányzat gyakorolja a főfelügyeletet, ennek szerveiként az állami megbízottak működnek a börzéken

(Németországban 29 börze van). A börzék ügyeire nézve szakértő szerv alakítatik a birodalmi tanács tagjaiból. A börzék legmagasabb szerve a birodalmi tanács. Az állami megbízott a becsületügyi eljárásnál is közreműködik, nyilvános tárgyalást elrendelhet stb. *A börzeáradat* a kormányzat által kinevezett^ felesketett Kursmaklerek állapítják meg. Ezek a kereskedelmi miniszter által kiadott határozmányok szerint alkalmaztatnak és bocsáttatnak el. A német 1896. Junius 22. és az azt kiegészítő 1908. május 27-iki börzetörvény rendelkezéseket tartalmaz az értékekre és azon személyekre nézve, amelyek a börze határidő üzlethez hozzáengedhetők. A börze jogköre e tekintetben is megszorítottatik. *A börzeszerű határidőüzlet gabonában és malomipar áruban tilos.* Ezekben való kötés teljesen hatálytalan, nem is teljesíthető. Az ily ügylet alapján való teljesítmény 30 évi elévülési határidőig visszakövetelhető. Bánya- és gyári vállalatok részvényeiben határidőüzlet az 50. §. értelmében általában tilos és az előirt feltételekkel lehető. Értékpapírokban csak akkor köthető határidőüzlet, ha ezek börzeüzlethez engedtetek, továbbá legalább 20 millió M. névértékű értékpapírról van szó. Belföldi vállalkozás részvényei csak annak beleegyezésével képezhetik határidőüzlet tárgyát. A birodalmi tanácsnak joga van, hogy bizonyos árúk és értékekre nézve a határidő üzletet megtilthassa, vagy bizonyos feltételekhez kösse. (így 1899. július 1-én a megfésült gyapjú határidő-üzletet tiltotta be.)- *A börzén határidőüzletre bocsátott árúk minden egyes esetben a birodalmi kancellárnak bejelentendő!?* Megtiltott árúkra nézve ügyletek nem köthetők, árjegyzések sem történhetnek és közre nem bocsáthatók- Csakis oly személyek köthetnek határidő-üzleteket, melyek a börze Handelsregisterbe bevezettetek, ε mi újból feltételekhez kötött. A német börze-törvény a leszámítolási intézeteket is kormányfelügyelet alá helyezi. A börzeregisterbe mindkét fél által be nem vezetett határidő-ügyletek alapján kereset nem indítható. Ennek is cékja a tiszta határidő ügyleteket utólérni úgy, hogy azokhoz jogsegély nem nyújtatik. A tiszta határidő üzletek kellő utólérése érdekében Németországban újabb törvénytervezetek készültek.

A börze áralakulásai tekintetében is erős államhatalmi beavatkozás állapítható meg. „Az árutőzsdéből ugyanis és a börzeszerű határidő árú üzletekből általában kedvező köz-

gazdasági eredmények származnak, amennyiben a kinövések és féktelenségek a kedvező határokat nem keresztezik át, vagy éppen meg nem szüntetik.” Ezt igyekszik megelőzni az állam. A francia tőzsdéken az államhatalom ilyirányú beavatkozását már említettük. Németországban a birodalmi tanácsnak joga van bizonyos árukra nézve az összes, vagy egyes börzéken a börze árakat hivatalosan megállapítani.” A börzeárak árfolyamának mesterséges befolyását illetőleg Franciaországban az Art. 419 des Code pénal, Németországban a börzetörvény 75. §-a tartalmaz szigorú rendelkezéseket. A börze árait ugyanis csak a belső és külső politika eseményei, az általános gazdasági és politikai helyzet befolyásolhatja egészségesen. A német börzetörvény büntönt és 15,000 M. pénzbüntetést ró arra, aki „csalási szándékkal megtévesztésre alapított eszközöket alkalmaz, hogy a börze, vagy piaci árúk, vagy értékpapírok árait befolyásolja. Elég az eszköz alkalmazása, a befolyásolás elérése nem szükséges a büntetethez. Ugyanez a büntetés jár ki annak, aki csalási szándékkal tudatosan helytelen adatokat ad prospektusokban vagy nyilvános közlésekben. A törvény 1 évi büntönnel és 5000 M. pénzbüntetéssel bünteti azt, aki *hírlapi közleményekért*, amelyeknek a börze áraira befolyást kell gyakorolniuk, *előnyöket nyújt*, vagy ígér, vagy magának ily közleményekért, vagy ily közlemények nem közléséért a sajtóban — oly előnyöket nyújtat vagy ígértet, amelyek a teljesítménnyel feltűnő aránytalanságban vannak, *A kísérlet is büntetendő*.

Ezen és más visszaélések kellő megtorlása képezi célját a helyes irányú modern börzepolitikának. „A tőzsde visszaélései és kinövései, amelyekkel károsan működhetik általában: a tőzsdén kívülállóknak becsábítása a börzespekulációkba és börzejátékba, a tiszta határidő üzletek széles mederű alkalmazása, tévedésbejítés a börzére bocsátott papírok értékét illetőleg, szándékos befolyásolása a kurzusnak, a határidő üzleteknek oly területekre való átcsapongása, ahol az közgazdasági szempontból nem kívánatos. Mindeme területeken üzhető visszaélés külön-külön szabályozást igényel, mint láttuk a rendezett viszonyú államok törvényhozása keresi is a módokat annak megszüntetésére.

A német börzetörvény büntető rendelkezéseitől 88—96. 3§-ok — idézzük még a következőket. Büntönnel és 10,000 M.

pénzbüntetéssel büntetendő az, aki nyerészkedési szándékból *a gabonánál, vagy malomtermékek áránál* a piaci viszonyok általános helyzete által indokolt, alakulásának befolyásolása végett ugyanezekben tiltott határidő vagy különbözeti üzleteket köt. Aki e bűncselekmény *gyanúja* alatt áll, kereskedelmi könyvei előmutatására és kényszernyilatkozatra kényszeríthető. Aki megtiltott esetekben kurzus-jegyzéket közöl és azt mechanikai sokszorosításban nyilvánosságra hozza, 6 hónapig terjedhető börtönnel és 1000 M. pénzbüntetéssel büntetik. Oly határidő üzletekben, amidőn szabályok szerint a visszaélés rendbüntetéssel büntetik, a visszaesés büntetése börtön és 10,000 M. pénzbüntetés. Börtönnel és 15,000 M. pénzbüntetéssel, esetleg polgári jogai elvesztésével bünteti azt, aki szokászerűleg nyerészkedési szándékból másokat — tapasztalatlanságuk és járatlanságuk, vagy könnyelműségük kihasználása mellett börzespekulációra félrevezet. Hasonló szigor alkalmaz Svájcban a zürichi 1896. május 31. és a bási 1897. április 8-iki törvény. Egy megbízott, aki abból a célból, hogy magának, vagy egy harmadiknak anyagi előnyököt szerezzen:: a) a megbízó vagyontól azáltal károsítja, hogy legjobb tudása ellenére egy *megütendő ügyletnél helytelen tanácsot, vagy helytelen információt adott*, — vagy b) egy megbízás foganatosításánál, vagy egy üzlet lebonyolításánál szándékosan *megbízója hátrányára* működik, börtönnel büntetik. x)mellett 3000 M. pénzbüntetéssel és polgárjogai elvesztésével. A hp pont esetén a kísérlet is büntetendő.

Miután a tőzsde nagy vagyoni forgalmakat idéz elő, a modern államélet alkalmas területként kezeli a tekintetben, hogy az ott jelentkező vagyontömegek és jövedelmek *kellően megadóztassanak*. E szerint sok tőzsdén a börzeüzlet rövid írásba foglalása a törvény által kötelező, hogy a börzeadó kivethető legyen. *Schmoller* 1907. évi évkönyvében az indítványoztatik, hogy a Kursmaklerek közvetítésével kötött ügyletek mérsékeltebben adóztassanak meg. Ez által elérhető volna, hogy a börzén kötött ügyletek nagyrésze annak kezében összpontosíthatnák, ami nemcsak adózási, de államhatalmi ellenőrzési szempontból is sürgős volna. A német börze megadóztatása 1881. július 1-ével kezdődik. Részvények és adósságlevelek kibocsájtását érték szerinti kibocsájtási bélyegnek vetették alá; a tőzsdeforgalom üzleteit, amennyiben azokról jegy-

zékek készültek, fixbélyeggel rótták meg, kassza ügyleteknél 20 pf., ultimo üzletnél 1 M. volt a bélyeg. Ez adótételek azóta folyton emeltettek az 1885. május 29., 1894. április 27., az 1900. június 14-iki, 1906., 19097 évi törvények által. Az 1909. július 15-ik börzetörvény-, az értékpapírokkal folytatott üzleteket adóztatja meg. Az 1894. április 27-iki novella az addigi adótételeket megkétszerezte és megháromszorozta. Mindemetörvények és főleg az 1909. évi törvény az adótételek folytonos emelése mellett mind újabb és újabb területekre terjesztette ki az adót, befoglalván abba a pénzügyi élet forgalmának minden ügyletkörét; ugyanakkor a fokozatos adózás rendszerét valósítva meg. A csekk, árúforgalom is megadóztatott. Sőt a pénzügyi életről más területekre is kitérvén, az utóbb hivatkozott törvény a vasúti személyjegyekre, szállítólevelekre is adót rótt. Mint látjuk tehát éppen a börze az a terület, amelyet az államok törvényhozása minden irányban szabályozni igyekszik. Nem fél attól, hogy a szabályozás a börze közgazdasági jelentőségét és előnyeit csökkenteni fogja. Nem fél attól sem, hogy a „liberalismus” jelszava sérelmet szenved, mert nem jelszó politikát üznek az államok, hanem állampolitikát, amelynek célja a tömegjólét érdekeit szolgálni, szemben a kiváltságos töredékek részérdekeivel. Ez a törekvés imponáló erővel főleg a Német birodalom állampolitikájában lép előtérbe s miután hazánkat erős modern állammá tenni törekvésünk, annak intézményei valósítandók meg. A magyar tőzsdének akkor lesz jelentősége és súlya, ha az ország gazdasági függetlenségében lendületnek indul s mindenekelőtt, ha a magyar államhatalom erélyes kézzel sociális nemzeti politikája céljaihoz hozzáidomítja.

Reformterületek.

A nyilvánosság. A magyar nemzeti erényeit és közerkölcsök védelme, sajtó, irodalom. Országunkat sok más faj lakván, az egyes fajok törekvéseiket oly irányú köztevékenységgel is szolgálhatják, amelyek a magyar nemzet közéletét elposványítják. Másrészt az egyéni, üzleti érdek, a kiforratlan, vagy megromlott idegzetűek féktelen szabadsága oly irányokat és oly

köztevékenységet dobhat a közéletbe, amelyek a kialakult és az állam fenntartását súllyal érintő erkölcsi alapelvek megdöntését előmozdítani alkalmasak. Ily irányzatoknak nyilvánossági joga és szabad tobzódása az államéletben meg nem engedhető. Ide sorolható a sajtó, irodalom és a színpad ily irányú tevékenysége.

Bár a *sajtótörvény* sokat lendített és használt a modern és tisztességes sajtóintézmény megteremtésén, a további reform feladatát képezi a sajtó útján elkövetett ily irányú vétéseknek hivatalból üldözése és a kártérítések bevezetése.

Elsősorban minden nyomtatásban megjelenő újságot, vagy folyóiratot törvényileg kötelezni kell, hogy a lap élén azt a sociális, kulturális irányt, fajt, vagy érdekcsoportot, amelyet képvisel vagy szolgál, megjelölni tartozik. Ha a megjelölés hazug vagy téves volna, úgy független publicistákból álló testület jelölné meg a lap valódi irányát, amelyet a lap élén állandóan megjelölni tartoznék. Ezzel azon visszaélésnek és a közvélemény tudatos megtévesztésének útját lehetne venni, hogy hangzatos jelszavak mögött, amelyek csak a közönség megtévesztésére hirdettetnek, a valódi célok és anyagi érdekeltségek elrejtőzzenek. Az államtagokat ily megtévesztés ellen megvédeni az állam kötelessége, mert az államtagok milliói folytonos munkával elfoglaltan önművelésüket annyira ki nem építhetik, másrészt arra a létért való harcban idejök sincs, hogy a közélet eseményeit és gondolkodásuk, irányait a helyes nívón és igazságban nyilvántartsák. Az írott betűt igaznak hiszi. És ezáltal legjobb meggyőződése és akarata ellen téved és káros irányokba tereltenél és gondolkodik. Hozzájárul még a tömegeknek gondolkodási lustasága, akik — Fichte szavai szerint — az ő véleményüket szívesebben „fix und fertig a gyárból szerzik be,” minthogy maguk alkotnának ilyet. A hamis és káros közvélemény kialakulása azonban a fenti intézkedéssel eredménnyel akadályozható. Minden olvasó látja, melyik irányból jön az olvasott gondolkodás. A nyugat tekintélyes lapjainál az a helyes irányzat fejlődött ki, hogy a cikk kritika írók neveiket cikkeik alá jegyzik. így a Frankfurter Zeitung, a Berliner Tageblatt, „Tag” mind több és több cikke alatt hozza a szerző nevét. Oly tekintélyes folyóirat, mint a Zukunft, Türmer stb. majd minden cikkét a szerző nevével hozza. Ezt találjuk Anglia, Olasz-, Franciaországban

is, főleg politikai cikkeknél. Mindenesetre ez az előlépés a sajtó homályjaiból, az anonymizálásból a nyílt színterekre egyrészt kényszeríti az újságvállalatokat lapjuk súlya érdekében tekintélyes írók és tudósok megszólaltatására, akiknek neve, közszereplésre egyúttal garantiát is nyújt a lap helyes irányát, vagy minő irányát illetőleg, a cikk értéke az író jelentősége szerint értékeltek, másrészt alkalmas a sajtótermék tekintélyét és nívóját emelni és ezáltal a névtelen kisemberek, a megvásárolt Árkászok befolyását a sajtóirodalomban csökkenteni. Csak a firkászok vásárolhatók ugyanis meg az újságkiadók által; számottevő írók, tudósok meggyőződésük ellenére ily céjra nem adják oda magukat. A legideálisabb állapot volna, ha minden véleményt mondó cikk írója nevével jelennék meg, ami mint látjuk a fejlődés iránya.

Ha azonban egy lap ismételten vét az igaz írás ellen, avagy a közvélemény felizgatására alkalmas irányú cikkezést folytat, kötelezendő volna, hogy lapja minden cikkét, még a hírrovatban is, írója nevével lássa el. Ez a felelősség szempontjából fontos, másrészt az olvasó közönség tudja, hogy minő erkölcsi és lelki tartalom, közéleti múlt és egyéniség nyilatkozik meg a leadott cikkekben vagy tudósításokban.

Az igaz írás kikényszerítése a legfontosabb államérvék. Ezért a valótlan közlemény írója, fokozatos felelősséggel kiadója, nemcsak az esetleg érdekelt magánfélnek, de a hazug közlemény által a köznek okozott erkölcsi kárért is — anyagi kártérítési felelősséggel tartozzék. A lap azon cikkíróját, aki tudatosan valótlan közleményt közreadott, vagy legalább is az újságíró köteles gondosságát és lelkiimeretességét elmulasztotta, amit független bíróság állapítson meg, a kártérítés mellett a lap kötelékéből is eltávolítani tartozzék.

A lapok *nyilvános ellenőrzése* érdekében az ország legtekintélyesebb íróiból, államférfiaiból, államtudósaiból és újságíróiból testületek volnának alakítandók, akiknek feladatát képezné a sajtó és irodalom ily irányú ellenőrzése. E testület tagjait az országgyűlés, az egyetem, a tudományos és irodalmi társaságok jelölnék ki. Ha e testület egy sajtóorgánumról megállapítaná, hogy annak iránya a magyar nemzetállam érdekei, az államélet alapjait képező erkölcsi elvei ellen következtesen vét, a magyar közéletet állandóan mérgezi, — e vélemény alapján, a rendes bíróság előtt az államkormányzat

hivatalból köteles legyen megfelelő kártérítésért az eljárást folyamatba tenni. Ismétlés esetén a sajtótermék bírói ítélettel beszüntetendő akép, hogy annak szerkesztősege az elévülési időig más lapot nem indíthat meg. A lapszerkesztéssel és újságírással foglalkozóktól megfelelő képzettség és erkölcsi képesség igazolása követelendő. Richard *Wagner* írja: „Az újságíró urak az egyedüliek, akik Németországban alkalmaztatnak anélkül, hogy vizsgát tettek volna; ők a mi tőlük való félelmünkben élnek.” *II. Vilmos* császár 1906-ban az Ariadne francia Jachton a francia újságírókhoz intézett beszédében a következőket mondta: „A felelőtlenség, a mi az újságíródalomban uralkodik, nagyon különleges. Minden más életpályán bizonyos meghatározott feltételeknek kell eleget tenni. Csak az újságíróknak nem kell sem vizsga, sem tanulmányok... Egy 22 éves fiatalember a legnagyobb, legtekintélyesebb világlapban cikket írhat... a közvélemény irányítói gyakran a legkevésbé alkalmasak arra.”

Az újságírók kiképzése terén „kell tovább haladnunk” — írja Dr. Robert *Brunhuber* (*Das moderne Zeitungswesen*), mert átlagban az újságírók társadalma nem áll azon a szellemi magaslaton, ami az ő rendkívüli befolyásának a politikára, művészet, jogélet, röviden a nemzet kultúrájára megfelelő volna...” *Egyes államokban* az újságírók szellemi színvonalát emelni célozták az által, hogy újságíró-fakultásokat szerveztek a főiskolákon, így Amerikában a Columbia egyetemen újságíró főiskola létesült. Svájcban a zürichi egyetemen a doktori vizsga tárgya lehet az újságírás Németországban az újságírói egyes területekről egyetemi előadások tartatnak. Franciaország újságíró iskolával ugyancsak kísérletezett.

Mindez azon általános óhaj megnyilatkozását fejezi ki, hogy az a hatalom, amely az újságírásban gyökerezik és amely hatalom a modern államéletben mind erőteljesebbé válik,, ne legyen oly államtagok kezében, akik felelőtlenül és illetéktelenül tartják kezükben a néplelket, de a modern államfejlődés találja meg az útját annak, hogy e területen is államcéljai szolgálva legyenek.

Ugyanoly összetételű testület őrizné ellen az egyes irodalmi termékeket. A testület által kifogásolt mű nyilvános forgalomba hozatala, tehát annak kirakatokba, vagy figyelmet felkeltő nyilvános helyekre való kitétele, nyilvános ajánlása betiltandó.

Azok legfőlegb a könyvkereskedők irodalmi jegyzékeiben ajánlhatók.

Ily *szandaráboknak* azonban nyilvános előadása betiltandó. A színpad ugyanis a modern érdeklődés előterében állván, a színház a modern, a nemzeti élet nemesítésére szolgáló művészeti intézménnyé vált. Ezt kell szolgálnia minden előadott színdarabnak. „Ezzel szemben álló minden iránynak, minden költészetnek, legyen az regény, epos, vagy dal és legyenek azok ästetikallag, formailag bármennyire tökéletesek és megtámadhatlanok, — ha a nemzetre, népre és családra rontó befolyással lehet, — ellene küzdeni kötelessége az államhatalomnak. Kötelessége követelni egy nemesebb, ideálisabb felfogást ős kivitelt a drámai művészettől. Útját egyengetni az egész színházi intézmény nívója emelésének. Ez képezi feladatát egy megvesztegethetlen, tárgyilagos, részrehajthatlan és az üzleti köröktől független kritikának.” (*König: Deutsche Literaturgeschichte.*) Ily kritikát gyakorolni jogosult lesz az előbb érintett testület. A kéjírók és üzletemberek irodalmi működése ezzel kellően megszorítottatik.

Németországban a nagyobb színpadokhoz drámaírókat alkalmazott az államhatalom, akik magasabb szempontokból kísérték figyelemmel a szíinigazgatást és válogatták ki az előadható darabokat. Drezda, Düsseldorf, Stuttgart, München, Weimar, Oldenburg, stb. színházainál ily megbízottak őrizték az állam érdekeit.

A mi romlott közviszonyaink, a féktelen szabadosság és a kéj változataiban tisztán kéjinger és haszon keresésért való elmerülés közepette, fokozottabb és radikálisabb beavatkozást igényelnek addig legalább, míg az egészséges művelt közvélemény teljes erejében ki nem bontakozik. Németországban 1883. július 1. és utóbb az 1897. július 26-iki törvény értelmében ének és színjátékokhoz hatósági iparendély kell.

Garantiális biztosítékok volnának szerzendők a sajtócorruptió ellenében. Az újságok megvásárlásával űzött visszaélések mindinkább nyomasztó súllyal nehezeden államéletünkre. A nyugati publicisztikai irodalom sűrűn foglalkozik e súlyos államéleti bajjal és keresi az orvoslás útjait. A francia sajtó korrupt volta köztudomású. A Panama-botrány adalékaihoz tartozott, hogy a szédelgésből a sajtó Syndikatus 25 milliót nyelt el. Még pedig 3 ily syndikatus intézte az újságok meg-

vásárlását: egy a párizsi, egy a prefektúrák és egy a departementok lapjait. Mindenkinek volt egy megbízottja, aki a pénzeket átvette és a lapok közt kiosztotta. A Petit Journal és a Banque Speciale de Valeurs Industrielles közt a nyereség egyszerűen megosztatik. (Pariser Börzenleben. Die Zukunft. 1898. IX. 10.) A német sajtó egy része ugyancsak rendelkezésére áll a megvásárló érdekeltségeknek. Egy újság megvesztegetési ügyét a közérdek szempontjai szerint kell elbírálni. Miután a közvélemény félrevezetése és megrontása a vesztegetés következménye, az ép úgy büntetendő, mint a bíró, vagy közhivatalnok megvesztegetése, ami ugyancsak az állam érdekeit sérti. Azon újság, amelyről ismételten megállapítottak a megvesztegetés, betiltandó. Az ugyanazon szerkesztői és kiadói személyzettel más név alatt se jelenhessék meg. A megvesztegetés akkor fennforgó, ha egy közleményért annak nyilttéri áránál több pénz vagy előny elfogadtatott és fizettetett. Ugyancsak elrendelendő, hogy minden újság azon árszabályzatot, amely fizetendő a leközölt közlemények és hirdetések után, lapjában állandóan közölni tartozzék.

A büntetések reformja. A kultúra fejlődésével a belterjes államélet bonyolultságával, nagy arányaival az elkövethető bűncselekmények jellege, viszont a megtorlás ereje is változik. A primitív, a kultúrátlan ösztönember bűncselekményei helyébe a kiokosodott, felvilágosodott ember bűnözési igyekezete lép, mely ismeretei birtokában akép igyekszik létküzdelmet könnyíteni, hogy bűnözése utólérhető ne legyen. A modern államok büntető törvényeit e fejlődési folyamattal párhuzamban folyton fejleszteni szükséges, mert a modern bűncselekmények utolérésével és hatékony megtorlásával szerezhethet csak érvényt céljainak. A büntetésnek hatékonynak kell lenni, vagyis oly erővel sújtónak, hogy annak elkövetésétől a bűnözők valóban elriasztassanak. Különösen hazánkban, ahol a közerkölcsöket kell helyreállítani, tehát átmenetileg szigorúbb büntető törvényekre van szükségünk, mint a nyugat kultúrkiforrott viszonyai között. A szabadságvesztés modern intézetekben hajtván végre, sok esetben nem gyakorolhatják azt a sújtó hatást. Főleg oly bűncselekményeknél, amelyek vagyonszerzés vágyától üzetve követtetnek el. A bűnöző államtagnak ki nem fejlődött vagy tompult erkölcsi berendezkedése folytján a szabadságvesztést vállalja azon előnyökért, amelyeket a bűncselek-

ménnyel megszerzett haszon, vagy vagyon nyújtani fog. Viszont a vagyonos bűnözőkkel szemben emberi gyarlóságok alapján a társadalom elítélése csakhamar elenyészik, a vagyon mindent elfelejtett és a rövidebb-hosszabb szabadságvesztéssel esetleg sújtott államtag bűnösen szerzett vagyona révén mégis csak birtokába kerül a társadalmi javaknak, sőt emelkedett helyzetnek is. Kell, hogy az állam megtalálja a lehetőségét annak, hogy bűncselekménnyel, pl. csalás, uzsora, hamis bukás, sikkasztás, árdrágítás stb. szerzett vagyon a bűnöző birtokában ne hagyassék. A vagyonszerzés bűnös módjai aránylag ma igen enyhe elbírálás alá jutnak. Ha tehát a bűncselekmény megállapítatik, megállapítandó egyúttal az annak révén elért gazdagodás is és ennek teljes összege pénzbüntetésként kirovandó. „A *német* polgári törvénykönyv 826. §-a értelmében kártérítéssel tartozik az, aki vétkesen és jogellenesen kárt okozott, még a jogerős ítélettel szemben is.”

A mi viszonyaink között, amidőn népünk főleg egyes vidékeken annyira elmaradott és a jogérvényesítés területein annyira hátrányban él a jog ismeretével bíró tanultabb nemzettagokkal szemben, a nép kijátszása erkölcstelen magaviselet útján még hatékonyabban megelőzendő. Az állam ezzel az erkölcsi rendet teljesen helyreállítja és a bűnözőktől ekép visszaszerzett vagyonokkal elláthatja egész jogszolgáltatásának és a javító intézmények költségeit. Ugyancsak oly bűncselekmények, amelyek a társadalmak jogos anyagi érdekei kijátszására, vagy az állam jövedelmeinek megrövidítésére irányultak, a bűnöző anyagi helyzetének megfelelő pénzbüntetéssel is sújtandók. Vagyis, milliomos bűnösök csakis millióikkal arányban állóan súlyos tételekkel rovandók meg.

A többi összes bűncselekményeknél, a haza elleni, a köz-erkölcs elleniekéi is, *a bűnöző anyagi helyzetének megfelelő pénzbüntetési tételek vezetendők he*, mert az érdek és anyagi előnyök hajhászása társadalmában a pénzbüntetésnek sok esetben nagyobb sújtó hatása van, mint a szabadságvesztésnek, ami pedig újból csak az állani terhének emelkedésével jár. Főleg indokolt a pénzbüntetés fokozott mértéke oly bűncselekményeknél, amelyek az állam, a társadalom, az egyéni élet alapjait megalkotott erkölcsi elvek ellen követtetnek el, mert bűncselekménye éppen annak az államnak felépített erkölcsi rendje ellen követtetett el, mely erkölcsi rend biztosította saját egyéni

és társadalmi helyzetét és vagyona keletkezhetését és annak további védelmét. Ha egy izgató, egy felforgató, egy erkölcs-telen minden államrend elleni cselekedetért vagyoniilag fog meglakolni, úgy az állam érdekeiig való megfegyelmezését gyakorolni fogja. Viszont az államnak sem érdeke, hogy az állam fennállására és rendjére káros és meg nem fegyelmezhető elemek felgazdagodjanak és ezzel az államéletben súlyhoz és befolyáshoz jussanak. Az államnak ugyanis az a célja, hogy kultúrállamtagokkal építse ki az államot. A csalás minden formája, melynek fogalma a megcsalt tömegekre is kiterjesztendő, továbbá az uzsora, mely két bűncselekmény nálunk tipikusan kifejlődött, fokozott szigorral sújtandó, az általuk szerzett vagyoni előny pedig kártérítésként a bűnösöktől elkobozandó. *A bűnösen szerzett vagyon átruházása és így mentesítése és megmentése a következők alól megfelelő intézkedéselekel ugyancsak utólagos.* A szabadságvesztés időtartama nem kényelmesen berendezett fogházban henyéssel volna eltöltendő, de fegyelmező, testet, lelket újra átalakító erős és folytonos munkálkodással. A közmunkák, utak építése, bányászat, más, nehezebb munkák végzendők velők. Ezzel egyrészt a bűnösök a munka megszokására rákényszerítetnek, másrészt az állani részére való munkateljesítéssel teszik jóvá azt a sérelmet, ami bűncselekményeikkel a jogrend ellen elkövetetett. Annak nincs semmi erkölcsi indokolása, hogy a bűnözők munkaereje ki ne használtassék, sőt a jogrend ellen vétők az állam beavatkozásának kiadásait dolgozzák le abban az államban, ahol mindenki dolgozik és csak a munka teremthet existenciát. A kirótt pénzbüntetések összege is ledolgozandó. Az elvégzett és megszokott munka újra érdekesíti a bűnözőt a társadalomba való visszabélyegződésre. A munkának pedig javító hatása minden bűnözőnél jelentkezni fog. Általában a megtorlás a modern állam bűnöző tagjának egyéni berendezkedettségéhez hozzá alkalmaztassák aképpen, hogy a büntetés az illető bűnöző egyénre gyakorolja azt a megtorló hatásrészletet, amit az állam a bűncselekmények fogalmának és a büntetési tételek megállapításával elérni akart. A javító hatást pedig eléri a munka és a katonai fegyelem szerint való bánásmód, mely lelkileg és testileg alkalmas dolgozó állammaggá, ha kell, betöri a bűnözőt. A büntető igazságszolgáltatás reformjától nem szabad idegenkedni. A jelszavakból ki kell ragadni az igazságügyet is. Ítéleteket,

büntetéseket csakis oly államtagok szabhassanak ki, akik teljes lelki, szellemi kiépítettséggel ez irányban szakértökként aggály nélkül alkalmazhatók. Ebből következik, hogy a bíraskodást laikus, vagy félművelt, sőt műveletlen elemekre nem szabad reábízní. És nem hazánkban, ahol az egymás ellen felsorakozottan álló társadalmak tülekedő gyűlölet világában az érvényesülésért az állam morális alapját, létét veszélyeztette a bűnök is megbocsáttatnak, ha azt az érdekszövetségbe tartozók követék el. A laikus és műveletlen elemek tehát föltétlenül kizárandók. Az esküdtek intézménye majd csak egy kiérési, megfinomodási, összeforradási folyamat befejezte után fog működni tökéletesen. Az esküdszéki eljárás mellett lehetővé válhatik, hogy bűnök mentességet élvezzenek, a hatalmas és fizetőképes gazdag bűnöző, vagy akinek ilyen érdekeltégi köre van, a bírói termet színházzá változtathatja át, ahol a modern furfang és szellemhatás, fizikai nyomás minden találománya fel vonultatik, hogy a laikus esküdt bírák figyelme, érzése és gondolatiránya hamis humanistikus nyomokra, eltereltesse. A rosszabb esetekben pedig a korrumpált társadalmak-mákból kikerült esküdt, amint önmaga sem érez lelki szükségét az államélet moráelvei követése tekintetében, az eléje került, megfogott és bírói szék elé vitt bűnöst is e szempontból mérlegeli és rokonszenvet érezve vele, felmenti a büntetés alól, vagy oly megtorlást alkalmaz, mely továbbra feljogosítja a bűn további elkövetésére.

E kötetet záró közlemény.

Már könyvem előszavában jelezni bátor voltam, hogy könyvem anyaga jelentékeny részét, több mint felét, ezúttal nem állt módomban a közönség rendelkezésére bocsátani. Amidőn el nem mulaszthatom a Magyar Nemzeti Szövetségnek hálás köszönetemet kifejezni, hogy a mai nehéz megjelentetési viszonyok közepette, e kötet kiadásával segítségemre lenni szíves volt, már e helyütt jelentem a magyar olvasóközönségnek, hogy a most kimaradt anyagot e kötet folytatásaként meg fogom jelentetni.

E további kötet fejezetei lesznek: A tőke berendezkedése és szerepe, Az ipar, Az állam háztartása, A választói jog, A nemzetiségek, A zsidókérdés, A valláskérdés, A szekularizáció, Az ország közoktatása, A régi rendi társadalom, A honvédelem, A közerkölcsök, A női kérdés, További reformterületek, A nemzetköziség és nemzeti eszme, A nemzeti egység.

A szerző.

Tartalomjegyzék.

Előszó	3
Bevezetés	4
Rövid visszpillantás a múltra.....	7
Politikai eszmények és jelszavak.....	10
Országgyűlés.....	49
Közigazgatás.....	52
Társadalom.....	74
Az arisztokratia	81
A középosztály	94
A nép.....	103
Socialismus	114
Demokratia	169
Közgazdaság	174
Mezőgazdaság.....	183
Kereskedelem.....	198
Börze.....	222
Reformterületek.....	231
Záró közlemény.....	239